POLIITILINE ÖKONOOMIA

PARTEIHARIDUSSÜSTEEMILE

A

33713 tv

Poliitiline ökonoomia.

2/203135

Tagastada	Pil. nr.	Allkiri
95/19361		0.67

203135

VIII

A-2769

Tagastage raamat õigeaegselt!
Возвратите книгу вовремя!

TR

«Валгатрюкк» 01. 86. 3. 5057—10000

A- 33713 IV

POLIITILINE ÖKONOOMIA

ÕPIK MARKSISMI-LENINISMI ALUSTE KOOLIDELE

KOLMAS TRÜKK

KIRJASTUS «EESTI RAAMAT» · TALLINN 1973

33
P 66

Originaali tiitel:

ПОЛИТИЧЕСКАЯ ЭКОНОМИЯ

Учебник для школ основ марксизма-ленинизма
Издание 3-е
М., Политиздат 1972

Tõlkinud M. Lumi ja P. Freidin
Kujundanud E. Tali

Õpiku kirjutas autorite kollektiiv järgmises koosseisus: O. N. Agapova, N. A. Arhipov, T. N. Belova, A. M. Falkov, J. V. Jakovets, V. I. Kotelkin, A. N. Malafejev, V. A. Medvedev, V. A. Pešehhonov, N. G. Pospelova ja J. V. Semjonov.

Autorite kollektiivi juhatasid J. V. Jakovets ja A. N. Malafejev.

Õpiku autorid — teadlased ja parteitöötajad — käsitlevad arusaadavas ja populaarses vormis kapitalismi ja sotsialismi poliitilise ökonoomia seaduste ja kategooriate sisu, samuti nende toime mehhanismi majanduspraktikas. Käesolevas trükis on õpiku struktuuri mõnevõrra muudetud aktuaalsetele majandusprobleemidele suurema tähelepanu pööramise eesmärgil. Õpikut on viimistletud, arvesse võttes NLKP XXIV kongressi otsuseid ja materjale ning partei ja valitsuse muid dokumente majandusküsimustes. On uuendatud faktilist materjali ning arvestatud mitmeid lugejate märkusi ja ettepanekuid.

Käesolev õpik on mõeldud parteiharidussüsteemi marksismi-leninismi aluste koolide kuulajatele.

2
Tartu Riikliku Ülikooli
Raamatukogu
N
203135

1—7—1
7—73—3

MIDA UURIB POLIITILINE ÖKONOOMIA

Inimühiskonna arenemise küsimus on juba ammu inimeste tähelepanu köitnud. See on ka arusaadav: ühiskondlikud probleemid puudutavad lähedalt iga inimest, tema põhilisi ainelisi ja vaimseid huve. Mispärast valitseb paljudes maailma maades veel kapitalistlik kord, samal ajal kui kolmandik inimkonnast on heitnud kapitalismi ikke ja ehitab uut ühiskonda? Mispärast ei jaotata sotsialistlikes maades materiaalseid hüvesid võrdsustavalt, vaid vastavalt töö hulgale ja kvaliteedile? Kuidas kiirendada tööviljakuse kasvu, muuta tootmine efektiivsemaks? Niisuguseid küsimusi on suur hulk. Neile annavad vastuse ühiskonnateadused, mille hulka kuulub ka poliitiline ökonoomia.

Ühiskonnateadustel — dialektilisel ja ajaloolisel materialismil, poliitilisel ökonoomial, ajalool ja teistel — on igaühel oma aine, mis neid teistest eraldab.

Mida siis uurib poliitiline ökonoomia? Õige vastuse sellele küsimusele annab marksism-leninism. Et selle vastuse mõtet täiesti selgeks teha, tuleb eelnevalt tutvuda mõnede majandusteaduse põhimõistete, nagu näiteks töö, tootmise, tootlike jõudude, tootmissuhete, majandusseaduste jne. sisuga.

1. MIS ON ÜHISKONDLIK TOOTMINE

Töö osatähtsus inimese elus

Töö on inimese sihipärane tegevus, tänu millele ta kohandab loodusesemeid oma vajaduste rahuldamiseks. Igasuguses tööprotsessis kulutatakse inimese närvijõudu, füüsilist ja vaimset energiat. Töö tulemuseks on kasulike produktide loomine. «Ilma tööta,» ütleb vene vanasõna, «ei saa kalagi tiigist kätte.»

Ent töö osatähtsus inimese elus ei piirdu sugugi sellega, et ta on inimühiskonna olemasolu ja arenemise vältimatu tingimus, tema rikkuse kasvu allikas. Mõjutades oma tööga loodust, muudab ini-

mene ühtlasi ka iseennast, arendab oma kehalisi ja vaimseid võimeid. F. Engelsi ütluse kohaselt on ainult töö andnud inimkäele selle kõrge täiuslikkuse astme, mis võimaldas tal nagu imeväel ellu kutsuda Raffaeli maalid, Thorvaldseni kujud ja Paganini muusika.

Inimeste ühine töö kutsus neil esile vajaduse üksteisele midagi öelda. Nii tekkis ja hakkas arenema artikuleeritud kõne. Tööprotsessis ja sellega tihedalt seotud inimeste suhtlemise protsessis täiustus inimese mõtlemisvõime. Tänapäeval on see saavutanud sellise tõepoolest fantastilise taseme, kus inimene loob elektronarvutusmasinaid, aatomireaktoreid, kosmoselaevu — ühesõnaga, viib ellu kõige julgemaid unistusi.

Pealiskaudsel võrdlemisel näib, et inimeste töö sarnaneb mõnede loomade, näiteks sipelgate, mesilaste, kobraste ja lindude «tööga». Tegelikult aga erineb inimtöö põhjalikult loomade «tööst». Inimese töö on alati läbimõeldud, sihipärane tegevus, loomad aga juhinduvad instinktist. K. Marx kirjutas, et kõige halvem ehitusmeister erineb parimast mesilasest selle poolest, et enne kärje ehitamist vahast on ta selle oma peas juba valmis ehitanud.

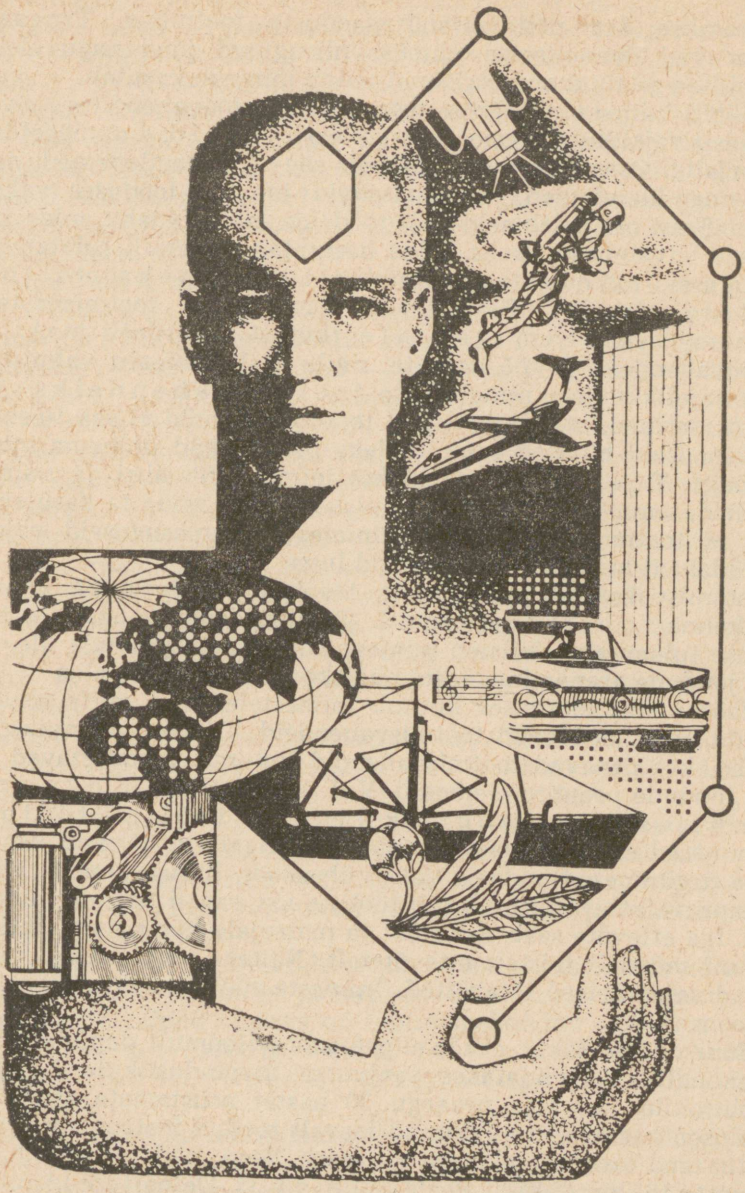
Inimese töö teine iseärasus seisab selles, et ta kasutab saaduste tootmiseks omavalmistatud tööriistu. Üksikud loomaliigid kasutavad loodusesemeid, näiteks ahv tõrjub oma vaenlasi kaika ja kiviga. Ent ükski loom ei valmista tööriistu. Tänu tööle allutab inimene loodusjõude, paneb nad oma eesmärke teenima, samal ajal kui loomad ainult kohanduvad nendega ega ole suutelised neid teadlikult mõjutama või neid valitsema. Ja see on inimese kõige olulisem erinevus loomast, mille eest ta võlgneb tänu tööle.

Tootlikud jõud ja tootmissuhted

Kõike seda, mille abil inimene mõjutab loodust ja kohandab loodusesemeid isiklikuks tarbimiseks, nimetatakse t ö ö v a h e n d e i k s. Töövahendite hulgas kuulub eriline koht nende aktiivsele osale — t o o t m i s r i i s t a d e l e: tööriistadele, masinatele, aparaatidele. Tootmisriistu võib nimetada tootmise kondi- ja lihasesüsteemiks. Selle iseärasused on iga ajaloojärgu tähtsaim iseloomustav tunnus. Nii on käsitsitöö ja lihtsad masinad iseloomulikud kapitalismieelsele ajastule; auru jõul töötavate masinate ilmumine vastab kapitalismi tekkimise perioodile; elektrienergia laialdane kasutamine ja automaatmasinad iseloomustavad kapitalismi hukkumise ning sotsialismi sünni ja arenemise ajastut.

Töövahendite teise osa moodustavad torud, anumad, tsisternid jne., s. o. nõndanimetatud tootmise veresoonte süsteem. Tootmishooned, ehitused, ventilatsiooniseadmed, raudteed, maanteed ja muud teed ning kanalid on samuti tähtsad töövahendid.

Töövahendiks on ka m a a kui koht, kus toimub tööprotsess, kui maapõuevarade ladu ja nende looduslike omaduste kandja, mida

kasutatakse ära põllumajandussaaduste tootmises. Tänapäeval omandavad üha suurema tähtsuse niisugused jõud nagu elekter, keemilised ja tuumareaktsioonid, mida inimene kasutab.

Rööbiti inimese sihipärase tegevusega ja töövahenditega on tööprotsessi vajalikuks elemendiks *töö objektid*, s. o. töödeldavad materjalid. Osa töö objekte, näiteks söe- ja maagilademed, nafta- ja teemandileiukohad, metsamassiivid jne., on looduses vahetult antud. Teist osa tuleb eelnevalt töödelda, näiteks jahu, mida kasutatakse leivatehases, koks, mida kasutatakse metalli sulatamiseks. Niisuguseid töö objekte nimetatakse *tooraineks* ehk *toormaterjalideks*. Peale selle kasutatakse tootmisprotsessis mitmesuguseid *abimaterjale* (kütust, määrdeõli jne.).

Töövahendeid ja töö objekte, mille abil inimesed valmistavad neile vajalikke asju, nimetatakse *tootmisvahendeiks*.

Ent masinad, metall ja muud tootmisvahendid ei saa iseenesest materiaalseid hüvesid luua. Selleks peavad nad ühinema inimese tööjõuga. *Tööjõu* all mõeldakse inimese füüsilisi ja vaimseid võimeid, tema tööoskust ja tootmiskogemusi, mida ta kasutab selleks, et tootmisvahendite abil inimeste mitmesuguseid vajadusi rahuldavaid materiaalseid hüvesid luua.

Tootmisvahendid ja inimeste tööjõud moodustavad üheskoos ühiskonna *tootlikud jõud*. Tootlike jõudude kasvu ja täiustumise tulemusena laieneb inimese võim loodusjõudude üle, tootlike jõudude arenemine on inimühiskonna arenemise alus.

Määrav osa tootmises kuulub inimestele. Nad mitte ainult ei kasuta, vaid ka loovad tootmisvahendeid. Töövõimet omavad inimesed, kes panevad tootmisvahendid liikuma, moodustavad tootlike jõudude peamise elemendi. V. I. Lenin ütles: «*Kogu inimkonna esimene tootlik jõud on tööline, töötaja.*»[1]

Inimesed ei ole kunagi tootnud materiaalseid hüvesid üksikult. Juba ürginimesed pidasid jahti üheskoos, harisid maad ühiselt. Tänapäeva ettevõtetes ulatub tööliste arv sageli paljude tuhandeteni. Iga ettevõte saab toorainet ja materjale kümnetelt, tihtipeale koguni sadadelt teistelt ettevõtetelt. Näiteks autotehaseid teenindavad sajad teised ettevõtted. Inimeste tööl on alati ühiskondlik iseloom.

Mõnikord öeldakse, et töö ei pea oma iseloomult tingimata olema ühiskondlik, ja viidatakse seejuures kirjanduslikule kujule — Robinsonile, kes elas peaaegu 30 aastat asustamata saarel. Ent Robinson kasutas ju hukkunud laevalt toodud instrumente ja tööriistu, oma taskuist leidis ta viljateri. Need kõik aga olid teiste inimeste töö produktid. Peale selle oli D. Defoe tuntud romaani kangelane omandanud tööoskuse siis, kui ta elas inimühiskonnas. Muide, täielik üksindus ei kestnud kaua: saarele ilmus Reede. Järelikult ei lükka Robinsoni lugu sugugi ümber väidet, et inimesed hangivad endale elatusvahendeid mitte üksikult, vaid üheskoos.

---

[1] V. I. Lenin. Teosed, 29. kd., lk. 334—335.

Materiaalsete hüvede tootmise, vahetamise ja jaotamise protsessis astuvad inimesed paratamatult ja oma tahtest ning teadvusest sõltumata omavahel teatud ühiskondlikesse suhetesse, mida nimetatakse tootmis- ehk majandussuheteks. K. Marx kirjutas: «Tootmises mõjutavad inimesed mitte ainult loodust, vaid ka üksteist. Nad saavad toota ainult teataval viisil üheskoos tegutsedes ja oma tegevust vastastikku vahetades. Selleks et toota, astuvad inimesed üksteisega teatud sidemetesse ja suhetesse, ja ainult nende ühiskondlike sidemete ja suhete kaudu toimub nende mõju loodusele, leiab aset tootmine.»[2]

Tootmissuhete aluseks on igas ühiskonnas tootmisvahendite omandus. Kapitalismi tingimustes on niisuguseks aluseks tootmisvahendite erakapitalistlik omandus. Tõepoolest, kodanlikus ühiskonnas on tootmisvahendid — vabrikud ja tehased — ühe inimeste grupi — kapitalistide valduses. Teisel grupil — proletaarlastel — ei ole mitte midagi peale oma tööjõu. Eksisteerimiseks on proletaarlased sunnitud kapitalistide teenistusse astuma. Niiviisi tekivad kapitalistliku ekspluateerimise suhted, mille puhul kapitalistid omastavad tasuta suure osa tööliste töö tulemustest. Sellepärast ongi kodanlastel, nagu juba A. I. Herzen tähendas, üks usk — eraomandus, mille nad on pühaks ja puutumatuks kuulutanud. Sotsialismi tingimustes ei valitse tootmisvahendite eraomandus, vaid ühiskondlik omandus. Sellepärast ei ole siin ekspluateerijaid ega ekspluateeritavaid ning inimestevahelised tootmissuhted rajanevad vastastikuse abistamise ja seltsimehelikkuse põhimõttel.

Tootmisvahendite omanduse iseloomust sõltub ka töö produktide jaotamine. Kapitalismis jaotatakse need eeskätt kapitalistide huvides, sotsialismis aga töötajate, kogu rahva huvides.

Kuivõrd inimeste tööl on ühiskondlik iseloom, vahetavad nad oma töö produkte. Vahetuse iseloom, kes ja mida vahetab — ka see kõik sõltub omanduse vormist, töö tulemuste omastamise iseloomust. Toodetud töö produktid lähevad jaotuse ja vahetuse tulemusena tarbimissfääri.

Seega kuuluvad tootmissuhete koosseisu inimeste suhted materiaalsete hüvede tootmise, jaotamise, vahetuse ja tarbimise protsessis. Nende suhete aluseks on tootmisvahendite omandus.

Poliitiline ökonoomia just uuribki tootmise ühiskondlikku korda, majandussuhteid, tootmissuhteid.

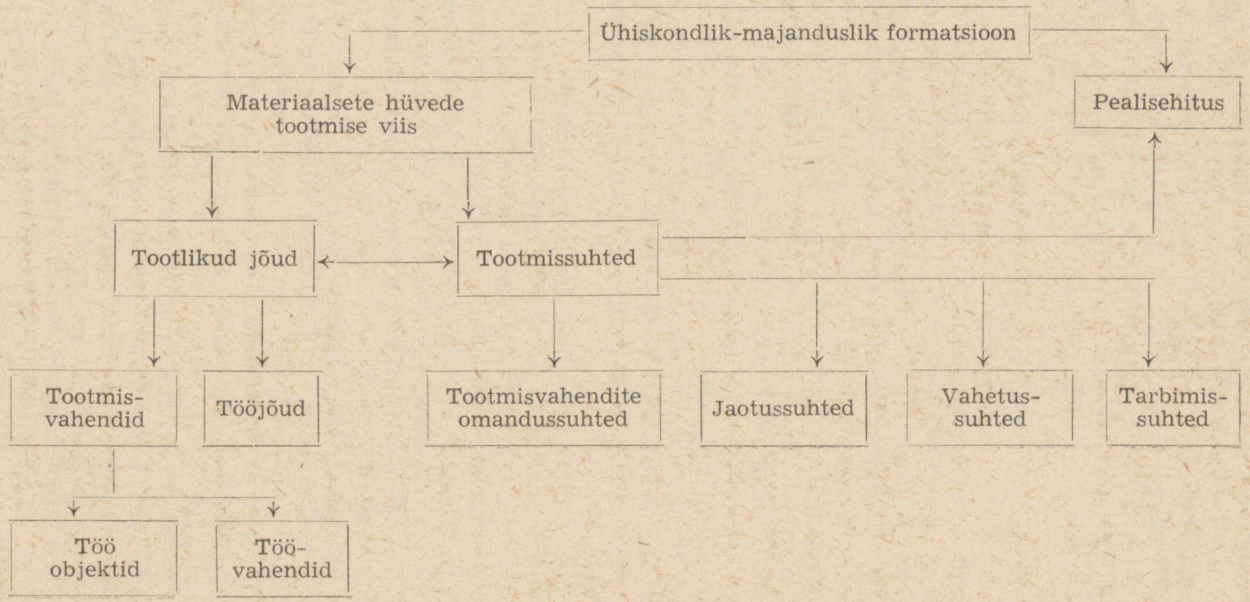
Tootmissuhted on lahutamatult seotud tootlike jõududega, moodustades üheskoos materiaalsete hüvede tootmise viisi.

Tootlike jõudude arenemise, eeskätt aga tööriistade täiustumise paratamatuks tulemuseks on vanade tootmissuhete asendumine uutega. Tootmissuhted avaldavad omakorda mõju tootlikele jõududele: kui need suhted jäävad oma arengus maha, pidurdavad

[2] K. Marx ja F. Engels. Valitud teosed, I kd., lk. 65.

ÜHISKONNA ORGANISMI ANATOOMIA

(tinglik skeem)

nad tootmise kasvu ja täiustamist; kui nad on progressiivsed, siis viivad tootmist edasi, kiirendavad tema arenemist.

Tootmissuhete kogusumma, nende süsteem kujutab endast tootmise ühiskondlikku korda, ühiskonna majanduslikku baasi. Sellel baasil kerkivad ja arenevad mitmesugused ühiskondlikud suhted, ideed ja asutused. Ühiskondlikud ideed (poliitilised, õiguslikud, teaduslikud, religioossed jne.) ning neile vastavad organisatsioonid ja asutused moodustavad ühiskonna pealisehituse. Tootmisviis, tootmise ühiskondlik kord ja pealisehitus on vastastikku lahutamatult seotud. Sellepärast moodustab iga ühiskond tervikliku organismi, nõndanimetatud ühiskondlik-majandusliku formatsiooni.

Mõningate ülalpool nimetatud poliitilise ökonoomia põhimõistete vastastikust seost ehk piltlikult öeldes ühiskonna organismi anatoomiat kujutab vastav tinglik skeem (vt. lk. 10).

Tootmissuhete põhitüübid

Inimkonna paljusajandiline ajalugu tunneb viit ühiskondlik-majanduslikku formatsiooni, viit põhilist tootmisviisi ja tootmissuhete tüüpi: ürgkogukondlik, orjanduslik, feodaalne, kapitalistlik ja kommunistlik.

Kodanluse ideoloogid levitavad muinasjuttu, nagu oleks tootmisvahendite eraomandus eksisteerinud iidsest ajast alates. Tegelikult ürgkogukondliku korra ajal, sellel inimühiskonna arenemise esimesel astmel, eraomandust ei olnud. Ürginimese tootmisriistad olid väga primitiivsed: kaigas ja kivikirves jahipidamiseks, kõblas maaharimiseks. Niisuguste tööriistadega võisid inimesed hankida endale elatusvahendeid ainult siis, kui nad tegutsesid üheskoos. Töö produktide jaotamine oli võrdsustav. Eraomanduse tekkimiseks ei olnud sel ajal tingimusi.

On näiteks teada, et Austraalia päriselanikud, kes elasid sel ajal, kui eurooplased alustasid selle kontinendi koloniseerimist, ürgkogukondliku korra staadiumis, ei tundnud eraomandust. Nad küttisid kodulambaid, keda eurooplased olid sinna vedanud. Neid karistati selle eest karmilt. Austraallased aga ei suutnud kuidagi aru saada, milles seisab nende süü.

Ürgühiskond ei tundnud ka inimese ekspluateerimist. Seda on kerge seletada: tol ajal ei olnud tootmisvahendite eraomandust, tööviljakuse tase aga oli niivõrd madal, et töötaja suutis vaevaga elatada vaid iseennast.

Ürgühiskonna tootlikud jõud arenesid küll aeglaselt, kuid siiski arenesid. Inimesed õppisid metalle sulatama. Kivist ja puust tööriistu hakati asendama metallist tööriistadega. Tekkis ühiskondlik tööjaotus: karjakasvatus eraldus põllumajandusest, käsitöö muutus omaette tööalaks, arenes töö produktide vahetamine. Tööviljakus

tõusis uuele astmele. Nüüd oli töötaja juba suuteline tootma rohkem saadusi, kui see oli vajalik tema tööjõu taastamiseks.

Kujunesid tingimused tootmisvahendite eraomanduse tekkimiseks, mis võimaldab ühtedel tasuta omastada teiste töö produkte. Ürgkogukondliku korra asemele tuleb orjanduslik kord. See on inimkonna ajaloos esimene klassiühiskond, mis rajaneb tootmisvahendite eraomandusel ja inimese ekspluateerimisel. Sellele korrale on iseloomulik, et nii tootmisvahendid kui ka töötajad — orjad — on orjapidajate eraomandus.

Tootmise arenemise tase võimaldas sel ajal juba luua lisaprodukti, mis toodetakse lisaks orja minimaalsetele tarvetele. Kuid samal ajal võis lisaprodukti saada ainult sel tingimusel, kui tootmises töötaja tarbimine piirdus näljasurma vältiva miinimumiga. Sellepärast jätsidki ekspluataatorid tootmises töötajad ilma inimõigustest, muutsid nad orjadeks, kelle suhtes rakendati kõige julmemaid sunnivahendeid. Ekspluataatorid ei pidanud orje inimesteks, nimetasid neid «kõnelevateks tööriistadeks», erinevalt «ammuvaist tööriistadest», s. o. tööloomadest.

Orjandusliku korra ajal astusid ühiskonna tootlikud jõud märkimisväärse sammu edasi. Süvenes ühiskondlik tööjaotus põllumajanduse ja linnakäsitöö vahel, samuti käsitöö mitmesuguste harude vahel. Näiteks Vana-Roomas hõlmas käsitööndusliк tootmine paljusid erinevaid erialasid. Olid kangrud, villaketrajad, värvalid, vanutajad, kingsepad, puusepad, sepad, kullassepad jne. Põllumajanduses kujunesid uued harud — köögi- ja puuviljakasvatus. Laiaulatuslikult kasutati orjade tööd ehituses ja mäetööstuses. Orjade tööga rajati selliseid tolle aja kohta grandioossed ehitised nagu kanalid, veevärk, Egiptuse püramiidid, paleed, teatrid, tsirkused ja võiduväravad. Sõjalistel eesmärkidel ehitati laevu ja piiramisvahendeid. Tootmise kasvades täiustusid ka tööriistad.

Ent tootlike jõudude arenemise võimalused olid orjandusliku korra ajal piiratud. Orjad töötasid järelevaatajate piitsavihina saatel. Veskites töötavaile orjadele pandi ike kaela, et nad ei saaks peotäit teri või jahu suhu pista. Orjad, kes tuliselt vihkasid orjapidajaid ja jälestasid oma sunniviisilist tööd, ei mõelnud sellest, kuidas tööriistu täiustada, vaid, vastupidi, lõhkusid neid. Orjapidajad ise pidasid tööd häbiasjaks, vabale inimesele ebaväärilіseks tegevuseks. Orjandusliku korra tootmissuhted hakkasid tootlike jõudude arenemist pidurdama.

Seoses sellega teravnes klassivõitlus. Orjad ja vaba rahvastiku kõige vaesem osa tõusid üles valitsevate klasside vastu. Orjanduslik kord varises kokku rõhutud klasside ja naabermaade barbarite hõimude ühiste löökide all.

Orjapidamise asemele tuli feodalism. Mõiste «feodalism» tuleneb ladinakeelsest sõnast «feood». Nõnda nimetati maid, mis kuningad jagasid oma lähikondlastele sõjaväeteenistuskohustuse kandmise eest. Feodaalid olid maa ja muude tootmisvahendite omanikud ning nende maad harivate pärisoriste talupoegade mitte-

täielikud omanikud. Pärisori erines orjast sellega, et tal oli oma maatükk, oma isiklik majapidamine. Selle majapidamise saadused läksid pärast seda, kui talupoeg oli täitnud terve rea kohustusi, täielikult tema käsutusse. Feodalismi peamine eelis orjandusliku korraga võrreldes selles seisiski, et vahetu tootja — talupoeg — oli siis, kui ta töötas temale kuuluval maatükil, oma töö tulemustest materiaalselt huvitatud. Pärisorja teatav majanduslik iseseisvus nõudis ka isandast juriidilise sõltuvuse nõrgendamist: erinevalt orjapidajast ei võinud feodaal enam talle kuuluvat töötajat karistamatult tappa, kuigi tal oli õigus teda müüa, kinkida ja karistada.

Feodaalsed tootmissuhted avasid tootlike jõudude arenemiseks uued võimalused. Maaviljeluses tekib kolmepõllusüsteem, täiustatakse metalli töötlemist, laevaehitust, leiutatakse kompass, raamatutrükkimine, mehaaniline kell. Inimese ja loomade lihasejõudu täiendatakse ikka laiemalt tuule- ja langeva vee jõu kasutamisega.

Ent põllumajanduse ja käsitööndusliku tootmise arenedes, kaubanduse laienedes hakkas üha enam ilmnema tootlike jõudude arenemist pidurdavate feodaalse ekspluateerimise suhete piiratus. Tööviljakuse tõstmise peamine stiimul — materiaalne huvi — avaldas mõju üksnes talupoja isiklikus majapidamises. Suurema osa ajast aga töötas pärisori ju feodaali maal, mille eest ta ei saanud mingisugust tasu.

Järk-järgult hakkasid feodalismi rüpes tekkima ettevõtted, kus rakendati p a l g a t ö ö d, hakkasid kujunema kapitalistlikud tootmissuhted. Need avasid tootmise arendamiseks uusi võimalusi.

Klassivõitlus muutus feodaalühiskonnas veel teravamaks kui orjanduslikus ühiskonnas. Feodaalriike vapustasid pärisorjade ülestõusud. Feodaalkorra likvideerimisest oli kõige rohkem huvitatud kodanlus, s. o. palgatööl rajanevate ettevõtete omanikud. Ta koondas ühte kõik klassid ja kihid, kes ei olnud rahul feodaalkorraga. Saabus kodanlike revolutsioonide ajastu. Need asendasid feodaalkorra k a p i t a l i s t l i k u g a.

Kapitalismi iseloomustab kapitalistide eraomandiõigus tootmisvahendeile ja tootmisvahendite puudumine vahetuil tootjail — palgatöölistel. Erinevalt orjast ja pärisorjast on palgatööline — proletaarlane — isiklikult vaba. Ta müüb oma töövõimet — tööjõudu — kapitalistile ja saab selle eest palka. Palgatöölise vabadus tähendab seda, et ta võib minna ühe kapitalisti ettevõttest teise, aga ei suuda kuidagi kogu kapitalistide klassi ekspluateerimisikkest välja rabelda.

Kapitalismi tootmissuhted avasid tootlike jõudude kiireks kasvuks suuremad võimalused kui kõik eelnenud tootmisviisid. Kapitalismi tingimustes tekkis ja arenes masinaline suurtootmine. Inimene suurendas järjest oma võimu looduse üle. Tööjaotus saavutas kõrge astme. Tekkisid spetsialiseeritud suurettevõtted. Laialt arenes rahvusvaheline kaubandus. Kujunes välja maailmaturg ja kapitalistliku maailmamajanduse süsteem.

Kapitalism suutis suhteliselt lühikese ajaga luua niisugused

võimsad tootlikud jõud, millele vanad tootmissuhete raamid muutusid kitsaks. Kodanlik ühiskond meenutab nõida, kes ei suuda enam valitseda tema poolt esilemanatud maa-aluseid jõude. Tõepoolest, tootmisel on kapitalismi tingimustes ühiskondlik iseloom: ühiskondlik tööjaotus seob omavahel tihedalt kõik ettevõtted üheks tervikuks, iga kaup on arvukate mitmesugustel kauba valmistamise staadiumidel tegutsevate töötajate töö tulemus. Tootmisvahendeid ja töö tulemusi aga ei omasta ühiskond, vaid eraisikud — kapitalistid. Tulemuseks on tootmisressursside pillav, ebaratsionaalne kasutamine, materiaalsete ja vaimsete hüvede ebaefektiivne jaotamine.

Seega esineb kapitalismi tingimustes lepitamatu vastuolu tootmise ühiskondliku iseloomu ja erakapitalistliku omastamisvormi vahel.

Nagu eespool oli näidatud, on ühe tootmisviisi teisega asendumise lõpp-põhjuseks tootlike jõudude kasv. Nende asendumine ei toimu aga automaatselt, vaid klassivõitluse, sotsiaalsete revolutsioonide tulemusena. Iga ühiskond, mille majandus rajaneb tootmisvahendite eraomandusel, koosneb vastandlike huvidega klassidest — ekspluateerijaist ja ekspluateeritavaist. Orjanduslikus ühiskonnas on põhiklassideks orjapidajad ja orjad, feodaalühiskonnas — feodaalid ja pärisorjad, kapitalistlikus ühiskonnas — kodanlased ja proletaarlased.

Ekspluataatorlikud klassid on tootmisvahendite omanikud ja omastavad tasuta ekspluateeritavate lisatöö tulemused. Nende huvid on lepitamatud. Sellepärast läbib klassivõitlus kogu ekspluataatorliku ühiskonna ajalugu. See võitlus on ajaloo peamine liikumapanev jõud. Kõige ägedamaks muutub ta revolutsioonide perioodil, kui üks ühiskonnakord asendub teisega, progressiivsemaga. Revolutsioonide ajal ilmneb eriti jõuliselt rahvahulkade loov energia.

Proletariaadi ja kogu tema juhtimisel tegutseva töörahva klassivõitluse paratamatuks tulemuseks on kapitalismi revolutsiooniline asendamine sotsialismiga. Sotsialismi aluseks on põhiliste tootmisvahendite ühiskondlik omandus. Siin ei ole inimese ekspluateerimist. Ühiskond koosneb kahest sõbralikust klassist: töölisklassist ja talurahvast ning erilisest sotsiaalsest vahekihist — rahva hulgast võrsunud haritlaskonnast. Sotsialistlik kord on kapitalistlikust korrast võrreldamatult efektiivsem. See on seletatav sellega, et sotsialismi tingimustes areneb majandus plaanipäraselt, ühiskondliku töö produkte aga ei jaotata ega kasutata mitte ekspluateerijate huvides, vaid kogu ühiskonna ja iga tema liikme huvides. Sotsialismi tingimustes on töörahvas oluliselt huvitatud ühiskondliku töö viljakuse tõstmisest, sest ta ei tööta mitte ekspluateerijate heaks, vaid iseenda ja oma ühiskonna heaks. Sotsialistlik kord avab piiramatud võimalused tootlike jõudude arenemiseks, progressiks kõigis ühiskonna elu sfäärides.

2. ÜHISKONNA ARENEMISE MAJANDUSSEADUSED

Eespool sai öeldud, et poliitiline ökonoomia uurib inimeste tootmissuhteid, ühiskonna majanduslikku korda. See definitsioon on küll õige, kuid mitte täielik. Iga teaduse eesmärgiks on looduses või ühiskonnas toimivate seaduste tunnetamine, avastamine, nende kasutamine inimeste huvides. Poliitiline ökonoomia seab endale eesmärgiks majandusseaduste avastamise, nende toime mehhanismi uurimise ja nende kasutamise praktilises tegevuses.

Mis on majandusseadused

Majandusseadused väljendavad püsivat, alatasa korduvat majanduslike nähtuste paratamatut seost ja vastastikust sõltuvust, s. o. majanduselu protsesside olemust, nad väljendavad tootmissuhete arenemist. Sellest järeldub, et poliitiline ökonoomia kui teadus, mis uurib inimeste tootmissuhteid, peab uurima ka majandusseadusi.

Ei tohi segi ajada seadusi, mis määravad ära näiteks elava ja elutu looduse arenemise, ja seadusi, mis valitsevad tootmisprotsessis inimeste vahel kujunevaid suhteid. Esimesi uurivad mitmesugused loodusteadused: bioloogia, füüsika, keemia, agronoomia, mehaanika jne. Teised on poliitilise ökonoomia uurimisobjektiks.

Inimeste tootmissuhted ühiskonna arenemise mitmesugustel etappidel erinevad üksteisest oluliselt. Sellepärast toimib enamik majandusseadusi üksnes ühe või teise tootmisviisi piirides. Niisuguseid seadusi nimetatakse spetsiifilisteks. Mitme tootmisviisi tingimustes toimivaid seadusi nimetatakse üldisteks.

Üheks üldiseks majandusseaduseks on näiteks seadus, mille järgi tootmissuhted peavad vastama tootlike jõudude iseloomule. See seisab selles, et tootlike jõudude arenedes asenduvad vanad tootmissuhted paratamatult uute, progressiivsetega. Selle seaduse osatähtsust ühelt ühiskonnakorralt teisele ülemineku protsessis selgitati üldjoontes eespool.

Majandusseaduste objektiivne iseloom

Loodusseadused, näiteks taevakehade liikumise seadused, toimivad inimeste tahtest ja teadvusest sõltumata, s. o. objektiivselt.

Esimesel pilgul võib näida, et majandusseaduste toime, erinevalt loodusseadustest, sõltub inimeste tahtest ja teadvusest. Kui ei oleks inimesi ja suhteid nende vahel, siis puuduksid ju ka majandusseadused, mis on nende suhete peegelduseks. Kui aga selle küsimuse üle sügavamalt mõelda, võib veenduda, et ka majandusseadustel on objektiivne iseloom.

Muidugi, majandusseadused ei toimi automaatselt, iseenesest, nagu välk või torm looduses. Majandusseadused on inimeste majandusliku tegevuse seadused. Nad väljendavad selle tegevuse olemust, põhisisu, määravad üldsuuna. Väljaspool inimeste subjektiivset tegevust majandusseadusi ei ole ega saagi olla.

Ent hoolimata sellest, et majandusseadused avalduvad inimeste subjektiivse tegevuse kaudu, on nende toime objektiivsetest asjaoludest tingitud. Inimesed ei saa tegutseda meelevaldselt, arvestamata neid ümbritsevaid tingimusi. Inimeste tahte ja teadvuse dikteerivad lõppkokkuvõttes nende materiaalsed elutingimused. Inimesed saavad edukalt lahendada üksnes niisuguseid tootmisülesandeid, mille realiseerimiseks on olemas vajalikud objektiivsed tingimused. Vastasel korral tabab nende jõupingutusi ebaõnn. Näiteks Hiinas ei olnud «suure hüppe» poliitikal edu sellepärast, et see oli katse rajada kommunistlikku ühiskonda sotsialistlikku arenemisstaadiumi vahele jättes, ühiskonna arenemise objektiivseid majanduslikke seaduspärasusi ignoreerides.

Ja vastupidi, neil juhtudel, kui inimesed õpivad tundma ja võtavad oma praktikas arvesse materiaalseid tingimusi, objektiivsete majandusseaduste nõudeid, annavad nende jõupingutused vajalikku efekti. NSV Liidu rahvamajanduse arendamise üheksanda viie aasta plaani ning mitmete teiste sotsialistlike riikide rahvamajandusplaanide eduka täitmise pandiks on reaalsete tootmistingimuste, sotsialismi ajal toimivate objektiivsete majandusseaduste kaine arvestamine.

Ühiskond ei saa meelevaldselt majandusseadusi kaotada, ei saa edu saavutada, kui ta seab endale niisuguseid ülesandeid, mille lahendamiseks ei ole materiaalseid tingimusi. Ei saa näiteks meelevaldselt määrata rahvamajanduse põhiharude arendamise proportsioone; üksnes objektiivsete proportsioonide ja nende muutumise tendentside tundmine võimaldab neid õigesti planeerida. Proportsioonide õige planeerimine aga on üks tootmise arenemistempo kiirendamise ja tootmise intensiivistamise tähtis tegur. Sedasama võib öelda ka kõigi teiste sotsialismi majandusseaduste kasutamise suhtes.

Marksismi kodanlikud kriitikud ei saa aru või teevad näo, nagu ei saaks nad aru sellest, et objektiivsed majandusseadused määravad ajaloo käigu üksnes miljonite inimeste sihikindla tegevuse ja organiseeritud võitluse kaudu. Nad arutlevad umbes nõnda: teie, marksistid, arvate, et majandusseaduste ja muude sotsiaalsete seaduste toime viib paratamatult kapitalistliku korra asendumisele sotsialistlikuga. Oletame, et see on nii. Aga milleks te siis asutate poliitilisi parteisid sotsialismi eest võitlemiseks? Ei tule ju kellelegi pähe luua parteid päikesevarjutuse eest võitlemiseks, kui on teada, et see niikuinii tuleb.

Nende mitte kuigi kavalate arutluste paikapidamatus on silmanähtav. Päikesevarjutus toimub ju ilma igasuguse inimeste osavõtuta, üleminek kapitalismilt sotsialismile aga on ühiskondlik

protsess, mis ei saa üldse aset leida ilma inimeste osavõtuta, iseenesest.

Kui marksistid väidavad, et majandusseadused on objektiivsed, et nad murravad niikuinii endale tee, ületavad takistused ühiskonna majandusliku arenemise teel, siis peetakse silmas ainult seda, et varem või hiljem leiduvad ühiskondlikud jõud, kes saavutavad võitlusega majandusseaduste nõuete täitmise.

Majandusseaduste objektiivse iseloomu õigeks mõistmiseks on väga tähtis selgeks teha, et kõik nad kujutavad endast justkui mitmesuguste klasside, klassigruppide ning erinevate materiaalsete ja vaimsete huvidega inimeste jõupingutuste resultaati. Teiste sõnadega, majandusseadused toimivad antud tootmissuhete arenemise üldsuunda määravate tendentside kujul, kusjuures on olemas vastutoimivad tegurid.

Poliitilise ökonoomia aine ja meetod

Nüüd, kus marksistlik-leninliku poliitilise ökonoomia mitmed tähtsad mõisted on selgeks tehtud, võib anda tema aine täielikuma definitsiooni.

Poliitiline ökonoomia on teadus, mis uurib inimeste tootmissuhteid nende vastastikuses seoses tootlike jõududega. Ta selgitab välja seadused, mis valitsevad materiaalsete hüvede tootmist, jaotamist, vahetust ja tarbimist inimühiskonna mitmesugustel arenemisastmetel, ning näitab ka, kuidas neid praktilises tegevuses kasutada.

Poliitilisel ökonoomial on tegemist ajaloolise, pidevalt muutuva materjaliga. Ühiskonna elus, majanduses toimuvad muutused peegelduvad poliitilise ökonoomia järeldustes. Selles mõttes on poliitiline ökonoomia ajalooline teadus.

Kuidas õnnestub poliitilisel ökonoomial tunnetada siis majandusseadusi, mida kattena varjavad klassideks ja sotsiaalseteks gruppideks jagunevate miljonite erinevate materiaalsete ja vaimsete huvidega inimeste keerulised vastastikused suhted? Poliitiline ökonoomia juhindub uurimistöös ühiskonna arenemise majanduslike protsesside tundmaõppimise meetodist, mis on välja töötatud marksismi-leninismi teooria näol.

Marksistlik-leninliku poliitilise ökonoomia aluseks on faktid. Ent fakte, millega majandusteadus kokku puutub, on väga palju — miljoneid ja miljardeid. Kodanlikud majandusteadlased puhuvad sageli suureks ühtede faktide tähtsuse ja vaikivad maha teised faktid. Selliste ebaausate võtetega võltsivad nad tõde, et kapitalismi puhtaks pesta ja sotsialistlikku majandust vales valguses näidata.

Marksistlik majandusteadus võtab arvesse kõiki ühte või teise majanduslikku protsessi puutuvaid fakte. Suurel määral aitab neid fakte koguda, süstematiseerida ja nende osatähtsust rahvamajanduse arenemises välja selgitada majandusstatistika. Poliitökonoomiline analüüs koos statistika andmete kasutamisega võimaldab kindlaks määrata, missugused on ühe või teise tootmisviisi kõige iseloomulikumad jooned ja vastuolud.

Uurimise edu tagamiseks jätab teadus kõrvale teisejärgulised, vähese tähtsusega faktid ja nähtused, mis raskendavad peamise uurimist, ehk, nagu öeldakse, abstraheerub neist. Sellist võtet kasutab ka poliitiline ökonoomia väga laialt, kuivõrd spetsiaalsete eksperimentide võimalused on siin, erinevalt loodusteadustest, üsna piiratud. Nii näiteks eeldas K. Marx kapitalismi uurimisel esialgu tinglikult, et ühiskonnas on olemas vaid kaks klassi: kodanlased ja proletaarlased. See on ka arusaadav: kapitalistide ja tööliste vastastikused suhted kujutavad ju endast kapitalismi tootmissuhete põhisisu. Seega jättis K. Marx teiste klasside ja klassigruppide olemasolu kapitalistlikus ühiskonnas mõneks ajaks kõrvale, mis hõlbustas tal kapitalismi majandusseaduste toime uurimist. Abstraheerimismeetodit, matemaatiliste mudelite konstrueerimist kasutavad majandusteadlased ka sotsialistliku majanduse uurimiseks.

Seaduste uurimist võib pidada kaasaja teaduslikule tasemele vastavaks alles siis, kui nende toime saab kindla kvantitatiivse väljenduse. Sellepärast kasutabki poliitiline ökonoomia oma uurimustes teiste teaduste eeskujul üha laiemalt kaasaegse matemaatika ja arvutustehnika vahendeid.

Poliitiline ökonoomia ja majanduspoliitika

Milline on poliitilise ökonoomia ja majanduspoliitika vaheline seos? Sellel küsimusel ei ole üksnes teoreetiline, vaid ka otsene praktiline tähtsus. Mida kujutab endast majanduspoliitika sotsialistlikus ühiskonnas? See on eeskätt kommunistliku partei ja sotsialistliku riigi majanduslike abinõude süsteem sotsialistliku omanduse kindlustamiseks ja arendamiseks, ühiskondliku tootmise efektiivsuse suurendamiseks töötajate vajaduste kõige täielikuma rahuldamise eesmärgil. Iseäranis suur on majanduses sotsialistliku riigi osatähtsus, kes teeb progressiivseid muudatusi tootmissuhetes, planeerib majanduse arendamist objektiivsete majandusseaduste teadliku kasutamise alusel, mobiliseerib rahvahulki plaane täitma. Sotsialistlikud riigid ning kommunistlikud ja töölisparteid võtavad majanduspoliitika väljatöötamisel arvesse vastava maa iga arenguetapi peamisi iseärasusi. Selle põhjal on selge, kuivõrd oluline on riigi majandusliku osatähtsuse, majanduspoliitika aluste kui poliitilise ökonoomia aine koostisosa tundmaõppimine.

Kuid sellega ei ole poliitilise ökonoomia ja majanduspoliitika vastastikune seos ammendatud. Poliitiline ökonoomia, nagu see nüüd juba teada on, määrab inimeste praktilises tegevuses majandusseaduste kasutamise teed, seega põhineb temal sotsialistliku riigi majanduspoliitika. Selles on marksistlik-leninliku poliitilise ökonoomia kui praktikale teed juhatava teooria peamine tähtsus. Majanduspraktika, s. o. majanduspoliitika tulemused on poliitilise ökonoomia järelduste õigsuse peamiseks kriteeriumiks. Sotsialismi tingimustes kasvab riigi majanduspoliitika osatähtsus ja mõju ühiskonna arenemisele mõõtmatult, sest see hõlmab kogu rahvamajandust ja seda teostatakse plaanipäraselt.

Poliitilise ökonoomia lahutamine kommunistliku partei ja sotsialistliku riigi majanduspoliitikast põhjustaks paratamatult mitte ainult majanduspoliitika teadusliku põhjendatuse taseme languse, vaid võtaks ühtlasi poliitiliselt ökonoomialt võimaluse oma järelduste õigsust kontrollida, soodustaks tema libisemist abstraktsete ja viljatute targutuste teele.

Poliitilise ökonoomia aine kodanlike määratluste kriitika

Kodanlik majandusteadus määratleb poliitilise ökonoomia ainet mitmeti. Ühed teadlased nimetavad seda rikkust käsitlevaks teaduseks, teised rahvamajandust käsitlevaks teaduseks, kolmandad majanduslikku tegevust käsitlevaks teaduseks jne. Tänapäeval mõistetakse poliitilise ökonoomia all kõige sagedamini teadust selle kohta, milliseid piiratud ressurssidest valivad inimesed ja ühiskond mitmesuguste kaupade tootmiseks ja nende jaotamiseks tarbimise eesmärgil praegu ja tulevikus. Üks kaasaegne majandusteadlane ütles koguni, et ameerika poliitiline ökonoomia on bisness ja valitsus, kes teevad koostööd ühiste huvide ja põhimõtete alusel.

Esimesel pilgul võib näida, et nimetatud määratluste vahel ei ole midagi ühist. Kuid tegelikult ei ole see nii. Kõik need määratlused kujutavad endast kapitalistliku tootmisviisi otsest apologeetikat. Need ignoreerivad poliitilise ökonoomia tõelist ainet — inimestevahelisi tootmissuhteid, inimühiskonna arenemist juhtivate objektiivsete majandusseaduste toimet. See ei ole juhuslik. Kodanliku ühiskonna tootmissuhete põhisisuks on ju tööliste ekspluateerimine kapitalistide poolt. Säärased määratlused mätsivad kinni klassivõitlust, kujutavad kapitalistlikku korda igavesena, inimloomusest tingituna.

3. MISPÄRAST ON VAJA ÕPPIDA POLIITILIST ÖKONOOMIAT?

Poliitiline ökonoomia on revolutsioonilise marksismi-leninismi õpetuse koostisosa. Marksism-leninism lähtub sellest, et ühiskonna elu aluseks on materiaalsete hüvede tootmine. Elamiseks peab ini-

mesel olema toitu, riideid, korter ja muid eluhüvesid. Enne kui tegelda teadustega, poliitikaga, kirjutada värsse ja mängida malet, peavad inimesed rahuldama oma materiaalsed vajadused. Iga ühiskond hukkub, kui ta katkestab tootmise lühemaks või pikemaks ajaks.

Poliitiline ökonoomia just uuribki ja avastab seadusi, mis valitsevad ühiskondliku tootmise arenemist. Seetõttu annab ta võtme kogu ühiskonna arenemise protsessi varjatud ajendite teaduslikuks mõistmiseks. Sellepärast kujutab poliitiline ökonoomia endast marksismi-leninismi peamist sisu.

Marx, Engels ja Lenin — tõeliselt teadusliku poliitilise ökonoomia loojad

Esimesed poliitilise ökonoomia mõisted tekkisid väga ammu, juba orjanduse ajastul. Teadusliku iseloomu sai see kodanliku majandusteaduse klassikute — W. Petty, A. Smithi ja D. Ricardo töödes. Aga juba XIX sajandi algusest peale astus kodanlik majandusteadus proletariaadi revolutsiooniliste väljaastumiste mõjul kapitalismi eelarvamusliku kaitsmise ja tema teravate vastuolude lipitseva kinnimätsimise teele. Omakasupüüdmatu tõe teenimine ei huvitanud teda enam, ta kaotas oma teadusliku iseloomu. Kodanlik poliitiline ökonoomia peab kapitalismi kõige paremaks, igaveseks ja muutumatuks ühiskonnakorraks, mis vastavat inimese loomusele. Niisugune hinnang, mis on iseloomulik kaasaegsele kodanlikule majandusteadusele, ei välista seda, et mõnede tema esindajate uurimused majanduse arendamise üksikküsimustes võivad pakkuda mõningast teaduslikku huvi.

Tõeliselt teaduslik iseloom on proletaarsel poliitilisel ökonoomial, mille rajasid K. Marx, F. Engels ja V. I. Lenin. Nad tõestasid, et kapitalismi lepitamatute vastuolude arenemine viib proletaarse revolutsiooni tulemusena paratamatult selle ekspluataatorliku korra hukkumisele ja tema asendumisele sotsialismiga. Seda proletariaadi suurte õpetajate teaduslikku prognoosi on kogu ajaloo käik hiilgavalt kinnitanud.

Sellised fundamentaalsed teosed nagu K. Marxi «Kapital», F. Engelsi «Anti-Dühring», V. I. Lenini «Kapitalismi arenemine Venemaal», «Imperialism kui kapitalismi kõrgeim staadium», «Nõukogude võimu järjekordsed ülesanded», «Toitlusmaksust» ja teised rajasid marksistlik-leninliku majandusteaduse põhialused.

Kodanluse ideoloogid süüdistavad marksismi selles, et töölisklassi huvisid kaitstes loobuvat ta teaduslikkusest. Tõepoolest, marksistlik poliitiline ökonoomia kaitseb järjekindlalt töölisklassi huve. Ja selles mõttes on ta klassiline ja järelikult parteiline teadus. Ent just see asjaolu määrabki ära tema tõeliselt teadusliku iseloomu.

Asi seisab selles, et töölisklassi — kaasaja kõige eesrindlikuma

klassi huvid langevad ühte ühiskonna progressiivse arenemise huvidega. Kaasaja tulipunktiks on rahvusvaheline töölisklass ja tema peamine saavutus — sotsialismi maailmasüsteem. Töölisklass on ühiskonna arenemise seaduste sügavast tunnetamisest eluliselt huvitatud. Marksismis on lahutamatult kokku liidetud kõrge teaduslikkus ja revolutsiooniline kirglikkus võitluses ekspluateerimise vastu, kõige õiglasema ühiskonnakorralduse — kommunismi kehtestamise eest.

V. I. Lenini töödes on marksistlik poliitiline ökonoomia tõstetud uuele, kõrgemale astmele. Majandusstatistika andmete ja määratu suure hulga kirjanduslike allikate sügava analüüsi alusel, — ühesõnaga, ühiskonna majanduselu uute nähtuste teadusliku uurimise alusel arendas V. I. Lenin kapitalismi üldist teooriat ja lõi õpetuse tema kõrgeimast ja viimsest staadiumist — imperialismist. V. I. Lenini teostes põhjendatakse majanduslikult proletaarse revolutsiooni arenemise seaduspärasusi.

K. Marx ja F. Engels ei elanud sotsialismi võiduni. Sellest hoolimata on nende mõtteavaldustel sotsialistliku ja kommunistliku ühiskonna põhijoonte kohta sotsialismi ja kommunismi ehitamise teooriale ja praktikale erakordselt suur tähtsus.

Arendades Marxi majandusõpetust meie maa sotsialistliku ülesehitustöö esimeste aastate kogemuste üldistamise alusel, töötas V. I. Lenin läbi kapitalismilt sotsialismile ülemineku perioodi teooria tähtsamad küsimused ja rajas sotsialismi poliitilise ökonoomia alused.

Poliitilise ökonoomia arendamine NLKP ning vennalike kommunistlike ja töölisparteide dokumentides

V. I. Lenini surmast on möödunud juba pool sajandit. Nende aastate jooksul on maailma majanduses ja poliitikas, kogu ühiskonna elus aset leidnud tohutud muutused. Rööbiti kapitalismi maailmasüsteemiga eksisteerib nüüd sotsialistlik maailmasüsteem. NSV Liidus on **arenenud** sotsialistlik ühiskond üles ehitatud ja toimub tema järkjärguline ümberkasvamine kommunismiks. Mitmetes teistes maades hakkab arenenud sotsialismi ehitamine lõpule jõudma. Imperialismi koloniaalsüsteem on kokku varisenud ning likvideeritakse tema viimaseid jäänuseid. Kapitalismi majandusliku ja poliitilise arenemise ebaühtlus on kasvanud, tema vastuolud teravnevad. Hämmastavaid edusamme on teinud teadus ja tehnika. Inimkond on jõudnud teaduse ja tehnika revolutsiooni ajajärku, mis kujundab tootmise põhjalikult ümber.

Nagu marksism-leninism tervikuna, nii ei ole ka marksistlik-leninlik poliitiline ökonoomia tardunud vormelite kollektsioon, kolletunud tsitaatide herbaarium, vaid igavesti elav õpetus, mis pidevalt rikastub revolutsioonilise võitluse kogemuste ja kommunistliku ülesehitustöö praktikaga.

Marksistlik-leninlikku majandusteooriat arendatakse Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei ning teiste maade kommunistlike ja töölisparteide otsustes, majandusteadlaste töödes. Marksistlik-leninlikud parteid on teinud järeldused sotsialistliku maailmamajanduse süsteemi arenemise üldiste seaduspärasuste suhtes, konkretiseerinud uutes ajaloolistes tingimustes koloniaalikke heitnud maade mittekapitalistliku arenemistee vorme ja meetodeid. Nõukogude Liidu Kommunistlik Partei on palju andnud sotsialismi ja kommunismi materiaal-tehnilise baasi loomise ning sotsialistlike tootmissuhete täiustamise probleemi läbitöötamisel. Marksistlik-leninliku poliitilise ökonoomia looval arendamisel on eriti suure tähtsusega NLKP programm, NLKP kongresside ning kommunistlike ja töölisparteide esindajate nõupidamiste otsused.

Marksistlik poliitiline ökonoomia areneb võitluses kodanlike majandusteooriatega, revisionistlike ja dogmaatiliste kujutlustega. Kodanlikud majandusteadlased kujutavad kapitalismi roosades värvides, sotsialismi aga süngetes toonides. Teooria loova arendamise lipu all kuulutavad revisionistid vananenuks teooria niisugused seisukohad, mis tegelikkuses säilitavad oma jõu. Dogmaatikud reklaamivad kõigist valjemini oma ustavust marksismile, kuid tegelikult on nad andunud üksnes kirjatähele, mitte aga marksismi loovale vaimule.

Marksismi loovas arendamises nägi Lenin revolutsioonilise õpetuse efektiivsuse tingimust, töölisklassi küpsekssaanud ülesannete teoreetilise ja praktilise lahendamise võtit, tähtsat parempoolse ja «pahempoolse» oportunismi, dogmatismi ning iga liiki revisionismi vastu võitlemise vahendit.

Mida annab poliitilise ökonoomia õppimine

Poliitilisel ökonoomial on kapitalistliku maailma proletariaadi klassivõitluses ja sotsialistlike maade majanduslikus ülesehitustöös määratu suur tähtsus.

Ta paljastab kapitalistliku korra ekspluataatorliku olemuse, näitab, et kapitalistide klass eksisteerib tööliste töö tulemuste omastamise arvel. Kapitalismi lepitamatuid vastuolusid paljastades põhjendab poliitiline ökonoomia selle korra hukkumise ning sotsialismiga asendumise paratamatust.

Poliitiline ökonoomia õpetab, et kapitalistlike maade proletariaadi klassivõitlus elatustaseme tõstmise eest, demokraatlike õiguste eest liidab töölisklassi ühte ja valmistab teda ette otsustavateks klassilahinguteks kapitalistliku korra kukutamise eest.

Ta annab vastuse ka kolonialismiikke heitnud noorte rahvusriikide arenemisteede küsimusele. Nende riikide progressiivse arenemise tagamiseks tuleb likvideerida kapitalistlike monopolide mõju nende majandusele ja poliitikale ning kõvendada sõprussidemeid sotsialistliku süsteemi maadega.

Ka sotsialistlike maade töötajaile ei ole poliitilise ökonoomia

õppimine sugugi vähem tähtis. Sotsialistlik majandus rajaneb tootmisvahendite ühiskondlikul omandusel ja sellepärast on tema arenemine plaanipärane. Kapitalismi tingimustes toimivad majandusseadused stiihiliselt, nad valitsevad inimeste üle. Inimesed võivad neid seadusi tunnetada ja tunnetavadki, kuid nad ei suuda neid endale allutada, neid valitseda. Seda takistab tootmisvahendite eraomandus ja töö ekspluateerimine kapitali poolt. Sellepärast areneb tootmine ägedas konkurentsivõitluses, tootmist reguleerib turustiihia.

Sotsialismi ajal ei kaota majandusseadused oma objektiivset iseloomu, kuigi nende toime ei ole siin enam stiihiline, vaid plaanipärane. Inimesed tunnetavad neid seadusi ja kasutavad neid tänu tootmisvahendite ühiskondlikule omandusele majanduse teaduslikult põhjendatud juhtimiseks kogu riigi ulatuses ja terve ühiskonna huvides.

Poliitilise ökonoomia tähtsus seisab selles, et ta võimaldab sotsialistlike maade töötajail majandusseadusi tundma ja kasutama õppida. Seaduste tundmine on aga vältimatu tingimus ettenähtud tootmistulemuste saavutamiseks oskusliku, efektiivse majandamise teel, kõige väiksema tööjõu- ja materjalikuluga ning minimaalsete kapitaalmahutustega.

Sotsialistliku ülesehitustöö teooria ja praktika kõige aktuaalsemaks küsimuseks on praegu majanduse juhtimise süsteemi täiustamine, majandusreformi läbiviimine, mis peab looma tingimused ühiskondliku tootmise efektiivsuse tunduvaks suurendamiseks. Sel eesmärgil kantakse rahvamajanduse juhtimises raskuspunkt planeerimise ja majandusliku stimuleerimise meetoditele, mis on rajatud sotsialismi objektiivsete majandusseaduste toime arvessevõtmisele ja nende täielikule ärakasutamisele.

Selle tulemusena tõuseb tsentraliseeritud planeerimise teaduslik tase, kasvab kaubalis-rahaliste suhete tähtsus, tugevneb isemajandamine, suureneb juhtivate ja planeerivate organisatsioonide, ettevõtete ja iga töötaja materiaalne huvi ja vastutus võitluses tööviljakuse kasvu ja tootmise rentaabluse eest.

Uutes majandamistingimustes on meie kaadril ülalt kuni alla tähtis hästi omandada mitte ainult tehnilisi teadmisi, vaid ka tootmise ökonoomikat. Plaanialatöötajail, inseneridel ja tehnikutel, töölistel ja kolhoosnikutel on vaja osata teha majanduslikku analüüsi, majanduslikke kalkulatsioone, võtta majanduse alal vastu põhjendatud otsuseid. Selles võivad neile suureks abiks olla poliitiline ökonoomia ja teised majandusteadused.

KÜSIMUSI VESTLUSEKS

1. Missugune on tootmise ja töö osatähtsus ühiskonna elus?
2. Mida mõistetakse tootlike jõudude ja tootmissuhete all?
3. Milles on erinevate tootmisviiside iseloomulikud jooned?

4. Missugune iseloom on majandusseadustel?
5. Mis on poliitilise ökonoomia uurimisobjektiks?
6. Missugune on poliitilise ökonoomia aine kodanlike määratluste mõte?
7. Milleks on vaja tunda poliitilist ökonoomiat?

II PEATÜKK

KAUBATOOTMINE KAPITALISMI TINGIMUSTES

1. MIS ON KAUBATOOTMINE

Et saada pilti kapitalistliku tootmisviisi olemusest ja temale omastest majandusseadustest, tuleb kodanliku majanduse kõige tüüpilisemaid ja laialt levinud nähtusi teaduslikult analüüsida. Nende hulka kuulub eeskätt see, millega inimesed elus alatasa kokku puutuvad, — kaubavahetus, kaupade ost ja müük. Teisiti öeldes, tuleb vaadelda kaubamajandust ja temale omaseid majanduslikke kategooriaid ja majandusseadusi.

Kaubatootmise tekkimise tingimused

Kaubatootmine kujutab endast niisugust majandamisvormi, kus saadusi ei valmistata isiklikuks tarbimiseks, vaid turu jaoks, müügiks. Majanduslikud suhted inimeste vahel kujunevad siin kaubavahetuse, turu kaudu. Kaubatootmise vastandiks on naturaalmajandus, s. o. saaduste valmistamine tarbimiseks, ilma et neid turul müüdaks.

Majandamisvormi ei saa inimesed valida meelevaldselt — see sõltub objektiivselt kujunevatest tingimustest. Nii on kaubatootmise tekkimiseks ja olemasoluks nõutav, et ühineksid kaks tingimust: esiteks, ühiskondlik tööjaotus, mille puhul tootjad spetsialiseeruvad teatud toodete valmistamisele, ja teiseks, tootjate majanduslik eraldumine üksteisest. Nende tingimuste puudumisel ei saa kaubatootmist tekkida.

Näiteks patriarhaalses taluperes toodeti peaaegu kõik tema olemasoluks vajalik: nii toiduained kui ka riided ja kõige lihtsamad käsitöötooted. Elamiseks ei tarvitsenud sel perekonnal tavaliselt pöörduda turu poole, vahetada oma töö produkte teiste töö produktide vastu. Ostu ja müügi vajadust ei tekkinud ka ürgaegse kogukonna tingimustes, kus oli juba olemas tööjaotus, kuid ei olnud tootmisvahendite ja toodangu üksteisest eraldunud omanikke. Nii põlluharija kui ka jahimees ja pottsepp andsid oma produktid ühi-

seks tarbimiseks tasuta. Niisamuti tasuta said nad kogukonnalt kõik oma olemasoluks vajaliku.

Kaubatootmine algelisel kujul tekkis juba ürgkogukondliku korra rüpes. Algul vahetati produkte hõimude ja sugukondlike kogukondade vahel. Hiljem, sedamööda kuidas ürgkogukondlik kord lagunes ja tekkis eraomand, hakkas vahetus toimuma üksikisikute vahel. Kaubalis-rahaliste suhete edasiarenemine on seotud ühiskondliku tööjaotuse süvenemise ning tootmisvahendite eraomanduse arenemisega.

Ent kuni kapitalismiajastuni oli majandusel põhiliselt naturaalne iseloom. Turule, vahetuseks läks vaid väike osa toodangust. Alles kapitalismi ajal muutub kaubatootmine üldiseks majandusvormiks. Siin on kõik määratud turu jaoks, kõike ostetakse ja müüakse: mitte ainult materiaalseid hüvesid, vaid ka vaimseid väärtusi. Ostu ja müügi objektiks kujuneb ka inimese tööjõud.

Väikekaubatootmine ja kapitalism

Kapitalistlik kaubatootmine rajaneb eraomandusel ja palgatööliste ekspluateerimisel. Tema liikumapanevaks stiimuliks on kasu tagaajamine. Kapitalismieelsetes ühiskondades ja kapitalismi ajal, samuti kapitalismilt sotsialismile ülemineku perioodi tingimustes kuulub majanduses märkimisväärne koht nõndanimetatud lihtsale kaubamajandusele. Seda esindavad töötavate talupogade ja käsitööliste majapidamised, kus ei ekspluateerita võõrast tööjõudu ja toodetakse produkte (täielikult või osaliselt) turu jaoks.

Oma majanduslikult loomuselt on väikekaubatootmine kahepalgeline. Ühelt poolt on see eraomanduslik majandus. Eraomandus lähendab väikekaubatootmist ja kapitalismi, teeb need ühetüübilisteks majandusvormideks. Väikekaubatootmine kodanlikes maades läheb stiihiliselt kapitalistlikku arenemisteed ja on toitepinnaks kapitalismile. Iga kaubatootja — talupoeg, farmer, käsitööline — püüab kõigest väest «rikaste kilda trügida»: oma majapidamist laiendada ja edendada, selle seisundit turul kindlustada. Ent see läheb korda vaid vähestel. Väiketootjate põhimassile aga määrab kapitalism osaks pikaajalise ja piinarikka laostumis- ja proletariseerumisprotsessi.

Teiselt poolt rajaneb lihtne kaubamajandus kaubatootjate isiklikul tööl. Selle poolest erineb ta põhjalikult kapitalistlikust tootmisest, mis rajaneb palgatöö ekspluateerimisel. Talupoja ja käsitöölise omand kujutab endast, erinevalt kapitalisti omandist, isikliku töö tulemust, s. o. tööga saadud omandit. Veel enam, suutmata otsa otsaga kokku saada, langevad töötavate talupoegade ja käsitööliste hulgad järjest rohkem kapitalistlikku orjusesse. See asjaolu teeb töötavad talupojad ja käsitöölised proletariaadi loomulikeks liitlasteks ning võimaldab pärast

seda, kui töölisklass on poliitilise võimu kätte võitnud, üle viia väikekaubatootjate massi kapitalistlikult arenemisteelt sotsialistlikule arenemisteele.

V. I. Lenin analüüsis igakülgselt väikekaubamajanduse laostumist ja kapitalismi arenemist Venemaal ning põhjendas sellele analüüsile tuginedes töölisklassi ja töötava talurahva kindla liidu vajadust kui proletaarse revolutsiooni võidu ja sotsialismi eduka ülesehitamise tähtsaimat tingimust.

2. KAUP JA SELLE OMADUSED

Mis on kaup?
Kauba tarbimisväärtus ja väärtus

Igapäevases elus võib sageli esineda ettekujutus, et kaup ja produkt on üks ja seesama. Teaduslikust seisukohast, poliitilise ökonoomia seisukohast aga on niisugune ettekujutus väär. Iga produkt ei ole kaup. Produkt, mis on ette nähtud tootja isiklikuks tarbimiseks (näiteks talumajandis toodetav ja tarbitav vili, kartulid ja liha), ei ole kaup. Produkt muutub kaubaks ainult sel juhul, kui teda ei toodeta endale, vaid müügiks. Järelikult, kaup on produkt, mis on valmistatud müügiks, vahetuseks turu kaudu.

Kaubal on kaks külge: tarbimisväärtus ja väärtus. Tarbimisväärtus on asi ise, materiaalne hüve, mis suudab oma mehaaniliste, füüsikaliste, keemiliste või muude omaduste tõttu rahuldada inimeste ühtesid või teisi vajadusi. Mitte kellelegi vajalik, tarbetu ese ei saa muidugi olla kaup: seda keegi ei osta.

Sõltuvalt kasutamise iseloomust jagunevad tarbimisväärtused kahte suurde gruppi: isikliku tarbimise esemed ja tootmisvahendid. Esimesed rahuldavad inimeste isiklikke vajadusi, teisi aga kasutatakse tootmise vajadusteks. Tarbeesemed omakorda rahuldavad inimeste ainelisi vajadusi (toit, riided, jalatsid, korter jne.) ja inimese vaimseid nõudeid (raamat, ajaleht, televiisor jne.). Sedamööda kuidas laieneb inimese võim looduse üle, avastatakse järjest uusi esemete kasulikke omadusi, loodusesemete ümberkujundamise ja inimesele kasutamiskõlblikuks muutmise viise. Seoses sellega muutuvad tarbimisväärtused ikka mitmekesisemaks.

Tarbimisväärtused etendavad inimühiskonna elus tähtsat osa. Nad moodustavad igas ühiskonnas rikkuse esemelise sisu. Ent tarbimisväärtus on iseenesest vaid kauba materiaal-esemeline külg, millele inimestevahelised majandussuhted pole olulised. Tõepoolest, näiteks nisu maitse järgi ei ole võimalik kindlaks teha, missuguste ühiskondlike suhete puhul ta on toodetud: kas orja, pärisorja, palgatöölise sunniviisilise tööga või ekspluateerimisest vaba töötaja tööga. Automaattööpink, laev ja nailonkiud ei ole iseene-

sest ei «kapitalistlikud» ega «sotsialistlikud». Neid võib toota ja kasutada nii kapitalistlikes kui ka sotsialistlikes maades.

Kaubatootmise tingimustes on tarbimisväärtus kauba teise omaduse — tema väärtuse esemeline kandja.

Turul, kaubavahetuse protsessis ilmneb, et kõikidel kaupadel on peale erineva tarbimisväärtuse mingi ühine omadus, mis võimaldab neid üksteisega võrrutada ja teatud proportsioonides vahetada.

Mõned kodanlikud majandusteadlased püüavad tõestada, et vahekorrad kaubavahetuses on seletatavad nõudmise ja pakkumisega. Nõudmise ja pakkumise kõikumised avaldavad vahetuse proportsioonidele tõepoolest olulist mõju. Mida suurem on nõudmine mingisuguse kauba järele, seda soodsamalt saab seda turul müüa. Ent nõudmise ja pakkumise kõikumised võivad seletada vaid nende proportsioonide kõrvalekaldumist mingisugusest keskmisest, normaalsest tasemest ega suuda seletada seda taset ennast. See teooria ei anna vastust küsimusele, mis on ikkagi vahetuse aluseks, kui nõudmine ja pakkumine vastastikku tasakaalustuvad.

Vastavalt teisele kodanlikule teooriale seletatakse proportsioone kaupade vahetamisel nende kasulikkuse astmega. Kasulikkuse võrdlemine aga on võimalik üksnes ühelaadiliste või üksteist vastastikku asendavate produktide suhtes. Teistel juhtudel kaotab see igasuguse mõtte. Kas saab võrrelda näiteks hüdroturbiini ja külmutuskapi kasulikkust? Muidugi mitte, sest need on mõeldud täiesti erinevateks otstarveteks.

Ilmselt on kaupadel ainult üks ühine omadus: nad on kõik inimeste töö produktid. Kauba valmistamiseks peavad inimesed kulutama teatud hulga tööd. Loomulikult orienteeruvad nad kaupade vahetamisel sellele. Kauba tootmiseks kulutatud töö loobki kauba väärtuse. Järelikult on kauba väärtus temasasjastatud kaubatootjate ühiskondlik töö.

Igasuguses tootmises kulutatakse peale inimeste elava töö tootmisvahendeid (masinaid, tööriistu, toorainet, materjale, kütust). Tootmisvahendite valmistamiseks aga kulutati omal ajal samuti tööd. Ka see arvatakse kauba väärtusse. Näiteks ülikonna väärtus kehastab endas mitte ainult ülikonna õmblemiseks, vaid ka kanga, kiu jne. valmistamiseks kulutatud tööd. Väärtuse loob kauba valmistamise kõikides staadiumides kulutatud töö.

Tarbimisväärtustena on kõik kaubad erinevad, väärtustena aga on nad kõik täiesti ühesugused, mis võimaldabki kaupu vahetusprotsessis üksteisega võrrutada. Erinevalt tarbimisväärtusest ei kuulu kauba väärtusesse ühtki aatomit loodusainet. See on kauba puhtühiskondlik, sotsiaalmajanduslik omadus. Marx rõhutas korduvalt, et väärtus on inimeste majandusliku vahekorra väljendus, mis on ainult kaetud asjalise kestaga. Tõepoolest, iga turul vahetatava kauba taga peitub elav isik. Kaubavahetus esineb vaid väliselt asjadevahelise suhtena. Kui kaubavahetust tähelepanelikult silmitseda, ilmneb, et asjadevahelise suhte taga peitub inimeste —

kaubaomanike suhe. Seega tuleb välja, et kaupade väärtus on kaubatootjate ühiskondlik suhe, mis avaldub turu kaudu.

Kauba väärtuse suurus

Me teame juba, et kauba väärtus kujutab endast selles kaubas asjastatud tööd. Järelikult määrab ka väärtuse suuruse kauba valmistamiseks kulutatud töö hulk. Töö hulka omakorda mõõdetakse tööajaga. Seda sõltuvust kinnitavad massilised, tüüpilised faktid. Mida rohkem on vaja kulutada tööd kauba valmistamiseks, seda kõrgem on ka kauba väärtus, ja vastupidi, mida väiksema töökuluga toodetakse kaup, seda odavam ta on. Kilogramm kulda maksab mitu korda rohkem kui kilogramm vaske. Ja asi ei seisa iseenesest kulla harulduses, vaid selles, et kulla leiukohtade otsimiseks, nende kasutuselevõtmiseks, kulla hankimiseks peavad inimesed kulutama võrratult rohkem tööd kui vasesulatamiseks. Tonn vaske maksab omakorda selsamal põhjusel märksa rohkem kui tonn malmi. Leib — inimesele kõige tarvilikum produkt — on palju odavam kui näiteks samasugune kogus liha või võid. Kogu asi seisab jällegi töökulus. Materiaalsetel hüvedel, mida loodus inimesele annab ja mis ei sisalda endas töökulutusi (õhk, metspuuviljad jne.), ei ole mingisugust väärtust.

Kauba väärtuse suurusele ei avalda mõju mitte üksnes töö hulk, vaid ka töö kvaliteet. Seoses sellega tehakse vahet lihtsa ja komplitseeritud töö vahel. Lihtne töö ei nõua eelnevat spetsiaalset ettevalmistust. Komplitseeritud, kvalifitseeritud töö aga ei ole võimalik ilma töötaja enam või vähem pikaajalise väljaõpetamiseta. Komplitseeritud töö produktil on tööaja võrdse kulu korral kõrgem väärtus kui lihtsa töö produktil. Järelikult loob komplitseeritud töö ajaühikus suurema väärtuse kui lihtne töö.

Kauba väärtuse suurus ei jää muutumatuks. Ta muutub sõltuvalt tööviljakusest. Tööviljakust mõõdetakse ühesuuruse töökuluga valmistatava toodangu hulgaga. Tööviljakus sõltub kasutatavate tootmisvahendite täiuslikkusest, töötaja vilumusest, tema kvalifikatsioonist, töö organiseerimisest ja mõnedest muudest teguritest. Ühiskonna tootlike jõudude arenemine väljendub tööviljakuse kasvus, s. o. ühesuuruse töökuluga valmistatava toodangu hulga suurenemises. Toodanguühikule kulutatakse järjest vähem elavat tööd. Ühtlasi vähenevad ka toodanguühikule langevad varem tehtud töö kulutused. Elava töö ja asjastatud töö kulu osatähtsuse vähenemine kutsub esile kaubaühiku väärtuse seaduspärase langemise. Seda seaduspärasust selgitades tähendas Marx, et kui õnnestuks vähese töökuluga muuta kivisütt teemandiks, siis võiks teemandi väärtus langeda telliskivi väärtusest madalamale. Nõukogude teadlased ja insenerid töötasid välja grafiidist sünteetilise teemandi saamise viisi ja organiseerisid selle tööstusliku tootmise. Juba praegu ei jää sünteetilised teemandid oma kvaliteedilt

mitte millegi poolest maha naturaalsetest, nende väärtus aga on märksa väiksem kui looduslikel ning langeb kiiresti. Kunagi oli alumiinium hõbedast kallim, nüüd aga on ta sellest mitu korda odavam, kuigi ka hõbeda väärtus on palju langenud.

Seega on kauba väärtuse suurus võrdeline selle kauba tootmiseks kulutatud tööhulgaga ja pöördvõrdeline tööviljakusega.

Väärtuse suuruse määramise teeb keeruliseks see, et iga toodanguliiki valmistab tavaliselt suur hulk kaubatootjaid. Üksikud majandid erinevad üksteisest kaupade tootmise tingimuste poolest ja sellepärast ei ole nendes tööviljakus ühesugune: antud liiki toodangu ühiku valmistamiseks kulutatakse erinev hulk tööd. Antud kauba kõigi eksemplaride väärtus aga on ühesugune (kui nende kvaliteet on ühesugune).

Missugused töökulutused on siis väärtuse aluseks? Siin ilmneb taas kauba väärtuse ühiskondlik iseloom. Väärtuse suurust ei määra üksikute tootjate individuaalsed kulutused, vaid keskmised töökulutused antud liiki kauba ühikule. Niisuguseid töökulutusi nimetatakse ühiskondlikult vajalikeks. Need vastavad töökulutustele antud tootmisharu keskmiste, ühiskondlikult normaalsete tootmistingimuste puhul.

Kauba väärtuse suurus kujuneb justnagu üksiku kaubatootja seljataga, tema tahtest sõltumata. Ühiskond tunnustab kaupade väärtuse ja vahetuse kaudu töökulutusi vaid ühiskondlikult vajalikul määral.

Konkreetne ja abstraktne töö

Kaupadel on tarbimisväärtus ja väärtus sellepärast, et nende tootmiseks kulutatud tööl on kahesugune iseloom: see on ühtaegu konkreetne ja abstraktne.

Konkreetne töö on teatud kindlal kujul kulutatud töö, teatud erialane — kaevuri, terasesulataja, tisleri jne. töö. Ta loob tarbimisväärtuse. Igas produktis on kehastatud üht või teist liiki konkreetne töö. Näiteks ülikond sisaldab endas rätsepa, kangru, ketraja, loomakasvataja, puuvillakasvataja või keemiku jne. konkreetset tööd. Kaasaegsed keerulised tooted luuakse sadu liike konkreetse tööga. Kõik need tööliigid erinevad oma eesmärgi, operatsioonide iseloomu, töövahendite ja tulemuse poolest.

Konkreetne töö ei ole tarbimisväärtuse ainus allikas. Selle teiseks allikaks on üks või teine loodusaine. Oma konkreetse tööga inimene muudab ja kujundab ümber loodusesemeid, kohandades neid oma tarviduste rahuldamiseks. Nii hangib inimene maapõuest naftat ja gaasi ning saab nende keemilise, termilise ja mehaanilise töötlemise tulemusena mitmesuguseid tootmiseks ettenähtud tooteid ja isikliku tarbimise esemeid.

Konkreetne töö, niisamuti nagu tarbimisväärtuski, eksisteerib

sõltumata sellest, kas toodetakse kaupu või mitte. Ilma konkreetse tööta on võimatu ühiskondlik tootmine ja järelikult ka inimeste olemasolu. Kaubamajanduse tingimustes aga ei ole tootjate töö üksnes konkreetne, vaid ka abstraktne.

Tarbimisväärtustena, s. o. konkreetse töö produktidena ei ole erinevad kaubad võrreldavad. Kaubavahetus näitab, et töö konkreetsete liikide taga peitub mingisugune ühine, kõikide kaupade puhul ühesugune alus — inimese tööjõu kulu, inimese füüsilise ja vaimse energia kulu.

Abstraktne töö on töö üldse, kaubatootjate homogeenne ühiskondlik töö, sõltumata selle konkreetsest vormist.

Teatavasti võib üks ja seesama inimene praktikas vaheldumisi väga erinevaid kaupu valmistada, minevikus aga oli selline «elukutsete ühitamine» üldreegel. Näiteks vanas, patriarhaalses majapidamises ei piirdunud talupoeg ja tema perekond üksnes viljakasvatamise ja kariloomade talitamisega, vaid tehti endale ka saapad ja rõivad, töödeldi kangast, varuti küttepuid jne. Need kõik on erinevad konkreetsed tööliigid, kuid samal ajal ühe ja sellesama tööjõu kulutamine. Niisamuti moodustavad kõik kaubatootjad kogu ühiskonna ulatuses sisuliselt ühtse ühiskondliku tööjõu, mida kulutatakse mitmesuguste produktide tootmiseks teatud kindlates proportsioonides.

Kaubatootja töö kui kogu ühtse ühiskondliku töö koostisosa ongi abstraktne töö. Abstraktne töö loob kaupade väärtuse. Seejuures on ta väärtuse ainus allikas. Väärtuse aluseks olev abstraktne töö väljendab kaubatootjate majandussuhteid.

Lihtsa kaubatootmise vastuolu

Töö ja tööga loodud kauba kahesugune iseloom on tingitud eraomandusel rajaneva kaubatootmise sisemisest vastuolust. See on vastuolu eratöö ja ühiskondliku töö vahel. See avaldub selgesti juba lihtsas kaubamajanduses. Milles see vastuolu siis seisab?

Nagu juba märgitud, eeldab kaubatootmine ühiskondlikku tööjaotust. See annabki tööle ühiskondliku iseloomu. Kaubatootja töö on vajalik mitte ainult temale endale, vaid ka teistele, sest ta toodab produkte, mis rahuldavad ühiskonna teatud vajadust. Seda ei saa öelda töö kohta naturaalmajanduses. Kui mingisuguses isoleeritud majandis, mis ei võta osa ühiskondlikust tööjaotusest, lõpetatakse näiteks jalatsite tootmine, siis ei puuduta see mitte kedagi peale antud majandi töötajate. Kui see aga leiab aset kaubamajanduses, ühiskondliku tööjaotuse olemasolu korral, tekitatakse kahju kogu ühiskonnale. Mida sügavam on ühiskondlik tööjaotus, seda suurem on tootjate vastastikune sõltuvus ning seda täielikum ja sügavam on nende töö ühiskondlik iseloom.

Ent eraomanduse valitsemise tingimustes on kaubatootjate töö ühiskondlik iseloom varjatud, pole nähtav. Eraomandus on siin tootjad üksteisest lahutanud, igaüks neist toodab kaupu omal riisikol, ette teadmata ühiskonna vajadusi. Järelikult esineb töö siin otseselt eratööna. Selle ühiskondlik tähtsus selgub alles turul, kaudsel teel, alles pärast seda, kui töö on juba kulutatud, kaup toodetud ja turule viidud. Kauba realiseerimine (müük) tähendabki töö ühiskondliku iseloomu tunnistamist. See näitab, kas antud tootja töö kujutab endast ühiskondliku kogutöö vajalikku osa, kas tema kaubal on väärtust, ja kui on, siis missugune.

Kauba realiseerimine lahendab vastuolu eratöö ja ühiskondliku töö vahel. Tulemusena luuakse materiaalsed tingimused uute kaupade tootmiseks. Seega taastoodetakse iga kord vastuolu eratöö ja ühiskondliku töö vahel.

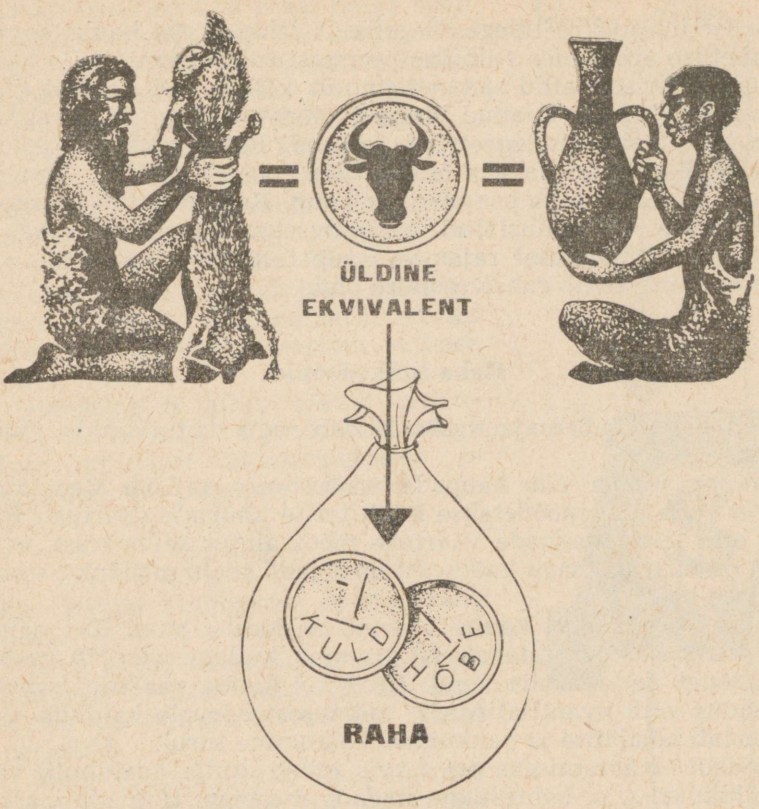
3. RAHA

Raha tekkimine ja olemus

Kauba väärtus luuakse tootmises, kuid tuleb ilmsiks alles turul antud kauba võrrutamisel teise kaubaga. Selline kauba väärtuse väljendamine ja mõõtmine meenutab asjade kaalumist kaaluvihi abil. Teatud kindel hulk metalli, millest kaaluvihid on valmistatud, võetakse etalooniks, teiste esemete kaalu mõõduühikuks. Niisamasuguse teise, väärtuse mõõduühikuks võetud kaubaga kõrvutamise meetodiga tehakse kindlaks kõigi teiste kaupade väärtus. Oluline erinevus seisab selles, et esimesel juhul mõõdetakse esemete looduslikku omadust (kaalu), teisel juhul aga töö produktide majanduslikku, ühiskondlikku kvaliteeti, nende väärtust.

Kaupa, mis on teiste kaupade väärtuse väljendamise etalooniks, nimetatakse ekvivalentkaubaks (võrdväärsuseks). Ekvivalentkaup oma arenenud vormis kujutabki endast raha. Aga enne kui tekkis raha, tegi ekvivalentkaup läbi oma arenemise pikaajalise ajaloolise protsessi koos kaubatootmise ja kaubavahetuse arenemisega.

Algul, kui esinesid vaid üksikud vahetuse aktid, etendas neil juhtudel ekvivalendi osa juhuslikult üks või teine kaup. Järk-järgult aga hakkas ekvivalendi osa täitma mingi üks kaup, mis kujunes üldiseks ekvivalendiks. Erinevatel aegadel on erinevatel rahvastel olnud üldiseks ekvivalendiks kariloomad, karusnahad, teravili, metallid, ehted jne. Seda näitavad mõnede rahaühikute nimetused. Näiteks ruupia tähendab eesti keelde tõlgituna kariloom. Vana-Venes nimetati riigikassat karjalaudaks ja laekahoidjat — karjameheks. Oli aeg, kus raha nimetati seal kuniks (nugisenahaks). Mõnikord kasutati üldise ekvivalendina isegi eluskaupa — orje. Intensiivse orjakauplemise aegadel oli Kesk-Aafri-

kas ori vahetuses arvestusühikuks ja teda võrrutati 30 puuvillase riide tüki või 6 härjaga.

Järk-järgult läks üldise ekvivalendi osa kõikjal väärismetallidele — hõbedale ja kullale. Pikaajalised kogemused näitasid, et väärismetallid sobivad selleks kõige enam. Kaupade väärtus erineb vaid suuruse poolest, kvalitatiivselt on ta aga täiesti ühesugune. Järelikult peab ka materjal, milles väärtus väljendub, olema ühetaoline kõigis oma osades. Ühetaolisuse omadust esineb kõige suuremal määral väärismetallidel, eriti kullal. Üsna suur tähtsus oli ka väärismetallide niisugustel omadustel nagu jagatavus, suur väärtus jne. Väärismetallid, mis etendavad üldise ekvivalendi osa, ei ole midagi muud kui raha.

Inimeste kujutluses samastatakse raha sageli kullaga. Ent väärismetallid ei ole raha iseenesest, sünnipäraselt, vaid ainult sellepärast, et see kaup täidab teiste kaupade hulgas erilist ühiskondlikku osa. Oli aeg, kus kulda kasutati ehete ja sööginõude valmistamiseks, kuid ta ei olnud raha.

Niisama väär on kujutlus, et raha on sisse seatud ühtede või

teiste riiklike dekreetidega. Tegelikult tekkis raha kaubatootmise ja vahetuse arenemise stiihilise protsessi tulemusena. Selle käigus tõrjusid väärismetallid samm-sammult kõik teised kaubad üldise ekvivalendi kohalt. Saanud üldiseks ekvivalendiks, oli rahal kogu kaubamaailmas privilegeeritud seisund. Raha tekkides jagunes kogu kaubamaailm kaheks osaks. Ühel poolel on kõik tavalised kaubad, teisel — raha osa etendav kaup. Raha muutub ühiskondliku rikkuse üldtunnustatud väljenduseks. Sel pinnal hakkavad inimesed eraomandusel rajaneva kaubatootmise tingimustes raha kummardama, tekib rahakogumise püüe.

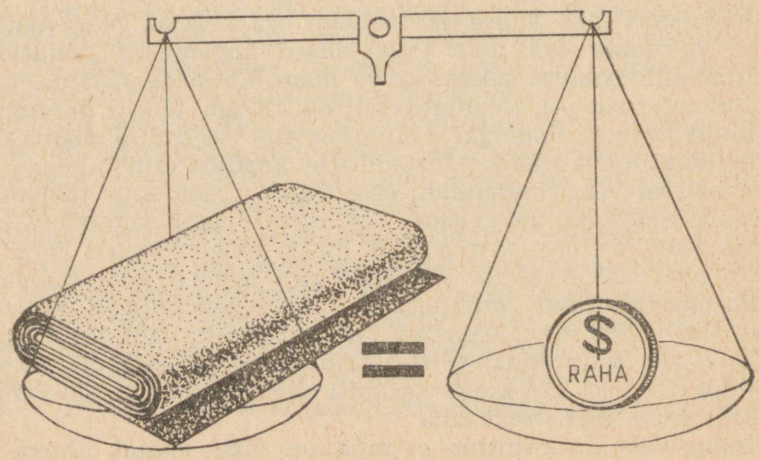
Raha funktsioonid

Arenenud kaubamajanduses täidab raha viit järgmist funktsiooni.

Esiteks, raha on kaupade väärtuse mõõt. See tähendab, et raha abil mõõdetakse kõigi teiste kaupade väärtust. Raha saab olla teiste kaupade väärtuse mõõt ainult sellepärast, et tal endal on väärtus, nagu kaaluviht on asjade kaalu mõõduks, sest tal endal on kaal.

Rahas väljendatud kauba väärtus on kauba hind. Kui näiteks tükk kangast võrrutatakse 10 grammi kullaga, siis 10 grammi kulda ongi selle kauba hind. Hind kui kauba väärtuse rahaline väljendus võib kvantitatiivselt väärtusest kõrvale kalduda. Seda põhjustab nõudmise ja pakkumise kõikumine turul.

Hindade määramiseks on tarvis mingi kulla kaaluhulk võtta rahaühikuks, s. o. kehtestada hindade mastaap. Hindade mastaap on tinglik, selle kehtestab ja seda muudab riik. Varem kasutati paljudes maades rahaühikutena tavalisi kaaluühikuid. Naelsterling

oli kunagi tõepoolest nael hõbedat. Tänapäeval on igal maal omad spetsiaalsed rahaühikud. Näiteks mõningad rahaühikud ja kaaluline kullasisaldus neis: rubla — 0,987412 grammi, dollar — 0,736736 grammi.

Teiseks, raha on kaupade ringlemise vahend. Raha tekkides loovutas otsene kauba vahetamine kauba vastu (K_1—K_2) koha kaubaringlusele (K_1—R—K_2). Raha on siin kaubaringluse vahendajaks. Raha liigub pidevalt ringlussfääris, võttes osa ühe kauba realiseerimisest teise järel.

Raharinglus allub teatud seadusele. See seadus väljendab raharinglusе sõltuvust kaubaringlusest ja seda kujutab järgmine valem:

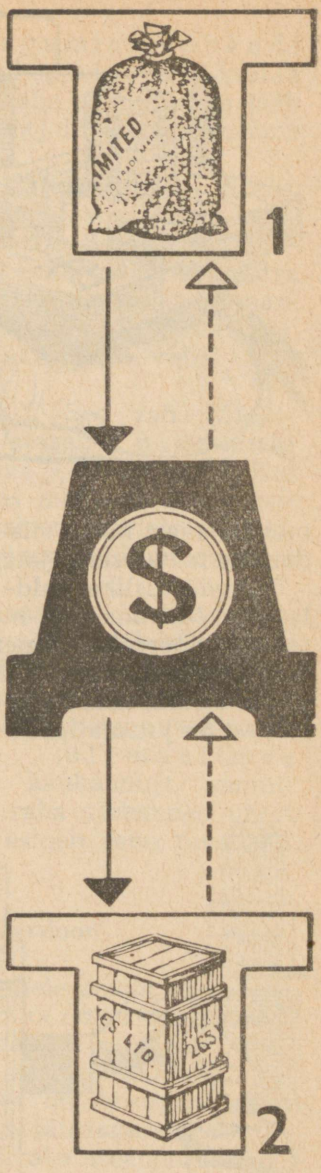
$$R_h = \frac{h}{K},$$

kus R_h on ringluseks vajalik raha hulk.

h on antud perioodil realiseeritud kaupade hindade summa, K on rahaühiku keskmine käivete arv samal perioodil.

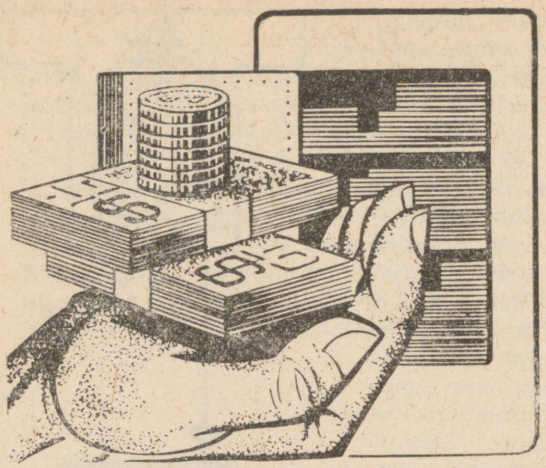
Mida suurem hulk kaupu tuleb müügile ja mida kõrgem on nende hind, seda rohkem on vaja ringluseks raha. Mida kiiremini raha ringleb, mida rohkem kaupu realiseerib iga rahaühik, seda vähemal hulgal on vaja raha sama kaubamassi käibeks.

Kuldraha ringlemise korral toimub ringluses oleva raha hulga reguleerimine spontaanselt. Raha ülejäägi korral lahkub osa sellest ajutiselt ringlusest, jäädes aardena omanike kätte. Kui ringluse vajadused sularaha järele suurenevad, võetakse osa kulda aarete hulgast ja see muutub ringlemisvahendiks.

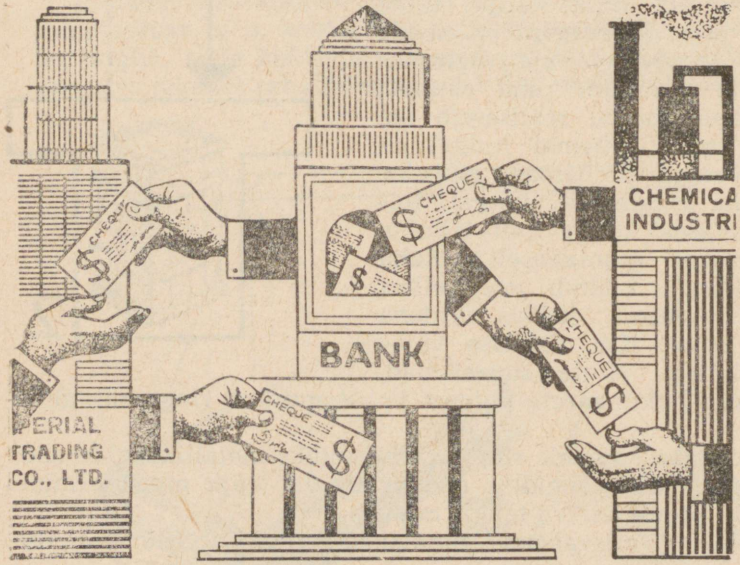
Algul oli raha kaupade ringlemisvahendiks metallikangide näol. Hiljem aga hakati kangidele andma kindlat kuju ning vermima peale kaalu ja proovi. Nii tekkis münt.

Et raha ringlemisvahendi funktsioonis etendab üürikest osa,

minnes käest kätte, siis sai võimalikuks täisväärtusliku raha asendamine tema asendajatega.

Täisväärtuslike kuld- ja hõbemüntide asemel hakati ringlusse laskma odavamatest metallidest ja sulamitest raha. Veel hiljem tekkis paberraha. Venemaal lasti paberraha esmakordselt välja XVIII sajandi lõpul, Katariina II ajal. Mittetäisväärtusliku metall- ja paberraha tekkimine kutsub raharingluses esile olulisi muutusi, millest on juttu allpool.

Kolmandaks, raha täidab aardekogumise vahendi funktsiooni. Kui kaubaomanik, müünud oma kauba, ei kasuta saadud raha teise kauba ostmiseks, lahkub raha ringlusest ja jääb aardena seisma. Rahakogumisele tõukab tootjaid turukonkurents ja majanduslik ebastabiilsus.

Raha kui kõikvõimsa kauba kogumine muutub tõeliseks kireks. Erinevalt Puškini ihne rüütli taolisest aardekogujast püüavad kapitalistid oma raha pidevalt tegevuses, käibes hoida. Sellepärast kapitalismi ajal raha kui aardekogumise vahendi funktsioon mõnevõrra muutub, kuid ka siin kuulub talle tähtis koht. Raha esineb aardena näiteks mitmesuguste maade kullavarude moodustamisel. Seoses kullavarude jaotamisega käib kodanlike riikide vahel terav võistlus.

Neljandaks, raha on maksevahend. See raha funktsioon on seotud kaupade müügiga krediidi alusel, s. o. järelmaksuga. Müüja muutub kreeditoriks, ostja aga — võlgnikuks. Kui raha lepingus ettenähtud tähtaja möödudes makstakse, siis esinebki ta maksevahendina. Sedasama funktsiooni täidab raha ka maksete korral, mis ei ole otseselt seotud kaupade liikumisega, — palgamaksmine, maksude õiendamine jne.

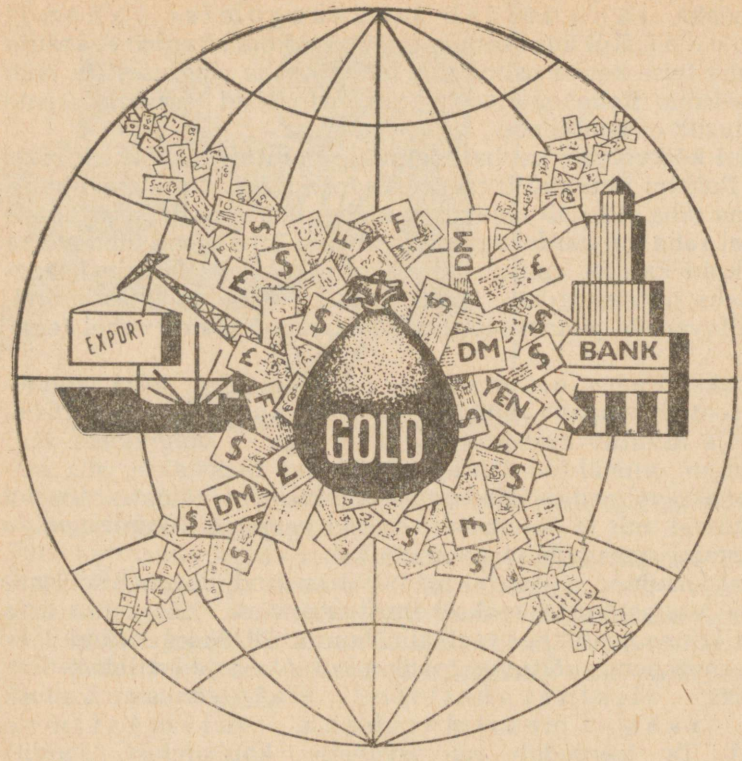
Kui krediidisuhted on suurel määral arenenud, kujuneb tootjate vahel tihe vastastikuste maksekohustuste võrk. Võlakohustuste võrk seob kaubaomanikke veel tihedamini üksteisega, kuid seetõttu suureneb nende sõltuvus turukonkurentsist ja -stiihiast.

Viiendaks, riikidevahelistes majandussuhetes esineb raha maailmarahana (ülemaailmse rahana). Ta teenindab rahvusvahelist kaubandust, samuti mittekaubanduslikke operatsioone (laenud, raha ülekanded ühelt maalt teise jne.). Rahvusvahelisel areenil esineb raha tavaliselt oma esialgsel kujul — kullana.

Kuld ja paberraha. Mis on inflatsioon

Paberraha ringlemine majanduses allub sellelesamale seadusele, millele kuldraha ringleminegi, kuid sellel on ka omad iseärasused. Kulla ringlemise puhul püsib ringluses vajalik raha hulk seepärast, et raha lahkub vabalt ringlusest ja muutub aardeks ning vastupidi. Paberraha ringlemise tingimustes on niisugune raha hulga ja kaupade hindade summa vastavuse säilitamise viis võimatu. Erinevalt kuldrahast ei kujuta paberraha iseendast väärtust. Kui paberraha väljalase ei ületa ringluse vajadusi kuldraha järele, ei teki mitte mingisugust raharingluse rikkumist ja paberraha võib ringelda rööbiti kuldrahaga. Kui aga ringlusse lastakse paberraha sellest hulgast rohkem, on tulemuseks paratamatult paberraha ostujõu vähenemine, paberrahas väljendatud kaubahinnad aga tõusevad.

Oletame, et kaupade ringlemiseks on vaja 10 miljardit kulddollarit, paberraha aga on välja lastud 20 miljardi dollari suuru-

ses summas. Tulemuseks on paberdollari ostujõu kahekordne vähenemine.

Paberraha ostujõu vähenemise protsessi sellest tingituna, et raha väljalase ületab ringluse vajaduse raha järele, nimetatakse inflatsiooniks. Inflatsioon avaldab töölisklassi ja töörahva teiste kihtide olukorrale hukatuslikku mõju. Kaupade hinnad tõusevad, aga palka püüavad kapitalistid hoida endisel tasemel. Sellelt seisukohalt on inflatsioon kodanlusele kasulik. Näiteks Ameerika Ühendriikides kasvas ringleva paberraha hulk 1939. aasta 6,4 miljardilt dollarilt 1960. aastal 29 miljardi dollarini. See ületas märgatavalt ringluse vajaduse raha järele. Selle tulemusena langes dollari ostujõud 1961. aastal 1940. aastaga võrreldes Ameerika Ühendriikide ametlike andmete järgi enam kui kahekordselt, tegelikult aga veel rohkem.

Sõja ja muude vapustuste perioodidel võib inflatsioon võtta katastroofilise ulatuse, kus raha ostujõud väheneb tuhandeid kordi. Inflatsioon süvendab häireid rahvamajanduses ja sunnib kodanlikke riike astuma samme raharingluse normaliseerimiseks rahareformide abil.

4. VÄÄRTUSSEADUS

Väärtusseaduse toime erakaubamajanduses

Kaubatootmine kui majandamise vorm allub temale omastele seadustele, ja eeskätt väärtusseadusele. Väärtusseadus tähendab, et kaupade vahetus toimub nende kaupade valmistamiseks kulutatud ühiskondlikult vajaliku töö alusel.

Arenenud kaubatootmises vahetatakse kaupu turul kujunevate hindade põhjal. Väärtusseadus ongi hindade kujunemise seadus. Hindade aluseks on väärtus, lõppkokkuvõttes aga ühiskondlikult vajalikud töökulutused. Need üldised põhimõtted käivad igasuguse kaubatootmise kohta. Kuid väärtusseaduse toimel on ka omad iseärasused, sõltuvalt sellest, missugusele omandusvormile kaubamajandus tugineb ja missugust tootmisviisi ta teenib. Peatume väärtusseaduse toimel erakaubatootmise tingimustes.

Väärtusseadus esineb siin majanduse stiihilise reguleerijana. Mis see tähendab?

Esiteks, väärtusseadus õhutab kaubatootjaid tootmismeetodeid täiustama. Oletame, et mingit samalaadset produkti, näiteks jalgrattaid tootvas tööstusharus on kolm erineva tehnika ja tootmise ning töö organiseerimise tasemega ettevõtete gruppi. Ettevõtete esimeses, tehniliselt kõige täiuslikumas grupis kulutatakse ühe jalgratta valmistamiseks keskmiselt 25 töötundi, keskmiste tootmistingimustega ettevõtetes — 50 tundi ja kõige halvemates ettevõtetes — 75 tundi. Edasi oletame, et jalgrataste põhimass valmistatakse keskmiste tingimustega ettevõtetes. Sel juhul on ühiskondlikult vajalikud töökulutused, mis määravad kauba väärtuse suuruse, umbes 50 tundi. Jalgrattaid ühtse hinnaga realiseerides teevad esimese grupi ettevõtted tasa oma kulutused ja saavad peale selle lisatulu, mis vastab 25 tunnile. Kolmanda grupi ettevõtted seevastu saavad hüvitust ainult 50 tunni eest kulutatud 75 töötunnist.

Sel pinnal tekib tootjate vahel terav konkurents. See sunnib tootjaid turult väljatõrjumise ja laostumise kartusel vähendama individuaalseid kauba tootmise kulusid. Selleks püüab iga kaubatootja tõsta tööviljakust. Selle saavutamiseks täiustavad nad tehnikat, parandavad oma ettevõtetes tootmise ja töö organiseerimist, suurendavad ekspluateerimist. Tulemuseks on tootjate põhimassi individuaalsete kulutuste vähenemine, mis omakorda kutsub esile ühiskondlikult vajalike töökulutuste vähenemise, see aga kihutab tootjaid ikka ja jälle tööviljakust tõstma.

Niiviisi põhjustavad tootjate massi individuaalsed jõupingutused, mille eesmärgiks on isikliku kasu saamine, ühiskonna tootlike jõudude arenemist.

Teiseks, väärtusseaduse alusel toimub majanduses tootmisharudevaheliste proportsioonide,

s. o. mitmesuguste toodanguliikide tootmise proportsioonide stiihiline reguleerimine turu kaudu. Eraomanduse valitsemine teeb nende proportsioonide teadliku kindlaksmääramise võimatuks. Ükski tootja ei tea ette, kui suur on ühiskonna vajadus nende kaupade järele, mida ta toodab. See selgub alles turul, turunõudmise kaudu. Kui kaupade pakkumine vastab nõudmisele, siis langeb kaupade tootmine ja ühiskonna vajadus ühte.

Ent niisugune kokkulangemine on vaid juhuslik. Tavaliselt ei vasta pakkumine nõudmisele, see aga tähendab, et vajalik proportsionaalsus on rikutud. Turg signaliseerib otsekohe sellest rikkumisest ja kutsub hindade kõikumise kaudu majanduslikult esile kaubatootjate niisuguse tegutsemise, mis aitab tekkinud mittevastavust likvideerida. Kui pakkumine ületab nõudmise, siis on selle tagajärjeks hindade langemine, mistõttu antud produkti tootmine pole kasulik. Tootjad vähendavad selle väljalaset. Kui nõudmine ületab pakkumise, tekib vastupidine nähe: hinnad tõusevad ja järelikult suureneb antud kauba tootmise kasulikkus ning selle tootmine laieneb.

Niisugusel keerulisel viisil — stiihiliselt kujuneva nõudmise ja pakkumise vahekorra, hindade kõikumise kaudu — reguleerib väärtusseadus proportsioone rahvamajanduses, tootmise arenemist.

Väärtusseaduse osa väikekaubatootmise laostumises ja kapitalismi tekkimises

Eraomandusele rajatud kaubatootmise tingimustes toimib väärtusseadus pimeda paratamatusena, mis ei allu ühiskonna teadlikule kontrollile. Ta toimib konkurentsi sunnijõu ja turustiihia kaudu. Sellel on äärmiselt tähtsad sotsiaalsed tagajärjed, eriti lihtsale kaubamajandusele. Väikekaubatootja satub täielikult turu võimusesse. Individuaalsete töökulutuste kõrvalekaldumine ühiskondlikult vajalikest, alaline olukorra muutumine turul, hindade stiihilised kõikumised seavad tootjate põhimassi väga rasketesse tingimustesse.

Väiketootja püüab oma seisundit säilitada kurnava töö ja alatoitluse hinnaga. See aga ei suuda majandusseaduste halastamatut toimet ära hoida. Tulemuseks on varalise ebavõrdsuse kasv väikekaubatootjate hulgas. Lõppkokkuvõttes ei pea väikekaubatootjate põhimass konkurentsile vastu, jääb ilma tootmisvahendeist ja muutub palgatöölisteks. Samal ajal on väikesel grupil jõukail peremeestel võimalus tootmist laiendada, kasu lõigata ja rikastuda. Nad muutuvad kapitalistlikeks ekspluateerijaiks.

Seega tekitab väärtusseadus eraomanduse valitsemise tingimustes paratamatult kapitalistlikke suhteid, ekspluateerimise suhteid.

Nõndanimetatud kapitali esialgne akumulatsioon

Kapitalismi kaitsjad väidavad, et ühiskonna jagunemine kapitalistideks ja palgatöölisteks olevat toimunud ühtede kokkuhoidlikkusest ja tööarmastusest ning teiste pillavusest ja laiskusest tingituna. Sellisel kujutlusel ei ole tegeliku ajalooga mitte midagi ühist. Kapitalistlikud suhted tekkisid väikekaubatootmise piinarikka laostumisprotsessi tulemusena. Seda protsessi kiirendas kõige jõhkramate vägivallameetodite rakendamine töötajate suhtes, sündiva kapitalismi huvides. Tootjate massi vägivaldne eemaldamine tootmisvahendeist, nende muutmine varatuiks proletaarlasteks moodustabki nõndanimetatud kapitali esialgse akumulatsiooni tuuma.

Näiteks Inglismaal algas massiline talurahvalt maa äravõtmine juba XV sajandi lõpus — XVI sajandi algul. Seoses sellega, et suurenes tööstuse nõudmine villa järele, hakkasid maaomanikud talupoegi maalt minema kihutama ning muutsid põllud lambakarjamaadeks. Rakendades julmi abinõusid, kaasa arvatud surmanuhtlus, sundis riik laostunud talupoegi minema tööle kapitalistlikesse ettevõtetesse.

Venemaal oli üheks ulatuslikumaks talurahva kallal vägivalla tarvitamise aktiks 1861. aasta maareform, mille tulemusena talupojad kaotasid suure osa maast, mis enne reformi oli nende kasutada.

Talupoegade ja käsitööliste hulkade laostumisega ühel poolusel kaasnes rahaliste rikkuste kuhjumine teisel poolusel. Seda akumulatsiooni kiirendati mitteekvivalentse kaubandusega — tüssamisega, asumaade ja meretaguste territooriumide otsese riisumisega, orjakauplemisega jne.

Seega ei olnud kapitalismi tekkimise pilt kaugeltki mitte idülliline. Kui raha tuleb ilmale, nagu K. Marx kirjutas, vereplekiga ühel põsel, «siis vastsündinud kapital ajab välja verd ja mustust igast oma poorist, pealaest jalatallani» [1].

KÜSIMUSI VESTLUSEKS

1. Missugused on kaubatootmise tekkimise tingimused ja põhijooned?
2. Mis on kaup ja missugused on kauba põhiomadused?
3. Mis on kauba väärtuse aluseks?
4. Milles on raha olemus ja missugused on raha põhifunktsioonid?
5. Missugust osa etendab väärtusseadus kaubamajanduse arenemises ja kapitalismi tekkimises?

[1] K. Marx. Kapital, I kd., lk. 660.

III PEATÜKK

KAPITALISTLIKU EKSPLUATEERIMISE OLEMUS JA VORMID

1. LISAVÄÄRTUSE TOOTMINE ON KAPITALISMI PÕHILINE MAJANDUSSEADUS

Mis on kapital?

Kodanlikus ühiskonnas on põhilised tootmisvahendid eraisikute — kapitalistide omandus. Ameerika Ühendriikides on näiteks 1% rahvastiku käes ligi 60% kõigist selle maa rikkustest, 87% rahvastikust aga valdab kõigest 8% rikkusest. Niisamasugune pilt on ka teistes kapitalistlikes maades.

Töölised on tootmisvahendeist ilma jäetud ja saavad eksisteerida vaid sel juhul, kui nad töötavad palgalistena kapitalistide juures. Kapitalistid kasutavad tootmisvahendeid selleks, et palgatöölised nendega kaupu toodaksid. Neid kaupu realiseerides omastavad kapitalistid osa tööliste loodud väärtusest. Seega seisab tootmisvahendite kapitalistliku eraomanduse olemus selles, et ta on palgatöö ekspluateerimise vahend, kapitalistlike tootmissuhete alus.

Järelikult muutuvad tootmisvahendid kapitaliks kapitalistide käes. Mis on kapital? Sellele küsimusele antakse erinevaid vastuseid. Kodanlikud majandusteadlased väidavad, et iga tootmisvahend, alates ürginimese kivist ja kaikast, on kapital. Ent säärane kapitali tõlgendus on kodanlikele majandusteadlastele vajalik vaid selleks, et kapitali tõelist olemust varjata ja «tõestada», et kapitalism on vankumatu, eksisteerib igavesti. Tegelikult muutuvad tootmisvahendid ainult siis kapitaliks, kui neid kasutatakse palgatöö ekspluateerimiseks.

Kapital on väärtus, mis toob tema omanikule tulu palgatööliste ekspluateerimise teel. Järelikult, kapital ei ole asi, vaid kapitalistide klassi ja palgatööliste klassi majanduslik suhe, tootmissuhe. Koos kapitalistliku eraomanduse likvideerimisega lakkavad tootmisvahendid olemast ekspluateerimise vahend ja järelikult ka kapital.

Tööjõud kui kaup

Tööline astub kapitalisti teenistusse selleks, et saada temalt teatud rahasumma ja osta selle eest elatusvahendeid. Järelikult on töölise palkamine omapärane kaubandustehing kapitalisti ja töölise vahel.

Mida siis müüb tööline kapitalistile, mille eest ta saab raha? Näib, et sellele küsimusele pole raske vastust anda: tööline saab ju kapitalistilt palka, s. o. tasu teatud töö eest. Aga kas töö saab olla kaup, kas tööl saab olla väärtust? Sellele küsimusele annab marksism eitava vastuse. Töö kui lihase- ja vaimujõu kulutamine, kui teadlik, sihipärane tegevus on mingisuguse kauba tootmisalase tarbimise protsess, mitte aga kaup. Töö loob väärtuse, kuid tal endal ei ole väärtust, sest väärtus on kaubas kehastunud töö. Töö väärtuse kindlaksmääramine töö kaudu on aga ilmne mõttetus.

Kui töö ei saa olla kaup, mida siis töölised kapitalistidele müüvad? Töölised saavad kapitalistidele müüa ainult oma töövõimet, oma tööjõudu.

Tööjõud on inimese füüsiliste ja vaimsete võimete kogusumma, mida ta tootmisprotsessis kulutab. Esimesena piiritles mõisted «töö» ja «tööjõud» täpselt K. Marx.

Tööjõud ehk inimese töövõime on eksisteerinud ja eksisteerib alati, niikaua kui inimesed maailmas elavad. Kaubaks aga muutub tööjõud ainult kapitalismi ajal. Ei ori ega pärisori ei saanud müüa tööjõudu, nad olid ise kaup. Tööjõudu saab müüa ainult isiklikult vaba inimene. Isiklik vabadus on tööjõu kui kauba turule ilmumise esimene tingimus. Teiseks tingimuseks on see, et isiklikult vabal inimesel ei oleks tootmisvahendeid. See sunnib teda müüma oma ainust kaupa — tööjõudu.

Tööjõu kui kauba iseärasused

Nagu igal teisel kaubal, nii on ka tööjõul väärtus ja tarbimisväärtus. Tööjõu kui kauba väärtuse määrab tööaeg, mis on ühiskondlikult vajalik tema tootmiseks ja taastootmiseks. Tööjõu taastootmine seisab töölise poolt kulutatud energia taastamises. Selleks peab ta sööma, jooma, tal peavad olema jalatsid ja riided, ta peab puhkama, tal peab olema korter. Töölised — tööjõu kandjad — on surelikud. Väljalangenud tööliste kohale peab astuma vahetus, uus proletariaadi põlvkond. Järelikult määrab tööjõu väärtuse töölise enese ja tema perekonna ülalpidamiseks vajalike elatusvahendite väärtus.

Tööjõu kui kauba väärtuse suurus sõltub ka paljudest teistest teguritest: kulutustest töölise kvalifikatsiooni tõstmisele, antud maa ajaloolise arenemise iseärasustest.

Rahasumma, mis on vajalik töölisele ja tema perekonnale ela-

tusvahendite ostmiseks, on nende väärtuse ehk tööjõu hinna rahaline väljendus. Nagu iga teise kauba hind, nii kõigub ka tööjõu hind sõltuvalt nõudmisest ja pakkumisest. Selle tase sõltub samuti antud maa töölisklassi jõust ja monoliitsusest, tema võimest vastu panna kodanluse survele, kes püüab seda taset allapoole viia.

Peale väärtuse on tööjõul ka tarbimisväärtus. Tööjõu kui kauba tarbimisväärtuseks on tema võime luua tööjõu enese väärtusest suuremat väärtust. Just see omadus meelitabki ligi ostjaid — kapitaliste. See on tööjõu kui kauba peamine iseärasus, kapitalistliku ekspluateerimise olemuse mõistmise võti.

Tööjõud erineb teistest kaupadest ka müügitingimuste poolest. Kui teised kaubad müüakse ära jäädavalt, siis tööjõud müüakse vaid teatud kindlaks ajaks: päevaks, nädalaks, kuuks, aastaks. Tööjõu müümine vaid teatud ajaks säilitab proletaarlase isikliku vabaduse.

Tööjõu kui kauba iseärasuseks on ka see, et ta on oma omanikust lahutamatu. Tööjõu müüja peab järgnema ostjale sinna, kuhu see soovib. Sellepärast on tööjõu tarbimine tootmisprotsessis, tema ekspluateerimine kapitalistlikus ettevõttes ühtlasi ka palgatöölise enda ekspluateerimine.

Lisaväärtus

Ostnud tööjõudu ja vajalikke tootmisvahendeid, organiseerib kapitalist kaupade tootmist. Töölised panevad masinad ja tööpingid käima, töötlevad toorainet, valmistavad uusi kaupu. Need kaubad on niisamuti nagu vabrikuhooned, masinad ja tooraine kapitalisti omandus.

Tööprotsessil on kapitalistlikus ettevõttes kahesugune iseloom. Ühest küljest on see tarbimisväärtuste — kanga, jalatsite, riiete, leiva, masinate valmistamise protsess. Teisest küljest on see väärtuse loomise protsess. Just see viimane protsess huvitab kapitalisti kõige enam, sest palgatööliste tööga loodud uute kaupade väärtuses on osa, mis ületab tööjõu väärtuse ja mille kapitalist tasuta omastab. See väärtuse osa, mis on palgatööliste tööga loodud, kuid mille eest kapitalist tasu ei maksa, ongi lisaväärtus.

Lisaväärtus luuakse ainult tootmises, kapitali poolt töö ekspluateerimise protsessis. Kuidas see toimub? Oletame, et ketrusvabrikus kestab tööpäev 8 tundi. Tööjõu päevaväärtus taastoodetakse 4 töötunniga. Kui eeldada, et 1 töötunniga loob tööline väärtuse, mis on võrdne 2 dollariga, siis moodustab tööjõu väärtus 8 dollarit. Olles aga tööjõu kui kauba iseärasusest teadlik, varustas kapitalist ettevõtet tooraine ja masinatega kõigeks 8 töötunniks. Esimese 4 tunniga töötleb tööline puuvilla 20 dollari väärtuses, masinate amortisatsioon moodustab 2 dollarit. Selle väärtuse kannab tööline

oma konkreetse tööga kedruse väärtusesse, abstraktse töö kulutused aga lisavad sellele uue väärtuse, mis võrdub tööjõu päevaväärtusega — 8 dollariga. Seega toodab tööline esimese 4 tunniga kedrust 30 dollari väärtuses, tööaja järgmise 4 tunniga luuakse kaup, mille väärtus on täpselt niisamasugune — 30 dollarit, sest järgmised 4 tundi ei erine millegi poolest esimestest. Järelikult loob tööline ketrusvabrikus 8 töötunniga kedrust 60 dollari väärtuses. See kedrus on kapitalisti omandus. Müünud selle, saab kapitalist 60 dollarit, kedruse tootmiseks kulutas ta aga kõigest 52 dollarit (40 dollarit puuvilla ostmiseks + 4 dollarit masinate amortisatsiooniks + 8 dollarit tööjõu ostmiseks). 8 dollari suurune vahe moodustabki lisaväärtuse.

Selle on loonud ketraja tasumata lisatöö. Selles tööliste tasumata töö produktide tasuta omastamises kapitalistide poolt seisabki kapitalistliku ekspluateerimise olemus. Kui tööline töötaks 4 tundi päevas, siis ta mingisugust lisaväärtust ei looks. Kapitalist aga ostis tööjõu kui kauba kogu tööpäevaks ja tal on õigus käsutada seda kaupa kogu tööpäeva jooksul, mis võrdub näiteks kaheksa tunniga. Sellepärast jaguneb tööpäev kapitalistlikus ettevõttes kaheks osaks — vajalikuks tööajaks, mille jooksul taastoodetakse tööjõu väärtus, ja lisatööajaks, mille jooksul luuakse lisaväärtus.

Lisaväärtuse tagaajamine õhutab kapitaliste tehnikat ja tootmise organiseerimist täiustama. Lisaväärtuse pärast peavad nad ägedat konkurentsivõitlust, allutavad endale nõrku maid, päästavad valla veriseid sõdu.

Lisaväärtuse tootmine ja selle omastamine ekspluataatorite poolt on kapitalismi põhiline majandusseadus. K. Marx nimetas lisaväärtuse tootmist ehk kasu ahnitsemist kapitalistliku tootmisviisi absoluutseks seaduseks.

Püsiv- ja muutuvkapital

Kapitali erinevad osad ei etenda lisaväärtuse tootmises ühesugust osa. Kapitali ühe osa mahutab ettevõtja tootmisvahendeisse — vabrikuhoonetesse, masinatesse, seadmetesse, toorainesse jne. Tootmisvahendite väärtuse kannab tööliste töö üle valmistoodangule, see läheb valmistoodangu väärtusesse ilma muutuseta. Seda kapitali osa nimetatakse püsivkapitaliks ja tähistatakse ladina tähega c.

Kapitali teine osa kulutatakse tööjõu kui kauba ostmiseks. Tööliste töö ekspluateerimise tulemusena luuakse uus väärtus. See on tööjõu enese väärtusest lisaväärtuse võrra suurem. See kapitali osa, mis on kulutatud tööjõu ostmiseks, muudab tootmisprotsessis oma suurust, sellepärast nimetatakse seda muutuvkapitaliks. Seda tähistatakse ladina tähega v, lisaväärtust aga tähega m.

Kapitali jaotamine püsiv- ja muutuvkapitaliks, mille tõi majandusteadusesse K. Marx, toob esile lisaväärtuse tõelise allika. Selleks allikaks ei ole kogu kapital, vaid ainult kapitali muutuv osa, mis kulutatakse tööjõu kui kauba ostmiseks.

Lisaväärtuse norm

Lisaväärtuse ja tema allika — muutuvkapitali suhe väljendab lisaväärtuse normi. Seda tähistatakse tähega m′ ja väljendatakse protsentides. Selle valem on järgmine:

$$m' = \frac{m}{v} \cdot 100.$$

Meenutame ketrusvabriku näidet. Seal moodustas tööjõu päevaväärtus v 8 dollarit ja lisaväärtus m moodustas samuti 8 dollarit. Kui me asetame need arvud valemisse, siis saame: $\frac{8}{8} \cdot 100 = 100\%$. See tähendab, et antud ketrusvabrikus oli lisaväärtuse norm 100%.

Lisaväärtuse norm on kapitali poolt palgatöö ekspluateerimise astme täpne väljendus. Kui lisaväärtuse norm moodustab 100%, siis tuleb iga tasutud töö tunni kohta tund tasuta tööd.

Ekspluateerimisastet võib väljendada ka lisatööaja ja vajaliku tööaja suhte kaudu. Sellisel juhul näitab see, millise osa tööpäevast töötab tööline enda jaoks ja millise osa kapitalisti heaks.

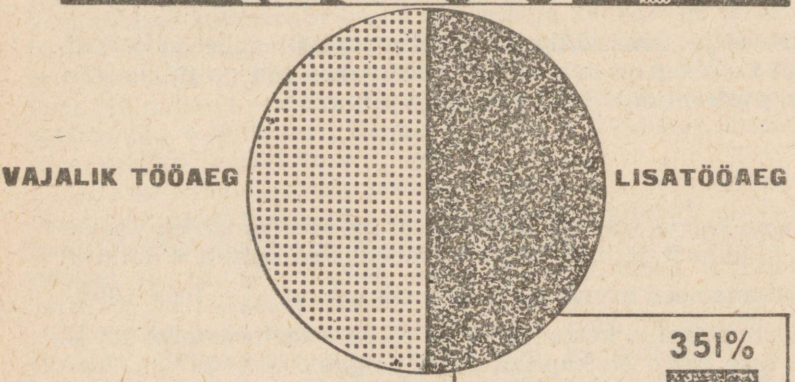
Kapitalismi arenemise ajalugu näitab, et lisaväärtuse norm ja järelikult ka ekspluateerimisaste kasvab. Saja aasta eest oli see ligikaudu 100%. Tänapäeval ulatub see kõige rohkem arenenud kapitalismimaades 200—300% ja rohkemani.

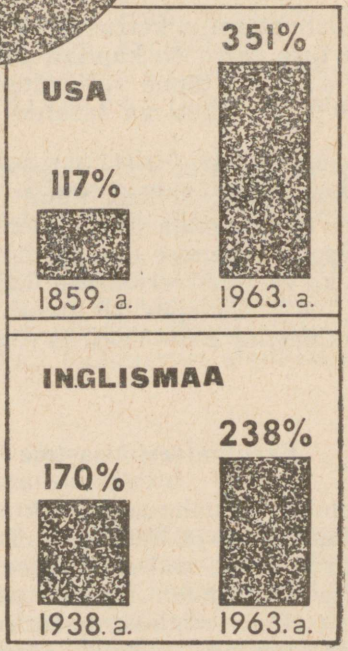
Ekspluateerimisastme tõstmise meetodid

Kustutamatu kasuahnus ja konkurents tõukavad kapitaliste oma tootmist laiendama ja täiustama. Tegutsedes põhimõttel «raha ei haise», suurendavad nad ekspluateerimise astet ja pigistavad töölistest välja ikka rohkem lisaväärtust.

Üheks ekspluateerimisastme tõstmise viisiks on tööpäeva absoluutne pikendamine. Tööpäevaks nimetatakse seda aega ööpäevast, mille jooksul tööline töötab kapitalisti ettevõttes. Kui kogu tööpäev kestab 8 tundi, vajalik tööaeg aga on võrdne 4 tunniga, siis tööpäeva pikendamisel 10 tunnini ja tööjõu väärtuse jäämisel endisele tasemele suureneb lisatööaeg 2 tunni võrra. Sel juhul ekspluateerimisaste moodustab $\frac{6}{4} \times 100 = 150\%$ 100% ase-

Palgatööliste ekspluateerimise astme kasv

mel. Lisaväärtust, mis on saadud tööpäeva pikendamise arvel, nimetatakse absoluutseks lisaväärtuseks.

Ostnud tööjõudu, püüab kapitalist tööpäeva maksimaalselt pikendada. Proletariaat pole kogu kapitalismi ajaloo vältel katkestanud ägedat võitlust tööpäeva lühendamise eest. Sellepärast sõltub tööpäeva pikkus suurel määral töölisklassi jõust ja organiseeritusest, tema monoliitsusest võitluses kodanlusega oma eluliste õiguste pärast.

Tänapäeval on proletariaat arenenud kapitalistlikes maades saavutanud tööpäeva ja töönädala tunduva lühenemise, kuid kodanlus otsib endiselt teid tööpäeva pikendamiseks üle seadusega kehtestatud piiride. Kaupade hindade tõus ja ebakindlus homse päeva suhtes sunnivad töölisi nõustuma ületundidega ning otsima lisateenistust. Ületunnitöö pole millegagi piiratud. See kajastub töönädala pikkuses. Tegelikult kestis töönädal 1968. aastal Ameerika Ühendriikide töötlevas tööstuses keskmiselt 41 tundi, Inglismaal 46,2 tundi, Prantsusmaal 45,9 tundi ja Saksa Föderatiivses Vabariigis 42,3 tundi. Ent keskmiste suuruste taga peituvad kapitalistlikes maades töörahva ühtede gruppide ülemäära pikk tööpäev ning teiste osaline või täielik töötaolek.

Ettevõtjate püüe pikendada tööpäeva põrkab kokku töörahva kasvava vastupanuga ning sunnib kapitaliste otsima võimalusi lisaväärtuse normi tõstmiseks tööpäeva muutumatu kestuse juures.

Kapitalistid leiavadki sellise võimaluse. Lisaväärtuse norm kasvab isegi tööpäeva kestuse muutumatuks jäädes, kui lüheneb vajalik tööaeg, s. o. väheneb tööjõu päevaväärtus. See väheneb, kui lähevad odavamaks toiduained ja tööstuskaubad, mida töölised ostavad. Tarbeesemete väärtus aga võib alaneda vaid tööviljakuse tõusu tulemusena neid kaupu tootvais harudes. Tarbimisesemed on siis odavamad ja tööjõu päevaväärtuse taastootmiseks kulub vähem aega.

Lisaväärtust, mis on saadud vajaliku tööaja lühenemise ja lisatööaja vastava pikenemise arvel, nimetatakse relatiivseks lisaväärtuseks. Näide: tööpäev on 8 tundi, vajalik tööaeg aga lühenes 4 tunnilt 2 tunnile. Järelikult tõuseb lisatööaja ja vajaliku tööaja suhe, s. o. lisaväärtuse norm 100 protsendilt 300 protsendile.

Tööviljakus ei saa tõusta üheaegselt kõikjal. Ta tõuseb algul üksikutes ettevõtetes, kus kasutatakse tootlikumat tehnikat, kus töölised on kõrgema kvalifikatsiooniga ja tootmine on paremini organiseeritud. Nende ettevõtete toodangu individuaalne väärtus kujuneb ühiskondlikust väiksemaks ja kapitalistid, kelle valduses on sellised ettevõtted, saavad lisatulu.

Lisaväärtust, mis on saadud selle arvel, et kauba individuaalne väärtus on väiksem tema ühiskondlikust väärtusest, nimetatakse ekstralisaväärtuseks. Seda saavad vaid üksikud kapitalistid. Kon-

kurents aga sunnib ka teisi kapitaliste samuti tegema oma ettevõttes tehnilisi täiustusi, mis tõstavad tööviljakust. Selle tulemusena ekstralisaväärtus kaob ühest kapitalistlikust ettevõttest, et tekkida teises ettevõttes, kus võetakse kasutusele uued, täiuslikumad masinad ja tootmismeetodid.

Ekstralisaväärtuse tagaajamine õhutab kapitaliste oma tootmise kommertssaladusi varjama ja tehnikat saladuses hoidma. Teisest küljest on selle tulemuseks tootmise tehniliseks täiustamiseks masinate ja uue tehnoloogia kasutamine, ühiskondliku töö viljakuse kasv.

Palk kapitalismi tingimustes

Muutuvkapital, mille kapitalist kulutab tööjõu ostmiseks, esineb palga vormis. Väliselt esineb palk tasuna töö eest. See aga on ainult näilikkus. Tegelikult on palk tööjõu väärtuse ja hinna muundunud vorm. Mispärast võtab palk töö hinna kuju? Sellepärast, et palka makstakse töölistele pärast seda, kui nad on ettevõttes teatud aja töötanud, seetõttu aga näib, et tasutakse kogu töölise töö eest. Palgas ei ole näha tööpäeva jagunemist vajalikuks ajaks ja lisaajaks, tasutud ja tasuta tööks. Seega palgavorm maskeerib, varjab töö ekspluateerimist kapitali poolt.

Palk eksisteerib kahes põhivormis: aja- ja tükipalgana. Ajapalka makstakse vastavalt töötatud tööaja — tundide, päevade, nädalate hulgale. Tükipalk määratakse kindlaks sõltuvalt töölise toodangust. See vorm mätsib kapitalistliku ekspluateerimise olemust veel rohkem kinni ja loob näilikkuse, et töölisele makstakse tema töö eest, mitte aga tema tööjõu eest.

Kaasaegse massilise vooltootmise tingimustes määrab tööliste toodangu konveieri liikumiskiirus, vooluliini rütm. Neis tingimustes ei ole tükipalk kapitalistile majanduslikult otstarbekas. Veel suuremal määral käib see automatiseeritud tootmise, samuti nende tootmisliikide kohta, mis on seotud aparaatide, aparatuuri tööga. Loomulikult kujuneb siin tööliste põhiliseks palgavormiks ajapalk.

Tänapäeval kasutavad ettevõtjad kavalaid palgasüsteeme, mis stimuleerivad töölist tööviljakust tõstma, toodangu kvaliteeti parandama, toorainet, materjale jne. kokku hoidma. Sel eesmärgil makstakse töölistele preemiaid, neil lastakse «kasumeist osa saada» jne. «Kasumeist osasaamise» süsteemiga püüavad ettevõtjad suurendada tööliste töö intensiivsust, äratada neis huvi kasumi suurendamise vastu ning neid eemale kiskuda klassivõitlusest. «Kasumeist osasaamise» tingimuseks on sageli pikaajaline töötamine antud ettevõttes, streikidest eemalejäämine, tööluuside ja tööle hilinemiste puudumine, samuti «ustavus», ettevõtete peremeestega «koostöö taotlemine».

Ent millise vormi palk ka ei võtaks, tööline jääb kapitalismi tingimustes kapitali palgaorjaks ja palk ainsa tema käsutuses oleva kauba — tööjõu hinnaks.

2. KAPITALISMI ARENEMINE JA TÖÖRAHVA OLUKORD

Kapitalistide rikkuse kasv

Kapital on kogu aeg liikumises. Kapitalist laseb ikka ja jälle oma raha käibesse, et see tooks talle lisaväärtust. Ent kapitalisti ei kihuta takka üksnes lisaväärtuse janu. Konkurents sunnib kapitalisti pidevalt suurendama oma kapitali, laiendama tootmist, et konkurentsivõitluses võitjaks tulla.

Tootmise laiendamise ainsaks allikaks on lisaväärtus, mille palgatöölised loovad. Nautides juba ette veelgi suurema kasu saamist, läheb kapitalist selle peale välja, et ostab lisaväärtuse ühe osa arvel uusi masinaid, tööpinke, täiendavat toorainet ning palkab uusi töölisi. Uued töölised toovad talle lisatulu ja kapitalisti rikkus suureneb. Rikastumise püüdel ei ole piiri. Ja kapitalist lisab taas tunduva osa oma kasumeist juba olemasolevale kapitalile. Niisugust lisaväärtuse ühe osa muutmist kapitaliks nimetatakse kapitali akumulatsiooniks.

Lisaväärtuse arvel suurendavad kapitalistid ettevõtteid, laiendavad tootmist. Selles seisab tootmise kontsentratsiooni protsess

Kapitalistide rikkus ei kasva üksnes kapitali kontsentratsiooniga, vaid ka kapitali tsentralisatsiooni teel, kui rikkam ja edukam kapitalist omastab oma pankrottijäänud, laostunud kaasvendade ettevõtted. Väikeste ja keskmiste ettevõtete laostumise protsess kulgeb küllaltki kiiresti. Väikeettevõtete asemel tulevad suurettevõtted, kellel on väikeettevõtetega võrreldes eeliseid ja kes on seepärast konkurentsivõitluses vastupidavamad. Suurettevõtetel on võimalik rakendada kõige uuemat kaasaegset tehnikat, mille hankimine käib väikekapitalistidel üle jõu, suurettevõtetes on kergem tootmist spetsialiseerida ja koopereerida, nende kulutused hoonetele, rajatistele, laoruumideks jne. on suhteliselt väiksemad.

Tööpuudus on kapitalismi kaaslane

Kasu tagaajamine ja konkurents sunnivad kapitaliste kasutusele võtma uut tehnikat ja tehnoloogiat, rajama uusi suurettevõtteid. Tootmise ulatuse suurenemine, uute tootmisharude arenemine põhjustab tööliste arvu kasvu. Teiselt poolt aga ähvardab tehnika progress kapitalismi tingimustes töörahvast tööpuudusega. Tööpuuduse oht ripub Damoklese mõõgana töölisklassi pea kohal.

TRÜ Raamatukogu

Tööpuudus on kapitalismi paratamatu kaaslane. See on igaühele hästi teada. Mispärast aga tööpuudus tekib? Ettevõtete varustatus tehnikaga kasvab ja selle tagajärjel kasvab kiiresti püsivkapitali osa ning väheneb suhteliselt muutuvkapitali osa (aga just seda kulutatakse tööjõu ostmiseks). Kapitalistid asendavad ühe osa töölisi masinatega ja vallandavad töölisi. Mitmesuguste majandusharude ebaühtlane arenemine suurendab tänavale heidetavate tööliste massi.

Tänapäeva kapitalismi tingimustes omandab tööpuudus kroonilise iseloomu. Näiteks oli 1970. aastal ametlikult registreeritud töötatöölisi Ameerika Ühendriikides 4 150 000, Jaapanis 600 000, Inglismaal 640 000, Saksa Föderatiivses Vabariigis 145 000, Itaalias 920 000 ja Prantsusmaal 280 000.

Samal ajal suureneb arenenud kapitalistlikes maades nõudmine uute kutsealade töötajate — programmeerijate, operaatorite, automaatseadmete seadistajate järele.

Töötatööliste armee olemasolu tekitab töötavais töölistes ebakindlust homse päeva suhtes. Hoolimata sellest, et mitmetes arenenud kapitalistlikes maades makstakse töötatöölistele abiraha, on töökaotus töörahva laiadele hulkadele tõeliseks tragöödiaks.

Kapitalistliku akumulatsiooni üldine seadus

Kapitali akumulatsiooni tagajärjeks on rikkuste kuhjumine kapitalistide kätte, kapitali kontsentratsioon ja tsentralisatsioon. Proletariaadi olukord, vastupidi, halveneb. See on kapitalistliku akumulatsiooni üldine, absoluutne seadus. K. Marx formuleeris selle järgmiselt: «Mida suurem on ühiskondlik rikkus, funktsioneeriv kapital, tema kasvamise ulatus ja energia, niisiis, mida suurem on proletariaadi absoluutne suurus ja tema töö tootlik jõud, seda suurem on tööstuslik reservarmee ... Aga mida suurem on see reservarmee võrreldes tööliste tegevarmeega, seda hulgalisem on alaline ülerahvastus, kelle viletsus on võrdeline tööliste tegevarmee töövaevaga. Lõpuks, mida suuremad on töölisklassi kerjuslikud kihid ja tööstuslik reservarmee, seda suurem on ametlik pauperism. See on kapitalistliku akumulatsiooni absoluutne, üldine seadus.»[1] See seadus kehtib tendentsina, selle teostumise vormid sõltuvad klassijõudude tegelikust vahekorrast, töölisliikumise edusammudest ning lüüasaamistest ühel või teisel maal ja rahvusvahelisel areenil.

See seadus põhjustab proletariaadi elu halvenemist, kuid aitab samal ajal suurendada tema organiseeritust ja klassiteadlikkust, mis avaldab töölisklassi olukorra halvenemisele vastumõju. Selle seaduse toime tagajärjeks on töölisklassi olukorra suhteline ja mõnikord ka absoluutne halvenemine.

[1] K. Marx. Kapital, I kd., lk. 560.

Ametlikult registreeritud töötuid (tuhandetes)

Töölisklassi olukorra *suhteline* halvenemine seisab selles, et tema osa natsionaalses tulus (aasta jooksul loodud uus väärtus) väheneb süstemaatiliselt, kapitalistide osa aga kasvab.

Tootlike jõudude arenedes tõuseb kogu ühiskonna, sealhulgas ka töölisklassi vajaduste tase. Ent tööliste vajaduste kasvuga ei kaasne alati reaalpalga tõus. 60-ndate aastate alguseks moodustas tööstustööliste keskmine palk Saksa Föderatiivses Vabariigis 75%, Prantsusmaal 70%, Jaapanis 65% ja Itaalias 50% ametlikult arvutatud elatusmiinimumist. Niisugune pilt on iseloomulik ka teistele kapitalistlikele maadele.

Ent töölisklass ei taha natsionaalse tulu niisuguse jagamisega leppida. Ta võitleb oma osa suurendamise eest. Sotsialistliku maailmasüsteemi mõju ja tema saavutused on aidanud kapitalistlike maade töölisklassil sõjajärgsel perioodil edu saavutada. Kodanlus oli sunnitud paljusid töörahva nõudmisi rahuldama. Mitmel arenenud kapitalistlikul maal on töölisklass saavutanud palgataseme mõningase tõusu, töörahva ühe osa sotsiaalkindlustuse tingimuste paranemise.

Ent tehes töörahvale mõningaid järeleandmisi, püüab kodanlus neid nulliks muuta, kui olukord seda võimaldab.

Mõnikord *halveneb* töölisklassi olukord *ka absoluutselt*. See ei tähenda muidugi, et töörahva elu muutub iga aasta ja kuuga üha halvemaks. Jutt on sellest, et kapitalismi arenedes kasvab tööpinge, kiireneb tootmise tempo, töölise organism kulub enneaegselt, ajuti kasvab massiline alaline tööpuudus ja seoses sellega suureneb töörahva ebakindlus homse päeva suhtes.

Töörahva olukorra absoluutne halvenemine kapitalismi tingimustes avaldub ka selles, et tõuseb korteriüür, suureneb tasu arstiabi eest jne. Kõige enam arenenud kapitalistlikes maades neelab korteriüür sageli vähemalt 30% madalapalgaliste tööliste ja teenistujate palgast. Suur osa palgast kulutatakse arstiabi saamiseks. 1949. aastast 1965. aastani tõusis haiglaravi maksumus Ameerika Ühendriikides 300% võrra. Isegi kõige rikkamates kapitalistlikes maades elab märkimisväärne osa töörahvast endiselt vaesuse ja viletsuse piiril.

Kapitalismi põhiline vastuolu

Lisaväärtuse tagaajamine tõukab kapitaliste looma suurettevõtteid, kus töötavad tuhanded ja kümned tuhanded töölised. Fordi tehastes toodavad näiteks autosid üle 400 000 töölise; peale nende võtavad veel sajad tuhanded piirnevais tootmisharudes töötavad inimesed osa iga auto valmistamisest. Kümned ja sajad tootmisharud, tuhanded ettevõtted on üksteisega lahutamatult seotud, moodustavad ühtse, keerulise majadusmehhanismi. Ainult ühe spetsialiseeritud tehase seismajäämine võib rikkuda tootmise normaalset käiku sadades temaga seotud ettevõtetes. Seega on toot-

mine ilmselt omandanud ühiskondliku iseloomu. Samal ajal kuuluvad vabrikud ja tehased eraomandina üksikutele kapitalistidele või nende liitudele, kelle vahel käib konkurentsivõitlus ja kes omastavad ühiskondliku töö tulemusi. Tootmise ühiskondlik iseloom satub lepitamatusse vastuollu omastamise erakapitalistliku vormiga. Selles seisabki kapitalismi põhilise vastuolu olemus, see vastuolu põhjustab kapitalismi paratamatu hukkumise. K. Marx kirjutas: «Kapitali monopol muutub ahelateks sellele tootmisviisile, mis kasvas üles koos temaga ja tema all. Tootmisvahendite tsentralisatsioon ja töö ühiskonnastamine jõuavad sellise punktini, kus nad muutuvad ühtesobimatuks nende kapitalistliku kestaga. See purustatakse. Lööb kapitalistliku eraomandi tund. Eksproprieerijad eksproprieeritakse.»[1]

Kapitalismi põhivastuolu süvenemises ja teravnemises väljendub süvenev konflikt tootlike jõudude ja kapitalistlike tootmissuhete vahel. Seda konflikti on võimalik lahendada üksnes sel teel, et vanad, oma aja äraelanud tootmissuhted asendatakse progressiivsemate, sotsialistlike tootmissuhetega, mis suudavad anda avarad võimalused tootlike jõudude arendamiseks kogu ühiskonna ja iga ühiskonnaliikme huvides.

Seega avastas lisaväärtusteooria, mida V. I. Lenin nimetas marksismi majandusteooria nurgakiviks, kapitalistliku ekspluateerimise olemuse, tõestas kapitalismi hukkumise paratamatust. Lisaväärtusteooria on kindel ja ähvardav relv proletariaadi käes, sest ta põhjendab teaduslikult, et paratamatu on töölisklassi võit sotsiaalses revolutsioonis, mis asendab kapitalismi uue, ekspluateerimisest vaba, sotsialistliku korraga.

3. KASUM KAPITALISMI TINGIMUSTES

Kapitalistlikud tootmiskulud ja kasum

Kui me tutvuksime kontoriraamatute ja aruannetega, mis peegeldavad kapitalistlike ettevõtete majanduslikku tegevust, ei leiaks me neis isegi lisaväärtuse mainimist. Selle asemel kasutatakse seal teist terminit — kasum. Ja see ei ole ühe väljenduse lihtne asendamine teisega. Kasum on vorm, mille lisaväärtus võtab kapitalistliku majanduse nähtuste pealispinnal. Kuidas siis lisaväärtus muundub kasumiks?

Oletame, et kapitalistlikus ettevõttes toodetud kauba väärtus moodustab 120 rahaühikut (80c+20v+20m). Sellesse kuulub masinate, tooraine ja kütuse ülekantud väärtus (80c) ning palgatööliste tööga loodud uus väärtus (20v+20m). Kapitalisti kulutused kauba tootmiseks ehk, nagu neid nimetatakse, kapitalistlikud

[1] K. Marx. Kapital, I kd., lk. 662.

tootmiskulud, koosnevad aga vaid kulutustest püsiv- ja muutuvkapitalile (80c+20v). Need on ainult osa kauba väärtusest, ülejäänu on lisaväärtus. Seega esineb lisaväärtus kauba väärtuse ja kapitalistlike tootmiskulude vahena.

Nagu meile hästi teada, on selle allikaks muutuvkapital. Kuna aga tootmiskuludes kaob tootmisvahendite soetamiseks ja tööjõu palkamiseks tehtud kulutuste erinevus, esineb lisaväärtus muundunud kujul, kogu avansseeritud kapitali — nii püsiv- kui ka muutuvkapitali sünnitisena. Nii toimub kapitalistliku majanduse pealispinnal lisaväärtuse muundumine kasumiks. Järelikult, kasum on lisaväärtus, mis näib kogu avansseeritud kapitali sünnitisena. Lisaväärtuse muundumine kasumiks varjab tema tekkimise tõelist allikat, maskeerib töö ekspluateerimist kapitali poolt.

Kasuminorm

Kasum on kapitali peamine ajend, liikumapanev jõud. Kasumi suurendamise nimel on kapital valmis igasugusteks tegudeks, isegi kuritööks. Mida suurem on kasum antud kapitalikulu korral, seda kõrgem on tema kasulikkuse aste. Rakendatud kapitali efektiivsuse näitajaks on kasuminorm. Kasuminorm on lisaväärtuse ja kogu avansseeritud kapitali suhe, väljendatuna protsentides. Koos lisaväärtuse muundumisega kasumiks toimus lisaväärtuse normi muundumine kasuminormiks. Kui tähistada kasuminormi tähega p', siis näeb kasuminormi valem välja järgmiselt: $p' = \frac{m}{c+v} \cdot 100$.

Piisab selle võrdlemisest lisaväärtuse normi valemiga ($m' = \frac{m}{v} \cdot 100$), et näha nende erinevust. Nende kahe valemi võrdlemisest nähtub, et kasuminorm on lisaväärtuse normist väiksem. Kui näiteks kauba väärtus on $80c+20v+20m=120$, siis lisaväärtuse norm on $m' = \frac{20m}{20v} \cdot 100 = 100\%$, aga kasuminorm: $p' = \frac{20m}{80c+20v} \cdot 100 = 20\%$.

Nagu eespool oli välja selgitatud, väljendab lisaväärtuse norm tööliste ekspluateerimise astet ja näitab, missuguse osa nende tööst kapitalist tasuta omastab. Kasuminorm seda ei väljenda, ta näitab vaid kapitalistliku ettevõtte tulukuse astet, kapitalimahutuse kasulikkuse astet ning ähmastab tunduvalt kapitalistliku ekspluateerimise olemust.

Kuidas kujuneb keskmine kasum

Iga kapitalist püüab saada võimalikult kõrget kasuminormi. Seejuures aga põrkavad mitmesuguste kapitalistide huvid üksteisega kokku ja nende vahel puhkeb äge konkurentsivõitlus, kus tugevamad saavutavad võidu nõrkade üle.

Iga kapitalistliku tööstuse haru koosneb suuruse ja tootmise tehnilise taseme poolest erinevatest ettevõtetest. Kahtlemata mõjutab see kaupade individuaalse väärtuse suurust. Antud tööstusharu ettevõtete vaheline konkurents(t ö ö s t u s h a r u s i s e k o n k u r e n t s) taandab erinevad individuaalsed väärtused ühiskondlikule väärtusele, turuväärtusele. Selle aluseks on ühiskondlikult vajalik tööaeg. Seda reguleerivad tootmistingimused ettevõtetes, mis toodavad kõige suurema hulga antud liiki kaupadest.

Tööstusharu sisekonkurentsi täiendab t ö ö s t u s h a r u d e v a h e l i n e k o n k u r e n t s. Iga tööstusharu erineb teisest mitte ainult valmistatava toodangu, vaid ka tootmise tehnilise taseme poolest. Järelikult ei ole erinevais tööstusharudes ühesugune k a p i t a l i o r g a a n i l i n e s t r u k t u u r, s. o. püsiv- ja muutuvkapitali suhe (c : v), mis kajastab erinevusi toomistehnikas. Erinevused kapitali orgaanilises struktuuris näitavad, et ühesuurused kapitalid panevad mitmesugustes tootmisharudes liikuma erineva hulga elavat tööd. Sellepärast tekib isegi siis, kui kõik ülejäänud tootmistingimused on ühesugused, ühesuguse kapitaliga, kuid erinevaisse tootmisharudesse kuuluvais ettevõtetes erinev lisaväärtuse mass. See tähendab, et juhul, kui kaupu müüdaks nende turuväärtusele vastavate hindadega, oleks kapitali kõrge orgaanilise struktuuriga tootmisharudes kasuminorm madal ja vastupidi.

Et paremini ette kujutada, missugune olukord kujuneks näiteks kolmes tööstusharus: masina-, tekstiili- ja nahatööstuses, vaatleme järgmist tabelit. Oletame, et neisse tööstusharudesse, mis esindavad kogu ühiskondlikku tootmist, on mahutatud ühesuurune kapital, mis erineb vaid orgaanilise struktuuri poolest, et lisaväärtuse norm on kõikjal ühesugune, kogu avansseeritud kapital aga kasutatakse tervenisti ära ühe aasta jooksul.

Tööstusharud	Kapitalid (miljardites dollarites)	Lisaväärtuse norm	Lisaväärtus (miljardites dollarites)	Kaupade väärtus (miljardites dollarites)	Kasuminorm (tootmisharus %-des)
Masinatööstus	90c+10v	100%	10	90c+10v+10m=110	$\frac{10m \cdot 100}{90c+10v} = 10\%$
Tekstiilitööstus	80c+20v	100%	20	80c+20v+20m=120	$\frac{20m \cdot 100}{80c+20v} = 20\%$
Nahatööstus	70c+30v	100%	30	70c+30v+30m=130	$\frac{30m \cdot 100}{70c+30v} = 30\%$

Nagu tabelist nähtub, saaksid ettevõtjad masinatööstuses juhul, kui kaupu müüdaks nende väärtuse järgi, ühesuguse kapitalikulu korral kolm korda vähem kasumit kui nahatööstuses. Tegelikus elus on lood teisiti. Masinatehaste omanikud ei luba nahatööstuse

kapitalistidel neist rohkem rikastuda. Kapital kardab madalat kasuminormi, aga ka kõrge kasuminormi korral ei ole ta enesetunne hea, kui kusagil on kasuminorm veelgi kõrgem. «Ahnusel ei ole piiri,» ütleb jaapani vanasõna. Vesi voolab kõrgemalt madalamale, kapital aga, vastupidi, madalalt tulu tasemelt kõrgemale. Vaba konkurentsi korral, kui kapital ei kohta teel kõrge kasuminormi poole tõkkeid, läheb ta tuluvähestest tööstusharudest üle tulurohketesse tööstusharudesse ilma eriliste raskusteta.

Kujutame ette, kuidas talitavad masinatehaste omanikud meie näites kujutatud olukorras. Kogu ajutiselt vaba kapitali paigutavad nad nahatööstusse, mis tõotab neile kõrgemat kasuminormi. Seal hakatakse ehitama uusi ettevõtteid ja laiendama juba olemasolevaid. Tulemuseks on nahakaupade tootmise suurenemine ja nende pakkumine ületab nõudmise. Selle tagajärjeks on hindade langemine ja järelikult ka kasuminormi langemine nahatööstuses.

Teistsugused nähtused leiavad aset masinatööstuses, kust kapital mujale siirdub. Masinate tootmine väheneb. Selle tagajärjel, et nõudmine masinate järele ületab nende pakkumise, tõusevad hinnad ja nendega koos ka kasuminorm.

Kapitali valgumise tõttu vähem kasu toovatest tööstusharudest rohkem kasu toovaisse saavad ühesuuruse kapitali omanikud umbes ühesuurust kasumit. Niiviisi kujuneb keskmine kasuminorm. Üksnes siis, kui ühesuurused kapitalid annavad võrdset kasumit, on neid ühtviisi kasulik mahutada mis tahes tööstusharusse. Meie näites on keskmine kasuminorm (p'_k):

$$\frac{\text{Kõigis tootmisharudes saadud lisaväärtuse mass} \cdot 100\%}{\text{Kogu avansseeritud kapital}} = \frac{60m \cdot 100\%}{240c + 60v} = 20\%.$$

See langeb ühte kasuminormiga tekstiilitööstuses. Kas see ühtelangemine on juhuslik? Ei, ei ole juhuslik. Tekstiilitööstus on antud juhul niisugune tööstusharu, kus kapitali orgaaniline struktuur on oma tasemelt keskmine.

Tootmishind

Seega viib kapitalistlik konkurents selleni, et iga ühesuurune kapital, ükskõik missugusesse tootmisharusse ta ka ei oleks mahutatud, toob ligikaudu ühesugust kasumit. Kuid selleks ei tule kaupu müüa mitte nende väärtuse järgi, vaid niisuguse hinnaga, mis tagaks kapitalistidele nii nende tootmiskulude katmise kui ka keskmise kasumi saamise. Niisugust hinda, mis sisaldab tootmiskulusid ja keskmist kasumit, nimetatakse tootmishinnaks. Seda võib tähistada valemiga:

$H_t = k + P_k$, kus H_t — kauba tootmishind, k — kauba tootmise kulud, P_k — keskmine kasum.

Tootmishind on see telg, mille ümber turuhinnad kõiguvad. Meie näites langes tootmishind väärtusega ühte ainult tekstiilitööstuses. Masinatööstuses ületas tootmishind väärtuse 10 ühiku võrra, nahatööstuses aga oli väärtusest 10 ühiku võrra väiksem. Kas sellest, et kaupade tootmishind ja väärtus ei lange ühte, tuleb teha järeldus, et väärtusseadus toimib üksnes lihtsas kaubatootmises, kapitalismi ajal aga tema toime lõpeb? Ei, niisugust järeldust ei tohi teha.

Arenenud kapitalistlikus majanduses, kus kaupu ei vahetata lihtsalt töö produktidena, vaid ka kapitali produktidena, toimib väärtusseadus tootmishindade seaduse kujul. Tootmishind on vaid väärtuse muundunud vorm. Ühiskonna ulatuses langevad tootmishindade summa ja väärtuste summa ühte. Ühte langevad ka kasumi üldsumma ja lisaväärtuse üldsumma.

Keskmine kasum on tootmisharude vahel proportsionaalselt neisse mahutatud kapitaliga ümberjaotatud lisaväärtus. Võiks öelda, et kogu lisaväärtus on otsekui ühte katlasse valatud ning seejärel kapitalistide vahel jaotatud vastavalt nende kapitalide suurusele. Nagu me oma näites näeme, ei saa nahavabrikute omanikud kogu selles tööstusharus loodud lisaväärtust. See-eest aga omastasid masinatööstuse kapitalistid mitte ainult lisaväärtuse, mille lõid masinatehaste töölised, vaid ka osa lisaväärtusest, mille tootsid nahatöölised. See ümberjaotamine toimub muidugi stiihiliselt ega ole kapitalistide mingisuguse kooskõlastatud tegevuse tulemus. Lisaväärtuse jaotamist reguleerivad konkurentsiseadused ei allu kapitalistide võimule.

Mis siis välja tuleb? Ühelt poolt peavad kapitalistid kasumit taga ajades konkurentsivõitlust, mis muutub «kõikide sõjaks kõigi vastu», teiselt poolt aga võtavad nad üheskoos osa kogu lisaväärtuse jaotamisest. Järelikult ekspluateerivad töölisi mitte ainult need kapitalistid, kelle ettevõtteis nad töötavad, vaid kogu kapitalistide klass. Aga see tähendab, et töölised ei tohi piirduda võitlusega üksikute kapitalistide vastu. Nende võitlus peab olema suunatud kogu kapitalistide klassi vastu. Ekspluataatorite koostööle tuleb vastu seada töölisklassi tegevusühtsus. See, kes seda ühtsust õõnestab, nõrgendab võitlust kodanluse vastu ja tugevdab tema positsioone. Klass paneb vastu klassile. Klass klassi vastu.

Kaubanduslik kasum ja selle allikas

Siiamaani oli jutt tööstuskapitalist, mis tegutseb tootmissfääris, kus luuakse lisaväärtus. Kuid rööbiti tööstuskapitaliga eksisteerib kaubanduskapital. See võtab enda peale kapitalistlikes ettevõtetes valmistatud kaupade müümise funktsiooni, saades selle eest kaubanduslikku kasumit.

Kaubanduskapital tegutseb ringlussfääris, kus lisaväärtust ei looda. Mis on siis sellisel juhul kaubandusliku kasumi allikas? Selle allikaks on tootmistööliste loodud lisaväärtus. Osa sellest lisaväärtusest loovutavad tööstuskapitalistid kaupmeestele nende teenete eest kaupade müümisel.

Seesama kapitalistliku konkurentsi stiihiline protsess, mis reguleerib tööstuskapitalilt saadava keskmise kasuminormi kujunemist, sobitab kaubandusliku kasumi normi keskmise tasemega. Kui kaupmees ei saaks oma kapitalilt keskmist kasumit, leiaks ta sellele kasulikuma rakenduskoha. Tööstuskapitalistid aga ainult kaotaksid seeläbi, sest neil tuleks endil eraldada kapitali kaubanduseks. Ent see ei oleks neile nii kasulik kui kaubanduskapitalistide teenete kasutamine.

Kuidas toimub lisaväärtuse jaotamine tööstus- ja kaubanduskapitalistide vahel? Tööstuskapitalist müüb kauba kaupmehele niisuguse hinnaga, mis katab tema tootmiskulud ja tagab talle keskmise kasumi mahutatud kapitalilt. See hind on kauba ühiskondlikust tootmishinnast madalam. Kaupmees aga müüb kauba niisuguse hinnaga, mis sisaldab lisaks tema kulutustele, mis on seotud kaupade ostu ja realiseerimisega, veel keskmise kasumi kaubanduskapitalilt. See hind vastab ühiskondlikule tootmishinnale.

Niisiis võtab kaubanduskapital osa selle lisaväärtuse jaotamisest, mille on tootmises loonud palgatöölised, ja järelikult ekspluateerib neid koos tööstuskapitaliga.

Missugused suhted kujunevad kaubanduskapitalistide ja kaupade müümisega tegelevate palgaliste töötajate vahel? Nende töötajate tööl ei ole tootlikku iseloomu. See ei loo väärtust. Sellepärast makstakse kaubandustöötajaile palka lisaväärtusest, mille on loonud tootvad töölised. Ent sellest ei tule teha järeldust, et kaubanduskapital ei ekspluateeri kaubandustöötajaid. Ka kaubandustöötajate tööjõud on kaup, niisamuti nagu tootmisprotsessis töötavate tootvate tööliste tööjõudki. Ka nende tööpäev koosneb vajalikust ja lisatööajast. Vajaliku ajaga realiseerivad nad kaubanduskapitalisti tarvis niisuguse hulga tootmises loodud lisaväärtusest, mida kasutatakse nende tööjõu eest tasumiseks. Lisaajal realiseerivad nad selle osa lisaväärtusest, mis muutub kaubanduskapitalisti kasumiks. Seega, kuigi kaupade realiseerimisega tegelevad kaubandustöötajad ei loo lisaväärtust, loovad nad kaubanduskapitalistidele võimaluse osa võtta lisaväärtuse omastamisest.

Protsent ja ettevõtjatulu

Lisaväärtus ei ole maitsvaks pirukaks mitte ainult tööstus- ja kaubanduskapitalistidele. Selle jaotamisest võtavad osa ka laenukapitali omanikud.

Igal tööstuskapitalistil on sularaha, mis koguneb tema kätte vastavalt kaupade realiseerimisele. Hiljem kasutatakse ka seda raha tooraine, materjalide ja tööjõu ostmiseks, kulunud seadmete taastmiseks jne. Senikauaks aga, et see raha ei oleks tegevuseta, annab rahaomanik selle laenuks, s. o. ajutiseks kasutamiseks neile tööstuskapitalistidele, kes vajavad täiendavalt raha ja on suutelised sellise teene eest tasuma. Niiviisi saab ühest kapitalistist kreeditor, teisest aga laenusaaja. Raha muundub laenukapitaliks.

Nüüd loevad juba mõlemad kapitalistid — nii kreeditor kui ka laenusaaja — end õigustatuks saama keskmist kasumit, mis tekkis laenukapitali kasutamisel. Tulemuseks on keskmise kasumi jagunemine protsendiks (kreeditori osa) ja ettevõtjatuluks (laenusaaja osa). Seega, protsent on osa keskmisest kasumist, mille tööstuskapitalist maksab rahakapitali omanikule laenu saamise eest.

Majanduselu pealiskaudsel vaatlemisel näib laenukapitali liikumine tehinguna üksnes kreeditori ja laenusaaja vahel. Suhted kapitalistide ja tööliste vahel, keda nad ekspluateerivad ja kes loovad tootmisprotsessis lisaväärtuse, on maskeeritud. Sellepärast tekibki näilikkus, nagu looks laenukapital ise protsendi.

Kodanlikke majandusteadlasi rahuldab niisugune ettekujutus täielikult ja nad püüavad kõigest väest kujutada laenukapitali kanana, kes muneb kuldmune. Tegelikult on laenukapital seotud tootmisega. Laenusaaja suudab saadud raha tagastada ainult sel juhul, kui ta kasutab seda lisaväärtuse tootmiseks. Järelikult on laenukapitalistid niisamasugused ekspluateerijad nagu kõik teisedki kapitalistid.

Et protsent on osa keskmisest kasumist, siis peab ta üldreeglina olema keskmisest kasumist väiksem. Kui laenaval kapitalistil tuleks kreeditoriga arvete õiendamisel loobuda kogu keskmisest kasumist, oleks laenu kasutamine mõttetu. Keskmine kasum on seega protsendi suuruse ülempiir.

Protsendi tase sõltub ka laenukapitali nõudmisest ja pakkumisest. Kui nõudmine ületab pakkumise, siis protsendi tase tõuseb, vastasel korral see langeb. Kapitalismi arenedes kujuneb raha laenuksandmine üha suuremale hulgale kapitalistidest põhitegevuseks. Niisuguseid kapitaliste nimetatakse rantjeedeks. Rantjeekihi suurenemine on kapitalistide klassi parasitismi kujukaks tõendiks.

Pangad

Kapitalistid annavad üksteisele laene pankade vahendusel. Pangad on kapitaliga kauplevad kapitalistlikud ettevõtted. Nad koondavad enda kätte tohutuid rahasummasid.

Pankade kapitali aluseks on pankurite eneste raha. Ent omakapitali osa on pankades võrdlemisi väike. Pangad käsutavad peamiselt võõrast kapitali. Kapital tõmmatakse sinna peamiselt kapitalistlike ettevõtete jooksvate kontode kaudu, mis on selles pangas avatud. Neil kontodel on tavaliselt teatud raha ülejääk, mida pangad kasutavad krediidi andmiseks. Peale nende summade koondavad pangad endi kätte rantjeede raha. Lõpuks tõmbavad nad hoiukassade kaudu oma seifidesse töörahva hoiused.

Seega esineb pank eeskätt kapitali laenajana. Pangaoperatsioone, mis võimaldavad tal raha enda kätte koondada, nimetatakse passivaoperatsioonideks. Nende operatsioonide põhjal makstakse hoiustajatele pangaprotsenti. Panga teisteks operatsioonideks on laenu andmine, kus pank esineb kreeditorina. Need on juba aktivaoperatsioonid. Nende operatsioonide põhjal võtab pank ise protsenti, mida nimetatakse diskontoprotsendiks. Diskontoprotsent on pangaprotsendist kõrgem. Selle tagajärjel tekib tulu, mida nimetatakse pangakasumiks.

Kapitalistliku konkurentsi seadused viivad pangakasumi normi keskmise kasuminormi tasemele. Oletame, et 500 000 dollari suuruse omakapitali juures on pank koondanud enda kätte 10 miljonit dollarit. Kui pank maksab passivaoperatsioonide põhjal oma hoiustajatele välja 2%, siis moodustab tema maksete üldsumma 200 000 dollarit. Laenuandmise eest aga võtab pank 3%. Sel juhul ulatub protsendi üldsumma panga aktivaoperatsioonidelt 300 000 dollarini. Pangakasum moodustab seega (300 000 dollarit miinus 200 000 dollarit) 100 000 dollarit. Pangakasumi norm:

$$\frac{100\,000 \text{ dollarit}}{500\,000 \text{ dollarit}} \cdot 100 = 20\%$$

Laenuprotsent ja pangakasum on ühe ema lapsed. Nende allikaks on palgatööliste tööga loodud lisaväärtus.

Aktsiaseltsid

Mõned ettevõtted ja suured rajatised (näiteks metallurgiakombinaadid, raudteed, hüdroelektrijaamad, kanalid jne.) nõuavad niivõrd suuri kapitalimahutusi, et sageli ei piisa nende ehitamiseks üksikute kapitalistide oma rahast. Niisuguste ettevõtete rajamiseks moodustatakse aktsiaseltsid.

Aktsiaselts on niisugust tüüpi ettevõte, mille kapital luuakse mitme omaniku raha ühendamise teel. Sel eesmärgil lasevad aktsiaettevõtte organiseerijad välja ja müüvad aktsiaid. Aktsia on väärtpaber, mis kinnitab, et selle omanik on aktsiaettevõtte kapitalile oma osa lisanud ja tal on õigus teatud osale ettevõtte kasumist. Tulu, mida aktsionär saab oma aktsiatelt nimetatakse dividendiks.

Aktsiaid müüakse ja ostetakse väärtpaberite turgudel — fondibörsidel. Aktsia hind (aktsia kurss) ei lange tavaliselt kokku selle rahasummaga, mis on sellel dokumendil märgitud. Aktsia hind sõltub dividendi suurusest ja pangaprotsendi tasemest. See vastab rahasummale, mis panka paigutatuna on suuteline rahaomanikule tagama hoiuse pealt niisama suure tulu kui dividend. Oletame, et 100-dollariliselt aktsialt makstakse 4 dollarit dividendi, pangad aga maksavad hoiuste eest 2%. Sel juhul on aktsia

$$\text{hind: } \frac{\text{dividend}}{\text{pangaprotsent}} \cdot 100 = \frac{4 \text{ dollarit}}{2} \cdot 100 = 200 \text{ dollarit.}$$

Nagu näeme, võib aktsia tegelik hind olla aktsiale märgitust kõrgem. Aga see võib olla ka madalam, kui dividend on pangaprotsendist väiksem.

Et dividend avaldab aktsia hinnale mõju, siis peegeldab aktsiate kurss üldreeglina aktsiakompaniide tootmistegevuse seisukorda. Aga see on tundlik ka poliitilise olukorra muutumise suhtes, eriti niisuguste muutuste suhtes, mis avaldavad mõju majandusele. Sellepärast nimetataksegi fondibörse kapitalistlike maade poliitilise ja majandusliku elu baromeetreiks.

Aktsiad on arenenud börsikaubanduse objektiks, kus suured magnaadid koorivad väikeaktsionäre puupaljaks. Dividendi tegelik suurus saab teatavaks alles majandusaasta lõpul, kui võetakse kokku aktsiaseltsi rahanduslikud tulemused. Aktsiaid aga müüakse ja ostetakse kogu aasta vältel ning järelikult ei määra nende kurssi tegelik, vaid oletatav dividend. Seda kasutavad ära börsispekulandid, kellele mäng aktsiate kurssidega on peamiseks tulu saamise viisiks. Nad ostavad kursi langemise ajal aktsiaid kokku madala kursiga, seejärel aga müüvad neid kõrge kursiga. Niisuguste tehingutega kraabivad börsitegelased kokku tohutu suuri vahekasusid.

Väljamõeldis «rahvakapitalismist»

Rahvatarkus on loonud mõistujutu mungast, kes tahtis paastuajal maiustada sealihaga. Selleks piisas tal «põrsa ümberristimisest kogreks». Kodanlikud ideoloogid on otsustanud järgida kavala munga eeskuju. Nad kuulutasid välja, et kapitalism on muutunud «rahvakapitalismiks». Jääd neid kuulama — ja otsekohe nagu polekski kapitalismi enam olemas. On kadunud töö ekspluateerimine kapitali poolt, ei ole enam ekspluateerijaid ega ekspluateeritavaid.

Sääraste väidete aluseks sai aktsiaseltside laialdane levik ja aktsionäride arvu kasv. Tõepoolest, viimase aastakümne jooksul on aktsiakapitali vorm tugevasti arenenud.

Aga, esiteks, isegi Ameerika Ühendriikides — kõige rikkamal kapitalistlikul maal — kuulub üheksa kümnendikku kõigist aktsiatest umbes 5 protsendile kõigist perekondadest, s. o. suurkapitalistidele. Töötajail aga on tühine osa aktsiaist ja pealegi väikesed. Teiseks, väikeaktsionärid ei võta osa aktsiaseltside asjade juhtimisest ega saa neile mingisugust mõju avaldada. Formaalselt juhib aktsiaettevõtet aktsionäride üldkoosolek. Tegelikult aga korraldavad kõiki asju suurkapitalistid, kelle käes on enamik aktsiaid. Tavaliselt on aktsiaseltsi asutajaks (organiseerijaks) pank või grupp suurettevõtjaid. Aktsiate väljalaskmisel jätavad nad endale kontrollpaki, s. o. niisuguse hulga aktsiaid, mis garanteerib neile kontrolli kogu aktsiaseltsi üle.

Aktsiakapitali abil allutavad suurkapitalistid oma kontrollile keskmiste kodanlaste kapitalid, väikekaubatootjate rahalised vahendid ning ka osa tööliste ja teenistujate säästudest.

Mispärast oli kodanlikel teoreetikuil tarvis hundile lambanahka selga tõmmata? Selle triki eesmärk on silmanähtav: sisendada töötajaile pettuse teel ekslikku ettekujutust, nagu oleksid ka nemad ettevõtete kaasomanikud, ning nõrgendada seega nende vastupanu ja võitlust kapitalistliku korra hävitamise eest.

4. MAARENT KAPITALISMI TINGIMUSTES

Maaeraomandus ja rent

Vaatleme veel üht lisaväärtuse vormi — maarenti. Kapitalism ei arene üksnes tööstuses, vaid ka põllumajanduses, mis kannab endal feodaalsuhete jälgi. Peamiseks feodalismi igandiks kapitalistlikus põllumajanduses on maaeraomandus. Suurmaaomanikud on koondanud enda kätte suure osa maast. Tavaliselt maaomanikud ise ei majanda. Nad rendivad maa kapitalistidele, kes palkavad töölisi ja asutavad kapitalistlikke põllumajandusettevõtteid. Niiviisi tekitab maaeraomandus kapitalismi tingimustes maaomanike, kapitalistide-rentnike ja palgaliste põllutööliste suhete keerulise süsteemi.

Tööliste töö loob siin niisamuti nagu tööstuseski lisaväärtuse. Ühe osa lisaväärtusest omastab kapitalist-rentnik. See on tema kasum. See peab olema keskmise kasumi tasemel, vastasel korral ei hakka kapitalist kapitali põllumajandusse mahutama. Teine osa lisaväärtusest läheb maaomanikule tasuna maa kasutamise eest. Seda maaomaniku tulu nimetatakse maarendiks. Ta saab selle rendimaksuna. Seega on kapitalistlik maarent tribuut, mida ühiskond maksab maaomanikele eraomandiks oleva maa kasutamise õiguse eest. Rent ei ole loodusand, nagu kodanlikud majandusteadlased püüavad väita. Rendi loob töö ja see väljendab kapitalistide ja maaomanike poolt põllutööliste ekspluateerimise suhteid.

Diferentsiaalrent

Põllumajanduses kasutatavad maatükid on viljakuse poolest erinevad, samuti on erinev nende kaugus müügiturgudest. Sellepärast ei ole ka põllumajandussaaduste tootmise tingimused ühesugused. Kõige soodsamad tingimused kujunevad kvaliteedilt parematel maatükkidel. Halvematelt maadelt saadav toodang on kallim, sest selle tootmine nõuab suuremat kapitali- ja töökulu. Aga põllumajandussaadusi müüakse just nende hindade alusel.

Mispärast siis määravad põllumajandussaaduste hinna kulutused nende tootmise kõige halvemates tingimustes? See on seletatav sellega, et heade maatükkide hulk on piiratud ja ei ole võimalik toime tulla, kasutamata ühiskonnale vajalike põllumajandussaaduste tootmiseks halvemaid maid. Et aga kapitalistidel oleks kasulik rentida halvemaid maatükke, peab põllumajandussaaduste hind katma nende tootmiskulud ja tagama keskmise kasumi. Keskmise kasumi saavad ka paremate maade rentnikud. Et aga parematel maadel toodetakse kaupu odavamalt, siis tekib seal ülejääk keskmise kasumiga võrreldes. Selle ülejäägi omastab maaomanik ja see muutub seega diferentsiaalrendiks (vaherendiks).

On olemas kaks diferentsiaalrendi liiki: diferentsiaalrent I, mis on seotud maatükkide viljakuse ja asukoha erinevustega, ning diferentsiaalrent II, mis on seotud ühte ja sellessesamasse maatükki tehtud täiendavate kapitalimahutuste efektiivsuse erinevusega.

Võtame näiteks kolm pindalalt ühesuurust, kuid viljakuselt erinevat maatükki. Oletame, et ühesuguse, 100-dollarilise kapitalikulu puhul saadi esimeselt maatükilt 4 tonni, teiselt 5 tonni ja kolmandalt 6 tonni nisu.

Maatükid	Kapitalisti kulutused (dollarites)	Keskmine kasuminorm (%-des)	Keskmine kasum (dollarites)	Toodetud nisu (tonnides)	Individuaalne tootmishind (dollarites)		Ühe tonni ühiskondlik tootmishind (dollarites)	Saadud kogu nisu müügist (dollarites)	Kasumi ülejääk keskmise kasumiga võrreldes — diferentsiaalrent (dollarites)
					kogutoodang	üks tonn			
Esimene	100	20	20	4	120	30	30	120	0
Teine	100	20	20	5	120	24	30	150	30
Kolmas	100	20	20	6	120	20	30	180	60

Kui keskmine kasuminorm on 20%, siis on neid maatükke rentivate kapitalistide kasum 20 dollarit. See aga tähendab, et kogu nisu individuaalne tootmishind igal maatükil on 120 dollarit (kapitalistlikud tootmiskulud — 100 pluss keskmine kasum — 20). 1 tonni vilja individuaalne tootmishind esimesel maatükil on (120 : 4) 30 dollarit, teisel (120 : 5) — 24 dollarit ja kolmandal (120 : 6) — 20 dollarit.

Teatavasti aga oleneb ühiskondlik tootmishind tootmistingimustest kõige halvematel maatükkidel. Sellepärast müüakse kogu nisu turul, sõltumata sellest, missuguselt maatükilt ta on saadud, 30 dollariga tonni eest. Seega, kui esimese maatüki rentnik saab kogutud 4 tonni nisu eest ainult 120 dollarit, siis teise maatüki rentnik saab oma 5 tonni nisu eest 150 dollarit, kolmanda maatüki rentnik aga saab 6 tonni nisu eest 180 dollarit.

Ülejääk keskmisest kasumist, mis tekkis kvaliteedilt parematel maatükkidel rakendatud töö kõrgema viljakuse tõttu, ongi diferentsiaalrent I.

Diferentsiaalrent I tekib ka niisugustel maatükkidel, mille asukoht on saaduste turustamise koha suhtes soodne. Kapitalist, kes rendib maatüki linnalähedases põllumajandustsoonis, kulutab saaduste toimetamiseks turule vähem raha kui teine kapitalist, kellel tuleb saadusi kohale vedada linnast kaugel asuvalt maatükilt.

Diferentsiaalrent tekib ka sel juhul, kui maatüki viljakust kunstlikult tõstetakse. On olemas palju mullaviljakuse tõstmise meetodeid (melioratsioon, mineraalväetiste kasutamine jne.), aga need kõik nõuavad täiendavaid kapitalikulutusi. Kapitalistid-rentnikud teevad niisuguseid kulutusi üksnes siis, kui see garanteerib neile lisakasumi saamise. Loomulikult saab selle kasumi tingimuseks olla vaid niisugune täiendava kapitalikulu tootlikkus, mis ületab mahutuste tootlikkuse halvematel maatükkidel.

Aga maa rentimise tähtajad ei ole igavesed. Kui kapitalistil, kes on täiendavalt kapitali kulutanud, tuleb sõlmida uus rendileping, tõstab maaomanik rendimaksu. Selle aktiga muudab ta lisakasumi, mida siiamaani sai kapitalist-rentnik, rendiks. Renti, mis tekib täiendavaist, tootlikumaist kapitalikulutustest, nimetatakse diferentsiaalrendiks II.

Absoluutne rent

Kapitalismi ajal eksisteerib peale diferentsiaalrendi ka absoluutne rent. Seda saavad mitte ainult paremate, vaid ka halvemate maatükkide omanikud. Maaeraomandus teeb maa tasuta kasutamise võimatuks. Et maksta absoluutset renti, peab kapitalist, kes rendib halvema maatüki, müüma põllumajandussaadusi tootmishinnast kõrgema hinnaga. Aga niisamasuguse hinnaga tuleb müüa ka parematelt maatükkidelt saadud põllumajandussaadusi. Järelikult, maaeraomandus on põllumajandussaaduste hindade üldise tõstmise põhjus.

Maaeraomandus on barjäär, mis ei lase kapitali põllumajanduses rakendada niikaua, kui maaomanikule ei maksta omapärast lõivu — absoluutset renti. Järelikult on maaeraomandus absoluutse rendi põhjus.

Põllumajandussaaduste kõrgete hindade aluseks on nende väärtus, mis ületab tootmishinna. Kapitalistlikus põllumajanduses on kapitali orgaaniline struktuur madalam kui tööstuses. Selle tagajärjel tekib maaviljeluses lisaväärtuse ülejääk keskmise kasumiga võrreldes.

Maaeraomandus takistab kapitali vaba voolu põllumajandusse ja järelikult lisaväärtuse ümberjaotamist. Sellepärast jääb keskmist kasumit ületav lisaväärtuse ülejääk põllumajandusse. See ongi absoluutse rendi allikas.

Mõnikord ilmuvad turule niisugused põllumajandussaadused, millel on harukordsed omadused (näiteks mõned viinamarja-, tubaka- jne. sordid), sest need on kasvatatud maatükkidel, kus tingimused nende viljelemiseks on kõige soodsamad. Leidub ostjaid, kes on valmis maksma nende saaduste eest kõrget hinda. See on juba monopolihind, mis ületab kauba väärtuse. Monopolihind sisaldab väärtusega võrreldes ülejääki, mille maatüki omanik omastab monopoolse rendina.

Maaeraomandus pidurdab kapitalismi arenemist, sest ühiskond peab maaomanike klassi kasuks maksma koormavat tribuuti maarendi näol. Seda tribuuti ei maksa mitte ainult töötajad, vaid ka kapitalistid.

Ent kuigi maaomanik on põllumajanduses tarbetu figuur, ei ole kapitalism suuteline maaeraomandusest vabanema. Kapitalistid kardavad, et maa natsionaliseerimine (selle muutmine riiklikuks omanduseks) võib saada eeskujuks tootmisvahendite kapitalistliku omanduse likvideerimisele üldse. Peale selle on paljud kapitalistid juba ise maaomanikud. Sellepärast on maaeraomandus tänapäeval üks kapitalistliku korra aluseid. Neis tingimustes lasub kapitalistliku maarendi koorem peamiselt töörahva laiadel hulkadel, kes on sunnitud ostma põllumajandussaadusi kõrgete hindadega, maksma kõrget korteriüüri jne.

Kapitalism ja talurahvas

Kapitalistlike maade põllumajanduses on suur hulk väikseid ja keskmisi majandeid, mis kuuluvad töötavatele talupoegadele, keda kapitalism julmalt ekspluateerib. Esiteks, talupoegi ekspluateerivad maaomanikud, kellelt nad maatükke rendivad. Kesktalupojad ja iseäranis väiketalupojad maksavad rendimaksu näol maaomanikele mitte ainult kogu lisaprodukti, vaid sageli ka osa vajalikust produktist.

Teiseks, talupoegi ekspluateeritakse hindade mehhanismi abil. Hinnad, millega kaubanduskapitalistid talupoegadelt põllumajan-

dussaadusi kokku ostavad, on tavaliselt väärtusest madalamad. Talupoja osa sissetulekus, mida ta saab toodangu realiseerimisest kaubanduskapitalistile, moodustab näiteks Lääne-Euroopa maades umbes poole jaehinnast. Samal ajal on nende tööstuskaupade hinnad, mida talupojad ostavad, tavaliselt väärtusest kõrgemad.

Kolmandaks, talupoegade ekspluateerijaiks on pangad. Seda soodustab hüpoteekkrediidi arenemine, s. o. laenu andmine kinnisvara pantimise alusel. Rahapuuduse tõttu pöördub talupoeg laenu saamiseks panga poole, pantides seejuures oma maatüki. Protsendi näol võtab pank ära peaaegu kogu talupoja sissetuleku. Maa kuulub nüüd kuni lõpliku arveteõiendamiseni pangaga talupojale ainult formaalselt. Kui aga talupoeg ei kustuta võlga tähtajaks, saab pank maatüki täieõiguslikuks omanikuks.

Põllumajanduse industrialiseerimise ja suurtootmise arenedes laostuvad väikemajandid, sest nad ei ole suutelised kasutama uut tehnikat ega suuda vastu panna konkurentsivõitluses. Ameerika Ühendriikides on viimase 18 aastaga laostunud peaaegu pooled farmid. Tehnilise rekonstrueerimise plaanide järgi kahaneb farmide arv ühisturumaades 1980. aastaks kaks korda. Põllumajanduse arenemine kapitalistlikes maades kinnitab V. I. Lenini sõnu, et «kapitalism tõstab põllumajanduse tehnikat ja viib seda edasi, kuid ta ei saa seda teha teisiti kui laostades, alandades ja rõhudes väiketootjate massi» [1].

5. KLASSIVÕITLUS KAPITALISMI TINGIMUSTES

Kodanliku ühiskonna klassistruktuur

Kodanlik ühiskond koosneb kolmest klassist — kodanlusest, töölisklassist ja talurahvast. Nad erinevad üksteisest oma koha poolest ühiskondliku tootmise süsteemis, nende vahekord tootmisvahenditega, osatähtsus töö organisatsioonis, samuti tulu saamise viis ja suurus on erinev.

Kapitalistliku ühiskonna valitsev klass on kodanlus. Tema seisundi määrab eeskätt tootmisvahendite kapitalistlik omandus, mis võimaldab töörahva hulki ekspluateerida. Kodanlus koosneb mitmesugustest kihtidest ja gruppidest, kelle huvide ühtsus ühendab ta ühtseks klassiks. Valitsev seisund selle klassi piires kuulub suurkodanlusele. Kapitalismi arenemisega kaasneb elanikkonna kodanlike kihtide erikaalu vähenemine, kuid seejuures suureneb tema kätte tootmisvahendite kontsentreerumise aste.

Kõige arvukam ekspluateeritav ja kõige eesrindlikum ühiskonnaklass on töölisklass. Tema erikaal kasvab pidevalt. 1900. aastast kuni 1969. aastani kasvas palgatööd tegevate isikute

[1] V. I. Lenin. Teosed, 16. kd., lk. 414.

osa oma tööst ja tulust elatuva elanikkonna hulgas arenenud kapitalistlikes maades 53,3 protsendilt 75,9 protsendini. Mõnedes kapitalistlikes maades on see veelgi suurem: Saksa Föderatiivses Vabariigis — 82,6%, Ameerika Ühendriikides — 91,6% ja Inglismaal — 93,5%.

Ka talurahvas on ekspluateeritav klass, kuid erinevalt töölisklassist on talurahvas nende tootmisvahendite omanik, mida ta oma majapidamises kasutab. Põllumajanduse kapitalistliku ümberkorraldamise protsessis kihistub talurahvas kapitalistideks ja maaproletariaadiks.

Talurahva erikaal kodanlikus ühiskonnas väheneb. Näiteks Ameerika Ühendriikides moodustavad farmerid kõigest 2,6% selle maa täiskasvanud elanikest. Ent kuigi talupoegade arv aina väheneb, moodustavad nad kapitalistlikus maailmas rahvastiku enamuse ja ka mitmel arenenud kapitalistlikul maal on neid miljoneid.

Töölisklassi majanduslik ja poliitiline võitlus

Töölisklass on kapitalistlikes maades revolutsioonilise võitluse peamine jõud. Ta peab ägedat majanduslikku ja poliitilist võitlust oma olukorra parandamise eest, selle eest, et kasutada neid hüvesid, mis teaduse ja tehnika revolutsioon, kaasaegsete tootlike jõudude tormiline arenemine annab.

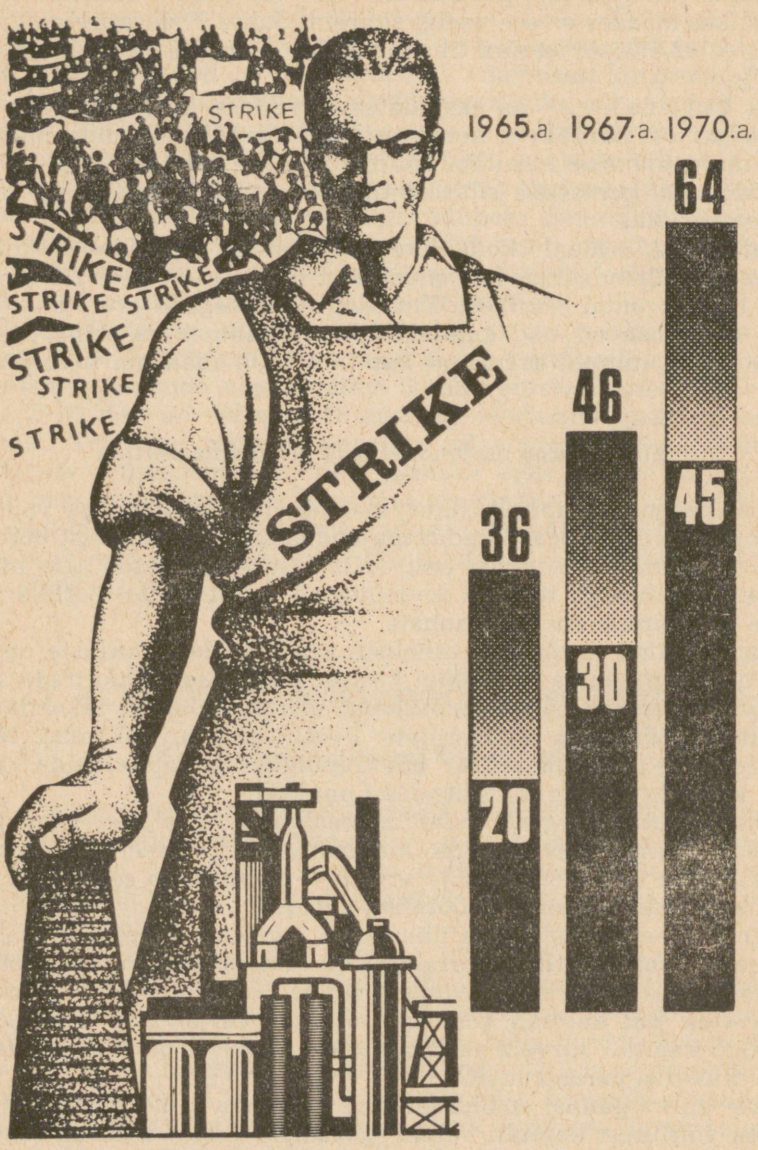
Kapitalistide ja tööliste vaheliste ägedate klassiheitluste objektiks on: tööpäeva ja töönädala kestus, palgatase, töönormide suurus jne. Töötajad esitavad nõudmisi, mis puudutavad rakendatuse tagamist, tööliste ja teenistujate kvalifikatsiooni tõstmist. Neile nõudmistele on pühendatud ametiühingute ja kapitalistide vaheliste kollektiivlepingute tähtsamad punktid.

Riiki kasutades püüab kodanlus omakorda palgataset «kinni külmutada», hindu üles kruvida, majanduse militariseerimisega ning konkurentsi teravnemisega ja kriisiliste nähtustega seotud majanduslike raskuste koormat töörahva õlgadele veeretada.

See kaasaegse kodanliku ühiskonna konflikt suurendab rahuolematust kapitalistliku korraga. Üha teravamaks muutub töölise inimväärikuse probleem, viimane tunneb oma õigusetut olukorda ettevõttes, kus kapitali võim on otsene, varjamatu. Töölisklass avaldab kapitali survele vastupanu, organiseerib streike, taotledes oma olukorra parandamist.

Pole imeks panna, et üha laiemad töörahva kihid hakkavad osa võtma võitlusest kapitali võimu piiramise eest, taotlevad tööliste ja teenistujate reaalset õigust osa võtta tootmise juhtimisest, oma mõju suurenemist kõigis ühiskonna elu sfäärides.

Aastail 1960—1970 hõlmas streigivõitlus arenenud kapitalistlikes maades üldkokkuvõttes umbes 300 miljonit inimest. See on kaks korda rohkem kui eelmisel 14 aastal. Ameerika Ühendriikides oli 1970. aastal 5800 streiki.

Streigiliikumisest osavõtjate arvu kasv
(tulpade ülaosa — kogu kapitalistlik maailm;
alaosa — arenenud kapitalistlikud maad; miljonites)

Klassilahingute grandioossust näitab suurte üldrahvuslike streikide sagenemine. Ainuüksi Jaapanis võttis 1970. aasta kevadisest võitlusest osa ligi 10 miljonit inimest.

Kapitalivastasel majanduslikul võitlusel on töölisklassi monoliitsuse ja teadlikkuse kasvatamisel suur tähtsus. Ent majanduslik võitlus üksinda ei saa likvideerida kapitalismi — töörahva rõhutud seisundi peapõhjust. Kapitalismi on võimalik kukutada poliitilisest võitlusest aktiivselt osa võttes. Seda võitlust juhib ja suunab töölisliikumise avangard — marksistlik-leninlik partei.

Võitlus majanduslike huvide eest aitab kaasa proletariaadi klassiteadlikkuse arendamisele ja viib ta lõpptulemusena arusaamisele, et kapitalism ei sobi ühte ühiskonna edasise progressiga. Selle seisukoha kujunemisel etendavad määravat osa lahinguis karastatud ning marksismi-leninismi teooriaga relvastatud töölisklassi parteid.

V. I. Lenin kirjutas, et töölisklass on suutelíne täitma temal lasuvat hiiglaülesannet sellepärast, et ta on kõige tugevam ja kõige eesrindlikum klass, samuti sellepärast, et ta moodustab kõige rohkem arenenud maades elanikkonna enamuse.[1]

Töölisklassi liitlaseks võitluses kapitalistliku ekspluateerimise vastu on töötav talurahvas. Töölisklassi ja töötava talurahva liidu majanduslikuks aluseks on see, et neid mõlemaid klasse ekspluateeritakse kapitalismi tingimustes julmalt. Ja kuigi talupoegade ekspluateerimine erineb vormi poolest tööliste ekspluateerimisest, on ekspluateerija üks ja seesama — kapital.

Töölisklassi ja talurahva liidul on suured revolutsioonilised võimalused. See võitlusliit, mille eesotsas on töölisklass, luuakse klassivõitluses ekspluateerijate vastu kommunistlike ja töölisparteide laiaulatusliku ideoloogilise ja organiseerimistöö tulemusena.

Proletariaat kui kapitalismi hauakaevaja

Kapitalismi arenemise seaduspärasuste ja tema vastuolude marksistlik analüüs näitab, et kapitalistlikud tootmissuhted on juba oma aja ära elanud ja pidurdavad järjest rohkem tootlike jõudude kasvu.

Tootmine võtab järjest rohkem ühiskondliku iseloomu, vana, väljasureva korra rüpes tekivad sotsialismi eeldused. Tootmist arendades ühendab kapitalism töölisi ühises töös. Proletariaat on kodanliku ühiskonna kõige eesrindlikum ja organiseeritum klass. Ta ei ole seotud tootmisvahendite eraomandusega ja võitleb seepärast järjekindlalt igasuguse ekspluateerimise vastu.

Võitluses kapitalistliku korra vastu organiseerub töölisklass järjest rohkem. Ta näeb üha selgemini oma ajaloolist missiooni kapitalistliku korra kukutamises. Sellesse võitlusse tõmbab töölisklass

[1] Vt. V. I. Lenin. Teosed, 29. kd., lk. 389.

kogu kapitalistliku ühiskonna töörahva, eeskätt töötava talurahva. Töörahva hulki juhtides paneb töölisklass toime sotsialistliku revolutsiooni.

Mispärast ei saa kapitalismi tingimustes olla klassirahu?

Mida rohkem klassivõitlus kapitalistlikes maades areneb, seda visamalt püüavad kodanluse ideoloogid töörahvalt ideelisi relvi ära võtta ja talle peale sundida väära ettekujutust tema seisundist ühiskonnas. Tänapäeval on kodanliku propaganda peajooneks püüe veenda töörahvast, et kapitalismi arenedes, teaduse- ja tehnikarevolutsiooni tingimustes kaob piir kodanlaste ja proletaarlaste vahel, et töölisklass kaob, lahustub uues, «keskklassis». Selle tulemusena astuvat klassikonfliktide asemele «sotsiaalne partnerlus», saabuvat klassirahu.

Tegelikult ei nõrgenda praegu toimuv teaduse- ja tehnikarevolutsioon kodanliku ühiskonna proletariseerumisprotsessi, vaid süvendab seda. Proletariaadi ridu täiendavad rahvastiku uued kihid: laostuvad farmerid, käsitöölised ja väikeettevõtjad, kes ei suuda vastu panna konkurentsivõitluses monopolidega. Vabrikutesse ja tehastesse, kauplustesse ja kontoritesse lähevad tööle naised, kes varem tegelesid koduse majapidamisega. Oma majandusliku ja sotsiaalse seisundi poolest läheneb töölisklassile suur osa teenistujaist, inseneridest ja tehnikutest. Ent asi ei seisa üksnes töölisklassi ridade arvulises kasvus. Aset leiavad ka kvalitatiivsed muutused: tõuseb tööliste üldhariduse ja kvalifikatsiooni tase, kasvab nende poliitiline aktiivsus, klassiteadlikkus.

Missuguse eesmärgiga moonutavad marksismi ideelised vastased tõelist olukorda? Nad püüavad tõestada, et klassivõitluse alus on kadunud ja järelikult ära langenud proletaarse revolutsiooni vajadus. Kuid need väited on vastuolus kapitalistlike maade reaalse tegelikkusega. Töölisklass ja kodanlus on teineteisele vaenulikud klassid. Nendevahelised vastuolud ei saa kapitalismi tingimustes kaduda või leeveneda.

Niikaua kui tootmisvahendid on kodanluse valduses ja ta võimul on, niikaua kui püsib kapitalism, võitlevad töölised mitte ainult peremehe üksikute omavoliaktide vastu, vaid ka kogu kapitalistliku ekspluateerimise süsteemi vastu.

Töö ja kapitali vahelisi vastuolusid saab likvideerida üksnes kapitalistliku korra revolutsioonilise kaotamisega.

KÜSIMUSI VESTLUSEKS

1. Kuidas luuakse lisaväärtus kapitalismi tingimustes?
2. Mis on kapital ja missugune on tema struktuur?
3. Milles on palga olemus kapitalismi tingimustes?

4. Mispärast valitseb kapitalismi tingimustes tööpuudus?
5. Milles seisab kapitalismi põhiline vastuolu?
6. Kuidas kujuneb keskmine kasum ja kuidas muundub kauba väärtus tootmishinnaks?
7. Mis on kaubandusliku kasumi, laenuprotsendi ja maarendi allikas?
8. Milles seisab töölisklassi ja töötava talurahva huvide ühtsus võitluses ekspluataatorite vastu?

IV PEATÜKK

KAPITALISTLIK TAASTOOTMINE JA MAJANDUSKRIISID

1. KAPITALISTLIK TAASTOOTMINE

Lihtne ja laiendatud taastootmine

Igal maal peavad inimesed eksisteerimiseks tootma mitmesuguseid materiaalseid hüvesid. Neid hüvesid tarbitakse pidevalt. Toit süüakse ära, riided kuluvad, kütus põletatakse ära, masinad langevad rivist välja, hooned lagunevad. Nende asemele on vaja toota uusi. Järelikult peab materiaalsete hüvede tootmine alatasa uuenema, korduma aastast aastasse, olema pidev. Pidevalt korduv tootmisprotsess on taastootmine.

Kui saadusi valmistatakse pidevalt ühel ja samal hulgal, siis on tegemist lihtsa taastootmisega. See on iseloomulik kapitalismieelsetele ühiskondadele, kui talupoeg oma põllul ja käsitööline oma töökojas tootsid primitiivseid tootmisvahendeid kasutades aastast aastasse umbes ühesugusel hulgal põllumajandussaadusi või käsitöötooteid.

Tootmist suurenevas ulatuses nimetatakse laiendatud taastootmiseks. Kapitalism oma kasuahnuse ja konkurentsiga sunnib vabrikute ja tehaste omanikke paiskama turule ikka suuremal hulgal kaupu, pidevalt laiendama tootmist. Sellepärast ei ole kapitalismile iseloomulik lihtne, vaid laiendatud taastootmine.

Kapitalistlikes maades on tootmisvahendid ning kogu vabrikutes ja tehastes valmistatud toodang kapitalistide eraomandus. Tööline saab sellest toodangust ainult väikese osa, mis on võrdne tema töötõu väärtusega. Et elada ja oma perekonda ülal pidada, on tööline sunnitud ikka ja jälle kapitalisti juurde palgaliseks minema. Sellepärast uuendatakse taastootmise tulemusena alatasa mitte ainult tarbitud materiaalseid hüvesid ja tööjõudu, vaid ka kapitalistlikke tootmissuhteid. Teisiti öeldes, ühel poolusel on taas kapitalist, kelle valduses on tööliste ekspluateerimise vahendid, teisel poolusel — palgatöölised, kes on tootmisvahendeist ilma jäetud ning on sunnitud oma tööjõudu müüma. Marx kirjutas, et töölised on nähtamatute ahelatega kapitali vankri külge kinnitatud.

Ühiskondlik produkt ja rahvatulu

Maa rikkusi luuakse ja need kogunevad põlvest põlve. Ehitatakse hooneid ja ettevõtteid, toodetakse mitmesuguseid seadmeid ja tarbeesemeid, luuakse kunstiteoseid ja kultuuriväärtusi. Kõik materiaalsed hüved, mis on paljude inimpõlvede tööga loodud, moodustavad ühe või teise maa *natsionaalse rikkuse*. Natsionaalset rikkust loovad inimesed paljude sajandite jooksul, kuid seda osa natsionaalsest rikkusest, mis antud maal teatud aja, näiteks aasta jooksul toodetakse, nimetatakse *ühiskondlikuks koguproduktiks*.

Kapitalistlikus ühiskonnas jaguneb ühiskondlik koguprodukt, niisama nagu iga üksik kaupki, oma väärtuselt kaheks elemendiks: ülekantud väärtuseks (c) ja loodud uueks väärtuseks (v+m), s. o. muutuvkapitaliks ja lisaväärtuseks.

Ülekantud väärtus (c) kujutab endast aasta jooksul uute kaupade tootmiseks kulutatud tootmisvahendite väärtust. See on tooraine ja masinate väärtus, mille tööliste konkreetne töö on valmistatud kaupadele üle kandnud. See kuulub küll ühiskondlikku koguprodukti, kuid ei ole tööliste poolt antud aasta jooksul tehtud töö tulemus. See on varem tehtud töö tulemus.

Loodud uus väärtus ehk *rahvatulu* (v+m) on tööliste poolt aasta jooksul kulutatud elava töö tulemus. See osa ühiskondlikust koguproduktist korvab tööjõu väärtuse ja sisaldab ka lisaväärtust.

Ühiskondlik koguprodukt ja rahvatulu kui selle koostisosa luuakse materiaalse tootmise sfääris — tööstuses ja põllumajanduses, ehitustegevuses ja transpordis, samuti rahvamajanduse neis harudes, kus tootmisprotsess jätkub ringlussfääris.

Kapitalistlikus ühiskonnas loodud rahvatulu jaotatakse algul põhiklasside — töölisklassi ja kapitalistide klassi vahel. Töölised saavad osa rahvatulust palga näol, ekspluataatorid — lisaväärtuse näol, mille jagavad omavahel kapitalistid ja maaomanikud. Seda jaotamist nimetatakse *esmaseks*; mainitud klasside tulusid nimetatakse vastavalt esmasteks ehk põhituludeks.

Ent tulusid saavad peale tööliste, kapitalistide ja maaomanike ka arstid, näitlejad, ametnikud, ohvitserid jt. Rahvatulu suuruse kindlaksmääramisel võtab kodanlik statistika kokku maa kõigi elanike tulud. Tulemuseks ei ole tegelik, vaid liialdatud näitaja. Arstide, näitlejate, õpetajate, ohvitseride, ametnike, politseinike ning teiste valitsemissfääris, sõjaväes jne. töötavate isikute tulud ei ole esmased, vaid *tulenevad*. Nad on rahvatulu ümberjaotamise tulemuseks. Ümberjaotamine toimub peamiselt maksude ja teenuste eest tasumise abil. Töölised, kapitalistid ja maaomanikud maksavad juuksurite teenuste ja arstiabi eest, ostavad kino- ja teatripileteid, õiendavad makse. Seega annavad nad osa oma tuludest teenindussfääris ja riigiaparaadis töötavate inimeste ülalpidamiseks. Lõppkokkuvõttes on nende inimeste tulude allikaks väärtus, mille palgatöölised tootmisprotsessis loovad.

Suur tähtsus rahvatulu ümberjaotamises on riigieelarvel. Maksud, mida kõigilt riigi kodanikelt — töölistelt, talupoegadelt, kapitalistidelt, arstidelt, õpetajatelt ja teistelt — võetakse, lähevad riigieelarvesse. Niisugustes maades nagu Ameerika Ühendriigid ja Inglismaa on maksud riigieelarve tulude osas domineerival kohal.

Riigieelarve abil ekspluateerivad kapitalistid töörahvast täiendavalt, jaotavad rahvatulu oma kasuks ümber. Riigieelarve summasid kasutatakse peamiselt sõjaliste tellimuste eest maksmiseks, laenudeks ja krediitideks, võitluseks töörahva revolutsioonilise liikumise vastu. Näiteks oli Ameerika Ühendriikides 1971/72. aastal (eelarveaasta lõpeb seal 30. juunil) ette nähtud kasutada sõjalisteks kulutusteks ning sõjaliste liitlaste ja marionetlike režiimide abistamiseks 80 miljardit dollarit — üle poole kõigist riigieelarve kuludest. Samal ajal anti sotsiaalseteks ja kultuurilisteks vajadusteks (tervishoid, haridus, sotsiaalhooldus jne.) vähem kui 4% kõigist riigieelarve kuludest.

Pärast jaotamist ja ümberjaotamist rahvatulu tarbitakse. Osa sellest läheb tööliste, kapitalistide ja antud maa rahvastiku teiste kihtide vajaduste rahuldamiseks, igasuguste kaupade ostmiseks, mis tarbitakse ära ja mida tuleb pidevalt uuesti valmistada.

Teine osa rahvatulust akumuleerub — läheb kapitalistliku tootmise laiendamiseks, uute tehaste, vabrikute, raudteede jne. ehitamiseks.

Kapitalismi arenedes väheneb süstemaatiliselt see osa rahvatulust, mis läheb töörahvale tarbimiseks, ning üha suurem osa rahvatulust läheb ekspluataatorlikele klassidele parasiitlikuks tarbimiseks, riigiaparaadi ülalpidamiseks, sõjalisteks kulutusteks, reklaamiks jne.

Mis on tootmise laiendamiseks tarvilik

Kapitalistlikes maades on taastootmine kapitali taastootmine. Üksiku omaniku kapital teeb kogu aeg ringkäike, läheb rahavormist (R) üle tootlikku vormi (T), seejärel kaubavormi (K) ja uuesti rahavormi. Marx kujutas seda protsessi järgmise valemiga:

$$R—K<\begin{matrix}\text{tootmisvahendid}\\ \text{tööjõud}\end{matrix} \ldots T \ldots K'—R'.$$

Kapitalist ei ava ettevõtet mitte selleks, et rahuldada elanike vajadusi näiteks jalatsite, masinate või muude esemete järele, ja mitte sellepärast, et ta kannab hoolt selle eest, et töölistel oleks tööd, nagu kapitalismi kaitsjad püüavad asja kujutada. Kapitalistile on kõige tähtsam — saada oma kapitalilt võimalikult rohkem kasumit.

Tootmise laienemine sõltub sellest, missuguse osa lisaväärtusest suunab kapitalist täiendavate tootmisvahendite soetamiseks ja uue

tööjõu värbamiseks. Tootmise laiendamise ülempiiriks on lisaväärtuse suurus. Kapitalist ei saa aga kasutada kogu lisaväärtust tootmise laiendamiseks, sest lisaväärtus on ka tema elatusvahendite allikas.

Et kapitalist saaks järgmisel aastal tootmist laiendada, peab ta oma ettevõttes toodetud kauba turul realiseerima, muutma kauba rahaks ning selle raha eest ostma uueks tootmistsükliks vajalikke masinaid, seadmeid ja toorainet ärakulutatu asemele, samuti täiendavaid tootmisvahendeid tootmise laiendamiseks. Ta peab ka palkama töölisi, kaasa arvatud need, kes hakkavad teenindama uusi tööpinke.

Samal ajal peavad töölised leidma turul neile vajalikke tarbeesemeid — toitu, riideid, jalatseid jne.

Üksikule kapitalistile kuuluva kapitali taastootmise käsitlemisel oletati, et kaupade realiseerimise (müügi) protsessis raskusi ei esine: kapitalist müüb hõlpsasti ära oma ettevõtte valmistoodangu ja soetab niisama hõlpsasti talle vajalikke tootmisvahendeid.

Ühiskondliku kapitali, antud maa kõigi üksikkapitalide keerulise kogumi käsitlemisel aga ei saa ühiskondliku kapitali taastootmist vaadelda ilma ringlus(turu)sfäärita, kus iga kapitalist peab müüma oma kauba ning leidma vajalikke tootmisvahendeid ja elatusvahendeid nii endale kui ka oma ettevõtte töölistele. Käsitledes kogu ühiskondlikku kapitali tervikuna, ei saa me enam tähele panemata jätta tehastes ja vabrikutes toodetavate kaupade esemelist vormi, sest kui kõik kapitalistid hakkavad tootma näiteks üksnes rõivaid ega tooda enam tööpinke, siis jäävad järgmisel aastal tehased seisma, ja kui kõik hakkavad valmistama üksnes masinaid, siis tuleb puudus tarbeesemeist.

Ühiskondliku kapitali taastootmine on kõigi individuaalkapitalide taastootmine kogu nende vastastikuses seoses ja sõltuvuses. Pidevaks taastootmiseks on vaja, et ühiskonnas toodetaks just seda toodangut ja sellisel hulgal, mis on ühiskonnale tarvilik ja leiab realiseerimist turul. Selleks on tarvis kinni pidada mitmetest tingimustest, ilma milleta on kogu ühiskondliku kapitali taastootmine võimatu.

Ühiskondliku koguprodukti realiseerimise tingimused

Mistahes kaupu, ükskõik missugusel hulgal neid ka toodetaks, on võimalik turul realiseerida, kui peetakse kinni teatud kindlast kvantitatiivsest vahekorrast ühiskondliku tootmise üksikute osade vahel nii naturaalvormi kui ka väärtuse järgi.

Tarbimisviisi seisukohalt ja edasises taastootmisprotsessis etendatava osa poolest jaguneb ühiskondlik koguprodukt naturaalvormilt (kui tarbimisväärtuste summa) kaheks suureks grupiks: esimene grupp — tootmisvahendid (hooned, rajatised, masinad, tooraine, kütus jne.); teine grupp — tarbeesemed (jalatsid, rii-

ded, toiduained, mööbel jne.). Vastavalt sellele võib kogu ühiskondliku tootmise (s. o. kõik antud maa ettevõtted) jaotada kaheks alajaotuseks: I — tootmisvahendite tootmine ja II — tarbeesemete tootmine.

I alajaotusse kuuluvad kaevandused ning kõik masinaid, toorainet, kütust ja muid tootmisvahendeid tootvad tehased, II alajaotusse kuuluvad kõik need ettevõtted, mille toodanguks on inimeste isiklikud tarbeesemed.

See jaotus ei ole juhuslik. Taastootmise protsessis etendavad tootmisvahendid ja tarbeesemed erinevat osa. Esimesed ei lähe mitte isiklikuks, vaid tootmisalaseks tarbimiseks. Nad astuvad uuesti tootmisprotsessi. Nende realiseerimisest võtavad osa ainult kapitalistid (töölised masinaid ei osta). Tootmisvahendite väärtus ei kao nende tarbimisel ettevõttes, vaid kandub uuele produktile.

II alajaotuse toodang — tarbeesemed — jaotatakse mõlema alajaotuse tööliste ja kapitalistide vahel. Need kaubad ei tule tootmisprotsessi tagasi. Inimesed tarbivad need täielikult ära.

Tootmisvahendid funktsioneerivad tootmissfääris kapitalina, s. o. teenivad ekspluateerimise eesmärke, tarbeesemed aga muutuvad ühiskonna mitmesuguste klasside tuluks.

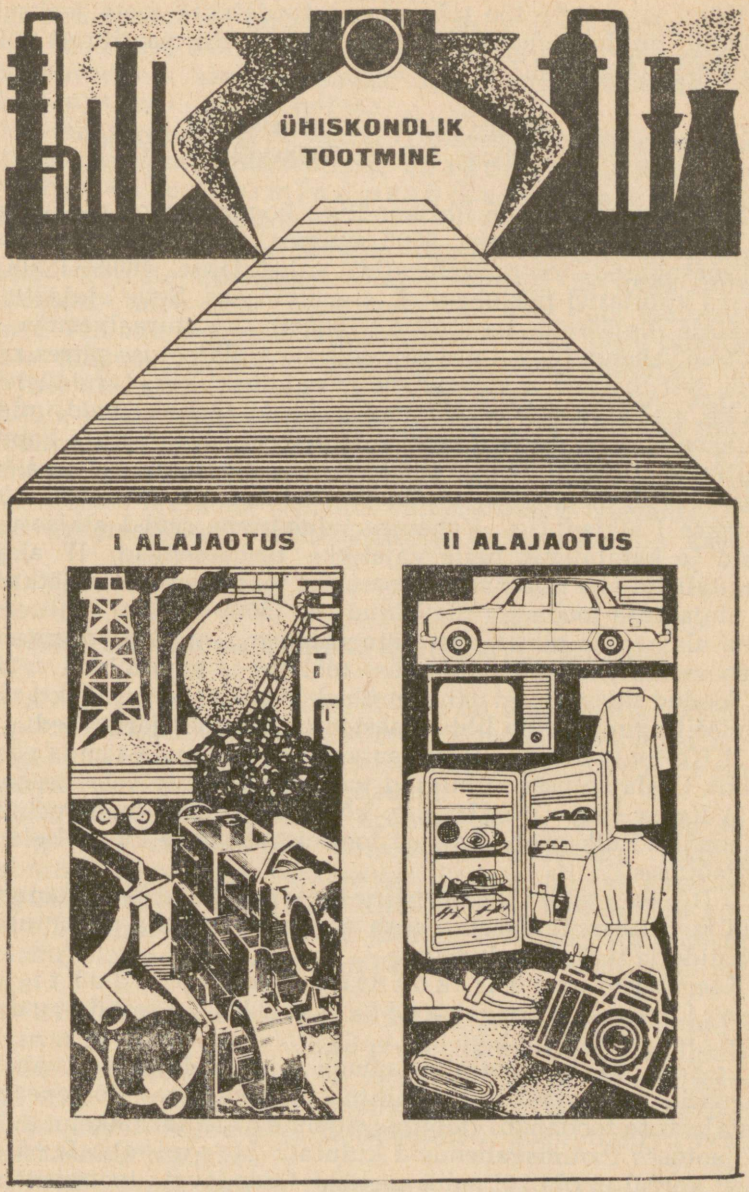
Nagu iga kaup, nii koosneb ka ühiskondlik koguprodukt väärtuse järgi kolmest osast: püsivkapitali (c) väärtusest, muutuvkapitali (v) väärtusest ja lisaväärtusest (m). Ühiskondliku produkti realiseerimise probleem seisab selles, et leida turult kaupu nii väärtuse kui ka naturaalvormi järgi, mis annaksid võimaluse tootmisprotsessi pidevalt uuendada.

Realiseerimisprobleemi lahendamisel kasutas Marx teadusliku abstraktsiooni meetodit (s. o. jättis mitmed tegurid kõrvale ja valis välja ainult põhilised). Ta oletas näiteks, et: 1) kogu tootmine toimub riigi piires kapitalistlikel alustel ja on ainult kaks klassi: töölised ja kapitalistid; 2) tootmistsükliks on aasta ja selle aasta jooksul tarbitakse jäägitult kogu põhikapital — masinad, tootmishooned ja rajatised, tooraine; 3) kaupade müük toimub ainuüksi omal maal, ilma väliskaubanduseta; 4) kõik kaubad müüakse mitte tootmishinna, vaid väärtuse järgi.

Uue tootmistsükli algamiseks on vaja, et ühiskondlik produkt oleks müüdud, s. o. omandanud rahavormi, ja seejärel jaotatud tööliste ja kapitalistide vahel. On vaja, et selle produkti arvel toimuks tarbitud tootmisvahendite asendamine ja et oleks taastatud kulutatud tööjõud.

Vaatleme esmalt realiseerimistingimusi lihtsa taastootmise puhul, s. o. kui kogu lisaväärtus läheb kapitalistide isiklikuks tarbimiseks.

Oletame, et kõik I alajaotuse kapitalistid mahutavad oma ettevõtetesse 5000 ühikut (näiteks miljonit dollarit või naelsterlingit) kapitali. Sellest 4000 kulutavad nad püsivkapitali peale (ostavad tootmisvahendeid) ja 1000 muutuvkapitali peale (palkavad töölisi). II alajaotuse kapitalistid mahutavad 2500 ühiku suuruse kapitali,

ÜHISKONDLIK
TOOTMINE
I ALAJAOTUS
II ALAJAOTUS

millest 2000 läheb püsivkapitaliks ja 500 — muutuvkapitaliks. Lisaväärtuse norm on mõlemas alajaotuses ühesugune — 100%.

Kõigi ettevõtete töö tulemusena toodetakse aasta jooksul ühiskondlik produkt väärtusega 9000 ühikut. Skemaatiliselt võib seda kujutada järgmiselt:

$$\left.\begin{array}{l} \text{I. } 4000c+1000v+1000m=6000 \\ \text{II. } 2000c+\ 500v+\ 500m=3000 \end{array}\right\} 9000$$

Kuidas toimub selle ühiskondliku koguprodukti realiseerimine? I alajaotuse toodangu 6000 ühikust (naturaalvormis on need mitmesugused tootmisvahendid) vahetatakse 4000*c* I alajaotuse piires kulutatud püsivkapitali asendamiseks. Selle alajaotuse produktide ülejäänud osa (1000*v*+1000*m*) — naturaalvormis samuti tootmisvahendid — ei ole võimalik oma alajaotuse piires realiseerida, sest töölised ja kapitalistid ei vaja isiklikeks tarvidusteks tööpinke, naftat, valtsmetalli, nad vajavad tarbeesemeid, mida toodetakse II alajaotuses. Samal ajal peavad II alajaotuse kapitalistid tootmise alustamiseks järgmisel aastal vahetama osa oma toodangust (2000*c*) tööpinkide, seadmete, tooraine, kütuse vastu, mida toodetakse I alajaotuses. Vahetuse tulemusena said I alajaotuse töölised ja kapitalistid neile vajalikke tarbeesemeid, II alajaotuse kapitalistid aga masinaid ja toorainet tootmisprotsessi jätkamiseks. II alajaotuse toodangu ülejäänud osa (500*v*+500*m*) realiseeritakse oma alajaotuse piires, sest naturaalvormis on need mitmesugused tarbeesemed, mida II alajaotuse töölised ja kapitalistid vajavad.

Toodud skeemist on näha, et ühiskondliku koguprodukti realiseerimise tingimused on lihtsa taastootmise puhul järgmised:

1) I(*v*+*m*)=II*c*, s. o. I alajaotuses loodud uus väärtus peab võrduma II alajaotuses kulutatud tootmisvahendite väärtusega;

2) I(*c*+*v*+*m*)=I*c*+II*c*, s. o. kõigi riigi piires toodetud tootmisvahendite hulk peab vastama tootmisvahendite kulumisele I ja II alajaotuses;

3) II(*c*+*v*+*m*)=I(*v*+*m*)+II(*v*+*m*), s. o. kõigi II alajaotuses toodud tarbeesemete väärtus peab võrduma mõlema alajaotuse kapitalistide ja tööliste tuludega.

Keerulisem on ühiskondliku koguprodukti realiseerimise protsess kapitalistliku laiendatud taastootmise puhul.

Laiendatud taastootmine nõuab I ja II alajaotuse vahel teistsuguseid proportsioone kui lihtne taastootmine. Kõigepealt tuleb I alajaotuse toodangut (tootmisvahendeid) toota rohkem, kui I ja II alajaotuses tootmisvahendeid kulutati: I(*c*+*v*+*m*)>I*c*+II*c*. Vastasel korral ei ole võimalik soetada täiendavaid tootmisvahendeid tootmise laiendamiseks.

I alajaotuses loodud uus väärtus I(*v*+*m*) peab olema suurem II alajaotuses kulutatud tootmisvahendite väärtusest ehk I (*v*+*m*)> >II*c*, sest ta peab asendama II alajaotuses aasta jooksul kasutatud

masinaid ja toorainet ning peale selle veel tagama ka täiendavad tootmisvahendid mõlemale alajaotusele.

Riigi piires toodetud tarbeesemete väärtus peab olema väiksem mõlema alajaotuse tööliste ja kapitalistide tuludest, sest kapitalistid kasutavad osa saadud lisaväärtusest tootmise laiendamiseks: $II\,(c+v+m) < I\,(v+m)+II\,(v+m)$.

V. I. Lenin formuleeris K. Marxi realiseerimisteooriat arendades väga tähtsa laiendatud taastootmise seaduse, mille järgi tootmisvahendite tootmine peab kasvama kiiremini kui tarbeesemete tootmine.

Ei saa suurendada tarbeesemete tootmist sõltumatult tootmisvahendeid tootvate tööstusharude arendamisest. Et toota rohkem tarbeesemeid, tuleb enne seda toota täiendav hulk masinaid ja toorainet. Tehnika progressi ja tööviljakuse kasvu tõttu tarbitakse mõlemas alajaotuses iga aastaga ikka rohkem masinaid, tooraineid jne. ühe töölise kohta. Teiste sõnadega, kasvab kapitali orgaaniline struktuur, kapitali püsiva osa (c) ja muutuva osa (v) suhe. Sellepärast peab tootmisvahendite tootmine kasvama kiiremas tempos kui tarbeesemete tootmine. Ent tempo erinevus võib väheneda seoses masinate väärtuse vähenemisega, odavama tehistooraine, progressiivsete tehnoloogiliste protsesside jne. kasutamisega.

Kapitalistliku taastootmise lepitamatud vastuolud

Eespool selgitati välja tingimused, mis on ühiskondliku kapitali takistamatuks taastootmiseks vajalikud. Ent neid tingimusi rikutakse tegelikus elus alatasa. Kapitalistlikule majandusele on omased sügavad vastuolud, disproportsioonid.

Kapitalismi arenedes tootmine spetsialiseerub, ettevõtted suurenevad ja nad varustatakse täiuslikuma tehnikaga. Kaupade väljalaskmise võimalused suurenevad. Sellele tõukab kapitalisti tema tagasihoidmatu kasumijanu. Kuid seesama kasumijanu kihutab kapitaliste piirama tarbimist töörahva hulgas. Kapitalistide püüe piiritult laiendada tootmist põrkab kokku töörahva piiratud ostujõuga.

Kapitalistlikul majandusel on stiihiline iseloom. Ettevõtted ja tööstusharud ei arene ühtse üldise plaani järgi. Seejuures ilmneb tihti, et üksikuid toodanguliike on toodetud liiga palju, sest nende järele oli suur nõudmine, teisi kaupu aga liiga vähe. Sellepärast esineb kapitalismi tingimustes ühiskondliku koguprodukti realiseerimisel tõsiseid takistusi.

Kapitalistliku ühiskonna lepitamatud (antagonistlikud) vastuolud põhjustavad ühiskondliku kapitali taastootmise tingimuste perioodilist rikkumist, I ja II alajaotuse vahel vajalike proportsioonide rikkumist, ületootmise majanduskriise.

2. MAJANDUSKRIISID

Ületootmiskriisid on kapitalismi kaaslased

Alates 1825. aastast vapustavad kapitalistlikku maailma perioodiliselt, teatud ajavahemike järel, majanduskriisid.

Üks kodanlik majandusteadlane kujutas 1929.—1933. aasta ülemaailmset majanduskriisi väga ilmekalt. Ta kirjutab, et kui mõne teise planeedi elanik oleks Ameerikat jälginud, siis oleks ta 1929. aastal näinud töötavat maad, kus töölised seisavad tööpingi taga, farmerid aga koristavad rikkalikku saaki. Ent möödub mõni kuu ja seesama vaatleja ei suuda oma silmi uskuda. Miljonid inimesed on heitnud töö käest, lahkunud tehastest ja põldudelt ning hulguvad tegevuseta mööda tänavaid. Vaevaga kogutud saak mädaneb ladudes, kaupu heidetakse massiliselt merre või põletatakse, vabrikud ja tehased pannakse kinni, kaevandustesse lastakse vesi, laevad on paalide külge kinnitatud. Inimesi tõstetakse tuhandete kaupa majadest välja, tohutu hulkurite armee rändab mööda maad. Pikad inimeste järjekorrad liiguvad aeglaselt ja nukralt hoonete poole, millel ripuvad sildid: «Supiköök».

Pole imeks panna, et vaatleja teiselt planeedilt oleks jõudnud järeldusele: ameeriklased on hulluks läinud. Nende hädade tekkimiseks ei olnud ju mingisuguseid nähtavaid põhjusi. Ei olnud ikaldust, põuda ega tormi; ei olnud võõramaiste vallutajate sissetungi maale. Farmid, vabrikud, transport ja energeetikakeskused on endiselt valmis tootma niisama palju toodangut kui varemgi ning elanikud vajavad endiselt tarbimisvahendeid. Turg on täis kaupu, kuid keegi neid ei osta.

Ületootmiskriisid on omased ainult kapitalistlikule korrale. Tuleb silmas pidada, et see ületootmine on s u h t e l i n e, mitte absoluutne. Inimesed vajavad kaupu, nad tahaksid ja suudaksid neid tarbida, kuid ei suuda neid osta. See on ületootmine üksnes ostujõulise nõudmise suhtes.

Esimene, 1825. aasta majanduskriis haaras ainult Inglismaad, kus kapitalism arenes varem kui teistes maades. Teine, 1836. aasta kriis levis peale Inglismaa ka Ameerika Ühendriikidesse. Kolmas, 1847. aasta kriis haaras juba Inglismaad, Ameerika Ühendriike, Prantsusmaad ja Saksamaad. 1857. aasta kriis oli esimene ülemaailmne majanduskriis. Sellele järgnesid ülemaailmsed kriisid 1866., 1873., 1882., 1890., 1900. ja 1907. aastal.

Pärast Esimest maailmasõda sai kapitalistlik maailm taas tunda kriiside purustavat toimet. Kriisid leidsid aset aastail 1920—1921, 1929—1933 ja 1937—1938. Kriisid ei kadunud ka pärast Teist maailmasõda. Nende kriiside iseärasusi me vaatleme hiljem. Seega on ületootmise majanduskriisid kapitalismi alatised kaaslased.

Majandustsükkel ja selle faasid

Kapitalistlik tootmine areneb tsükliliselt. Teatud kindla ajavahemiku järel katkestab kriis taastootmisprotsessi. Perioodi ühest kriisist teiseni nimetatakse majandustsükliks. Tsükkel koosneb neljast üksteisele järgnevast faasist: kriis, seisak (ehk depressioon), elavnemine ja tõus.

Kriis on tsükli peamine faas. Selles faasis tuleb ilmsiks taastootmise proportsiooni rikkumine ja see taastatakse vägivaldselt. Kriisi esimesed tunnused tulevad ilmsiks vahetussfääris. Kaupade müümine muutub raskeks. Raskused kauba realiseerimisel ühes lülis ajavad järk-järgult segi kogu ühiskondliku taastootmise käigu. Kapitalist, kes ei ole oma kaupa ära müünud, ei saa osta tootmisvahendeid ja palgata töölisi tootmisprotsessi jätkamiseks. Ta tormab panka laenu võtma. Nõudmine raha järele kasvab, pangad, kel ei ole küllaldasel hulgal omavahendeid, lähevad pankrotti. Algab börsipaanika. Üks ettevõte suletakse teise järel. Töölisi heidetakse massiliselt tänavale, kasvab tööpuudus. Seoses sellega väheneb veelgi nõudmine tarbeesemete järele. Ühtedes ettevõtetes tootmine lakkab, teistes väheneb.

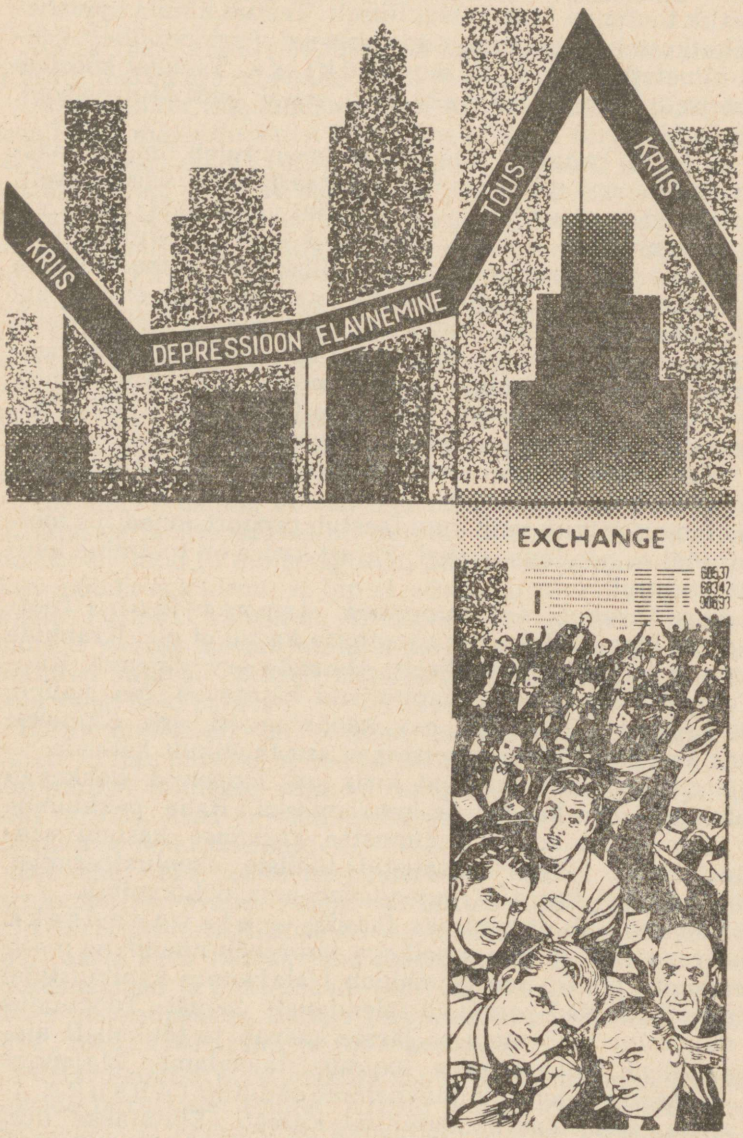
Tootmise langus jätkub seni, kuni taastub proportsionaalsus tootmise ja ostujõulise nõudmise vahel. Pärast kriise on tootmine kaugele tagasi paisatud.

Pärast kriisi saabub seisakuperiood, depressioon. Tootmise langus on lõppenud, kuid ka tootmise kasvu ei ole. Krahhide ning ettevõtete ja pankade pankrotti jäämiste arv väheneb. Kaubavarud kaovad järk-järgult. Kapitalistid hävitavad osa kaupu, et hindade langust pidurdada, osa kaubamassist aga ostetakse järk-järgult ära, sest tarbimisprotsess ei saa täielikult katkeda.

Rahakapitalistid, veendunud, et kriis on lõppenud, hakkavad otsima võimalusi oma kapitali rakendamiseks. Raha pakkumine suureneb. Alanenud hindade tingimustes keskmise kasumi saamiseks tugevdavad tööstuskapitalistid tööliste ekspluateerimist, rakendavad tehnilisi täiustusi, uuendavad oma põhikapitali.

Depressioon muutub järgmiseks faasiks — elavnemiseks. Et tootmist varustatakse uue tehnikaga, suureneb nõudmine masinate ja seadmete järele. See võimaldab I alajaotuse kapitalistidel tootmist laiendada. Nad palkavad täiendavalt töölisi. Tööpuudus väheneb, nõudmine tarbeesemete järele kasvab ja tõukab II alajaotuse kapitaliste tarbeesemete tootmist laiendama. Majandus saavutab kriisieelse taseme ja elavnemine muutub tõusuks.

Tsükli selles faasis kasvab tootmine kiiresti. Ehitatakse uusi tehaseid ja vabrikuid, suureneb kaupade vool turule. Kasumi tagaajamisel haarab kapitaliste spekulatiivne ažiotaaž. Nad püüavad toota ja müüa võimalikult palju kaupu. Algab ületootmine, kuid see on veel varjatud. Krediit, kaubatellimused ja spekulatsioon varjavad lähenevat ohtu teatud ajani, kuni tootmise ulatus ületab tunduvalt ostujõulise nõudmise. Puhkeb uus kriis.

Majandustsükli faasid

F. Engels kirjeldab kujukalt kapitalistliku tootmise arenemist tõusuperioodil: «Vähehaaval see elustumiskäik kiireneb, muutub tööstuslikuks traaviks ja siis galopiks, viimane omakorda metsikuks kihutamiseks, tööstuse, kaubanduse, krediidi ja spekulatsiooni tõeliseks tõkkejooksuks, et siis lõpuks pärast kaelamurdvaid hüppeid langeda uuesti — krahhi kuristikku. Ja nii toimub see ikka ja jälle uuesti.» [1]

Seega on kriisid kapitalistliku taastootmise paratamatuks elemendiks. Nad taastavad perioodiliselt vägivaldselt proportsioonid ühiskondlikus tootmises, toovad kaasa põhikapitali uuendamise ja loovad võimaluse tootmise uueks tõusuks.

Ent juba kriisis endas peitub teatud aja pärast järgmise kriisi saabumise vältimatus. Taastades proportsioonid riigi majanduses, lahendab kriis majanduslikud raskused vaid ajutiselt, kuid ei saa kõrvaldada ühtki kapitalismi antagonistlikku vastuolu. Vastupidi, ta süvendab neid veelgi. Kriiside ajal leiab aset veelgi suurem kapitalide koondumine kapitalistide kätte ja töörahva olukorra halvenemine.

Milles on majanduskriiside põhjus

Kriisides ilmnevad kujukalt kapitalistliku ühiskonna vastuolud. Milles on majanduskriiside põhjus? K. Marx näitas, et majanduskriiside juured peituvad kapitalismi põhilises vastuolus. Tootmise ühiskondlik iseloom nõuab rahvamajanduslike proportsioonide teadlikku reguleerimist. Et kõiki kapitalistide toodetud kaupu oleks võimalik realiseerida, peavad proportsioonid tootmise ja tarbimise vahel, I ja II alajaotuse vahel olema rangelt kindlaks määratud. Ent tootmisvahendite ja toodetavate kaupade eraviisiline omastamine teeb majanduse plaanipärase arendamise, proportsioonide tsentraliseeritud kindlaksmääramise võimatuks. Iga kapitalist püüab kasumit taga ajades just oma ettevõttes, just antud momendil võimalikult palju kaupu toota ja turule paisata. Niisamuti talitavad tuhanded teised kapitalistid. Paratamatult tekib kaupade üldine ületootmine.

Püüdes kasumit suurendada, laiendavad kapitalistid pidevalt tootmist ja paiskavad turule üha uusi kaubamasse, lootes, et need realiseeritakse. Kaupade müüjatena on kapitalistid rahva ostuvõime suurendamisest huvitatud. Ent kapitalist ei oleks kapitalist, kui ta ei püüaks kasumi suurendamise eesmärgil tööliste palka piirata. Töölised aga on kapitalistliku tootmise lõpp-produktide — tarbeesemete peamised ostjad. Mida väiksemad on tööliste tulud, seda väiksema hulga kaupu saavad kapitalistid turul realiseerida. Kapitali piiritu püüe tootmist laiendada satub vastuollu rahva tarbimise kitsaste raamidega.

[1] F. Engels. Anti-Dühring, lk. 342—343.

Nii tootmise ja tarbimise disproportsiooni kui ka kapitalistliku tootmise anarhia tekitab kapitalistliku ühiskonna põhiline vastuolu. Järelikult peitub majanduskriiside peamine põhjus juba kapitalistliku korra olemuses, vastuolus tootmise ühiskondliku iseloomu ja erakapitalistliku omastamisvormi vahel.

V. I. Lenin kirjutas oma teoses «Kriisi õppetunnid»: «Kui öeldakse: «üksikud ettevõtted», «eraldiseisvad kapitalistid», siis tihti unustatakse, et tegelikult on need väljendid ebatäpsed. Tegelikult on üksikuks ja eraldiseisvaks jäänud ainult kasumi omastamine, kuna tootmine ise on muutunud ühiskondlikuks. Hiiglasuured krahhid üksnes selle tõttu saidki võimalikuks ja vältimatuks, et võimsad *ühiskondlikud* tootlikud jõud olid ainuüksi kasu tagaajavate rahameeste jõugu käsutuses.» [1]

Alles siis, kui kaotatakse erakapitalistlik omandus ja ühiskondlik omastamine on vastavuses tootmise ühiskondliku iseloomuga, langeb majanduskriiside põhjus ära.

Kriisid on tunnistuseks, et kapitalistide klass ei suuda tootlike jõudude normaalset arengut tagada. Kriisid näitavad kapitalismi ajaloolist piiratust ja seda, et kapitalismi asendumine sotsialismiga on paratamatu. Ent majanduskriisid ei too iseenesest kaasa kapitalismi automaatset krahhi.

Kriisid aitavad, kuigi märkimisväärsete kaotustega, taastada proportsiooni tootmise ja ostujõulise nõudmise vahel, põhjustavad põhikapitali uuendamist ja loovad võimaluse tootmise uueks kasvuks. Samal ajal teravdavad majanduskriisid kapitalismi vastuolusid, halvendavad töörahva hulkade olukorda, tugevdavad kapitalistliku ühiskonna klassiantagonismi.

Kriiside tagajärjed töörahvale

Eriti rängalt kajastuvad kriisid kapitalistlike maade töörahva olukorras. Kriiside ajal ei hävi üksnes tootmise materiaalsed tingimused. Suurt kahju kannab ka ühiskonna peamine tootlik jõud — töörahvas.

Töölised tõrjutakse tootmisest välja, kasvab tööpuudus. Terved, tööks ettevalmistatud inimesed ei leia võimalusi oma võimete rakendamiseks. Sunnitud töötaoleku ajal kaotavad töölised töövilumuse, diskvalifitseeruvad.

Kõige sügavama ülemaailmse kriisi, 1929.—1933. aasta kriisi ajal ulatus töötatööliste arv peamistes kapitalismimaades 40 miljonini. Sellega kaasnes ka töötavate tööliste palga alandamine. Sellepärast langeb kriiside ajal järsult töörahva elatustase, kasvab haigestumisjuhtude arv, suureneb laste suremus. Sotsiaalkindlustust ja töötatöölistele abiraha maksmist ei esine kõigis kapitalistlikes maades ning need ei hõlma kõiki töötajaid. Enamiku tööta-

[1] V. I. Lenin. Teosed, 5. kd., lk. 72—73.

tööliste olukord muutub massilise ja pikaajalise töötaoleku korral talumatuks.

Kodanlus paneb majanduslikud raskused töölisklassi õlgadele, alandades palgataset. Nii näiteks alanes Ameerika Ühendriikide kõigi töötleva tööstuse tootmistööliste nominaalpalk (rahapalk) 1957.—1958. aasta kriisi ajal 14% võrra.

Tööliste olukorra halvenemine aga ei piirdu palga otsese alandamisega. Maksude suurenemine, tarbeesemete hindade tõus, mis tavaliselt kaasnevad kriisiliste nähtustega majanduses, vähendavad tööliste reaaltulusid veelgi suuremal määral. Kaupade ületootmisega ei kaasne tänapäeva tingimustes enam hindade langemist, sest monopolid hoiavad neid kõrgel tasemel. Kaupade üleskruvitud hinnad halvendavad veelgi töörahva olukorda.

Majanduskriisid kajastavad rängalt mitte ainult tööliste, vaid ka väike- ja isegi keskkodanluse olukorras, sest leiavad aset tuhanded pankrotid.

Ülemaailmsed kriisid avaldavad ränka mõju mahajäänud maadele. Kriiside ajal väheneb tooraine väljavedu, langevad tooraine hinnad, halvenevad maksebilanss ja nende maade majandusliku arenemise võimalused, langeb rahva elatustase.

Kriisid ja kapitalismi vastuolude teravnemine

Majanduskriisid on kujukaks tõenduseks, et kapitalistlik kord on oma aja ära elanud ja muutunud ühiskonna arenemise pidurdajaks. Kujuka pildi kriisi tagajärgedest on andnud kirjanik Ilja Ehrenburg. Oma artiklis «Sisyphose töö», mis avaldati 1933. aastal, kirjutab ta, et ühes Taani linnas nägi ta masinat, mis hävitas lehmi: «Hävitatavate lehmade vaatepilt on igale inimesele talumatu... Nägin tööliste morne nägusid mõistatusliku masina juures. See ei ole lihtsalt vara hävitamine, see on vandalism... Hävib inimtöö, ja ükski neist, kes teavad, mis on töö, ei saa rahulikult vaadata seda totrat, hirmsat tegu... Iga nädal hävitati 5000 veist, mis olid Taanis «ülearused». 6% tapetud loomadest lähevad seebiks või muuks tehniliseks vajaduseks, ülejäänud põletatakse ära, põletatakse ära kehviku supiliha, tema perekonna praad, põletatakse ära sellepärast, et, kui uskuda auväärseid majandusteadlasi, liha on viletsas, poolnäljas maailmas liiga palju.»

Üha laiemad rahvastiku kihid veenduvad kriiside ajal, et kapitalistlik kord on vaja asendada progressiivsema korraga, sotsialistliku korraga.

Püüdes oma võimu säilitada, kasutab suurkapital kapitalismi alustugede kindlustamiseks kodanlikku riiki. Riik võtab neil eesmärkidel tarvitusele mitmeid kriisivastaseid abinõusid. Nende hulka kuuluvad ühiskondlike tööde organiseerimine, majanduse riikliku sektori arendamine, majanduse militariseerimine, sõdade ettevalmistamine ja vallapäästmine jne. Ent taolistel kriisivastas-

tel abinõudel on vaid ajutine mõju maa majandusele. Need kõik peavad lõppkokkuvõttes silmas käputäie suurkapitalistide huve ega saa ära hoida kriisi saabumist. Sõjatööstust ja riiklikke töid organiseeritakse riigieelarve arvel, aga eelarvesummasid suurendatakse elanikelt võetavate maksude arvel. Kolm neljandikku Ameerika Ühendriikide eelarvesse laekuvatest maksudest moodustavad elanikelt võetavad otsesed ja kaudsed maksud. Järelikult tekib nõiaring: sõjatellimusi suurendatakse töörahvalt võetavate maksude tõstmise arvel, see aga kärbib elanikkonna ostujõulist nõudmist.

Majanduse militariseerimine on tootmisvahendite ja tööjõu nõudmise suurendamise petlik tee. Sõjatööstuse harudes luuakse inimeste hävitamise vahendeid: rakette, mürske, pomme, tanke, sõjalennukeid ja -laevu. See aga on võrdväärne rahvatulu ühe osa lihtsa hävitamisega. Seega võimaldavad kõik kriisi vältimise katsed paremal juhul vaid kriisi edasi lükata, kuid ei kaota kriiside põhjust.

Kriiside iseärasused kaasaegses kapitalistlikus maailmas

Kapitalismi üleminekuga imperialismistaadiumi (vt. V peatükk) muutusid majanduskriisid sagedamateks. Kui nad XIX sajandil kordusid keskmiselt kaheksa-kümne aasta tagant, siis XX sajandil kuue-seitsme aasta tagant. See on seletatav teaduse ja tehnika progressi tempo kiirenemisega ja kõigi kaasaegse kapitalismi vastuolude teravnemisega.

Kõige pikaajalisem ja purustavam oli 1929.—1933. aasta ülemaailmne majanduskriis. Ta paiskas arenenud kapitalistlike maade tootmise paljude aastate võrra tagasi. Pärast seda kriisi ei järgnenud depressioonile tõusu, vaid lühiajaline elavnemine muutus 1937. aastal uuesti kriisiks.

Pärast Teist maailmasõda kapitalismi vastuolud ei kadunud ega leevenenud, nagu kapitalismi kaitsjad seda kinnitavad, vaid teravnesid veelgi. Arenenud kapitalistlike maade majandusele hakkasid tohutut mõju avaldama kaks uut tegurit — sotsialismi maailmasüsteemi tekkimine ja imperialismi koloniaalsüsteemi lagunemine. Neis tingimustes suurenes kapitalistlike maade tööstusliku tootmise arenemise ebaühtlus. Aastail 1951—1969 moodustas tööstustoodangu iga-aastane keskmine juurdekasv Ameerika Ühendriikides 4,5%, Inglismaal 3,0%, Prantsusmaal 5,8% ja Lääne-Saksamaal 7,6%. Kapitalistlike maade arenemise ebaühtlus sõjajärgsel perioodil kajastus ka majandustsüklis.

Sõjajärgse perioodi majandustsükli üheks iseärasuseks on see, et tsükli faasid ei lange kõigis kapitalismimaades ühte.

Kui sõjaeelsel perioodil puhkenud kriiside ajal kaupade hinnad tingimata langesid ning väljapääsuks kriisist oli seadmete uuendamine ja tootmiskulude vähendamine, siis tänapäeval suudavad

monopolid isegi kriisi faasis kaupade kõrgeid hindu säilitada. Selleks kasutatakse mitmesuguseid meetodeid: tootmise vähendamine, ajutine loobumine nende kaupade realiseerimisest, mida on võimalik ladudes hoida, ilma et oleks karta nende riknemist, jne.

Viimasel aastakümnel on märgata eriti kiiret tehnika progressi. Teaduse- ja tehnikarevolutsioon põhjustab põhikapitali kiiret moraalset vananemist. Konkurentsivõitlus sunnib kapitaliste uuendama oma ettevõtetes masinaid ja seadmeid kriisi ära ootamata. Ka see avaldab majandustsükli kulgemisele mõju.

Pärast Teist maailmasõda on kapitalistlikku majandust vapustanud mitu suurt kriisi.

Esimene sõjajärgne kriis algas 1948. aasta sügisel Ameerika Ühendriikides. Aasta jooksul langes tööstuslik tootmine 10%, kapitaalmahutused vähenesid 17%, tööpuuduse tõttu jäi 3,7 miljonit inimest täielikult tööta. Kriisile tööstuses lisandus tunduv ületootmine põllumajanduses. Tööstusliku tootmise langus kestis neli aastat. Vähenes Lääne-Euroopa kaubandus Ameerika Ühendriikidega. 1949. aasta sügisel puhkes terav rahvusvaheline valuutakriis, mis haaras enamiku kapitalistlikke maid.

Teine sõjajärgne majanduskriis leidis aset aastail 1957—1958. See puudutas kõige rohkem Ameerika Ühendriike, kus eraettevõtjate kapitalimahutused langesid 20% võrra ja oli 4,7 miljonit töötatöölist. Tööstuslik tootmine vähenes ka Kanadas, Jaapanis, Inglismaal, Prantsusmaal, Itaalias ja Saksa Föderatiivses Vabariigis. Vähenes maailmakaubanduse maht ja langesid tooraine hinnad, mis halvendas arengumaade rahanduslikku seisukorda. 1961. aasta lõpul hakkas teravnema olukord krediidi sfääris. 1962. aasta maisjuunis puhkes kapitalistlike maade kõigil peamistel börsidel kõige suurem paanika pärast 1929.—1933. aastat.

Kolmas sõjajärgne kriis (1964—1965) hakkas kõige ennem tunda andma Itaalias, Prantsusmaal ja Jaapanis. 1966. aastal Ameerika Ühendriikides alanud majanduskriisi läks korda peatada võidurelvastumisega seoses interventsiooniga Vietnamis. Kuid rööbiti sõjatööstuse harude kasvuga vähendati tootmist tsiviiltööstuse harudes, mis avaldas negatiivset mõju taastootmisele ja halvendas järsult Ameerika Ühendriikide maksebilansi seisukorda.

Alates 1969. aasta teisest poolest on Ameerika Ühendriikide majandus taas kriisi seisundis. Tööstuslik tootmine langes 4% võrra, töötatöölisi oli üle 5 miljoni.

Riik avaldab oma majanduspoliitikaga teatud mõju nõudmisele, laiendades seda kriisi künnisel. Selleks suurendab riik kaupade ostmiseks tehtavaid kulutusi või alandab makse, peamiselt neid, mida võetakse suurkapitalilt, stimuleerides teda tegema kapitalimahutusi uutesse tootmisharudesse. Taolisi meetodeid nimetatakse riigi majanduse «kaudse reguleerimise» meetodeiks. Nad võivad majandustsükli käiku mõjutada, kriisi edasi lükata. Ent majanduskriise vältida riik sel kombel ei saa.

Tuhanded retseptid parandamatu haiguse vastu

Kodanlikus maailmas on kirjutatud suur hulk raamatuid, milles kapitalismi ideoloogid püüavad majanduskriiside põhjusi seletada ja nende ärahoidmiseks vahendeid leiutada.

Ühed kodanlikud majandusteadlased arvavad, et ületootmiskriiside põhjuseks on disproportsioon rahvamajanduse harude ja sfääride vahel, teised kannavad kriisid krediidi- ja rahasüsteemi korraldamatuse ja ebakindluse arvele, kolmandad näevad kriiside põhjust «kapitali piirefektiivsuse» langemises jne.

Nende seletuste kirevusest hoolimata on nad sisuliselt üksteisega väga sarnased, kuivõrd ignoreerivad kriiside peamist põhjust — vastuolu tootmise ühiskondliku iseloomu ja omastamise erakapitalistliku vormi vahel. Kriiside põhjust püütakse taandada kapitalistliku majandussüsteemi üksikutele juhuslikele puudustele. Siit tehakse järeldus, et kriise on võimalik likvideerida kapitalismi raames. Ent mis teha, kui faktid räägivad vastupidist? Juba peaaegu sada viiskümmend aastat vapustavad kapitalismi perioodiliselt purustavad ületootmiskriisid. Nähtavasti jääb üle üks kahest: kas püüda fakte ümber lükata või vastata ühe filosoofi kombel: «Seda halvem faktidele!»

Kodanlikud majandusteadlased võistlevad omavahel, leiutades rohkearvulisi retsepte kapitalismi «ravimiseks» kriisidest. Tänapäeval on kõige rohkem levinud ettepanekud majanduse riiklik-monopolistlikku reguleerimist intensiivistada niihästi rahvusriikide raames kui ka integratsiooniga (ühendamisega, kokkusulatamisega) rahvusvahelises ulatuses. Ühed majandusteadlased soovitavad riigile laiendada oma kulutusi, pööramata tähelepanu eelarve defitsiidile, kattes selle paberraha väljalaskmise arvel; alandada protsendinormi, soodustades sellega kasuminormi tõusu, kapitalimahutuste kasvu ja tõusufaasi pikenemist. Teised ülistavad igati sõjamajandust ning sõdade ettevalmistamiseks ja pidamiseks tehtavate kulutuste kasvu kui kapitalistliku korra säilitamise vahendit.

Ent kõik need «retseptid» on kasutud. Kapitalism on parandamatult haige, ja majanduskriise saab likvideerida üksnes kapitalismi hävitamisega.

KÜSIMUSI VESTLUSEKS

1. Mis on lihtne ja mis on laiendatud taastootmine?
2. Missugused on ühiskondliku produkti realiseerimise tingimused lihtsa ja laiendatud taastootmise puhul?
3. Missugused faasid teeb oma arengus läbi majandusprotsess?
4. Milles on majanduskriiside põhjus kapitalismi tingimustes?
5. Kuidas mõjuvad kriisid töörahva olukorrale?

V PEATÜKK

IMPERIALISM JA KAPITALISMI ÜLDKRIIS

Ajalehtedes, ajakirjades ja raamatutes kohtame sageli mõistet «imperialism». Kõneldakse Ameerika imperialismist, Briti imperialismist, imperialismist üldse. Mida see termin tähendab, mis mõttes seda kasutatakse? Kas mõistete «kapitalism» ja «imperialism» sisus on erinevust? Neile küsimustele annab vastuse leninlik imperialismiteooria.

Imperialism on oma arengu kõrgeimasse ja viimsesse staadiumi jõudnud kapitalism. Üleminek imperialismile toimus möödunud sajandi lõpul ja praeguse sajandi alguses. Sellel staadiumil omandas kapitalism mitmeid uusi jooni, mille poolest ta varasemast kapitalismist oluliselt erineb. Kuid kapitalism ei kaotanud oma peamisi iseärasusi — kapitalistlikku omandit, palgatöö ekspluateerimist ning sellega seotud sügavaid majanduslikke ja sotsiaalseid vastuolusid. Veel enam, need vastuolud muutusid veel sügavamaks ja teravamaks.

Imperialismi kui kapitalismi erilise, kõrgeima ja viimse staadiumi omapära analüüsis V. I. Lenin oma teoses «Imperialism kui kapitalismi kõrgeim staadium». Selles teoses uuris ta tohutut faktilist materjali, mis näitab kapitalismi seisukorda ja muutusi, mis leidsid temas aset XIX ja XX sajandi vahetusel. Selle materjali uurimine ja üldistamine võimaldas V. I. Leninil näidata, kuidas toimus monopolismieelse kapitalismi ümberkasvamine imperialismiks, ja paljastada selle uue staadiumi olemuse, iseloomustada imperialismi majanduslikke põhitunnuseid ja poliitilist loomust, näidata imperialismi kui sotsialistliku revolutsiooni eelõhtu ajaloolist kohta.

1. MONOPOLIDE ÜLEVÕIM KUI IMPERIALISMI PÕHIJOON

Kapitali ja tootmise kontsentratsioon, monopolide tekkimine

Üleminek imperialismile oli tingitud muutustest kapitalismi tootlikes jõududes, tootmise ühiskondliku iseloomu arenemisest.

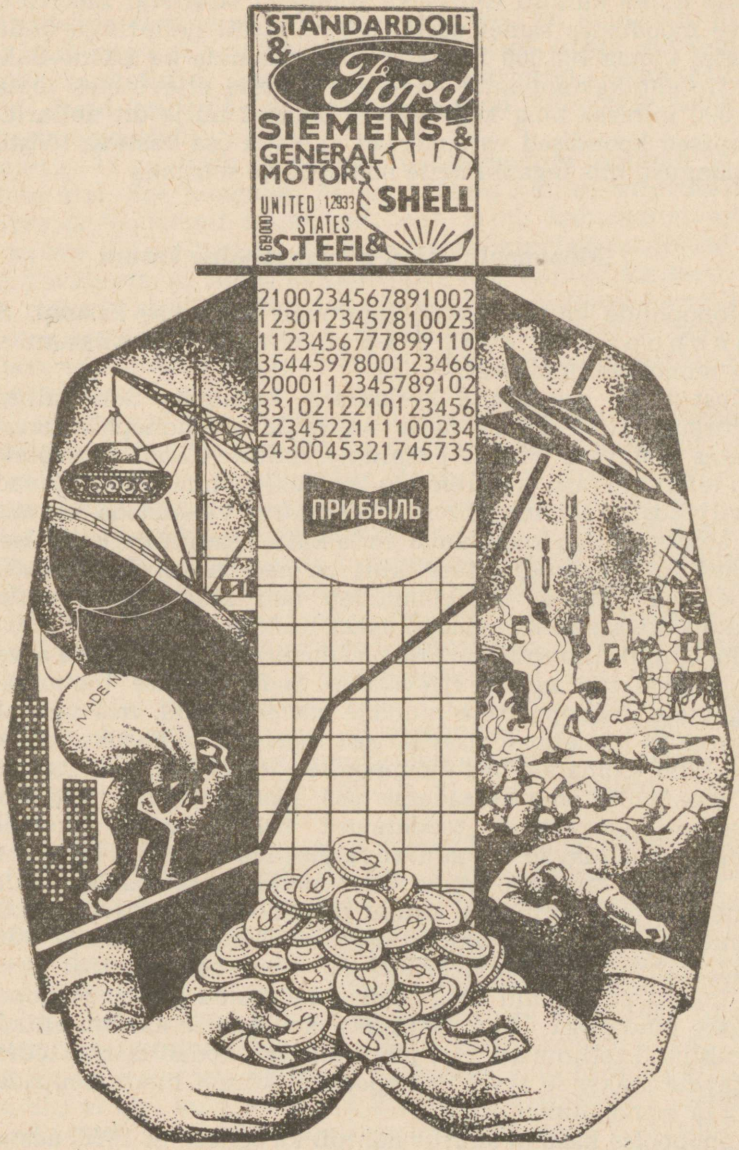
XIX sajandi teist poolt tähistasid suured tehnilised muutused metallurgias ja keemias. Laialt levis elektrienergia kasutamine. Tööstuses hakkasid peaosa etendama rasketööstuse harud. Need muutused tootlikes jõududes kiirendasid kapitali ja tootmise kontsentratsiooni protsessi.

Üha suurem kapitali akumulatsioon, tema kontsentratsioon toob paratamatult kaasa ettevõtete suurenemise, s. o. tootmise kontsentratsiooni. Kapitali ja tootmise kontsentratsiooni kasvades suureneb ka kapitali akumulatsioon, sest suurettevõtte omanik saab suurema kasumimassi ja võib järelikult funktsioneerivat kapitali kiiremini suurendada.

XIX sajandi lõpuks eraldus kõige enam arenenud maade juhtivates tööstusharudes rida suurettevõtteid, mis tootsid valdava osa oma tööstusharu toodangust. Niisuguste ettevõtete omanikel oli konkurentide vastu ühise tegutsemise suhtes hõlpsam kokku leppida kui arvukail väikestel ja nõrkadel ettevõtjail. Kõige suuremaid ettevõtteid valdavate kapitalistide koondis, liit ongi *monopol*. Monopol koondab enda kätte tunduva osa antud tootmisharu kaupade tootmisest ja turustamisest. Niisuguse koondamise eesmärgiks on kasutada majanduslikku ülekaalu, mis võimaldab turule oma tingimused, oma hinnad peale suruda ja maksimaalselt kõrgete kasumite saamist tagada.

Monopolid tekkisid juba XIX sajandi 60. aastail, kuid majanduses valitsema hakkasid nad kõige enam arenenud kapitalistlikes maades alles XIX sajandi lõpul ja XX sajandi alguses. *Monopolide tekkimine ja levimine, nende muutumine valitsevaks jõuks on kapitalismi uue staadiumi — imperialismi esimeseks ja tähtsaimaks jooneks.* Monopolide tekkimine ei ole juhuslik. See on kapitalismile tema arenemise teatud etapil omaste objektiivsete majanduslike protsesside paratamatu tagajärg.

Kapitalismi üleminekuga imperialismistaadiumi ei katkenud monopolide arvu ja võimsuse kasvu protsess. 1968. aastal oli kapitalistlikus maailmas 87 monopoli, kelle aastane käive ületas 1 miljardi dollari. Nende hulka kuulub 57 Ameerika, 10 Inglise ja 7 Lääne-Saksamaa kompaniid. Ameerika Ühendriikides toodavad 500 kõige suuremat korporatsiooni poole selle maa toodangust ja saavad 85% kõigist kasumeist. Inglismaal annavad 180 firmat ligemale 40% tööstuse toodangust. Maailma hiiglakompaniide hulgas paistab silma Ameerika monopol «General Motors», kes laseb välja ligi 5 miljonit sõiduautot (s. o. peaaegu niisama palju, kui laseb välja kogu Inglismaa ja Lääne-Saksamaa autotööstus), tema käive

STANDARD OIL
&
Ford
SIEMENS &
GENERAL MOTORS
UNITED STATES STEEL
SHELL
2100234567891002
1230123457810023
1123456777899110
3544597800123466
2000112345789102
3310212210123456
2234522111100234
5430045321745735
ПРИБЫЛЬ

aga ulatus 1968. aastal 22,7 miljardi dollarini. Selle gigantse monopolistliku koondise ettevõtetes töötab 757 000 inimest. Hiiglamonopolide hulka kuulub Ameerika kompanii «General Electric», kelle käive moodustas samal aastal 8,4 miljardit dollarit ja kelle ettevõtetes töötas 400 000 inimest. Võiks mainida ka Lääne-Saksamaa elektrotehnikakompaniid «Siemens», kelle ettevõtetes töötab üle 250 000 inimese ning kelle käive ületas 2 miljardit dollarit. Need gigantsed koondised valmistavad valdava osa vastava tööstusharu toodangust, mis tagabki neile monopoolse seisundi.

Monopoolne hind ja monopoolne kasum

Monopolide kasum ületab tunduvalt keskmise kasumi. See on monopoolselt kõrge kasum. Just sellise kasumi saamiseks monopole luuaksegi.

Kust tuleb see lisand keskmisele kasumile? Selle allikad on mitmesugused. Peamine neist on muidugi monopolistlikes ettevõtetes töötavate tööliste ekspluateerimine. Nende ettevõtete kõrgem tehniline tase ja parem töö organiseerimine võimaldavad tõsta tööviljakust ja töö intensiivsust ning seega vähendada tootmiskulusid. Monopolid on koondanud enda kätte teadusliku uurimise laboratooriumid, patendid, tegelikult on nad monopoliseerinud kõige moodsama tehnika. See võimaldab neil saada lisakasumit ning muuta selle alatiseks monopoolseks lisakasumiks.

Monopolid suurendavad oma kasumeid ka lisaväärtuse arvel, mis ei ole toodetud nende ettevõtetes. Seda tehakse tootmishinnast kõrgemate, monopoolsete hindade süsteemi abil, mis võimaldabki ühiskonnas toodetavat lisaväärtust monopolide kasuks ümber jaotada. Müües oma kaubad monopoolselt kõrgete hindadega, pumpavad monopolid oma kassadesse osa monopolidesse mittekuuluva kodanluse ettevõtetes toodetavast lisaväärtusest. Monopoolsed hinnad võimaldavad ka talurahva ekspluateerimist, kes on sunnitud müüma oma toodangut monopolidele madalate hindadega, ostma aga talle vajalikke kaupu monopoolselt kõrgete hindadega. Samuti rikastuvad monopolid asumaade, mahajäänud ja sõltuvate riikide rahvaste ekspluateerimisega, ostes seal toorainet ja materjale kokku poolmuidu ning müües neile oma kaupu monopoolselt kõrgete hindadega. Üheks tähtsaks monopoolse kasumi allikaks on ka riiklikud tellimused. Sel juhul maksab kodanlik riik töörahvalt võetavate maksude arvel monopoolselt kõrget hinda kaupade eest, mida ta monopolidelt ostab.

Monopoolse kasumi suurus nähtub ka sellest, et 1966. aastal said Ameerika Ühendriikide suured kompaniid (kapitaliga üle 100 miljoni dollari) iga realiseeritava toodangu dollari pealt üle kolme korra rohkem kasumit kui väikeettevõtted (kapitaliga alla 1 miljoni dollari). See kinnitab kujukalt, et just monopoolne seisund võimaldab kapitalistlikel gigantidel suurendada oma kasumeid.

Monopolide põhivormid

Monopolide vormid on mitmekesised, need on imperialismi arenedes muutunud. XX sajandi alguses levisid kõige rohkem niisugused kapitalistide koondised nagu kartellid, sündikaadid ja trustid. Need erinesid üksteisest ühinenud ettevõtete seose erineva astme poolest.

K a r t e l l i s säilitas üksikettevõte iseseisvuse tootmise ja kaubanduse alal. See tähendab, et iga kartelli kuuluv ettevõte tootis ja turustas toodangut iseseisvalt. Aga ta oli kohustatud müüma oma kaupu ühtse, kartelli kokkuleppega kindlaksmääratud hinnaga. Tavaliselt oli selles kokkuleppes ette nähtud ka turu jagamine: määrati kindlaks, kus lubatakse ühel või teisel kartelli liikmel oma toodangut turustada. Sageli määras kartelli kokkulepe kindlaks iga kartelli kuuluva ettevõtte osa (kvoodi) toodangu või müügi mahust.

S ü n d i k a a t sidus temasse kuuluvaid ettevõtteid tihedamalt. Sündikaadis ei müünud üksikettevõte enam oma toodangut iseseisvalt, vaid andis selle sündikaadile, kes turustas oma kontori kaudu. Kasum jaotati vastavalt iga ettevõtte osale müügi mahus.

Kõige tihedamaks ühinemisvormiks oli t r u s t. Trustis kaotasid üksikettevõtted täielikult iseseisvuse niihästi kaubanduse kui ka tootmise alal. Nad ei saanud enam omaette otsustada, mida ja kuidas toota. Nad ei saanud enam omal riisikol asju ajada ja tehinguid sõlmida. Neid juhtis ja nende nimel ajas kõiki asju trust.

Tänapäeval sündikaate ja truste peaaegu ei esine ning kartellikokkulepped ei ühenda enam mitte üksikettevõtteid, vaid monopolistlikke koondisi — suuri aktsiakompaniisid (korporatsioone). Seejuures sõlmitakse kartellikokkulepped enamasti salaja, sageli neid isegi ei vormistata juriidiliselt, et neid täielikus saladuses hoida.

See-eest on tekkinud ja laialt levinud monopolistliku koondise uus vorm — k o n t s e r n i d. Erinevalt vanadest vormidest on kontsern paljuharuline monopol, mis hõlmab täiesti erilaadseid ettevõtteid. Selline ühinemisvorm kajastab tootlike jõudude arenemise nõudeid, mis dikteerivad kombineerimise vajaduse, samuti diversifikatsiooni, teistesse tootmisharudesse tungimise püüde, sest see kergendab võitlust konkurentide vastu ja võimaldab turukonjunktuuri paremini kasutada. Kontsernidesse kuuluvad peale nende enda ettevõtete tehased ja firmad, mis formaalselt nende omandiks ei ole, kuid toodavad kontserni ettevõtetele detaile ja vahendeid või osutavad mingisuguseid teenuseid. Kasvades moodustavad kontsernid k o n g l o m e r a a t e, hiiglaslikke tööstuskomplekse.

Kaasaegse kontserni näitena võiks tuua Ameerika autokontsernid «General Motors» ja «Ford Motor» ning Ameerika firma «International Business Machines», kes laseb välja kolm neljandikku kapitalistlikus maailmas toodetavaist elektronarvuteist, või

Kruppi kontserni Lääne-Saksamaal, millesse kuuluvad metallurgia-, masina- ja elektrotehnikatööstuse ettevõtted, kaubandusfirmad ja transpordikompaniid ning pangad. Kontserni eesotsas on tavaliselt üks suurimatest ettevõtetest (või pank), kes juhib finantsiliselt kõiki kontserni ettevõtteid.

Viimasel ajal on arenenud monopolistlike koondiste uus vorm — konsortsium. K o n s o r t s i u m ei ühenda mitte üksikuid ettevõtteid, vaid monopole. Mõnikord ühinevad mitmete maade monopolid mingi finantsoperatsiooni läbiviimiseks, näiteks mõnele maale laenu andmiseks. Konsortsium võidakse luua ka konkureerivate monopolide huvide piiritlemiseks teatud kauba, näiteks nafta tootmise ja turustamise alal. Sellise konsortsiumi asutasid 1954. aastal Inglise ja Ameerika monopolid, et kontrollida Iraani naftat. Konsortsium on omamoodi «monopolide kartell». Eriti sagedasti moodustavad imperialistid neid ühiseks peremehetsemiseks arenevates maades.

Seega on monopolide organisatsioonilised vormid erinevad. Tootlike jõudude arenemine ja monopolidevahelise konkurentsivõitluse ägenemine kutsub ellu uued vormid või muudab vanu. Aga missugune monopolistliku ühenduse vorm ka oleks, igal juhul on eesmärk üks ja seesama: tagada monopoli peremeestele monopoolselt kõrged kasumid.

Kas monopolide olemas olles kaob konkurents?

Monopolid tekkisid vabast konkurentsist, mille protsessis võidavad kõige tugevamad ja võimsamad ettevõtted. Kas see aga tähendab, et monopolide võim teeb lõpu konkurentsile? Kodanlikud majandusteadlased vastavad sellele küsimusele jaatavalt. Nad püüavad tõestada, et monopolide tekkimine muudab põhjalikult kapitalismi loomust, kaotab stiihilisuse, mis oli iseloomulik monopolismieelsele kapitalismile, võimaldab luua majanduses korda ja vabastab ühiskonna nendest kadudest, mida tõi endaga kaasa vaba konkurents. Tegelikult aga ei ole see nii.

Muidugi, monopolide ilmumisega muutis konkurents oma vorme, muutusid ka konkurentsist osavõtjad. Varem käis võitlus sadade tuhandete väike- ja keskmiste ettevõtete omanike vahel. Nüüd käib konkurentsivõitlus esiteks monopolide ja koondistesse mittekuuluvate ettevõtete vahel, teiseks monopolide eneste vahel ja kolmandaks monopolide piires. Kapitalistlike ettevõtete majanduslik võimsus on mõõtmatult kasvanud, nendevaheline võitlus on muutunud ägedamaks ja purustavamaks.

Kuigi monopolid kapitalistlike maade majanduses valitsevad, ei suuda nad täielikult kõrvaldada väiketootmist, monopolismieelseid majandusvorme. Näiteks Ameerika Ühendriikide tööstuses on ligemale 450 000 firmat. Kümneid tuhandeid väikesi ja keskmisi firmasid ja ettevõtteid on kaubanduses, teenindamissfääris jne.

Monopolistlikud koondised ei hõlma peaaegu kunagi kogu tootmisharu. Kui lähebki korda seda saavutada, siis ainult ajutiselt, sest monopol ise tekitab konkurentsi. Hinnad, mis monopol kehtestab, on tavaliselt niivõrd kõrged, et ettevõtetel, mis monopoli ei kuulu, on üsna kasulik müüa analoogilist toodangut madalamate hindadega. Tekivad uued ettevõtted, mis ei allu monopolile. Selle tagajärjel tekib taas konkurents.

Näiteks koondas Ameerika Ühendriikides enne Teist maailmasõda kogu alumiiniumi tootmise enda kätte «Alumiiniumikompanii». Sõja ajal aga ei läinud tal korda oma monopoolset seisundit säilitada. Riik ostis alumiiniumi sõjalisteks eesmärkideks muinasjutuliselt kõrgete hindadega. Seetõttu tekkis uusi firmasid, mis ehitasid terve rea tehaseid. «Alumiiniumikompanii» kaotas oma monopoli ega suutnud seda ka pärast sõja lõppu enam taastada. Isegi autotööstuses, kus monopoliseerimistase on väga kõrge, on säilinud võrdlemisi väikseid ettevõtteid, kes võitlevad meeleheitlikult oma olemasolu eest, tugevdades oma tööliste ekspluateerimist, tootes masinaid individuaaltellimuste põhjal jne.

Seega säilivad väga suurte kapitalistlike monopolide kõrval ka monopolidesse mittekuuluvad ettevõtted. Nende ettevõtete ja monopolide vahel käib võitlus, milles monopolid kasutavad konkurentide laostamiseks kõige julmunumaid vahendeid ja meetodeid.

Konkurentsivõitlus käib ka monopolide vahel. See on juba gigantide omavaheline heitlus. Näiteks Ameerika Ühendriikide autotööstuses konkureerivad niisugused kompaniid nagu «General Motors» ja «Ford Motor». Kummalgi neist kompaniidest on tohutud vahendid. Esimese müügimaht moodustas 1968. aastal üle 22 miljardi dollari, teisel — üle 14 miljardi dollari. Viimastel aastatel surub «General Motors» oma rivaalile peale, suurendades autode väljalaset kiiremini kui «Ford Motor».

Lõpuks, võitlus ei lakka ka monopolistliku koondise piires. Võitlus käib näiteks tootmise ja toodangu turustamise kvoodide jagamise pärast. Iga ettevõte tahab suurendada oma kvoodi ja järelikult ka osa kasumist. Kui on tegemist ettevõtete täieliku kokkusulamisega, siis võitleb iga omanik selle eest, et temale kuuluva ettevõtte kapital saaks kõige soodsama hinde ja ta saaks vastavalt rohkem aktsiaid. Võitlus aktsiate osa suurendamise pärast jätkub ka pärast monopolide organiseerimist.

Niisiis, monopolid, kasvades välja vabast konkurentsist, ei kaota konkurentsi, vaid muudavad seda vastavalt uutele majandustingimustele, asendavad selle monopolistliku konkurentsiga, mis on veelgi teravam ja ägedam.

Monopolide tekkimine panganduses

Üheaegselt kapitali ja ettevõtete suurenemisega tööstuses toimus pankade ühendamine. XX sajandi alguses kerkisid peamistes kapitalistlikes maades esile mõned pangad, kes koondasid oma seifi-

desse hoiuste valdava massi ja kujunesid tegelikult oma maa rahakapitali peremeesteks. Varem etendasid pangad vahendaja osa krediidi andmisel, imperialismi tingimustes aga muutusid nad võimsateks finantsettevõteteks, käsutavad miljarditesse ulatuvaid summasid. Konkurentsivõitluse käigus omandasid nad rahakapitali turul valitseva seisundi. Neist sõltus ühele või teisele ettevõttele krediidi andmine või mitteandmine, ettevõtte toetamine kriisi ajal või laostumise teele tõukamine.

Seega kujunes suurpank monopolistiks omal alal. Ta võis klientidele tingimusi dikteerida: nõuda näiteks, et ettevõte tutvustaks teda oma äriasjade seisukorraga, seada abi tingimuseks osasaamise ettevõtte kasumist jne. Just see leidiski aset. Pangad tungisid mitmesugusel viisil tööstusesse, said tööstusettevõtete kaasomanikeks.

Finantskapitali tekkimine

Asi ei piirdunud sellega, et pangakapital tungis tööstuskapitalisse ja liitus sellega. Tööstusmonopolid, kes pidevalt kasutavad pangakrediiti ja muid panga teeneid, hakkasid ikka rohkem püüdma selle poole, et oleks oma pank, mis on alati valmis ettevõtet vajalikul momendil abistama. Sel eesmärgil omandasid tööstusettevõtete omanikud osa panga kapitalist ja muutusid panga kaasomanikeks. Seega leidis aset vastastikune üksteisesse tungimine ja liitumine, panga- ja tööstuskapitali kokkukasvamine. Nii tekkis finantskapital, milles panga- ja tööstusmonopolide huvid ühte sulasid. Ühed ja needsamad isikud hakkasid juhtima suurmonopole panganduse, tööstuse ja kaubanduse alal. Finantskapitali tekkimine on üks imperialismi iseloomulikke jooni.

Panga- ja tööstuskapitali liitumise kujukaks näiteks on Morganite kontsern Ameerika Ühendriikides. Sellele kontsernile kuuluv kapital funktsioneerib nii panganduses kui ka mitmesugustes tootmisharudes. Morganite valduste keskuseks on pank, mis XIX sajandi lõpul ja XX sajandi alguses suunas oma kombitsad mitmesugustele majandusliku tegevuse aladele ja allutas need mitmesuguseid teid kasutades oma kontrollile.

Finantskapitali teiseks näiteks on Rockefellerite impeerium. Kaasaegsete Rockefellerite eelkäijad asutasid 1879. aastal kuulsa trusti «Standard Oil», mis haaras enda kätte nafta tootmise, transportimise ja müügi. See trust allutas endale panga, mis oli temaga ärilistes suhetes ja ajas tema asju. Nüüd ei ole Rockefellerite valdustes enam võimalik pangakapitali tööstuskapitalist eraldada. Need on kokku kasvanud üheks finantskapitaliks, mis funktsioneerib mitmesugustes tegevussfäärides.

Finantsoligarhia ja tema valitsemissüsteem

Finantskapitali tekkimine tõi paratamatult kaasa finantsoligarhia tekkimise, s. o. väikese käputäie väga rikaste panga- ja tööstusmonopolistide valitsemise riigi majanduslikus ja poliitilises elus. Et mõista, mispärast ja kuidas see toimub, tuleb mõni sõna öelda nõndanimetatud «osavõtusüsteemi» kohta.

Selle süsteemi olemus seisab selles, et üks monopol allutab oma mõjule ja kontrollile mingisuguse teise aktsiaettevõtte, omandades vaid tühise osa selle aktsiatest ja kulutades seega võrdlemisi väikese kapitali. Mõnikord piisab kontrolli kehtestamiseks 3—6% aktsiate omandamisest, kui ülejäänud on arvukate väikeaktsionäride käes, kellest ühelgi ei ole küllalt suurt aktsiate pakki.

Just niiviisi tagatakse võim miljarditesse ulatuva kapitali üle, luuakse terved finantsimpeeriumid, mis valitsevad miljardeid. Morganite, Rockefellerite ja Dupont'ide võim Ameerika Ühendriikides rajaneb sellel süsteemil. Morganite kontrolli all on umbes 85 miljardi dollari suurune kapital, kuigi Morganite perekonna isiklik vara moodustab tõenäoliselt 4—6 miljardit dollarit (selle täpset summat on võimatu kindlaks määrata, sest kapitalistid varjavad oma vara tegelikku suurust, et maksta vähem makse). Rockefellerite isiklikuks omandiks on ligi 4 miljardit dollarit, kontrollivad nad aga umbes 63 miljardi dollari suurust kapitali.

Niisuguste gruppide eesotsas olevad monopolistid moodustavadki finantsoligarhia. Ameerika Ühendriikides oli 1965. aastal 90 000 miljonäri, kuid ainult mõnisada kõige rikkamat nende hulgast moodustavad finantsoligarhia, kelle käsutuses on riigi majandusressursside põhimass. Prantsusmaal koosneb see ladvik umbes 200 perekonnast, Jaapanis kuulub sellesse 15 perekonda. Paljud finantsoligarhia esindajad on omavahel seotud ka sugulussidemetega, mis suurendab nende majanduslikku võimsust.

Selle tühise käputäie inimeste kätte on koondatud kontroll riigi majanduse üle. Nad on riigi tõelised peremehed, nemad määravad kodanliku riigi poliitika, on reaktsiooni ja imperialistliku agressiooni toeks. Nad mõjutavad kapitalistlike maade valitsusi kas valitsusest otseselt osa võttes, olles ise ministrid ja teistel juhtivatel kohtadel, või taotledes oma esindajate määramist neile kohtadele. Täna — pankur, homme — minister, ja vastupidi — selline on praktika imperialistlikes riikides.

Hitleri tegi riigikantsleriks Saksamaa finantsoligarhia — Krupp, Thyssen jt., kellel ei olnud fašismi võimuletoomiseks kahju rahast. Revanšismi taotlemine Saksa Föderatiivses Vabariigis, reaktsiooni pealetung Ameerika Ühendriikides, kes pidas kuritegelikku sõda Vietnamis, on finantsoligarhia kätetöö, kes kasutab riigivõimu omakasupüüdlikes huvides. Finantsoligarhia kasutab kodanlikku riiki tööliste- ja demokraatiavastaste seaduste väljaandmiseks, et raskendada töölisklassi ja kogu töörahva võitlust oma elatustaseme tõstmise ja demokraatia laiendamise eest.

2. VÕITLUS MAAILMA VALITSEMISE PÄRAST

Kapitali väljavedu

Monopolid taotlevad ülevõimu mitte ainult oma maa piires, vaid ka raja taga. Nad tahavad laiendada oma võimu kogu maailmale, et oleks tagatud monopoolselt kõrgete kasumite saamine. Võitluses maailma valitsemise pärast kasutatakse mitmesuguseid meetodeid. Tähtsaim nende hulgas on kapitali väljavedu raja taha, et mahutada seda teisel maal kasumi saamise eesmärgil.

Kapitali võib välja vedada ka laenude näol. Sel juhul annab riik või pankade grupp teistele maadele krediiti teatud tingimustel ja teatud tähtajaks. Kapitali veetakse välja ka teisel maal ettevõtete rajamise teel. Kapitali väljaveo selle vormi näiteks on naftatööstuse ettevõtete rajamine Venetsueelas ja Saudi Araabias Ameerika monopolide poolt. Nii ühel kui teisel juhul omastab kapitali väljavedav maa lisaväärtuse, mis on toodetud seal, kus kapital on mahutatud.

Kapitali veeti välja ka varem, enne imperialismi. Aga see ei olnud regulaarne, tüüpiline nähtus. Kõige levinumaks, tüüpiliseks majandusliku ekspansiooni vormiks oli enne monopolistlikku kapitalismi kaupade väljavedu. Üleminekuga imperialismile muutub kapitali eksport regulaarseks nähtuseks ja omandab üha suurema ulatuse. Kapitali väljavedu kujuneb üheks monopolide edasise kasvu ja tugevnemise aluseks, üheks imperialismi peamiseks jooneks.

Mispärast muutub kapitali väljavedu kapitalismi üleminekuga tema monopolistlikku staadiumi regulaarseks nähtuseks ja suureneb järjest rohkem? Asi seisab selles, et kõrgeid kasumeid saades suurendavad monopolid erakordselt oma akumulatsiooni mahtu ja tempot. Ühtlasi aga pidurdavad nad kapitali vaba juurdevoolu oma tootmisharudesse, et piirata konkurentsi ja säilitada kasumite kõrget taset. Seetõttu ei leia osa kapitali oma maa piires küllalt kasulikku rakendust. «Küllalt kasulikku» monopolistide arusaama järgi, s. o. rakendust, mis tagab keskmisest tasemest kõrgema kasumi. Kapitali väljavedu on sellisele «liigsele» kapitalile väljapääsuks.

Otsides võimalikult kasutoovat rakendust, suundub kapital eeskätt majanduslikult mahajäänud maadesse. XIX sajandi viimasel kolmandikul ja XX sajandi algul olid sellisteks maadeks Aasia, Aafrika ja Ladina-Ameerika maad. Seal olid rikkalikud tooraineallikad ja odav tööjõud. Kapitalimahutused maapõuevarade kaevandustesse või istandikesse tõid hiiglaslikke kasumeid.

Imperialistlikul staadiumil kasvas kapitali väljavedu kiires tempos. Enne Esimest maailmasõda ulatusid kapitali peamiste eksportijate (tol ajal olid nendeks Inglismaa, Prantsusmaa ja Saksamaa) kapitalimahutused välismaal 32,8 miljardi dollarini ning Ameerika Ühendriikide kapitalimahutused 3,5 miljardi dollarini. Enne

Teist maailmasõda moodustas imperialistlike riikide poolt välismaale mahutatud kapitalide üldsumma 53 miljardit dollarit. 1967. aastal ulatus see juba 228 miljardi dollarini, kusjuures ainuüksi Ameerika Ühendriikide kapitalimahutused välismaal (eraettevõtjate ja riigi mahutused) moodustasid 117 miljardit dollarit.

Kapitali väljavedu tagab monopolidele muinasjutulised kasumid. Näiteks oli kasuminorm Ameerika Ühendriikidele kuuluvate kapitalimahutuste pealt Lähis-Idas (nafta) 1967. aastal 57%. Teiste sõnadega, kapitalimahutused tehakse tasa poolteise — kahe aastaga. Selle kasutoovuse aluseks on tööliste koletu ekspluateerimine ja ekspluateeritavate maade rikkuste riisumine.

Kapitali väljaveo kasvu tagajärjel eraldus väike grupp maid, kes orjastasid suure osa inimkonnast ja võtavad temalt tribuuti kasumitena mahutatud kapitalilt. Liigkasu võtvate maade grupi eesotsas on tänapäeval Ameerika Ühendriigid. Iga aasta voolavad sinna tohutud kasumid, mida saadakse neid rikkusi tootva töörahva ekspluateerimise arvel.

Tänapäeval annavad Ameerika kapitalimahutused välismaal üle 5 miljardi dollari kasumit aastas. Iseäranis röövellik iseloom on Ameerika Ühendriikide suhetel hiljuti vabanenud maadega: aastail 1964—1967 said Ameerika Ühendriigid neist maadest 9256 miljonit dollarit kasumeid, kuid tegid seal uusi mahutusi kõigest 2280 miljoni dollari ulatuses. Ameerika Ühendriigid said 6976 miljonit dollarit puhaskasu. Neid rikkusi tootvatele rahvastele jäävad viletsad riismed.

Et kapitali veavad välja paljud imperialistlikud riigid, kes püüavad sellest suuri kasusid saada, siis kutsub see esile nendevahelise võistluse, võitluse mõjusfääride pärast ja lõppkokkuvõttes imperialistlike riikide vaheliste vastuolude teravnemise.

Tänapäeval võib kapitali väljaveos tähele panna mõningaid uusi nähtusi. Kõige suuremaks kapitali eksportijaks muutub kodanlik riik. Ta mahutab vahendeid niisugustesse ettevõtetesse, mis on monopolidele vajalikud selleks, et oleks hõlpsam kõrget kasumit saada sellel maal, kuhu nad kapitali suunavad. Jutt on raudteede, sadamaehitiste, elektrijaamade ja muude taoliste objektide ehitamisest.

Sageli ei taha monopolid oma kapitale mõnele maale suunata, kartes natsionaliseerimist. Sel juhul püüab imperialistlik riik niisugustele, monopolide seisukohalt «ohtlikele» maadele kapitali andmisega monopolidele soodsamaid tegevustingimusi tagada: ta nõuab kapitali vajavalt maalt garantiid natsionaliseerimise vastu, esitab mitmesuguseid poliitilisi tingimusi jne.

Neil majanduslikel ja poliitilistel põhjustel suunatakse viimastel aastatel poliitilise sõltumatuse kättevõitnud majanduslikult mahajäänud maadesse viimastel aastakümnetel peamiselt riigi kapitali. Monopolidele kuuluv erakapital aga läheb peamiselt arenenud kapitalistlikesse riikidesse.

Mis tõmbab tänapäeval Ameerika kapitali näiteks Inglismaale

või Lääne-Saksamaale, Inglise kapitali aga Lääne-Euroopa maadesse?

Esiteks etendab selles tähtsat osa erinev palgatase erinevates imperialistlikes maades. Ameerika Ühendriikide töölisklass on saavutanud kõrgema palga kui näiteks Inglismaa või Lääne-Saksamaa töölised. See teebki välisriikide monopolidele kasulikuks ettevõtete organiseerimise neis maades, kus palgatase on madalam.

Teiseks, kapitali väljavedu ühelt kõrge arenemistasemega maalt teise, niisama arenenud maale on seletatav teaduse ja tehnika progressi iseärasustega. Asi seisab selles, et areng ei ole ühtlane. Ühed maad rebivad end ette, teised ei ole suutelised arendama teadust ja tehnikat nii kiiresti. Tulemuseks on tööviljakuse ja tootmiskulude erinev tase.

Mitmetes tähtsamates, tehnika kaasaegset arengut määravates tööstusharudes (elektroonika, keemia) on Ameerika Ühendriigid oma konkurentidest ette jõudnud. Seda oma eelist ära kasutades ehitavad Ameerika monopolid ettevõtteid Inglismaal, Lääne-Saksamaal, Prantsusmaal ja teistes kõrge arenemistasemega tööstusmaades. Nende ettevõtete toodang on kohalike ettevõtete niisamasugusest toodangust odavam. See võimaldab Inglismaal, Lääne-Saksamaal ja teistes maades end sisseseadnud Ameerika monopolidel oma kapitali mitmesugustesse tootmisharudesse rakendades tungida sügavale nende maade majandusse, võita oma toodangule nende maade siseturu ja saada kõrgeid kasumeid.

Seega on kapitali väljavedu monopolide paratamatu sünnitis ning põhjustab omakorda monopolide edasist kasvu ja tugevnemist, on nende vahel maailma valitsemise pärast, kasumite suurendamise pärast toimuva võitluse vorm.

Rahvusvaheliste monopolide tekkimine ja maailma majanduslik jaotamine

Kõige suuremate monopolide välismaiste mõjusfääride laiendamine, mida nad taotlevad kapitali väljavedamisega, põhjustab paratamatult nende huvide kokkupõrke. Kui kumbki pool ei suuda seejuures teist maailmaturult välja tõrjuda, sõlmivad nad omavahel turu ja mõjusfääride jaotamise kokkuleppe.

Nii põrkasid XX sajandi algul elektrotehnikatööstuse toodete maailmaturul kokku kaks tolle aja kõige suuremat monopoli — Ameerika ja Saksa monopol, kumbki neist oli juba oma maal ühendanud peaaegu kogu elektrotehnikatööstuse. Nad pidid paratamatult väljuma oma maa piiridest ja põrkama kokku maailmaturul. Nii see juhtuski. Kuivõrd aga kummalgi võistlejal oli umbes ühesugune majanduslik jõud, lõppes kokkupõrge 1907. aastal maailmaturu jaotamise kokkuleppega. Monopolid leppisid kokku, kuhu, missugustesse maadesse hakkab nüüdsest peale kumbki neist oma kaupu välja vedama ja kapitale mahutama.

Enne Teist maailmasõda sõlmisid kaks keemiatööstuse hiiglast — Saksamaa keemiatrust «I. G. Farbenindustrie» ja Ameerika Ühendriikide keemiatööstuse monopol «Dupont de Nemours» — kokkuleppe mõjusfääride jaotamise ja leiutuste vahetamise kohta. Salaja kehtis see kokkulepe edasi ka sõja ajal — Ameerika monopolid aitasid Saksa fašismil sõdida omaenda maa ja selle liitlaste vastu. Siin juba tõepoolest raha ei haise!

Maailma majanduslik jaotamine toimub ka rahvusvaheliste monopolistlike koondiste moodustamise teel. Neis on peremeesteks mitme maa kapitalistid. Selliste rahvusvaheliste monopolide näiteks võiksid olla Inglise-Ameerika-Kanada niklitrust ja Inglise-Hollandi keemiakontsern «Unilever». Lõpuks eksisteerivad peaaegu kõigis imperialistlikes maades rahvuslikud monopolid, kellel on tütarettevõtted teistes maades, sageli kümnetes maades. Oma tütarkompaniide ja filiaalide abiga tungivad nad teiste maade turule ja vallutavad selle. Sellised «rahvuslikud» monopolid ei ekspluateeri mitte ainult oma maa, vaid ka kümnete teiste maade rahvastikku. Nad muutuvad rahvusvahelisteks, jäädes formaalselt rahvuslikeks. Sellesse rahvusvaheliste monopolide kategooriasse kuuluvad kõik 500 suuremat Ameerika Ühendriikide monopoli.

Pärast Teist maailmasõda ilmusid eraettevõtjate rahvusvaheliste monopolistlike koondiste kõrval riikidevahelised kokkulepped. Nende kokkulepete eesmärgiks on tagada «oma» monopolide paremad turustamise ja kapitali rakendamise tingimused, s. o. teostada riigi abiga mõjusfääride jaotamist või ümberjaotamist. Näitena võiks tuua pärast sõda tekkinud Euroopa Söe- ja Teraseühenduse. Sellest võtavad osa kuue Euroopa maa — Prantsusmaa, Itaalia, Lääne-Saksamaa, Belgia, Hollandi ja Luksemburgi metallurgia- ja söetööstuse monopolid, mida nende maade valitsused toetavad. Ühendus loodi selleks, et veelgi suuremat kasumit saada. Ühtlasi püüdsid Lääne-Euroopa monopolid vastu panna Lääne-Euroopa turule tunginud Ameerika kapitali survele. Kui aga kõigi Euroopa Söe- ja Teraseühendusest osavõtjate huvid Ameerika konkurentsi suhtes enam-vähem kokku langevad, siis ühenduse piires on need paljuski üksteisega vastuolus. Seepärast käib selles rahvusvahelises monopolistlikus ühenduses konkurentsivõitlus. Majanduslik ülekaal kuulub ühenduses Lääne-Saksamaa metallurgia- ja söetööstusele.

Rahvusvaheliste koondiste moodustamine tähendab veelgi kõrgemat kapitali ja tootmise kontsentratsiooni astet. Need on *ülimonopolid*. Nad väljendavad ühest küljest rahvuslike majanduste ühinemise (integratsiooni) tendentsi, mis tekib tootmise kasvavast kontsentratsioonist. Teisest küljest on nad äärmiselt terava konkurentsivõitluse tulemuseks. Nende moodustamine ei leevenda seda võitlust, vaid tähendab ainult ajutist hingetõmbeaega. Sõlminud kokkuleppe, kasutavad rivaalid seda selleks, et koguda jõudu uueks võitluseks. Kui üks rahvusvahelisest kokkuleppest osavõtja osutub oma partneritest tugevamaks, hakkab ta võitlema kokku-

leppe tingimuste revideerimise eest, ja kõik algab otsast peale. Rahvusvaheliste monopolistlike organisatsioonide loomine kujutab endast kõige tugevamate monopolide vahel kapitalistliku maailma majandusliku jaotamise vormi.

Maailma territoriaalne jaotamine imperialistlike riikide vahel

Maailma jaotamine rahvusvaheliste monopolide vahel on majanduslik jaotamine. Majanduslik jaotamine kujunes püsivam ja kindlam, kui vastavate imperialistlike riikide diplomaatia ja sõjaline jõud tuli oma maa monopolidele appi ja tagas neile kapitalimahutuste ohutuse ning müügiturgude ja tooraineallikate puutumatuse.

XX sajandi alguseks jõudis lõpule maailma territoriaalne jaotamine imperialistlike riikide vahel. Nõndanimetatud «suurriigid» jagasid omavahel Aafrika territooriumi. Nad allutasid endale poliitiliselt enamiku Aasia maid. Tekkisid terved koloniaalimpeeriumid: Briti, Prantsuse, Belgia ja Hollandi impeerium.

Saksamaa astus imperialistlikku võitlusse territooriumide vallutamise pärast teistest hiljem. XIX sajandi lõpuks jõudis ta vallutada vaid väikesed territooriumid Aafrikas ja leidis, et talle on liiga tehtud. Sellepärast valmistus ta aktiivselt juba jaotatud maailma ümberjaotamiseks.

Mis puutub Ameerika Ühendriikidesse, siis pidasid nad XIX sajandil Põhja-Ameerika lääneosa ulatuslikke territooriume koloniseerides ja sealt põliselanikke indiaanlasi välja tõrjudes samal ajal arvukaid vallutussõdu. Nii vallutasid nad osa Mehhiko territooriumist, Kuuba, Puertoriiko ja Filipiini saared. Just Ameerika Ühendriigid avasid juba jaotatud maailma ümberjaotamise pärast peetavate imperialistlike sõdade uue vooru, võttes Ameerika-Hispaania sõja (1898) tulemusena Hispaanialt ära Filipiinid. Samal ajal mahutasid Ameerika Ühendriigid kapitale ka teiste riikide asumaadesse ning said tohutuid kasumeid.

Võõraste maade territooriumi vallutamine ja seal elavate rahvaste ekspluateerimine on monopolistliku kapitalismi iseloomulik joon. Maailma territoriaalne jaotamine on üks kapitalismi monopolistlikku staadiumi ülemineku tunnuseid.

Monopolid võitlevad lakkamatult oma võimu kindlustamise, maailma valitsemise pärast — niisugune on nende loomus. Et aga nende jõudude vahekord alatasa muutub, siis tõukavad nad oma riike võitlusse juba jaotatud territooriumi ümberjaotamiseks. Imperialismi ajaloos esineb rohkesti näiteid agressiivsetest sõdadest maailma ümberjaotamise pärast, mida peeti monopolide huvides. Asumaade ümberjaotamist taotles Saksa imperialism Esimeses maailmasõjas (1914—1918). Itaalia fašismi sõda Etioopia vastu 1935. aastal oli agressiivne vallutussõda. Teist maailmasõda alustades oli Saksa fašismi üheks eesmärgiks maailma ümberjaotamine, võõraste territooriumide vallutamine.

Kapitali väljaveo, maailma majandusliku ja territoriaalse jaotamise tulemuseks oli imperialismi koloniaalsüsteemi tekkimine. Koloniaalsüsteem on imperialistlike riikide poolt mahajäänud ja nõrkade maade majandusliku ekspluateerimise süsteem, mida kindlustab poliitiline ja rahvuslik rõhumine.

Poliitilise orjastamise vormid võivad olla mitmesugused. Mõnikord säilitab imperialistlik maa orjastatud maal isegi näiliku omavalitsuse. Majanduslik ekspluateerimine aga säilib ja rajaneb selsamal alusel. Selleks aluseks on kapitali väljavedu. Metropolid (nõnda nimetatakse asumaades valitsevaid riike) on rajanud nõrkades ja majanduslikult mahajäänud maades oma ettevõtted. Palk on neis kerjuslik: 10—15 korda metropoli töölise palgast madalam. Ekspluateerimisaste on seega koletu: kolonisaatorid omastavad kasumi näol mitte ainult lisatöö, vaid ka osa töölise vajalikust tööst.

Monopolid suunavad oma kapitale üksnes neisse tootmisharudesse, mille arendamisest nad on huvitatud: puuvilla või kohvi, kautšuki või kakao, tee või džuudi, nafta või inglistina, kulla või teemantide, vasemaagi või salpeetri tootmiseks. Niisuguse poliitika resultaadiks oli asumaade ühekülgne arenemine, mis muutis nad metropolide majanduse agraar- ja tooraineripatsiks ning sidus neid imperialistlike maadega tugevamini kui ahelad. Näiteks India muudeti Inglismaa majanduse ripatsiks ja varustas tema tööstust puuvilla, mangaani ja džuudiga. Alžeeria oli Prantsusmaa majanduse ripats, tootis metropolile veini, puuvilju ja rauamaaki.

Tootes maailmaturul müümiseks üht-kaht kaupa, sõltusid asumaad täielikult nõudmisest selle kauba järele ja selle hindade tasemest. Selle turustamise võimalusest sõltus elanike varustamine toiduainete ja muude vajalike kaupadega, mida tuli metropolist sisse vedada ning tasuda nende eest oma väljaveost saadud summade arvel.

See asjaolu võimaldas kasutada lisaks otsesele ekspluateerimisele tootmisprotsessis ekspluateerimist asumaadele ebasoodsa väliskaubanduse kaudu. Imperialistlike riikide väliskaubandus asumaadega on metropolidele väga tähtis monopoolse kasumi saamise allikas.

Tavaliselt ostavad kolonisaatorid toodangu kokku äärmiselt madalate hindadega. Seejärel müüvad nad selle maailmaturul palju kõrgemate hindadega. Selle tulemusena saavad kolonisaatorid muinasjutulisi kasumeid. Nii ostsid Inglise monopolid oma asumaal Kullarannikul (praegune Gaana) kokku kogu kakaosaagi mis moodustas peaaegu poole selle kultuuri ülemaailmsest saagist. Seejärel müüs Inglismaa selle kakao maailmaturul teistele maadele märksa kõrgema hinnaga ja pani tohutu vahe oma tasku. Kullarannik oli Inglismaa monopolidele tõepoolest kullaauk.

Aga monopolid ei rikastu üksnes asumaadest väljavedamise arvel. Ka sissevedu on kolonisaatoreile kasumite allikas. Kaubad, mida asumaad metropolidest said, müüdi neile äärmiselt kõrgete hindadega, mis pealegi aastast aastasse tõusid. Seega said metropolid kaubandusest asumaadega kahekordset kasu. Nad ostsid asumaadest kaupu madalate hindadega, müüsid aga neile oma tooteid monopoolselt kõrgete hindadega. Säärane kaubandus võimaldas asumaadest välja pumbata tohutut lisakasumit.

Halastamatu ekspluateerimine määras asumaade osaks majandusliku mahajäämuse. Neist pumbati välja tohutuid summasid, mida oleks võidud kasutada nende majanduse arendamiseks. Kolonialismi tingimustes ei saanud olla väljapääsu majanduslikust mahajäämusest, sest just kolonialism pidurdas orjastatud maadele eluliselt tähtsate majandusharude arendamist, takistas nendes maades sõltumatu majanduse loomist. Ühekülgne arenemine, mida imperialistid kunstlikult juurutasid, põhjustas asumaade majandusliku sõltumise metropolist.

Kolonialism aga ei tähenda üksnes majanduslikku ekspluateerimist ja riisumist. Kolonialism hõlmab ka poliitilise, rahvusliku ja rassilise rõhumise süsteemi, mis takistab rahvuskultuuri arenemist ning määrab orjastatud rahvaste osaks kirjaoskamatuse ja väljasuremise.

Kolonisaatorid ei lasknud kohalikel põliselanikel oma maad valitseda. Laste jaoks ei olnud piisaval hulgal koole, olemasolevais koolides aga õpetati kolonisaatorite keeles. Haiglad ja arstid olid põliselanikele kättesaamatud. Asumaades möllasid epideemiad. Rahvastiku, eriti laste suremus oli väga suur.

3. IMPERIALISMI AJALOOLINE KOHT

Imperialism kui kapitalismi kõrgeim ja viimne staadium

Vaadelnud imperialismi iseloomulikke jooni, veendusime, et imperialism on kapitalismi eriline staadium. Selle staadiumi põhiolemus seisab selles, et kapitalism on muutunud monopolistlikuks kapitalismiks, et monopolid on saanud majanduses ja poliitikas peamiseks ja valitsevaks jõuks.

Ent imperialism ei ole üksnes kapitalismi eriline, vaid ka viimne staadium, sotsialistliku revolutsiooni eelõhtu. Imperialism viib kapitalismi lõpule ja valmistab ette üleminekut sotsialismile. Selles on tema ajalooline koht.

Imperialism on kvalitatiivselt uus kapitalismi aste, tema jätk uutes ajaloolistes tingimustes, kus kõik tema vastuolud teravnevad ja süvenevad.

Monopolide ülevõim põhjustab kapitalismi roiskumise ja parasitismi.

Kapitalismi roiskumine ja parasitism

Milles avaldub kapitalismi roiskumine ja parasitism tema imperialistlikul staadiumil? Kuidas on see protsess seotud monopolide ülevõimuga?

Igasugune monopol püüab juba oma loomuse tõttu kättevõidetud privilegeeritud seisundit säilitada ja kindlustada ning avaldab vastupanu igasugustele muudatustele, mis võivad tema ülevõimu õõnestada.

Monopol on sageli huvitatud uue tehnika rakendamise takistamisest, teaduse arendamise pidurdamisest või tema saavutuste rakendamise piiramisest. Teaduse saavutuste niisuguse ühekülgse rakendamise näiteks on aatomienergia kasutamine, mis piirdub imperialistlikes maades peamiselt sõjaasjanduse vajadustega.

Monopolid kasutavad ka niisugust tehnika progressi pidurdamise meetodit (kui see on neile kasulik) nagu leiutuste ja tehniliste täiustuste patentide kokkuost. Oma teoses «Imperialism kui kapitalismi kõrgeim staadium» toob Lenin näiteks Saksa pudelivabrikantide kartelli, kes ostis ära patendi masinale, mis tegi sõna otseses mõttes revolutsiooni pudelite valmistamise alal, ja pani selle kalevi alla, et selle rakendamist pidurdada.

Niisugust praktikat esineb ka tänapäeval. Kuulus teadlane Wiener räägib, et Ameerika «Belli Telefonilaboratoorium» ostis patendi tema konstrueeritud aparaadile. Alles hiljem sai Wiener teada, et patenti ei ostetud selle aparaadi tootmise organiseerimiseks, vaid selleks, et võtta teistelt ettevõtetelt võimalus seda kasutada.

Teaduse ja tehnika arenemise pidurdamise tendents monopolistliku kapitalismi tingimustes ei tähenda sugugi tehnilise progressi seismajäämist. Ei, ka imperialismi tingimustes ei seisa teadus ja tehnika paigal, sest nende arenemist on võimatu peatada. Kuid teaduse ja tehnika progress toimub väga vastuoluliselt, sageli ebaloomulikus vormis, on allutatud monopolide omakasupüüdlikele huvidele. Ja ka monopolid ise on enamasti tehnika progressist huvitatud ainult sedavõrd, kuivõrd see tagab neile eelistatud seisundi konkurentsivõitluses, võidu mingisuguse uue toodangu valmistamise organiseerimises, võimaldab neil vähendada tootmiskulusid ja saada kõrgeid kasumeid. Sellepärast rääkis V. I. Lenin *seisakutendentsist*, mis on tingitud monopolide valitsemisest. See tähendab aga, et see tendents ei ilmne alati, kui aga ilmneb, siis võib ta tootlike jõudude arenemist kapitalismi tingimustes aeglustada, kuid mitte peatada.

Kapitalismi roiskumine avaldub ka selles, et ikka rohkem süveneb majanduse *militariseerimine* ja militarism. s. o. sõdade ettevalmistamise ja nende avaliku pidamise poliitika, kasvab relvastuse tootmine. Sel teel püüab kaasaegne kapitalism tagada võrdlemisi kiiret tootmise kasvutempot ja tööd elanikele.

Majanduse kasv niisugusel alusel on ebakindel, sest see alus on mäda.

Kapitalismi roiskumine tema monopolistlikul staadiumil ilmneb ka selles, et ta muutub üha parasiitlikumaks. Et rahakapital on koondunud vähestesse kapitalistlikesse maadesse, siis imevad need kapitali väljaveoga elumahlad välja teistest maadest. Imperialistlikes riikides kasvab järjest rantjeede, s. o. niisuguste inimeste kiht, kes on tootmisest täielikult eemale jäänud ja elavad kapitalide laenamisest, iseäranis välismaistest kapitalimahutustest saadavate tulude arvel.

Finantskapitali valitsemise ja kapitali väljaveo kasvu tingimustes avaldub ilmekalt ja tugevneb üha tendents, mis monopolismieelses kapitalismis alles hakkas nähtavale tulema: kapitalist, kes varem, kui ettevõtted olid väiksemad, kui ei olnud (või peaaegu ei olnud) aktsiakompaniisid, täitis mõningaid funktsioone ettevõtte ja tootmisprotsessi juhtimisel, on nüüd muutunud figuuriks, kelleta tootmisprotsess väga hästi läbi saab. Ta saab tulu tootmisprotsessi organiseerimisest osa võtmata ja sageli isegi ei tea õieti, kus asub ettevõte, mille aktsiad toovad talle dividendi, ja mida see toodab. Ettevõtete juhtimine läheb ikka rohkem palgalise tehnilise personali kätte. Ikka silmanähtavamaks saab, et kapitalistide klass on parasiitlik kasvaja ühiskonna organismil. Ta on muutunud tootmisprotsessis täiesti ülearuseks.

Imperialism kui sotsialistliku revolutsiooni eelõhtu

Monopolide valitsemine kutsub esile kodanliku ühiskonna roiskumise ja parasitismi. See aga süvendab ja teravdab veelgi kõiki kapitalismi vastuolusid. Muutub teravamaks vastuolu tootlike jõudude ja tootmissuhete vahel. Kapitalismi roiskumine ja parasitism näitavad, et kapitalism piirab tootlike jõudude arenemise võimalusi, et tootlikud jõud on kapitalistlike tootmissuhete raamidest välja kasvanud. Sel pinnal muutuvad teravamaks vastuolud kapitalistliku ühiskonna klasside vahel, eeskätt kodanluse ja proletariaadi vahel, sest monopolid tugevdavad pealetungi töörahva elatustasemele, nende demokraatlikele õigustele.

Süveneb vastuolu monopolistliku kodanluse ja ühiskonna kõigi ülejäänud kihtide vahel, sest monopolid ei riisu mitte üksnes talurahvast ja käsitöölisi, vaid ka monopolidesse mittekuuluvat kodanlust, omastades osa temale kuuluvast lisaväärtusest. Monopolid seavad end vastu kogu ülejäänud rahvastikule, tema kõigile kihtidele. See kõik ajab kapitalismi põhilise vastuolu äärmiselt teravaks.

Süvenevad ka rahvusvahelised vastuolud — vastuolud metropolide ning asumaade vahel, vastuolud imperialistlike riikide vahel. Sotsialismi maailmasüsteemi tekkides muutuvad teravamaks vastuolud maailma kahe ühiskonnasüsteemi vahel.

Kõigi sotsiaal-majanduslike vastuolude teravnemine ja süvenemine tõmbab üha laiemad rahvakihid aktiivsesse poliitilisse võitlusse, tõukab nad revolutsioonilisse võitlusse imperialismi vastu. Seega valmistab imperialism ette sotsialismi materiaalsed eeldused ning viib proletariaadi ja kogu ühiskonna revolutsioonini. Sellepärast ongi imperialism kapitalismi viimne staadium, sotsialistliku revolutsiooni eelõhtu.

Majandusliku ja poliitilise arenemise ebaühtluse seadus

Kui imperialism on revolutsiooni eelõhtu, kas tähendab see siis, et sotsialistlik revolutsioon toimub kõikjal, kõigis imperialistlikes maades üheaegselt? Vastuse sellele küsimusele annab imperialismiajastu kapitalistlike maade majandusliku ja poliitilise arenemise ebaühtluse seadus, mille formuleeris V. I. Lenin.

Monopolistliku kapitalismi staadiumis ei arene majandus mitte lihtsalt ebaühtlaselt (ebaühtlus oli kapitalismile omane ka varem), vaid hüppeliselt. Monopolid süvendavad järsult ebaühtlust kapitalismi arenemises.

Tohutud erinevused tulevad ilmsiks tootmisharude arenemises. Kord ühed, kord teised tootmisharud lähevad arengus ette. Peaaegu kõigis maades on vanu ja uusi tootmisharusid. Uued on need tootmisharud, mis tekivad tehnika ja teaduse progressi arenedes. Viimaseil aastail on uute tootmisharude tüüpiliseks näiteks keemia ja elektroonika. Vanad ja uued tootmisharud erinevad üksteisest järsult tehnilise taseme poolest

Uued tootmisharud arenevad kõikjal palju kiiremini kui vanad. Sellepärast jõuavad need maad, kus uued tootmisharud etendavad suurt osa, maailmaturul ette neist maadest, kus majandus ei ole ümber korraldatud. XIX sajandi lõpul oli niisuguse hüppe näiteks Ameerika Ühendriikide majanduse arenemine. Tuginedes tolle aja uute tootmisharude — elektrotehnika, autotööstuse jt. kiirele kasvule, jõudsid nad kiiresti ette Inglismaast ja tõrjusid ta esikohalt maailmamajanduses. XX sajandil on kahel korral hüppe teinud Saksamaa, kes läks mööda oma peamisest konkurendist Inglismaast ning tõrjus ta kapitalistlikus maailmamajanduses tagaplaanile. See läks Saksamaal korda seetõttu, et ta arendas keemiat, lennukitööstust jne. kiiremini kui Inglismaa. Tänapäeval on majanduse kiire arendamise näiteks kapitalistlikus maailmas Jaapan, kes tõrjub maailmaturul oma konkurente tagaplaanile.

Ebaühtlase arenemise tagajärjel muutub imperialistlike maade jõudude vahekord. Seejuures on need muutused toimunud ja toimuvad järsult, hüpetena, mitte aga järk-järgult, pikkamööda.

Majandusliku arenemise ebaühtlus on tihedalt seotud poliitilise arenemise ebaühtlusega. Monopolide valitsemine, nende kokkusulamine kodanliku riigiga kutsub esile reaktsiooni poliitilises elus.

Ent reaktsiooni tendents areneb ja avaldub erinevates kapitalistlikes maades erinevalt, sest klassijõudude vahekord ja tingimused töölisklassi võitluseks ei ole ühesugused.

Sellepärast ei küpse sotsialistliku revolutsiooni poliitilised eeldused ühtlaselt ega üheaegselt kõigis maades. Järelikult ei saa ka revolutsioon alata üheaegselt kõigis maades. V. I. Lenin kirjutas 1915. aastal: «Majandusliku ja poliitilise arenemise ebaühtlus on kapitalismi absoluutne seadus. Sellest järeldub, et on võimalik sotsialismi võit esialgu mõnedes maades või isegi ühel kapitalistlikul maal eraldi.»[1]

Läbimurre kapitalistlikust süsteemist leiab aset tema kõige nõrgemas lülis. 1917. aastal oli niisuguseks lüliks tsaari-Venemaa, mis oli imperialismi kõigi vastuolude — majanduslike, poliitiliste ja rahvuslike vastuolude sõlmpunkt. Ühtlasi oli Venemaal olemas ühiskondlik jõud, kes suutis imperialismile purustavat lööki anda. Selleks jõuks oli töölisklass, kellel oli oma võitluspartei, revolutsiooniline partei ja kes oli koondanud enda ümber töötava talurahva.

Seega tõestas Oktoobrirevolutsioon praktikas, et sotsialism võib esialgu võita ühel maal eraldi. Ta näitas, et sotsialistliku revolutsiooni teooria, mida Lenin ajaloo uutes tingimustes edasi arendas, oli õige.

4. KAPITALISMI ÜLDKRIIS

Kapitalismi üldkriisi tekkimine, selle olemus ja põhijooned

Kapitalismi üldkriis kujutab endast kapitalismi langemise ja kokkuvarisemise, kapitalismi sotsialismiga revolutsioonilise asendamise maailmaajaloolist protsessi. See kriis hõlmab kõiki kodanliku korra külgi: tema majandust, poliitikat, ideoloogiat, kultuuri, suhteid iga kapitalistliku maa piires ja kapitalistlike maade vahel. Kapitalismi üldkriisi lõpptulemuseks on kapitalismi hukkumine ning sotsialismi ja kommunismi võit kogu maailmas.

Kapitalismi kriis algas Esimese maailmasõja aastail. Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni ja imperialistlikust süsteemist Venemaa väljalangemise tulemusena lõhenes maailm kaheks vastandlikuks sotsiaal-majanduslikuks süsteemiks. See on kapitalismi üldkriisi peamiseks ilminguks ja tema esmaseks jooneks.

Kapitalismi maailmasüsteemist langevad üksteise järel välja maad, kus võidab sotsialistlik revolutsioon. V. I. Lenin rõhutas, et Venemaal puhkenud proletaarne revolutsioon kujutab endast vaid sotsialistliku maailmarevolutsiooni algust. Sellele järgnesid, nii

[1] V. I. Lenin. Teosed, 21. kd., lk. 308.

nagu V. I. Lenin ette nägi, uued võimsad löögid kapitalistliku süsteemi pihta.

Kapitalismi üldkriisi teiseks jooneks on *imperialismi koloniaalsüsteemi kriis* ning selle järgnev lagunemine. Koloniaalsüsteemi kriis tekkis kohe pärast sotsialistliku revolutsiooni võitu Venemaal. Oktoobrirevolutsioon, mis vabastas tsarismi ikke all äganud rahvused, oli innustavaks eeskujuks asumaade rahvastele, kutsus esile rahvusliku vabadusvõitluse hoogustumise. Teise maailmasõja tulemusena, imperialismi nõrgenemise, sotsialistliku maailmasüsteemi tekkimise, töölisliikumise võimsa tõusu olukorras lagunes rahvaste rõhumise koloniaalsüsteem rahvusliku vabastuse revolutsioonide löökide all.

Kapitalismi üldkriisi kolmandaks tähtsaks jooneks on *kapitalismi ebastabiilsuse ja roiskumise süvenemine*, tema vastuolude teravnemine. See protsess on seotud niihästi muutustega kaasaegse kapitalismi tootlikes jõududes, mis on tingitud asetleidnud teaduse- ja tehnikarevolutsioonist, kui ka monopolistliku kapitalismi ümberkasvamisega sel alusel riiklik-monopolistlikuks kapitalismiks.

Monopolid ekspluateerivad töörahvast järjest rohkem. Sellepärast teravneb kapitalistliku ühiskonna põhiline klassivastuolu — vastuolu töö ja kapitali vahel ning sotsiaalsed lahingud kapitalistlikes maades muutuvad ägedamaks.

Kapitalismi üldkriisi etapid

Kapitalismi üldkriis teeb oma arenemisprotsessis läbi rea etappe, igaühel neist on omad iseärasused. *Esimene etapp* hõlmas ajavahemikku Esimese ja Teise maailmasõja vahel. Kuigi sotsialism ei muutunud sel etapil veel maailmamajanduse süsteemiks, ei valitsenud kapitalism enam maailmas jagamatult. Kapitalism ei suutnud takistada Nõukogude Liitu muutumast võimsaks tööstusriigiks, kõigi imperialistliku rõhumise ja orjuse vastu väljaastuvate progressiivsete jõudude külgetõmbekeskuseks. Suure Oktoobrirevolutsiooni mõjul ärkas koloniaalne Ida ning sai alguse imperialismi koloniaalsüsteemi kriis.

Teise maailmasõja aastail ja pärast sõja lõppu arenes kapitalismi üldkriisi *teine etapp*. Sellel etapil langes sotsialistlike ja rahvusliku vabastuse revolutsioonide tulemusena kapitalistlikust süsteemist välja rida uusi Euroopa ja Aasia maid. Kujunes sotsialistlik maailmasüsteem. Sotsialistlike maade määratu suurte edusammude ja rahvusliku vabadusliikumise võimsa tõusu mõjul algas imperialismi koloniaalsüsteemi lagunemine. Samal ajal kasvas kapitalistlikus maailmamajanduses veelgi monopolide võim. Ühtlasi süvenes kapitalismi roiskumine, tema vastuolud muutusid teravamaks, ulatuslikult arenes riiklik-monopolistlik kapitalism.

50-ndate aastate keskpaiku kahe maailmasüsteemi jõudude

vahekorras asetleidnud sügavad muutused sotsialismi kasuks tähistasid kapitalismi üldkriisi jõudmist kolmandasse etappi. Missugused on selle etapi iseärasused?

Esimene ja teine etapp arenesid maailmasõdade keerises, millesse imperialism oli inimkonna tõuganud. Kolmas etapp kui kogu eelnenud arengu seaduspärane tulemus ei alanud seoses maailmasõjaga, vaid kahe vastandliku ühiskondliku süsteemi rahuliku kooseksisteerimise tingimustes, mis kujutab endast nendevahelise poliitilise, majandusliku ja ideoloogilise võitluse spetsiifilist vormi.

Kapitalismi üldkriisi praeguse etapi oluliseks jooneks on ka see, et asumaade ja sõltuvate riikide rahvaste rahvusliku vabadusvõitluse võimsa arengu tulemusena omandasid kümned maad riikliku iseseisvuse, pääsesid imperialismi poliitilise võimu ikkest. Mõnedes neist tehakse põhjalikke sotsiaalseid ja majanduslikke ümberkorraldusi, mis avavad neile tee mittekapitalistlikuks arenguks.

Kapitalismi üldkriisi süvenemine muutis põhjalikult maailma pilti. Kui 1919. aastal Nõukogude Venemaa oli ainus sotsialistlik riik ning tema osaks langes 16% maakera pindalast ja 7,8% maailma rahvastikust, siis 1970. aastal kuulus sotsialismimaadele 25,9% maakera territooriumist, kus elas 34% maailma rahvastikust. Sotsialismimaade osa maailma tööstustoodangus kasvas 1917. aasta 3 protsendilt umbes 39 protsendile 1970. aastal.

Kuid imperialism rõhub veel paljusid rahvaid ning ohustab pidevalt rahu ja sotsiaalset progressi. Kujunenud olukorras on aga imperialism võimetu kaotatud ajaloolist initsiatiivi tagasi võitma ja tänapäeva maailma arengut tagasi pöörama. Ta on jäädavalt kaotanud endise monopoli maailma asjade otsustamises ja lakanud olemast valitsev jõud rahvusvahelisel areenil, kuigi püüab uue olukorraga maailmas kohaneda. «Kuid uute tingimustega kohanemine ei tähenda kapitalismi kui süsteemi stabiliseerumist. Kapitalismi üldkriis süveneb,» rõhutati NLKP Keskkomitee aruandes partei XXIV kongressile.

Sotsialistliku revolutsiooni võit Venemaal, sotsialismi väljumine ühe maa piiridest ja sotsialismi maailmasüsteemi kujunemine tähendasid, et maailmas on tekkinud ja areneb uus antagonistlik vastuolu — vastuolu kahe vastandliku ühiskonnasüsteemi — kasvava sotsialismi ja sureva kapitalismi vahel. See on kaasaja põhiline vastuolu.

KÜSIMUSI VESTLUSEKS

1. Missugused on imperialismi põhijooned?
2. Mispärast tekkisid monopolid ja missugused on nende põhivormid?
3. Missugustes vormides toimub imperialistide võitlus maailma valitsemise pärast?

4. Milles avaldub kapitalismi roiskumine ja parasitism imperialismi staadiumil?
5. Miks on imperialism sotsialistliku revolutsiooni eelõhtu?
6. Mida kujutab endast kapitalismi üldkriis ja missugused on selle põhilised arenguetapid?

VI PEATÜKK

RIIKLIK-MONOPOLISTLIK KAPITALISM

1. RIIKLIK-MONOPOLISTLIKU KAPITALISMI OLEMUS JA ARENGUETAPID

Monopolistliku kapitalismi ümberkasvamine riiklik-monopolistlikuks kapitalismiks

Riiklik-monopolistlik kapitalism kujutab endast monopolide ja kodanliku riigi jõudude ühendamist ühtseks mehhanismiks, mida kasutatakse monopolide rikastamiseks, töölis- ja rahvusliku vabadusliikumise mahasurumiseks, kapitalistliku korra päästmiseks ning agressiivsete sõdade ettevalmistamiseks ja vallapäästmiseks.

Monopolistliku kapitalismi riiklik-monopolistlikuks kapitalismiks ümberkasvamise objektiivseks aluseks on tootlike jõudude sellise taseme saavutamine, kus laiendatud taastootmise tagamine, suurte tööstuskomplekside rajamine ning kaasaegse teaduse ja tehnika revolutsiooni arenemine satuvad teravasse antagonistlikku vastuollu erakapitalistliku omandusega ja nõuavad praktiliselt selle asendamist tootmisvahendite ühiskondliku omandusega. Kapitalistliku korra päästmiseks ning ühtlasi käputäiele monopolistidele ühiskondliku progressi viljade omastamise, tohutute monopoolsete kasumite saamise võimaluse tagamiseks sekkub kodanlik riik aktiivselt majandusse. Järjest laiemalt levib tootmise arendamise programmeerimine, teaduslike uurimistööde ja tehnika progressi riiklik finantseerimine, sõjalised tellimused, turuprotsesside reguleerimine, riiklike ettevõtete rajamine. Kõik need abinõud teenivad kogu kapitalistide klassi, kuid eeskätt selle monopolistliku ladviku huve. Soodsates tingimustes võivad need anda teatud efekti, kuid ei suuda kõrvaldada kapitalismi põhilisi, sügavaid vastuolusid. Majanduse riiklik reguleerimine võib kapitalismi hukkumistundi edasi lükata, kuid ei saa teda päästa.

Riiklik-monopolistlik kapitalism toob kaasa imperialistlike vastuolude teravnemise, mis nõrgendavad kapitalismi ja lähendavad kapitalismi lõplikku hukkumist.

«Riiklik-monopolistliku kapitalismi dialektika on selline,» öeldakse NLKP programmis, «et kapitalistliku süsteemi tugevdamise asemel, mida kodanlus loodab, teravdab ta veelgi kapitalismi vastuolusid, vapustab kapitalismi kuni alustugedeni.»

Majanduse ühiskondlustamise ja monopoliseerimise kõrge aste lõi pärast sõda soodsad tingimused riigi sekkumiseks kapitalistlikku majandusse. Monopolid põimuvad ikka tihedamalt riigiaparaadiga. Monopolide huvid nõuavad riigi laialdast mõju taastootmisele.

Riik, kelle käsutuses on tohutud majanduslikud ressursid, osutab monopolidele hindamatuid teeneid, annab tulusad tellimused neile üle, müüb neile odava hinnaga toorainet ja elektrienergiat, loob töörahva ekspluateerimiseks soodsad tingimused. Majandust laialdaselt militariseerides ja agressiivseid sõdu valla päästes tagab kodanlik riik monopolidele kasulikke sõjalisi tellimusi ja muinasjutulisi kasumeid.

Üsna suurt osa monopolistliku kapitalismi ümberkasvamises riiklik-monopolistlikuks kapitalismiks etendab vastuolude teravnemine imperialistide vahel, imperialismi ja arengumaade vahel, kiiresti areneva sotsialismi maailmasüsteemi ja kaasaegse kapitalismi vahel.

Imperialistlikud vastuolud üksikute maade ja üksikute maade monopolide vahel teravnevad. Neis tingimustes on kodanliku riigi ja tema ressursside kasutamine vastuolude lahendamiseks rahvuslike monopolide huvides eluliselt vajalik. Imperialistlike sisevastuolude teravnemisega kaasneb kodanliku riigi vahelesegamine klassivõitlusse monopolistliku kapitali huvides, töölisklassi vastu.

Riiklik-monopolistliku kapitalismi arenguetapid

Riiklik-monopolistliku kapitalismi arengus võib imperialismi ja kapitalismi üldkriisi ajastul täheldada mitut murrangumomenti.

Esimene suur samm monopolistliku kapitalismi ümberkasvamises riiklik-monopolistlikuks kapitalismiks astuti Esimese maailmasõja aastail. Siis esines riiklik-monopolistlik kapitalism sõjalis-riiklik-monopolistliku kapitalismi kujul. Kõige kõrgema taseme saavutas majanduse riiklik reguleerimine Esimese maailmasõja aastail Saksamaal.

Sügav ja pikaajaline ülemaailmne majanduskriis aastail 1929—1933 kutsus esile riiklik-monopolistliku kapitalismi uue arengulaine. Ameerika Ühendriikides, hitlerlikul Saksamaal, fašistlikus Itaalias ja teistes maades kasutati monopolide päästmiseks krahhist ja majanduse militariseerimiseks laialdaselt majanduselu riikliku reguleerimise abinõusid.

Teise maailmasõja aastail arenes riiklik-monopolistlik kapitalism veelgi. Fašistlikul Saksamaal asutati ammu enne Teist maailmasõda majanduse juhtimiseks valitsusorganid, algas majanduse reguleerimine ja sõjaks valmistumine. Sõja-aastail väljendus riiklik-monopolistliku kapitalismi arenemine selles, et kasvasid valitsuste kapitalimahutused sõjatööstusse, samuti valitsuste laenudes,

subsiidiumides ja maksusoodustustes monopolidele, riigiaparaadi ja monopolide personaalunioonis.

Ulatuslikult arenes riiklik-monopolistlik kapitalism pärast Teist maailmasõda. Rahvusliku vabadusliikumise võimsa tõusu ja imperialismi koloniaalsüsteemi lagunemise, sotsialismi maailmasüsteemi tekkimise ja inimühiskonna arengu otsustavaks teguriks kujunemise, maailma kapitalismi edasise nõrgenemise tingimustes tugineb monopolistlik kapital ikka ulatuslikumalt kodanliku riigi jõule, rakendab ikka sagedamini majandusprotsesside riikliku reguleerimise meetodeid. Monopolistliku kapitalismi ümberkasvamine riiklik-monopolistlikuks kapitalismiks on kujunenud kaasaegse kodanliku majanduse kõige iseloomulikumaks jooneks.

2. RIIKLIK-MONOPOLISTLIKU KAPITALISMI PÕHIVORMID

Riiklik-monopolistlik kapitalism esineb mitmesugustes vormides. Neist põhilised on järgmised: riiklik omandus ja riiklik tarbimine; majanduse riiklik reguleerimine ja programmeerimine; rahvusvahelised riiklik-monopolistlikud organisatsioonid. Iseloomustame neid.

Riiklik omandus ja riiklik tarbimine

Riiklik omandus on üks tähtsamaid riiklik-monopolistliku kapitalismi kasvu suundi tänapäeva tingimustes. See esineb eeskätt tööstus- ja transpordiettevõtete, pankade ja muude ettevõtete riikliku omandina. Riiklik omandus tekib sel teel, et uusi ettevõtteid ehitatakse riigi summadega; natsionaliseeritakse üksikud tööstusharud või ettevõtted; riik ostab monopolide aktsiaid ning luuakse segaettevõtteid.

Riikliku omanduse kasvu tähtsaks põhjuseks on sõjalised kaalutlused. Sõjaks valmistumisega ja sõdadega kaasneb riigieelarve arvel tehtavate sõjaliste ehitustööde kasv. See on seotud ka sellega, et eraisikud ei taha oma kapitalidega riskida.

Riiklik omandus laieneb ka niisugustes tööstusharudes, mis on seotud teaduse ja tehnika revolutsiooniga, nõuavad suuri kapitalimahutusi (aatomi- ja keemiatööstus, elektroonika ja raadiotehnika jt.), kuid ei anna kohe suuri kasumeid.

Tähtsat osa etendab riikliku omanduse tekkimises kodanlik natsionaliseerimine, s. o. monopolide omandi üleandmine riigi kätte lunaraha eest. Natsionaliseeritud vara kollektiivseks omanikuks saab kodanlik riik. Ta jätkab natsionaliseeritud ettevõtetes tööliste ekspluateerimist kogu antud maa kapitalistide klassi, eeskätt kogu monopolistliku kapitali esindajana. Natsionaliseeritud vara valitsemiseks ja juhatamiseks moodustatakse riigiorganid, kus enamik

juhtivaid ametikohti kuulub natsionaliseeritud ettevõtete endistele omanikele.

Monopolistlik kodanlus ei nõustu ettevõtete ja üksikute tööstusharude natsionaliseerimisega mitte hea elu pärast. Ta peab seda äärmiseks abinõuks ja on sunnitud sellega nõustuma kapitalistliku korra päästmise nimel. Teisest küljest võib töölisklass mõnede majandusharude natsionaliseerimist kasutada monopolismivastaste jõudude koondamiseks ja selleks, et arendada töörahva laiade hulkade võitlust monopolide vastu, ülddemokraatlike, monopolismivastaste ümberkorralduste eest.

Kommunistlikud ja töölisparteid ei ole kapitalistlikes maades tööstuse ja teiste majandusharude natsionaliseerimise vastu. Kuid nad nõuavad niisugust natsionaliseerimist, mis õõnestaks monopolide positsioone ning parandaks töölisklassi ja kogu töörahva olukorda.

Riiklik tarbimine esineb väliselt kaupade ja teenuste riikliku kokkuostuna. Riiklik kokkuost kujutab endast stabiilset turgu, mis annab monopolidele kõrgeid kasumeid, sest riik ostab monopolidelt kaupu kõrgete hindadega. Valdav enamik riiklikust kokkuostust teenindab mittetootlikku tarbimist, mis on seotud peamiselt majanduse militariseerimisega.

Majanduse riiklik reguleerimine ja programmeerimine

Riiklik-monopolistliku kapitalismi väga tähtsaks vormiks on majanduse riiklik reguleerimine. Riiklik reguleerimine on tihedalt seotud riikliku omanduse arenemisega ja agressiivsete sõdade pidamisega.

Üheks majanduse reguleerimise tööriistaks on riigieelarve, mis neelab üha suurema osa rahvatulust. Eelarve abiga jaotatakse rahvatulu ümber monopolide kasuks. Seda tehakse ka kõrgete hindade kehtestamisega sõjalisele toodangule, mida annavad monopolid.

Riiklik reguleerimine laieneb ka töö ja kapitali vahelistele suhetele. Kodanlik riik rakendab laialdaselt, eriti sõjaliste kokkupõrgete aastail, abinõusid palga «kinnikülmutamiseks» ja selleks, et maha suruda tööliste streigiliikumist, millega taotletakse palga tõstmist ja töötingimuste parandamist. Töövahekordade reguleerimise abinõud on suunatud tööliste vastu ja neid rakendatakse monopolide huvides. Sellepärast oli täielik õigus V. I. Leninil, kui ta kirjutas: «Nii Ameerika kui ka Saksamaa «reguleerivad majanduselu» nii, et luua töölistele (ja osalt ka talupoegadele) s õ j a l i n e s u n n i t ö ö, pankuritele ja kapitalistidele aga p a r a d i i s.»[1]

Koos riiklik-monopolistliku reguleerimisega on viimastel aastatel tunduvalt arenenud kapitalistliku majanduse p r o g r a m m e e-

[1] V. I. L e n i n. Teosed, 25. kd., lk. 311.

rimine. Kapitalistliku majanduse programmeerimise all mõeldakse majanduse arendamise pikaajaliste programmide koostamist riigiorganite poolt. Kodanlikud riigid on sunnitud majandust programmeerima tootmise ühiskondlustumise kõrge astme ja kapitalistliku taastootmise vastuolude teravnemise tõttu kahe maailmasüsteemi — sotsialismi ja kapitalismi võistluse tingimustes.

Kapitalistlikku programmeerimist ei saa samastada rahvamajanduse planeerimisega sotsialistlikes maades. Riiklik-monopolistlik kapitalism ei kaota tootmisvahendite eraomandust ega saa tagada rahvamajanduse plaanipärast arendamist. Programmidel, mis kodanlikud riigiorganid koostavad, on eramonopolide suhtes vaid soovituse iseloom ja need täiendavad kapitalistliku majanduse reguleerimist. Nendes maades, kus riiklikul sektoril on märkimisväärne koht, on programmeerimise efektiivsus suurem. Eramonopolid võtavad soovitusi arvesse vaid sel juhul, kui need on neile kasulikud. Programmeerimine annab efekti sel juhul, kui sellega kaasnevad üksikute majandusharude arendamise ergutusabinõud. Sel juhul on programmeerimise tulemuseks rahvamajanduse struktuuri muutumine.

Vastupidiselt riiklikule programmeerimisele, mida tehakse monopolide huvides, võitlevad progressiivsed jõud programmeerimise eest, mis näeb ette monopolistliku omanduse demokraatlikku natsionaliseerimist, demokraatlikku kontrolli selle kasutamise üle ja töörahva elatustaseme tõstmist.

Rahvusvahelised riiklik-monopolistlikud organisatsioonid ja kapitalistlik integratsioon

Riiklik-monopolistlik kapitalism rahvusvahelistes majandussuhetes arenes laialdaselt pärast Teist maailmasõda. Määratu suurt mõju riiklik-monopolistliku kapitalismi intensiivistumisele rahvusvahelisel areenil avaldavad kapitalismi üldkriisi edasine süvenemine ning sotsialismi maailmasüsteemi edusammud majanduslikus võistluses kapitalismiga.

Välisturgude pärast toimuva võitluse ägenemisega kaasneb riigiaparaadi intensiivsem kasutamine väliskaubanduse reguleerimiseks monopolide huvides, kaupade ekspordi finantseerimiseks, arengumaadele ekspordikrediidi andmiseks, et nad saaksid osta kaupu laenu andvalt maalt viimasele soodsate hindadega.

Riiklik-monopolistliku kapitalismi areng väljendus pärast Teist maailmasõda ka riiklikus kapitali väljaveos laenude ja mitmesuguse «abi» näol arengumaadele, garantiide andmises erakapitalidele välismaal jne.

Iseäranis ulatuslikult arenes imperialistlike suurriikide majanduslik, tehniline ja muu «abi» arengumaadele, mida kasutatakse oma positsioonide kindlustamiseks neis maades, sealsete reaktsiooniliste režiimide toetamiseks jne.

Üheks kapitalistlike maade sõjajärgse olukorra tähtsamaks iseärasuseks on rahvusvaheliste riiklik-monopolistlike koondiste arenemine.

1951. aastal tekkis ülalmainitud Euroopa Söe- ja Terasekoondis, kuhu kuulusid Saksa Föderatiivne Vabariik, Prantsusmaa, Itaalia, Belgia, Luksemburg ja Holland. 50-ndate aastate lõpul moodustasid needsamad maad Euroopa Majandusühenduse (EM) — «ühisturu».

1960. aastal asutati teine rahvusvaheline riiklik-monopolistlik koondis — Euroopa Vabakaubanduse Assotsiatsioon (EVA). Sellesse kuulusid Inglismaa, Rootsi, Šveits, Austria, Taani, Island, Norra ja Portugal. 1973. aastal astusid Inglismaa ja Taani EM-i liikmeks.

Integratsiooni (majandusliku ja poliitilise ühinemise) ehk selliste rühmituste moodustamise tähtsamateks põhjusteks on tootmise ühiskondlustumise protsesside intensiivistumine, teaduse ja tehnika revolutsioon, imperialistidevaheliste vastuolude teravnemine. Imperialistlikud riigid püüavad integratsiooni abil inimühiskonna arenemise otsustavaks teguriks kujunenud sotsialismi maailmasüsteemile vastu seada kapitalistliku Euroopa ühendatud jõude, kindlustada agressiivsete liitude sõjalis-majanduslikku baasi.

«Ühisturu» eksisteerimise aastate jooksul on selle organisatsiooni piires kehtestatud kaupade tollivaba ringlus, kapitalide ja tööjõu vaba ringlus. Teiste riikidega kauplemiseks on ühisturumaad kehtestanud ühtsed tollitariifid, mis tõkestavad Ameerika Ühendriikide, Inglismaa ja teiste maade kaupade voolu sellele turule. See näitab halastamatut konkurentsivõitlust kapitalistlike maade majanduslike liitude vahel.

Rahvusvahelisi riiklik-monopolistlikke koondisi moodustati ka kaubanduse ning valuuta- ja finantssuhete alal. Nii sõlmiti 1947. aastal Üldine Tolli- ja Kaubanduskokkulepe (GATT). See on kõige ulatuslikum rahvusvaheline kaubanduskokkulepe. 1968. aasta algul kuulus sellesse 75 maad. GATT-i kaubanduspoliitika määravad imperialistlikud suurriigid. GATT-i tegevus kajastab vähe arengumaade huve, nende õigust kaitsta oma majandust, stabiliseerida toor- ja toiduainete hindu.

1947. aastal tekkisid ja hakkasid funktsioneerima Rahvusvaheline Valuutafond ning Rahvusvaheline Rekonstrueerimise ja Arendamise Pank. Kuigi need rajati ÜRO spetsialiseeritud asutuste õigustes, funktsioneerivad nad tegelikult Ameerika Ühendriikide finantsoligarhia kontrolli all.

Rahvusvahelised riiklik-monopolistlikud koondised soodustavad mõningal määral tootlike jõudude arenemist, kuid samal ajal muudavad nad imperialistlikud vastuolud teravamaks, kujunevad töörahva ekspluateerimise tugevdamise tööriistaks, võitlusvahendiks tugevate käes nõrkade vastu, kapitalistlike turgude jaotamise uueks vormiks.

3. RIIKLIK-MONOPOLISTLIK KAPITALISM JA KAASAEGSE KAPITALISMI VASTUOLUDE TERAVNEMINE

Kapitalistlike maade arenemise ebaühtluse suurenemine

Tootlike jõudude arenemine ja nende ühiskondlustumise kasv nõuavad objektiivselt majandusliku tegevuse reguleerimist ja programmeerimist kogu riigi ulatuses, kuid tootmisvahendite valdava osa erakapitalistlik omandus takistab majanduselu riiklikku reguleerimist. Riiklik-monopolistlik kapitalism tugevdab monopolide survet ja töölisklassi ekspluateerimist. Ta ekspluateerib ka nii väike- kui ka keskkodanlust. See kõik muudab teravamaks vastuolud ühelt poolt monopolide ja teiselt poolt töölisklassi ning väike- ja keskkodanluse vahel.

Süveneb kapitalistliku majanduse roiskumise ja ebastabiilsuse protsess. Teaduse ja tehnika progressi vältimatuks kaaslaseks kujuneb kapitalismi tingimustes massiline tööpuudus. Arenenud kapitalismimaades on praegu üle 8 miljoni töötatöölise. 1971. aasta algul oli Ameerika Ühendriikides 5,4 miljonit inimest täielikult ilma tööta.

Kaasaegne kapitalism kohaneb toimuvate muutustega, kasutades tootmisprotsessi riigi vahelesegamise meetodeid. Kodanlik riik kontsentreerib tohutud summad ning suunab need teaduse ja tehnika progressi kiirendamisele, samuti sõjalise võimsuse suurendamisele. Ent ta ei suuda kapitalismi põhivastuolust ega tema teistest vastuoludest üle saada. Veel enam, tekivad uued raskused, mille lahendamine käib kodanlikul riigil isegi liidus monopolidega üle jõu.

Sotsialistliku maailmasüsteemi tekkimine ja arenemine ning vanade koloniaalimpeeriumide kokkuvarisemine suurendab kapitalistlike maade arenemise ebaühtlust. Ebaühtluse suurenemine on kogu kapitalistliku süsteemi ebastabiilsuse kasvu tähtis tegur.

Kapitalistlike maade arenemise ebaühtluse suurenemine sõjajärgsel perioodil väljendub esiteks selles, et on oluliselt muutunud tähtsamate kapitalistlike maade osa tööstuslikus tootmises; teiseks selles, et on muutunud kapitalistlike maade osa ülemaailmses kapitalistlikus ekspordis; kolmandaks selles, et on tekkinud ja arenevad mitmesugused kapitalistlike maade riiklik-monopolistlikud grupeeringud, mis kiiresti muudavad jõudude vahekorda imperialistlikus leeris; neljandaks selles, et klassivõitluse teravuse aste on kapitalistlikes maades erinev.

Teise maailmasõja tagajärjel tugevnesid veelgi Ameerika Ühendriikide positsioonid kapitalistlikus maailmas. Kolm imperialistlikku suurriiki — Saksamaa, Itaalia ja Jaapan — purustati sõjaliselt. Inglismaa ja Prantsusmaa nõrgenesid oluliselt. Ameerika imperialism kasutas seda asjaolu uute positsioonide vallutamiseks kapitalistlikus maailmas. Ameerika Ühendriikide osa kapitalistliku maa-

ilma tööstuslikus tootmises kasvas 1938. aasta 37 protsendilt 56 protsendini 1948. aastal.

Alates 50-ndatest aastatest aga hakkas Ameerika Ühendriikide osa järk-järgult vähenema ja moodustas 1970. aastal natuke üle 43%. Kukkusid läbi Ameerika plaanid allutada Lääne-Euroopa oma võimule ja tugevdada imperialistlikku leeri eesotsas Ameerika Ühendriikidega.

Lääne-Euroopa kapitalistlikud maad suurendasid sõjajärgsetel aastatel mõnevõrra oma osa. See suurendamine toimus peamiselt «ühisturu» maade arvel, kes suurendasid oma erikaalu kapitalistliku maailma tööstuslikus tootmises 1948. aasta 13 protsendilt umbes 20 protsendini 1970. aastal. Seejuures oli kõige suurem kasv Saksa Föderatiivses Vabariigis, kes tõusis tööstusliku tootmise mahu poolest teisele kohale kapitalistlikus maailmas. Jaapan, kes praegu on kolmandal kohal, läks mitmete tähtsate majanduslike näitajate poolest (terase, autode, laevade jne. tootmises) Saksa Föderatiivsest Vabariigist ette.

Imperialistliku valitsemise sfääri ahenemine ja tähtsamate kapitalistlike maade jõudude vahekorra oluline muutumine, nende arenemise ebaühtluse suurenemine tingisid imperialistliku võitluse teravnemise kapitalistlikul maailmaturul. Imperialistlikud blokid ja monopolistide liidud ei kaota ega saagi kaotada arenemise ebaühtlust, vastuolusid ja konkurentsi kapitalistlikus maailmas.

Teaduse- ja tehnikarevolutsioon ning kaasaegse kapitalismi majandus

Ühiskondliku kapitali taastootmisele avaldab tänapäeva tingimustes määratu suurt mõju teaduse- ja tehnikarevolutsioon. See hõlmab nii tööstust kui ka teisi majandusharusid, annab tõuke aatomienergeetika, elektroonika, tootmise kemiseerimise, automatiseerimise arenemisele. Selle tagajärjel tekivad uued tööstusharud, süveneb ühiskondlik tööjaotus, kiireneb tootmise kasvutempo ja muutuvad teravamaks kapitalismi vastuolud majanduses.

Teaduse- ja tehnikarevolutsiooniga kaasneb masinate ja seadmete moraalse kulumise kiirenemine ning kasvav nõudmine nende järele. See stimuleerib ühiskondliku kapitali laiendatud taastootmist. Toimub põhjalik põllumajanduse tehniline ja majanduslik ümberkorraldamine, tööstuslike meetodite laialdane rakendamine kõigis rahvamajanduse sfäärides, millega samuti kaasneb turu tunduv laienemine.

Monopolid kasutavad teaduse ja tehnika progressi saavutusi laialdaselt oma positsioonide kindlustamiseks, tootmise efektiivsuse suurendamiseks ja arengutempo kiirendamiseks, töörahva intensiivsemaks ekspluateerimiseks ja rõhumiseks. Ühtlasi süvendab teaduse- ja tehnikarevolutsioon kapitalismi vastuolusid, tema üldkriisi.

Kapitalismi üldkriisist tingitud põhjalikud sotsiaalsed ja majanduslikud muutused on avaldanud määratu suurt mõju kapitalistliku tsükli kulgemisele, mille iseärasusi kaasaegsetes tingimustes me käsitlesime IV peatükis.

Militariseerimise süvenemine. Sõjatööstuskompleks

Riiklik-monopolistliku kapitalismi kasv muudab teravamaks imperialistlikud vastuolud ja süvendab enneolematul määral militarismi ja kapitalismi roiskumist kaasajal. Sõjad, majanduse militariseerimine ja sõjavarustus, mida monopolid müüvad riigile üleskruvitud hindadega, on monopoolsete kasumite tagamise tähtsaim vahend. Määratu suure osa natsionaalsest rikkusest kasutavad imperialistlikud riigid sõdade ettevalmistamiseks ja pidamiseks. Üha suurem osa imperialistlike riikide rahvatulust jaotatakse riigieelarve kaudu ümber, kasutatakse sõjalisteks kulutusteks.

Ameerika Ühendriikide sõjalised kulutused moodustasid Teise maailmasõja viie aasta jooksul 281,4 miljardit dollarit, viimase viie aasta jooksul on aga Ameerika Ühendriikides sõjaliseks otstarbeks kulutatud ligi 400 miljardit dollarit. NATO maade sõjalised kulutused moodustasid 1970. aastal 103 miljardit dollarit. Selle rahaga võiks ehitada kümneid miljoneid kortereid või sadu tuhandeid haiglaid ja koole. Agressiivse Põhja-Atlandi bloki olemasolu 20 aastaga on selle sõjamasina loomiseks ja täiustamiseks kulutatud ligikaudu 1300 miljardit dollarit. Enneolematult on kasvanud purustusvahendite maksumus. Uus aatomiallveelaev maksab 200 miljonit dollarit, Teise maailmasõja aastail aga maksis allveelaev 4,7 miljonit dollarit; pommituslennuki «B-52» 1961. aasta mudel maksab 7,9 miljonit dollarit, Teise maailmasõja aegne pommituslennuk aga 218 000 dollarit. Miljardeid dollareid kulutatakse termotuumarelva loomiseks.

Kaasaegne militarism, mille imperialism esile kutsub, on parasiidiks areneva teaduse kehal. Tarvitseb vaid öelda, et ligi 90% Ameerika Ühendriikide föderaalvalitsuse kulutustest, mis on ette nähtud teaduslikeks uurimistöödeks ja täiustusteks, suunatakse sõjalisteks uurimistöödeks.

Võidurelvastumine toob sellest osavõtvatele monopolidele tohutuid kasumeid. Aga ta ei suuda lahendada kaasaegse kapitalismi vastuolusid ja tagajärjeks on disproportsiooni suurenemine kapitalistlike maade majanduse arenemises, hindade tõus, inflatsioon, töörahva olukorra halvenemine ja lõppkokkuvõttes kapitalismi vastuolude teravnemine.

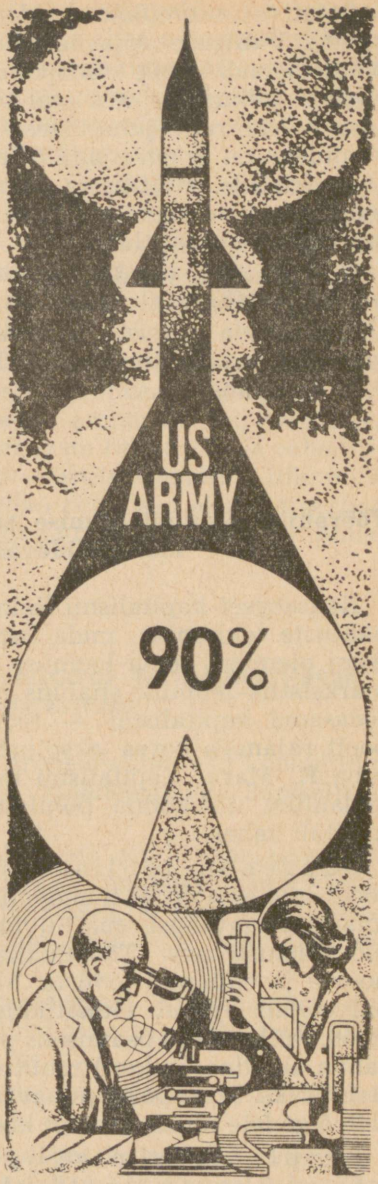
Kaasaegne imperialism, kümneid miljoneid inimelusid nõudnud kahe maailmasõja peasüüdlane, on tänapäeval loonud tohutu sõjamasina ja ähvardab inimkonda termotuumasõja ning sadade miljonite inimeste hukkumisega. Imperialism on endiselt rahuarmastavate rahvaste tõsine ja ohtlik vaenlane, peamise imperialistliku

riigi — Ameerika Ühendriikide agressiivsus on aga kasvanud. Aastate kaupa pidasid Ameerika Ühendriigid Vietnamis agressiivset sõda, mis oli juba ette määratud läbikukkumisele.

Riiklik-monopolistliku kapitalismi koostisosaks on imperialistlikes suurriikides sõjatööstuskompleks.

Sõjatööstuskompleks on kodanliku riigiaparaadi kõige agressiivsema osa — sõjaväeasutuste ja luureorganite liit suurte sõjatööstuse monopolidega, kes täidavad valdava osa sõjalistest tellimustest. L. I. Brežnev tähendas kommunistlike ja töölisparteide rahvusvahelisel nõupidamisel: «Kõige arenenumates kapitalistlikes riikides kasvab kiiresti nn. sõjatööstuskompleksi, s. o. suurmonopolide ja sõjaväelise kildkonna mõju riigiaparaadis. See kurjakuulutav liit osutab kasvavat toimet paljude imperialistlike riikide poliitikale, tehes selle veel reaktsioonilisemaks ja agressiivsemaks.»[1]

Kui 15 aastat tagasi oli sõjatööstuskompleks märgatavalt arenenud ainult Ameerika Ühendriikides, siis tänapäeva tingimustes on see kujunenud kõigis imperialistlikes suurriikides. Ameerika Ühendriikides ületas aastail 1961—1968 Pentagoni sõjaliste tellimuste üldsumma 253 miljardit dollarit, sealhulgas said monopolid tellimusi järgmiselt: «Lockheed Aircraft» — 12,5 miljardi dollari ulatuses, «General Dynamics» — 11,1 miljardi dollari ulatuses.

[1] Kommunistlike ja töölisparteide rahvusvaheline nõupidamine. Dokumendid ja materjalid. Tallinn 1969, lk. 42.

Sõjatööstuskompleksi sidemeid luuakse ka personaaluniooni kaudu. Valitsuse sõjaväeasutustesse tulevad sõjatööstuse monopolide agendid ning monopolide juhtivatesse organitesse — kõrged riigiametnikud. 1969. aastal töötas 2072 endist ohvitseri sõjatööstuse kontsernide juhatustes. Ameerika Ühendriikide sõjatööstuskompleks on kongressiga tihedalt seotud ning avaldab Ameerika Ühendriikide poliitilisele ja majanduslikule elule aina suuremat mõju. Oma sidemeid kasutades viib ta oma relvastumisprogramme kongressil edukalt läbi.

Kangelasliku vietnami rahva toetamine, võitlus sõjaohu vastu, võitlus militarismi vastu kõigis selle vormides, eriti Ameerika Ühendriikide ja teiste imperialistlike riikide sõjatööstuskompleksi vastu on kaasaja tingimustes kõigi rahuarmastavate jõudude tähtsaim ülesanne.

Töörahva ekspluateerimise suurenemine. Töölisklassi võitlus ja monopolidevastase rinde tekkimine

Kaasaegset kapitalismi iseloomustab majanduses terve rea uute nähtuste tekkimine, mida kapitalismi kaitsjad kujutavad kapitalismi olemuse, tema loomuse muutumisena. Nende uute nähtuste marksistlik-leninlik analüüs näitab aga, et nad väljendavad ikka sedasama kapitalismi — tööliste ekspluateerimisel kapitalistide poolt rajaneva korra ekspluataatorlikku loomust, mille paljastas juba K. Marx. Kapitalismi maailmas toimib endiselt täie jõuga kodanliku ühiskonna põhiline klassivastuolu — vastuolu töö ja kapitali vahel.

Suureneb töölisklassi ekspluateerimine. Seda soodustab asjaolu, et monopolid kasutavad teaduse ja tehnika revolutsiooni saavutusi oma huvides. Tõuseb töö intensiivsus, kasvab töövigastuste arv. Tööpuudus jääb kõrgele tasemele, iseäranis noorte ja elatanud tööliste hulgas, mis töörahva olukorda veelgi halvendab. Jätkub elukalliduse ja maksude tõus, areneb inflatsioon, mille üheks peamiseks põhjuseks on võidurelvastumine. Töörahva aineline olukord muutub niisugustes tingimustes väga ebastabiilseks. Monopolid püüavad töölisklassi ja töörahva teiste kihtide õlgadele üha suuremat koormat panna.

Ekspluateerimise ja rõhumise all ei kannata mitte üksnes töölisklass, vaid ka linnaelanike laiad keskkihid ning talupoegade ja farmerite hulgad. Kaasaegne teaduse- ja tehnikarevolutsioon on ebatavaliselt kiirendanud intelligentsi kihistumist, muutnud suure osa haritlasi palgalisteks töötajateks, keda ekspluateeritakse osavasti ja kes läheneb oma huvide ja seisundi poolest töölisklassile. Peamist kasu kaasaegsete tootlike jõudude rakendamisest, teaduse- ja

tehnikarevolutsiooni saavutustest saab tööstusfinantsoligarhia. «Teaduse ja tehnika revolutsioon,» rõhutatakse kommunistlike ja töölisparteide rahvusvahelise nõupidamise dokumendis, «kiirendab majanduse ühiskonnastamise protsessi; monopolide valitsemise tingimustes põhjustab see sotsiaalsete antagonismide taastootmist veel suuremas mastaabis ja veel teravamal kujul.»

Töörahva suurenev ekspluateerimine teravdab klassivõitlust, intensiivistab sotsiaalseid lahinguid kapitalistlikus ühiskonnas. Töörahva sotsiaal-majanduslike ja poliitiliste nõudmiste ring laieneb. Üha arvukamad töötajate väljaastumised kannavad poliitilist iseloomu. Kujuneb monopolidevastane rinne, mis ühendab laiu rahvakihte ja mille eesotsas on töölisklass.

Sotsialistliku maailmasüsteemi tekkimine ja tema edusammud sotsialismi ja kommunismi ehitamisel on võimsaks toetuseks töölisklassi revolutsioonilisele liikumisele arenenud kapitalistlikes maades ja asumaade ning sõltuvate rahvaste rahvuslikule vabadusliikumisele. Pealöögi suunab kaasaegne revolutsiooniline liikumine monopolide vastu, sest need on töörahva peamised ekspluateerijad ning kaasaegsete imperialistlike riikide agressiivse poliitika innustajad.

Kodanlike ja reformistlike «reguleeritava» ja «planeeritava» kapitalismi teooriate kriitika

Riiklik-monopolistliku kapitalismi arenedes ilmuvad kodanlikud ja reformistlikud «reguleeritava» ja «planeeritava» kapitalismi teooriad.

Monopolismieelse kapitalismi ajal peeti riigi vahelesegamist majandusellu ebasoovitavaks nähtuseks. Tänapäeva tingimustes leiavad paljud kodanlikud majandusteadlased, et riigi vahelesegamine kapitalistliku ühiskonna majandusellu on kapitalistliku korra kaitsmiseks ja päästmiseks vajalik.

Elu näitab, et väljamõeldised kaasaegsest kapitalismist kui «üldise heaolu riigist» ja «õitsvast ühiskonnast», mida kodanluse ideoloogid levitavad, ei pea sugugi paika.

Õitsevad ainult suurmonopolid, kes omastavad miljarditesse ulatuvaid kasumeid.

Ägedalt kaitsevad kaasaegset kapitalismi ka parempoolsed sotsialistid ja reformistid. Peamiseks sotsialismi ehitamise vahendiks on reformistide arvates kodanlik natsionaliseerimine lunaraha maksmisega. Ent kodanliku natsionaliseerimisega ei looda sotsialistlikku omandust. Riiklik omandus kapitalistlikes maades on kapitalistliku iseloomuga ja seda ei saa vastandada eramonopolidele. NLKP programmis öeldakse: «Parempoolsed sotsialistid ja revisionistid püüavad riiklik-monopolistlikku kapitalismi kujutada

peaaegu sotsialismina. Elu paljastab selle vale. Riiklik-monopolistlik kapitalism ei muuda imperialismi loomust.»

Kodanlikud ja reformistlikud teoreetikud arvavad, et riiklik reguleerimine ja programmeerimine võib tagada kapitalistliku majanduse plaanipärase arengu. Nad samastavad sotsialistliku planeerimise kapitalistliku majanduse programmeerimisega. Tegelikult taotleb riiklik-monopolistlik reguleerimine kodanlikus ühiskonnas, mis toimub monopolistliku kapitali huvidele vastavates vormides ja ulatuses, monopolistliku kapitali võimu säilitamist, ta ei suuda ohjeldada kapitalistliku turu stiihilisi jõude.

Kodanliku riigi vahelesegamine majandusellu ei muuda kapitalismi loomust ja sellega kaasneb kapitalistlike monopolide rikastumine. Üksnes marksistlik-leninlik poliitiline ökonoomia seletab õigesti riiklik-monopolistliku kapitalismi olemust ja tema kohta sotsialistliku ühiskonna materiaalsete eelduste ettevalmistamises.

Riiklik-monopolistlik kapitalism kui sotsialismi materiaalne ettevalmistus

Kapitalismi üldkriisi arenemine poole sajandi vältel näitab, et kapitalistlik maailmasüsteem on ammu küps proletariaadi sotsiaalseks revolutsiooniks. Monopolistliku kapitalismi ümberkasvamine riiklik-monopolistlikuks kapitalismiks tähistab kapitalistliku tootmise ühiskondlustamise kõrgeimat astet. Ent riiklik-monopolistlik kapitalism ei ole sotsialism, kuigi parempoolsed sotsialistid ja leiboristid püüavad seda tõestada. Riiklik-monopolistliku kapitalismi arenemine valmistab ette sotsialismi materiaalseid eeldusi.

Need ilmnevad kapitalistliku majanduse harukordses ühiskondlustumises riikliku omanduse näol, ühiskondliku tööjaotuse kasvus, kapitalistliku majanduse reguleerimises ja programmeerimises, majandustegevuse juhtimise, arvestuse, reguleerimise ja programmeerimise valdkonnas arenenud aparaadi loomises. V. I. Lenin rõhutas, et «monopolistlik riigikapitalism on kõige täielikum m a t e r i a a l n e ettevalmistus sotsialismiks, on selle k ü n n i s, on see ajalooredeli aste, mille (astme) ja sotsialismiks nimetatava astme vahel p o l e m i n g i s u g u s e i d v a h e a s t m e i d»[1].

Kuid kapitalism ei hukku automaatselt. Tänapäeva tingimustes määrab kapitali võimu kukutamise eest peetava võitluse põhijooned ja -suunad kolme ülemaailmse revolutsioonilise protsessi otsustava voolu — sotsialistliku maailmasüsteemi, arenenud kapitalistlike maade töölisliikumise ja rahvusliku vabadusliikumise jõud. Nende kolme võimsa revolutsioonilise voolu vastastikune toime lähendab vääramatu jõuga kapitalismi lõplikku kokkuvarisemist ja hukkumist.

[1] V. I. L e n i n. Teosed, 25. kd., lk. 334.

KÜSIMUSI VESTLUSEKS

1. Milles on riiklik-monopolistliku kapitalismi olemus?
2. Missugused on riiklik-monopolistliku kapitalismi arenemise põhivormid?
3. Mis on sõjatööstuskompleks?
4. Milles väljendub töölisklassi elutingimuste halvenemine ja klassivõitluse ägenemine tänapäeva tingimustes?
5. Mispärast V. I. Lenin nimetas riiklik-monopolistlikku kapitalismi «kõige täielikumaks sotsialismi materiaalseks ettevalmistuseks»?

VII PEATÜKK

KOLONIAALSÜSTEEMI LIKVIDEERIMINE JA VABANENUD MAADE ARENGUTEED

1. RAHVUSLIKU VABASTUSREVOLUTSIOONI ARENEMINE JA ISESEISVATE RIIKIDE MOODUSTAMINE

Kaasaegse rahvusliku vabastusrevolutsiooni iseloom

Võitlus rahvusliku ja poliitilise vabanemise eest algas asumaades nende orjastamise esimestest päevadest peale. Imperialismi arenemise varajasel etapil — enne kapitalismi üldkriisi — ei võtnud rahvuslik vabadusliikumine üldist iseloomu. See puhkes kord ühel, kord teisel maal, kord ägenes, kord rauges.

Kapitalismi jõudes üldkriisi ajajärku kujunesid rahvusliku vabadusliikumise arenemiseks uued tingimused. Tähtsaimaks neist on maailma esimese sotsialistliku riigi tekkimine ja pärast Teist maailmasõda sotsialismi muutumine maailmasüsteemiks, mis kujuneb järjest rohkem maailma arenemise otsustavaks teguriks.

Vastuolu kapitalistlike riikide ja asumaade vahel teravnes järsult. Välisimperialismi ülevõim hakkas takistama tootlike jõudude kasvu asumaades ja sõltuvates riikides. Selle säilides piirdus tootlike jõudude arenemine ühe-kahe majandusharu kasvuga, kusjuures ülejäänud olid seisaku ja isegi languse olukorras. Niisuguse olukorra kujukaks näiteks oli India, kes varustas Inglismaad puuvilla, džuudi ja muu toorainega, kuid ei suutnud ennast isegi mitte toiduainetega varustada. Tagajärjeks olid perioodiliselt korduvad näljahädad, mis viisid hauda miljoneid inimesi.

Konflikt ühelt poolt asumaade tootlike jõudude arenguvajaduste ja koloniaalrahvaste väljapääsmatu olukorra ning teiselt poolt imperialistliku ülevõimu ja rõhumise süsteemi vahel sai koloniaalsüsteemi kriisi majanduslikuks aluseks.

Selle kriisi poliitiliseks väljenduseks oli rõhutud rahvaste võitlus vabanemise eest — *rahvuslik vabastusrevolutsioon*. Rahvusliku vabastusrevolutsiooni teljeks on võitlus rahvusliku vabanemise eest, mis on imperialismi ikkest täieliku vabanemise eeldus. Kuid rahvuslik vabastusrevolutsioon ei ole suunatud ainult rahvusliku rõhumise vastu, vaid ka imperialismi ülevõimu ja kogu sellega seotud tootmissuhete süsteemi vastu, sest rahvad said aru, et just imperialism on nende viletsuse ja mahajäämuse põhjus. Rahvuslik vabastusrevolutsioon kasvas ümber rahvuslik-demokraatlikuks, imperialismivastaseks revolutsiooniks

ja liitus ülemaailmse revolutsioonilise protsessi üldise vooluga, kujunes üheks selle tähtsamaks suunaks. Paljudes maades hakkas võitlus rahvusliku vabanemise eest praktiliselt ümber kasvama võitluseks nii feodaalsete kui ka kapitalistlike ekspluateerimissuhete vastu.

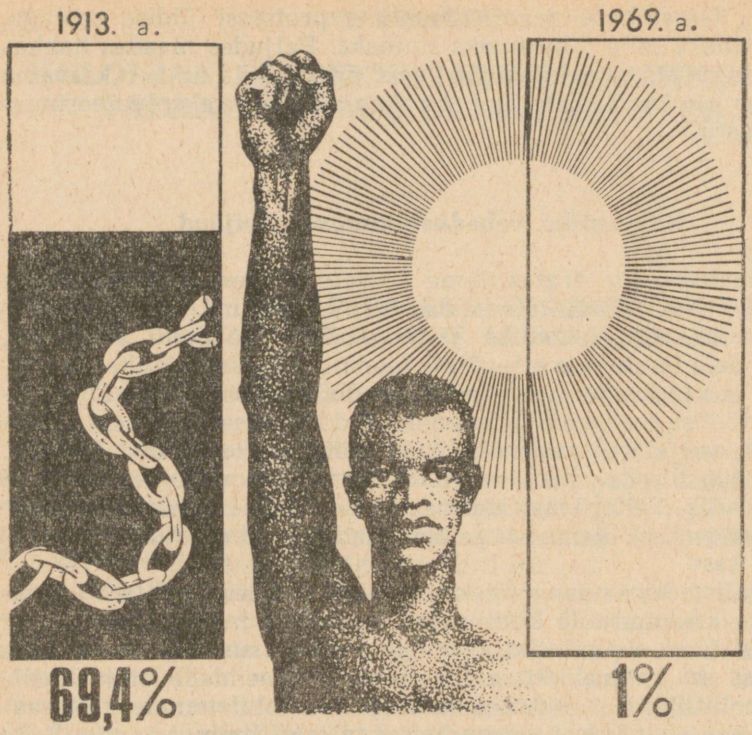
Rahvusliku vabadusliikumise põhijõud

Koloniaalsüsteem äratas tema loojate tahtest hoolimata ellu jõud, mis viisid hiljem koloniaalsüsteemi krahhini. Asi seisab selles, et asumaades istandike ja mäetööstusettevõtete rajamisel, monopolidele kuuluvate ettevõtete teenindamiseks vajalike elektrijaamade ja raudteede ehitamisel ei saadud läbi töölisteta. Kvalifitseeritud töölisi, meistreid ja insenere tõid kolonisaatorid metropolidest, sest nad ei tahtnud kohalikele töölistele oskustööd õpetada. Raskeks füüsiliseks tööks vajalike lihttööliste vedu sealt aga ei olnud kasulik. Sellepärast kaasnes monopolidele kuuluvate istandike ja ettevõtete olemasoluga asumaades paratamatult töölisklassi kasv.

Kolonialism kiirendas töölisklassi tekkimist, kuivõrd ta oli vajalik tööks väliskapitalile kuuluvates istandikes ja ettevõtetes, ning lõi ühtlasi tema ebainimliku ekspluateerimise süsteemi. Asumaade töölisklass sai kerjuslikku palka, tema kaasvendade majanduslikud ja poliitilised saavutused metropolides olid temale kättesaamatud. Oma ebavõrdset seisundit sai ta igal sammul tunda. Seda põhjustas imperialismi ülevõim.

Kolonialism soodustas ekspluateeritavates maades teataval määral ka kohaliku rahvusliku kodanluse tekkimist. Inimesed, kes töötasid väliskapitalile kuuluvais ettevõtetes, vajasid teenindamist. Sellepärast tekkisid väikekäsitöölised ja -kaupmehed, pesumajade ja restoranide omanikud jne. Nende hulgast kerkisid esile kõige edukamad, kes laiendasid oma ettevõtteid ja rikastusid. Niiviisi tekkis asumaades järk-järgult rahvuslik kodanlus. Ent tema kasvu takistas kolonisaatorite ülevõim, kes pidurdasid kõigi neile kättesaadavate majanduslike ja poliitiliste vahenditega rahvusliku majanduse arenemist. Selline poliitika muutis ka rahvusliku kodanluse võõramaiste orjastajate vaenlaseks. Erandiks oli see osa kohalikust kodanlusest, kes hakkas vahetalitajaks välismonopolide ja oma maa vahel, aidates väliskapitalil töörahvast ekspluteerida, kaubeldes väliskaupadega jne. Neile vahetalitajaile (nõndanimetatud kompradooridele) oli kolonialism nende eksisteerimise majanduslikuks aluseks ja nad toetasid koloniaalrežiimi, olid selle säilitamisest huvitatud.

Kolonialism näitas, et ta on ka kohaliku talurahva vaenlane. Paljudes rõhutud maades võtsid kolonisaatorid talupoegadelt maa ära ja andsid selle oma monopolidele. Kuid kohalike mõisnike valdusi nad ei puudutanud ja lasksid neil kasutada privileege, et neid

Koloniaalsüsteemi lagunemine

mitte enda vastu üles ässitada. Peaaegu kõigis asumaades, kus mõisnikke leidus, olid nad kolonisaatorite tugi ja liitlased. See ainult suurendas viha talupoegades, kes maapuuduse all kannatasid. Talupoegade silmis olid kolonisaatorid ja «omad» mõisnikud ühesugused vaenlased. Talupojad mõistsid, et mõisnikest saab vabaneda üksnes siis, kui võõramaised orjastajad on minema kihutatud. Sellepärast võttis talurahvas aktiivselt osa võitlusest imperialismi vastu. See andis rahvuslikule vabadusliikumisele massilise iseloomu, kuivõrd talurahvas moodustab asumaades ja sõltuvates riikides rahvastiku suurema osa.

Tänapäeva klassid — töölisklass ja kodanlus — ei ole veel kõigis vähearenenud maades kujunenud. Mõnedes maades on tugevad kogukondliku korra igandid, talurahvas on seotud kogukondliku omandusega (näiteks mitmetes Aafrika maades). Sellepärast juhivad sellistes maades rahvuslikku vabastusrevolutsiooni mitmesuguste klasside, kihtide ja sotsiaalsete gruppide — rahvusliku kodanluse, haritlaste, väikekodanluse, ohvitseride esindajad, kelle ümber koonduvad kõik imperialismivastased jõud.

Koloniaalsüsteemi kokkuvarisemine

Maailma esimese sotsialistliku riigi — Nõukogude Liidu abile ja toetusele tugineva imperialismivastase rahvusliku vabastusrevolutsiooni võimas tõus viis Teisele maailmasõjale järgnenud aastatel imperialismi koloniaalsüsteemi kokkuvarisemisele. Aastail 1945—1949 vabanes suur osa Aasia asumaadest. Aastail 1956—1962 said iseseisvuse enamik Aafrika riike. Praegu on veel koloniaalikke all umbes 1% maailma rahvastikust ja asumaade territoorium moodustab vähem kui 4% maakera territooriumist. Tegelikult on koloniaalsüsteem likvideeritud ning imperialismil tuleb uue olukorraga kohaneda ja otsida endiste asumaadega suhtlemiseks uusi vorme. Maailma kaardil on nüüd grupp riike, neid on umbes 90, keda tinglikult ühendatakse ühise nimetusega «arengumaad».

Noorte suveräänsete riikide suure grupi tekkimine on endiste asumaade rahvaste suur saavutus nende vabadusvõitluses imperialismi vastu. Ent see võitlus ei ole lõppenud. Maailmas on veel maid, kus imperialistid püüavad koloniaalkorda jõuga säilitada. Angoolas ja Mosambiigis, «Portugali» Gineas ja mõnedes teistes maades võitlevad rahvad kangelaslikult võõramaiste orjastajate vastu. Lõuna-Ameerikas ja Lõuna-Aafrikas püsib rassistlik režiim, rahvahulgad avaldavad sellele üha suuremat vastupanu. Kolonialismi lõplik likvideerimine kõigis tema avaldumisvormides on kaasaja edasilükkamatu ülesanne.

Arengumaade eripärane seisund maailmamajanduses

«Noored suveräänsed riigid ei kuulu ei imperialistlike riikide süsteemi ega ka sotsialistlike riikide süsteemi. Kuid rõhuv enamik neist ei ole veel end lahti rebinud kapitalistlikust maailmamajandusest, ehkki neile kuulub seal eriline koht. See on maailma osa, mida ikka veel ekspluateerivad kapitalistlikud monopolid,»[1] öeldakse NLKP programmis.

Muidugi, selle grupi üksikud maad erinevad üksteisest oluliselt sotsiaal-majandusliku arenemise taseme poolest. Näiteks Indial, Brasiilial ja Mehhikol on juba suhteliselt arenenud tööstus ning proletariaat on seal välja kujunenud, troopilise Aafrika vabariikides aga on vaid üksikuid tööstusettevõtteid, 80—90% nende rahvastikust elatub põllumajandusest, mis on üpris mahajäänud, sageli naturaalse iseloomuga. Ka oma suuruse ja rahva arvu poolest on arengumaad üsnagi erinevad: Indias elab 550 miljonit inimest, 26 maal 42-st Aafrika iseseisvast riigist aga elab alla 5 miljoni inimese ning 8 maal kuni 1 miljon inimest. Arengumaade hulgas on ülekaalus väikeriigid.

---

[1] Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei XXII kongress. Stenogramm, lk. 243.

Ent kõigist üksikute arengumaade erinevustest hoolimata on neil ühiseid jooni, mis võimaldabki neid ühte gruppi ühendada. Kapitalistlik tootmisviis ei ole nendes maades jagamatult valitsev ning moodustab vaid ühe sektori. Mõnedes maades on see rohkem arenenud ja levinud (näiteks Indias, Brasiilias, Argentiinas, Mehhikos, Tseilonis jt.), teistes vähem, mõnedes aga on alles algstaadiumis (valdav osa Aafrika riike). Arengumaade majanduses on ülekaalus kapitalismieelsed sektorid — patriarhaalne-kogukondlik, feodaalne ja poolfeodaalne ning väikekaubatootmine. Ühised huvid võitluses imperialismi vastu, majandusliku baasi sarnasus seab arengumaade ette ühed ja needsamad ülesanded, põhjustab ühtesid ja neidsamu raskusi.

Poliitiline iseseisvus on vabanenud maade arenemise lähtepunkt

Antiimperialistlik revolutsioon likvideeris imperialismi koloniaalsüsteemi. Selle revolutsiooni arenemise ja võidu tulemusena astusid maailma areenile endiste asumaade ja sõltuvate riikide asemele poliitiliselt iseseisvad riigid.

Poliitilise iseseisvuse kättevõitmine kulges erinevaid teid pidi ja erinevates vormides. Mõnedel rahvastel tuli iseseisvus kätte võita ägedas relvastatud võitluses kolonisaatorite vastu — näiteks Alžeerias ja Vietnamis, tänapäeval — Aafrikas asuvate Portugali asumaade rahvastel. Teised pidasid oma rõhujatega pikaajalist ja visa poliitilist võitlust — näiteks India ja mitmed Araabiamaad. Mõned maad said poliitilise iseseisvuse otsekui oma endiste peremeeste «käest» — mitmed Prantsus- ja Inglismaa asumaad Aafrikas. Kuid ka viimasel juhul oli poliitiline iseseisvus rahvusliku vabadusvõitluse tulemus, kuivõrd kolonisaatorid loobusid «vabatahtlikult» võimust ainult selleks, et vägivaldset vabastamist vältida ja niiviisi oma majanduslikku mõju endistes asumaades säilitada. Millisel teel poliitilise iseseisvuse saavutamine ka ei toimunud, selle kättevõitmine oli igal juhul rahvusliku vabastusrevolutsiooni tulemus.

Ent ainuüksi poliitilisest iseseisvusest ei piisa veel selleks, et tõsta arenemistaset, parandada rahva elutingimusi, kindlustada talle tööd, luua võimalused hariduse saamiseks jne. Kuid poliitiliselt sõltumatu maa võib oma ressursse käsutada, oma majanduse arenemist iseseisvalt suunata, juhindudes omaenda huvidest, s. o. võib alustada võitlust majandusliku sõltumatuse eest. Seega on poliitilise iseseisvuse kättevõitmine edasise sotsiaal-majandusliku arenemise lähtepunkt, sellega algab rahvusliku vabastusrevolutsiooni teine etapp — majandusliku sõltumatuse eest võitlemise etapp ja poliitiline iseseisvus on selles võitluses tähtis tegur.

2. VABANENUD MAADE ARENGUTEED

Kolonialismi ränk pärand

Kolonialismi poliitilise süsteemi kokkuvarisemise tagajärjel tekkinud noored riigid said kolonialismilt päranduseks majanduse, mille iseloomulikeks joonteks on mahajäämus ja sõltuvus imperialistlikest monopolidest.

Torkab silma nende riikide tootlike jõudude madal arenemistase. Tootmises kasutatakse põhiliselt aegunud meetodeid, algelisi tööriistu. Rööbiti eksisteerivad patriarhaal-kogukondlikud suhted, feodaalsuhted, kapitalismi algmed, väikekaubatootmine. Väliskapitalile kuuluvad istandikud ja ettevõtted moodustasid enamikus neis maades vabanemise momendil saarekesi, mis olid kogu ülejäänud majandusega vähe seotud ja allutatud maailmaturule. Kuivõrd suurel määral vabanenud maad oma endistest metropolidest maha jäid, nähtub sellest, et natsionaalne koguprodukt iga elaniku kohta moodustas 1950. aastal majanduslikult arenenud riikides keskmiselt 1080 dollarit, arengumaades aga 105 dollarit. See vahe ei ole tänapäevani likvideeritud ja suureneb aina. Lisaks kõrgele töö ekspluateerimise normile põhjustab seda tohutu erinevus tööviljakuses: arengumaade tööstuses on tööviljakus 5—7 korda madalam kui arenenud kapitalistlikes maades ning põllumajanduses isegi 20—25 korda madalam. Sellepärast on töörahva hulkade elutase kerjuslik.

Vabanenud maade majanduse mahajäämus põhjustab majandusliku sõltuvuse endistest metropolidest. Majanduslikult mahajäänud maal ei ole küllaldasi sisemisi akumulatsiooniallikaid. Kasumid sinna mahutatud väliskapitali pealt ei kujune laiendatud taastootmise baasiks, vaid pumbatakse sealt välja. Mõnede arvestuste kohaselt saadakse arengumaadest kasumite ja dividendide näol iga aasta 10—12 miljardit dollarit. Seega rohkem kui tuleb aastas uusi kapitalimahutusi arenenud maadest. Kolonialismi perioodil loodud ekspluateerimissüsteem süvendas asumaade ja poolasumaade mahajäämust ega lasknud neil sõltuvuse pihtide vahelt välja rabelda.

Kolonialismilt päranduseks saadud majanduse struktuur pidurdab vajaliku akumulatsiooni loomist, selleta on aga majanduslik sõltumatus kättesaamatu. Kolonialismi pärandist vabanemiseks on tarvis see struktuur otsustavalt ja üsna põhjalikult lammutada, on tarvilikud mitmed sotsiaal-majanduslikud ümberkorraldused. Need moodustavad majandusliku sõltumatuse eest võitlemise praeguse etapi sisu.

Millised sotsiaal-majanduslikud ümberkorraldused on vajalikud majandusliku sõltumatuse saavutamiseks?

Kõigepealt peab noor suveräänne riik likvideerima väliskapitali ülevõimu, et purustada see ekspluateerimissüsteem, mis põhjustab majanduslikku sõltuvust. Seda on võimalik saavutada väliskapi-

talile kuuluvate ettevõtete natsionaliseerimisega või nende tegevuse üle kontrolli sisseseadmisega. Nii ühel kui teisel juhul suletakse see kanal, mida mööda voolab maalt välja suur osa sisemisest akumulatsioonist. Nende abinõude rakendamine võimaldab alustada industrialiseerimist. Industrialiseerimisel on tähtsad sotsiaal-majaduslikud tagajärjed: kasvab töölisklass, lammutatakse majanduse vana, koloniaalne ja luuakse uus paljuharuline struktuur. See vähendab noorte riikide sõltumist kapitalistlikust maailmaturust ja hindade kõikumisest seal, mis ühekülgselt arenenud maade olukorrale nii ränka mõju avaldab.

Teiseks tähtsaks sotsiaal-majanduslike ümberkorralduste suunaks arengumaades on agraarreformid. Põllumajanduse mahajäämus ja madal tööviljakuse tase, kapitalismieelsete ekspluateerimisvormide domineerimine pidurdab tööstuse arenemist, piirab siseturu kasvu, takistab uute klasside kujunemist. Maavalduse vanade vormide ja nendega seotud aegunud, vähetootlike majandamisvormide likvideerimine, maa andmine talupoegade kätte, põllumajandusliku tootmise tehniline rekonstrueerimine, kooperatsiooni ja riiklike majandite arendamine avab tee põllumajanduse ja kogu maa majanduse tõusuks, töötavate talupoegade viletsuse likvideerimiseks.

Kõigi nende abinõude rakendamine võimaldab vabanenud maadel likvideerida majandusliku mahajäämuse, suurendada akumulatsiooni ja avada tee sotsiaal-majanduslikuks progressiks, mis toob kaasa nende majandusliku sõltumatuse.

Ümberkorraldused puudutavad mitmesuguste sotsiaalsete gruppide ja klasside konkreetseid huve. Need klassid või sotsiaalsed grupid, kes tahavad oma vana seisundit ja privileege säilitada, on ümberkorralduste tegemise vastu. Need on välismonopolid ja nendega seotud kohalike elanike esindajad — feodaalid, hõimujuhid (need moodustavad Aafrika maades küllaltki mõjuka ja arvuka grupi), sellistes maades aga nagu India — rahvuslikud kapitalistlikud monopolid. Need grupid teevad kõik selleks, et riigile survet avaldada ja takistada progressiivsete ümberkorralduste tegemist, mis nende positsiooni nõrgendaksid. Sellepärast on noore riigi sotsiaal-majanduslik poliitika terava poliitilise võitluse areeniks. Imperialismi ja sisemise reaktsiooni ühendatud jõudude vastupanu murdmiseks ning arengumaade majandusliku sõltumatuse saavutamiseks on tarvis kõigi progressiivsete jõudude mobiliseerimist ja ühtsust.

Kaks arenguteed

Vabanenud maad peavad majandusliku sõltumatuse saavutamiseks valima ühe kahest võimalikust teest: kas arendama kapitalismi või, jättes vahele kapitalismi, sammuma sotsialismi suunas. Emb-kumb tee valitakse sotsiaalsete jõudude reaalse kokkupõrke

protsessis. See otsustatakse praktiliselt ülddemokraatlike ümberkorralduste tegemise eest võitlemise käigus. Kuidas lahendada väliskapitali küsimus — kas sulgeda talle ligipääs või piirata tema tegevust ja võtta kontrolli alla? Kas natsionaliseerida väliskapitalile kuuluvad ettevõtted või jätta nad endiste omanike valdusesse? Kuidas natsionaliseerida (kui seda on otsustatud teha) — kas lunaraha maksmisega või tasuta? Millises tempos läbi viia industrialiseerimine ja millistest allikatest seda finantseerida? Lõpuks, kas teha agraarseid ümberkorraldusi ja kuivõrd radikaalselt?

Kõiki neid küsimusi saab lahendada erineval viisil. Võib näiteks industrialiseerida laialdaselt kaasa tõmmates väliskapitali, kellele antakse täielik ja kontrollimatu tegevusvabadus. Selline finantseerimise viis võib mõningates kihtides poolehoidu leida. Ent industrialiseerimise tulemuseks ei ole sel juhul majanduse koloniaalstruktuuri lammutamine ja põhjalik ümberkorraldamine, säilib ekspluateerimine ja sõltuvus imperialismist. Agraarseid ümberkorraldusi tehes võib silmas pidada tingimuste loomist kapitalistliku suurpõllumajanduse arenemiseks. See võimaldaks põllumajanduse tootlikkust tõsta, selle kaubalisust suurendada, kuid tooks paratamatult kaasa paljude talumajandite laostumise. Ladvakiht rikastub, kuid töörahva viletsus suureneb. Mahajäämuse likvideerimine kapitalistlikku arenguteed kasutades on rahvale piinarikas ja pikaajaline protsess. See kestab paljude põlvkondade vältel, kuid majanduslik sõltuvus säilib. See võtab ainult mõnevõrra teistsugused vormid, mis ei ole nii avalikud. Vana kolonialismi asemele astub neokolonialism.

Ent kõiki neid küsimusi saab lahendada ka teisiti — mitte kitsa ladvakihi huvides, vaid kogu rahva huvides, ülddemokraatlike ümberkorralduste järjekindla ja radikaalse läbiviimise alusel. Sel juhul ilmneb järjest selgemini rahvusliku vabastusrevolutsiooni imperialismivastane suunitlus ja avaneb võimalus sotsialismi suunas arenedes kapitalismi vahele jätta, s. o. suunata areng mittekapitalistlikule teele.

Sellise tee võimalikkust nägid ette ja selle näitasid kätte marksismi rajajad. V. I. Lenin arendas seda väga tähtsat teesi edasi ja näitas, et tingimuseks, mis võimaldab mahajäänud rahvastel mittekapitalistlikku arenguteed kasutada, on sotsialistlike maade abi, tuginemine rahvusvahelisele töölisklassile. Nõukogude Liidu idavabariigid tõestasid praktikas selle teesi õigsust ja elujõudu. Tänapäeval on koloniaalvõimust vabanenud rahvastel avanenud võimalus kasutada mittekapitalistlikku arenguteed perspektiiviga edaspidi üle minna sotsialistliku ühiskonna ehitamisele. «Tänapäeva rahvusliku vabadusliikumise eesrindlikuks väesalgaks on mittekapitalistlikule arenguteele asunud maad, s. o. need, kes on võtnud kursi sotsialistliku ühiskonna ehitamisele tulevikus,» öeldakse NLKP XXIV kongressi resolutsioonis NLKP Keskkomitee aruande põhjal. Otsustavaks teguriks, mis määrab mittekapitalistliku arengutee valiku ja selle realiseerimise võimalikkuse, on

riigivõim. Riigiks, kes suudab mittekapitalistliku arengu teoks teha, s. o. rahvuslikku vabastusrevolutsiooni süvendada ja temas peituvad kapitalismivastased tendentsid realiseerida, on sotsialistliku orientatsiooniga riik. See on riik, kus poliitiline võim kuulub progressiivsetele patriootlikele jõududele, kes on ühinenud rahvusrindeks, mis hõlmab mitmesuguseid sotsiaalseid kihte, proletaarseid ja mitteproletaarseid: töölisklassi, talurahvast, väikekodanlust, haritlaskonda, ohvitserkonda, rahvusliku kodanluse imperialismivaenulikku osa.

Selline riik on jõud, kes organiseerib mittekapitalistlikku arenemist ja viib seda ellu. Ta organiseerib tootlike jõudude arendamist pikaajaliste plaanide alusel, tungib omandussuhetesse, et kapitalismi vahele jätta või selle arenemist piirata (kui kapitalistlikud suhted on juba tekkinud ja riigis on juba kujunenud kapitalistlik sektor).

Kõigis nendes abinõudes on põhilise tähtsusega rahvamajanduses riikliku sektori moodustamine. Riiklik sektor luuakse koloniaalvõimudele või kompradoorsetele kihtidele kuulunud omandi natsionaliseerimise ja uute ettevõtete ehitamise teel. Mõned mittekapitalistlikku arenguteed sammuvad riigid on riikliku sektori arendamises olulist edu saavutanud. Näiteks Egiptuse Araabia Vabariigis on riikliku sektori osa tööstustoodangu üldmahus jõudnud 85 protsendini. Birmas kuulub riigile üle 80% hankivast ja ligi 60% töötlevast tööstusest, krediidi ja panganduse sfääris on riigi osa jõudnud 100 protsendini. Süürias on umbes 80% tööstuslikust tootmisest koondatud riigi kätte.

Muidugi ei ole riiklik sektor veel juhtiv kaugeltki mitte kõigis maades, kes on valinud mittekapitalistliku tee. Kuid selle kasvu ja tugevdamise vajadusest saavad kõik aru. Üksnes riiklikule sektorile tuginedes saab riik küllaldase efektiivsusega majandust reguleerida ja planeerida, maa industrialiseerimise poliitikat edukalt ellu viia. Riikliku sektori laienemine, selle muutumine efektiivsemaks aitab suurendada sisemist akumulatsiooni ning järelikult vähendada sõltuvust monopolistliku väliskapitali juurdevoolust. Mida suurem ja efektiivsem on riiklik sektor, seda kindlam on riigi majanduslik ja poliitiline positsioon. Seega etendab riiklik sektor objektiivselt mitte ainult imperialismivastast, vaid ka kapitalismivastast osa. Selle tugevdamine on tulevikus sotsialismile ülemineku peamisi eeldusi.

Neokolonialism kui sõltumatust ähvardav oht

Koloniaalsüsteemi kokkuvarisemine ohustas kogu mahajäänud maade imperialistliku ekspluateerimise süsteemi. Esimestel aastatel pärast Teise maailmasõja lõppu püüdis imperialism oma positsiooni vabanenud riikides kindlustada, arendades energilist tegevust sõjaliste liitude ja blokkide organiseerimise alal. Samal ajal

võitles ta avalikult rahvusliku vabastusrevolutsiooni vastu, pidades julmi koloniaalsõdu. Reaktsiooniliste režiimide toetamisega lootis imperialism luua uue sõltuvuse süsteemi, säilitada ja tugevdada kontrolli mahajäänud maade üle. Ent see strateegia ei õigustanud end ega andnud oodatud tulemusi, sest jõudude vahekord maailmas kujuneb järjest rohkem imperialismi kahjuks.

Kuivõrd ei saanud enam olla tagasipöördumist avalikule kolonialismile, oli imperialism sunnitud otsima oma mõju säilitamiseks vabanenud maades uusi teid ja vahendeid. Vana, «klassikalise» kolonialismi asemele astus neokolonialism, s. o. uute tingimustega kohanenud kolonialism, mis varjab oma ekspluataatorlikku olemust «liberalismi» maskiga. Neokolonialism nõudis vabanenud maade suhtes uue majandusliku strateegia väljatöötamist. Selle eesmärgiks on takistada nende maade lahkulöömist kapitalistlikust süsteemist, hoida neid imperialistliku ekspluateerimise sfääris ja kindlustada seega kapitalismi positsiooni ja perspektiive.

Enamik kodanluse teoreetikuid seab endale eesmärgiks rajada imperialismi neokolonialistlikule strateegiale teaduslik baas. Need «teoreetikud» ei lähtu sellest, et tänapäeva maailmas eksisteerivad kõrvuti kaks vastandlikku sotsiaal-majanduslikku süsteemi ja et tunnuseks, mille alusel maid eraldatakse, on see, millisesse ühiskondlikku süsteemi nad kuuluvad. Nad rühmitavad maid «rikkuse» või «vaesuse» tunnuse järgi, vastandades «rikkaid» rahvusi «vaestele». Esimeste hulka arvavad nad nii arenenud imperialistlikud riigid kui ka sotsialistlikud maad.

Ühest küljest vastandatakse seega sotsialistlikud maad arengumaadele, teisest küljest aga mätsitakse kinni vastuolu imperialismi ja arengumaade vahel. Tagaplaanile jääb asjaolu, et nende riikide vaesus ja mahajäämus on imperialistlike maade rikkuse tagakülg, et imperialistlikud riigid kannavad täit vastutust noorte rahvusriikide praeguse olukorra eest, kuivõrd nad neid pikka aega ekspluateerisid ja riisusid.

Imperialismi ja neokolonialismi ideoloogid ei hakka tänapäeval enam avalikult eitama, et industrialiseerimine on vabanenud maadele vajalik, kuid nad püüavad neid igati veenda, et industrialiseerimine on raske ja riskantne üritus, et seda tuleb läbi viia ettevaatlikult, järk-järgult üle minnes väikeettevõtetelt suuremate loomisele ja kergetööstust eelistades. Nad eitavad rasketööstuse kiire arendamise ja sel alusel kogu rahvamajanduse tehnilise rekonstrueerimise võimalikkust. Nende arvates peab noorte riikide areng minema sedasama teed, mida mööda kulges omal ajal Inglismaa ja teiste industriaalmaade areng, s. o. nad peavad läbi tegema kõik tööstuse arenemise etapid. Ometi võivad maad, kes alustavad industrialiseerimist tänapäeva olukorras, otsekohe üle võtta rohkem arenenud maadelt eesrindlikku tehnikat ja tootmise organisatsiooni ja niiviisi oma arengut kiirendada. See on muidugi võimalik üksnes tööstusmaade tõelise abi korral. Kogu imperialistlike riikide tegevuse, sealhulgas ka nende «abi» eesmärgiks on, et noo-

red riigid jääksid välisriikide kapitalimahutustest ja tehnikast sõltuvaks.

Varem olid asumaad ja sõltuvad riigid vaid arenenud kapitalistlike maade varustajad toorainega. Nüüd aitavad imperialistlikud riigid, selleks et mahajäänud maid kapitalismi orbiidis hoida, majanduse koloniaalstruktuuri ümber korraldada ning likvideerida kõige kisendavamaid feodalismi jäänuseid ja muid igandeid, mis nende arenemist pidurdavad. Teiste sõnadega, imperialism teeb kõik selleks, et seal kapitalismi arendada. Sel teel loodab imperialism arengumaid oma majandusliku ja poliitilise mõju all hoida, nende sõltuvust säilitada.

See imperialismi uus neokolonialistlik strateegia ei välista rahvusliku vabastusrevolutsiooni sõjalist mahasurumist: agressiivne sõda, mida Ameerika Ühendriigid pidasid Vietnamis, avalik toetus Iisraeli agressiivsetele aktsioonidele araabia rahvaste vastu, revolutsiooni lämmatamise katse Kuubas — kõik need on selle strateegia lülid, mille eesmärgiks on kapitalismi päästmine noortes arengumaades.

Nõukogude Liidu ja teiste sotsialistlike riikide abi vabanenud maadele

Neokolonialismile, mis on vabanenud maade sõltumatule arenemisele peamiseks ohuks, avaldab vastumõju sotsialistlike riikide vennalik ja omakasupüüdmatu abi nendele maadele, mis hõlbustab noorte riikide võitlust majandusliku sõltumatuse ja sotsiaalse progressi eest.

Imperialistlikud riigid ei anna meelsasti oma kapitale ja riiklikku abi rasketööstuse rajamiseks arengumaades. Sotsialistlikud riigid aga pakuvad oma abi esmajoones rasketööstuse ettevõtete rajamiseks. Nad aitavad rajada arengumaades kütuse- ja energeetika-, metallurgia- ja masinaehituse baasi, aitavad hea meelega organiseerida ka tööstusharusid, mis toodavad kaupu elanikele. Käesoleval ajal on ainuüksi Nõukogude Liidul majandusliku ja tehnilise koostöö kokkulepped 39 Aasia, Aafrika ja Ladina-Ameerika arengumaaga, kus on juba ehitatud ja käiku lastud ligi 330 ettevõtet. Nõukogude Liit on andnud majanduse arendamiseks pikaajalist krediiti kogusummas üle 5 miljardi rubla. Umbes 70% kõigist summadest läheb tööstuse arendamiseks. Ettevõtted, mis sotsialistlikud riigid rajavad, varustatakse ajakohaste seadmetega ja neis kasutatakse uusimaid tehnoloogilisi meetodeid. Tavaliselt annab iga selline ettevõte pärast käikulaskmist suure osa vastava tööstusala rahvuslikust toodangust. Näiteks Nõukogude Liidu abiga rajatud Bhilai metallurgiatehas annab 30% musta metalli kogutoodangust Indias. Assuani hüdroelektrijaam, mis rajati NSV Liidu majandusliku ja tehnilise abiga, hakkab andma iga aasta 2 korda

rohkem energiat kui annavad praegu kõik Egiptuse Araabia Vabariigi elektrijaamad.

Väga tähtsad on arengumaadele majandusliku abi tingimused. Nõukogude Liidu ja teiste sotsialistlike riikide krediidid kustutatakse tavaliselt kaubasaadetiste või kohaliku valuutaga. Ka viimasel juhul ostetakse tegelikult kohalikke kaupu, mis võimaldab noortel riikidel suurendada oma toodangu turustamist. See on neile väga tähtis, sest maailmaturul on neil raske konkureerida teiste tootjatega. Krediite antakse 12—15 aastaks, s. o. ajaks, mille jooksul ettevõtte ehitamine lõpetatakse, nii et krediite saab tasuda juba ettevõtte toodangust. Pealegi on protsendimäär üpris madal — 2,5—3% aastas. Ei saa rõhutamata jätta, et need soodsad tingimused, mida Nõukogude Liit ja teised sotsialistlikud riigid võimaldavad, sunnivad ka imperialistlikke maid protsendimäära oma krediitide pealt alandama.

Väga tähtsaks sotsialistlike maade abi liigiks on kaasabi rahvusliku kaadri ettevalmistamises arengumaade majanduse ja kultuuri tarvis. Kaadri ettevalmistamine toimub niihästi kohapeal, ühe või teise objekti ehitamise ja töölerakendamise protsessis kui ka NSV Liidu ja teiste sotsialistlike riikide kõrgemates õppeasutustes, samuti õppeasutuste rajamisega arengumaades. Ainuüksi Nõukogude Liit on rajanud ja rajab üle 100 õppeasutuse — instituudi, tehnikumi, tehnika- ja keskkooli ning õppekeskuse. Omaenda rahvusliku intelligentsi loomine on arengumaade tähtis ülesanne ning sotsialistlike riikide vennalik abi aitab neil seda ülesannet lahendada.

Seega kindlustab selle majandusliku abi ulatus, iseloom ja tingimused, mida sotsialistlik maailmasüsteem annab oma majandusliku sõltumatuse eest võitlevatele maadele, nende positsioone imperialismi suhtes, aitab neil neokolonialismile vastu seista. Nende maade rahvad veenduvad omaenda kogemuste najal, kes on nende tõelised sõbrad.

KÜSIMUSI VESTLUSEKS

1. Milles on kaasaegse rahvusliku vabastusrevolutsiooni iseärasused ja millised on selle liikumapanevad jõud?
2. Mispärast kerkib esiplaanile vabanenud maade majandusliku sõltumatuse kättevõitmise ülesanne?
3. Milles on vabanenud maade mittekapitalistliku arengutee eelised?
4. Mis on neokolonialism?
5. Mis poolest on tähtis Nõukogude Liidu ja teiste sotsialistlike riikide abi arengumaadele?

VIII PEATÜKK

SOTSIALISTLIKU MAJANDUSSÜSTEEMI TEKKIMINE JA PÕHIJOONED

1. KAPITALISMILT SOTSIALISMILE ÜLEMINEKU AJAJÄRK

Kapitalismilt sotsialismile ülemineku ajajärgu vajalikkus ja olemus

Inimühiskonna arenemise käesoleva ajastu peasisu moodustab revolutsiooniline üleminek kapitalismilt sotsialismile.

Kuidas see üleminek toimub? Me teame juba, et kapitalism kujunes stiihiliselt temale eelnenud korra — feodalismi rüpes. Sotsialism ei saa kapitalismi rüpes tekkida. Millega seda seletada?

Üleminek sotsialismile tähendab kõigi ekspluataatorliku eraomanduse vormide lõplikku likvideerimist ja inimese igasuguse ekspluateerimise täielikku kaotamist. Sotsialismi majanduslik alus — ühiskondlik omandus — ei saa kapitalistliku korra rüpes stiihiliselt kujuneda ega areneda. Kapitalismi rüpes kujunevad vaid sotsialismi materiaalsed ja vaimsed eeldused. Proletariaat ei saa enne poliitilise võimu kättevõitmist organiseerida ühiskondlikku majandust, sest kõik põhilised tootmisvahendid on kodanluse käes. Kodanlus aga, nagu nähtub ajaloolistest kogemustest, ei kavatse vabatahtlikult oma majanduslikke ja poliitilisi eesõigusi loovutada.

Järelikult on sotsialismi ülesehitamiseks tarvis ühiskondlikku jõudu, kes sunniks kodanlust rahvale tootmisvahendid ära andma. Niisuguseks jõuks võib olla ainult töölisklassi poolt juhitava rahva kätte üleläinud riigivõim. Rahva võimu, proletariaadi diktatuuri kehtestamine on sotsialismi ülesehitamise vältimatu tingimus.

Kuid võimu kättevõitmine ei tähenda veel iseenesest üleminekut sotsialismile. Sotsialismile üleminekuks on vaja sügavaid ümberkujundusi rahvamajanduses, ühiskondlikes suhetes, ideoloogia ja kultuuri valdkonnas. Just sellepärast kulub sotsialismi ülesehitamiseks terve ajalooepohh, mis alles algab uue võimu kehtestamisega. Selle epohhi moodustab kapitalismilt sotsialismile ülemineku ajajärk. Selle ajajärgu vältel saabki teoks sotsialistlik revolutsioon, s. o. kapitalistliku tootmisviisi revolutsiooniline asendamine sotsialistliku tootmisviisiga. Üleminekuajajärgu olemus on kapitalismi asendamises sotsialismiga.

Esimeseks sammuks on sealjuures põhiliste tootmisvahendite muutmine ühiskondlikuks omandiks. Proletaarne riik viib läbi vabrikute, tehaste, kaevanduste, transpordi- ja sidevahendite, pankade, väliskaubanduse ja teiste majanduse võtmepositsioonide sotsialistliku natsionaliseerimise. Natsionaliseerimise konkreetsed vormid võivad olla erinevad, kuid nende tulemus on ühesugune — põhiliste tootmisvahendite muutmine riigi varaks, rahva omanduseks. Sellega pannakse alus sotsialistlikule sektorile, kuhu kuuluvad natsionaliseeritud ja uute ehitatud riiklike ettevõtete kõrval kollektiivsed majapidamised ja käsitööliste kooperatiivid. Sektoriks nimetatakse üht või teist tootmissuhete vormi sel juhul, kui ta pole ainuke, vaid esineb kõrvuti teiste vormidega.

Põhiliste tootmisvahendite natsionaliseerimine ja nende muutmine üldrahvalikuks omandiks tähendab vaid esimesi samme sotsialismi ehitamise teel. Paljudes majandussfäärides säilib eraomandus. Säilib väike- ja paljude keskmiste kapitalistide eraomand tööstuses, kaubanduses ja eriti põllumajanduses (eramajanduslik kapitalism), samuti tööle rajatud eraomandi alusel majandavate ja võõrast tööd mitte ekspluateerivate miljonite väikekaubatootjate — talupoegade, käsitööliste ja väikekaupmeeste eraomand (väikekaubatootmine).

Teiste sõnadega, sotsialistliku sektori kõrval säilivad ajutiselt ka vanad majandusvormid. Peale selle on mitmete maade üleminekuajajärgu majanduses olemas patriarhaalse sektori jäänused (väikenaturaalmajandus) ja riigikapitalism (sotsialistliku riigi otsese majandusliku kontrolli all olevad kapitalistlikud ettevõtted).

Mitmesektoriline majandus on iseloomulik nähtus igale sotsialistliku arenemise teele asunud maale. Igal maal eksisteerivad kapitalismilt sotsialismile üleminekul sotsialistlik sektor, kapitalismi jäänused ja väikekaubatootmine. Need on üleminekuajajärgu majanduse põhilised sektorid.

Juhtivaks sektoriks on sotsialistlik sektor, sest ta tugineb riigivõimule, hõlmab tähtsamaid tootmisvahendeid ja kujutab endast uut, progressiivsemat majandusvormi, mis areneb selle sektori kujunemisega tekkivate sotsialismi majandusseaduste alusel.

Vastavalt kolmele põhilisele sektorile eksisteerivad üleminekuajajärgul kolm klassi: töölisklass, talurahvas ja kodanlus.

Mitmesektoriline majandus määrab ära ka üleminekuajajärgu põhilise vastuolu — vastuolu sureva kapitalismi ja sündiva sotsialistliku ühiskonna vahel. Niisuguse vastuolu lahendamisel on paratamatu terav klassivõitlus. See on kõigepealt äge võitlus töölisklassi ja kodanluse vahel põhimõttel «kes — keda», võitlus kapitalismi riismete

väljatõrjumise ja likvideerimise, inimese ekspluateerimise jäänuste kaotamise, talurahva enda poole võitmise ja sotsialismi ülesehitamise eest.

Sotsialismi ülesehitamise leninlik plaan ja selle elluviimine

V. I. Lenin töötas juba enne Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni võitu välja sotsialismi ülesehitamiseks vajalike tähtsamate majanduslike ümberkujunduste programmi. Praktika kogemustele tuginedes täpsustas ta hiljem ja arendas järjekindlalt edasi sotsialismi ehitamise seaduspärasusi käsitlevaid põhiideid.

On loomulik, et leninlik plaan kajastas eeskätt NSV Liidus sotsialismi ülesehitamise ülesandeid ja iseärasusi. Samal ajal aga on tal määratu suur rahvusvaheline tähtsus, sest «Vene eeskuju», nagu ütles V. I. Lenin, «näitab kõigile maadele midagi, ning väga olulist, nende paratamatust ja lähedasest tulevikust»[1].

Sotsialismi ülesehitamise leninliku plaani põhilülideks on meie maa sotsialistlik industrialiseerimine, põllumajanduse sotsialistlik ümberkujundamine ja kultuurirevolutsiooni läbiviimine.

Sotsialismi ülesehitamise leninlikku plaani hakati ellu rakendama nõukogude võimu esimestest päevadest alates. Ent Kodusõda ja välisriikide interventsioon katkestasid selle elluviimise. Nõukogude riik oli sunnitud üle minema «sõjakommunismi» poliitikale.

Pärast sõja lõppu ja interventide väljakihutamist hakati ellu viima uut majanduspoliitikat (nep). See tähendas töölisklassi ja töötava talurahva majanduslikku koostööd, kusjuures kasutati ulatuslikult kaubalis-rahalisi suhteid. See oli niisugune poliitika, mis orienteerus sotsialismi võidule kapitalismi üle.

Tugevdanud liitu talurahvaga ja taastanud sõja läbi purustatud majanduse, asus nõukogude rahvas uue majanduspoliitika aastail otseselt sotsialistliku majanduse rajamisele, sotsialistliku ühiskonna materiaal-tehnilise baasi loomisele.

Sotsialismi materiaal-tehniline baas kujutab endast masinalist suurtootmist, mis valitseb tööstuses, põllumajanduses, ehitustegevuses, transpordis ja teistes rahvamajandusharudes ning mille aluseks on tootmisvahendite sotsialistlik ühiskondlik omandus.

Sotsialistlikule ühiskonnale vastava materiaal-tehnilise baasi rajamine on üleminekuajajärgul tähtsaim majanduslik ülesanne. Sotsialismi materiaal-tehniline baas luuakse kõigepealt sotsialistliku industrialiseerimise käigus.

Sotsialistlik industrialiseerimine on niisugune suurtööstuse ja esmajoones rasketöös-

[1] V. I. Lenin. Teosed, 31. kd., lk. 5.

tuse arendamine, mis tagab kõigi rahvamajandusharude sotsiaal-majandusliku ümberkorraldamise. Ta võimaldab eesrindliku masinatehnika baasil märgatavalt tõsta ühiskondliku töö viljakust, ilma milleta pole võimalik sotsialistlike tootmissuhete täielik võit.

Tööstuse arenemisega kaasnes töölisklassi arvulise koosseisu kasv ning tema kultuuri- ja tehnilise taseme tõus. Töölisklass on ühiskonna sotsialistliku ümberkujundamise juhtiv jõud.

NSV Liidu industrialiseerimine toimus väga kiires tempos. Natuke rohkem kui kümne aastaga tuli meie maal läbi käia tee, mille läbimiseks kulus niisugustel maadel nagu Inglismaa, Prantsusmaa ja Saksamaa palju aastakümneid. Selle tulemusena ületas NSV Liidu tööstustoodang 1940. aastal 1913. aasta taseme 7,7-kordselt, loodi hulgaliselt uusi rasketööstuse harusid: auto-, keemia-, lennukitööstus jne. Anti ekspluatatsiooni ligikaudu 11 000 uut suurt tööstusettevõtet.

NSV Liidu industrialiseerimine toimus ainuüksi sisemiste vahendite ja ressursside arvel. «NSV Liidu industrialiseerimine,» öeldakse NLKP programmis, «on töölisklassi ja kogu rahva suur kangelastegu. Nõukogude rahvas ei säästnud ei jõudu ega vahendeid, ta oli teadlikult nõus puudust kannatama, et oma maad mahajäämusest välja kiskuda.»

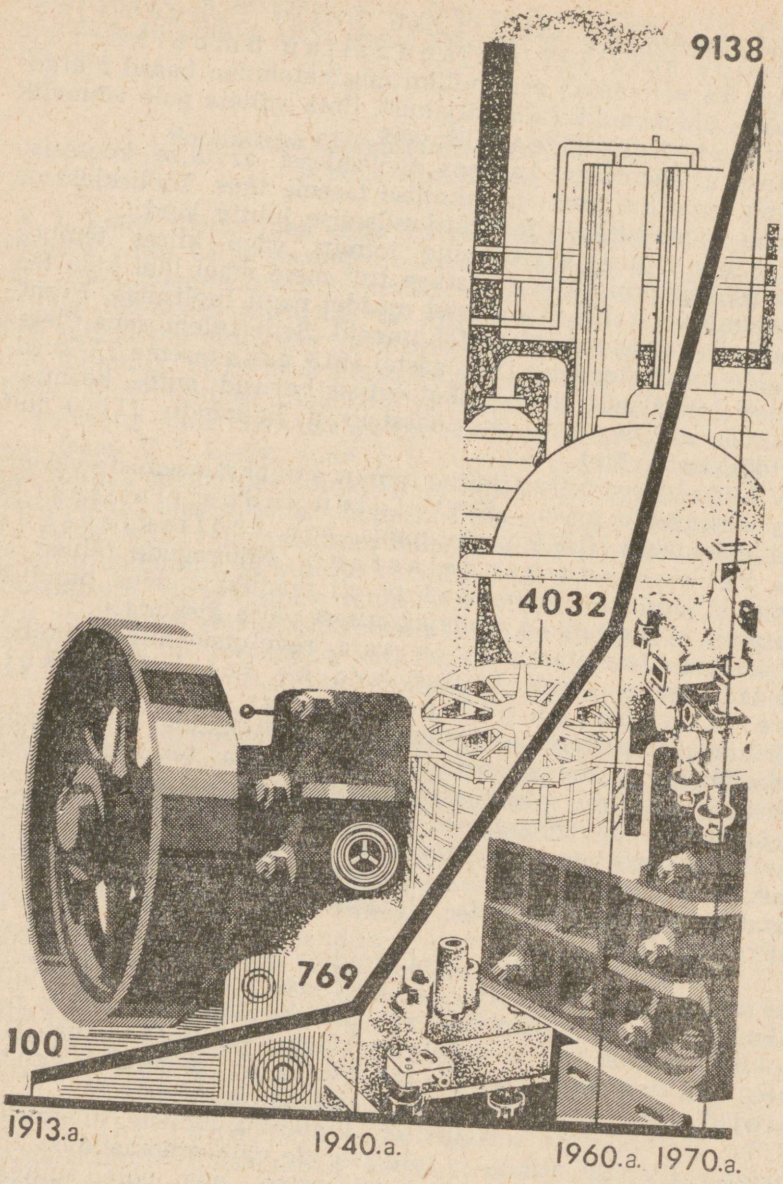
Sotsialismi ülesehitamiseks on vaja revolutsiooniliselt ümber korraldada mitte ainult tööstus, vaid ka sotsialistlikult ümber kujundada põllumajandus.

Mõisnike ja põllumajanduslike suurkapitalistide eraomandus likvideeritakse natsionaliseerimise käigus. Külas tekivad riiklikul omandusel rajanevad sotsialistlikud suurmajapidamised — sovhoosid, riigimajandid, rahvamõisad jne. Ent neid ei ole palju. Põllumajanduslike tootjate põhimassiks on talupojad, peamiselt keskmikud — väikekaubatootjad. Majanduslikuks vajaduseks kujuneb majandite ühendamine. Seda ülesannet on võimalik lahendada koopereerimise teel.

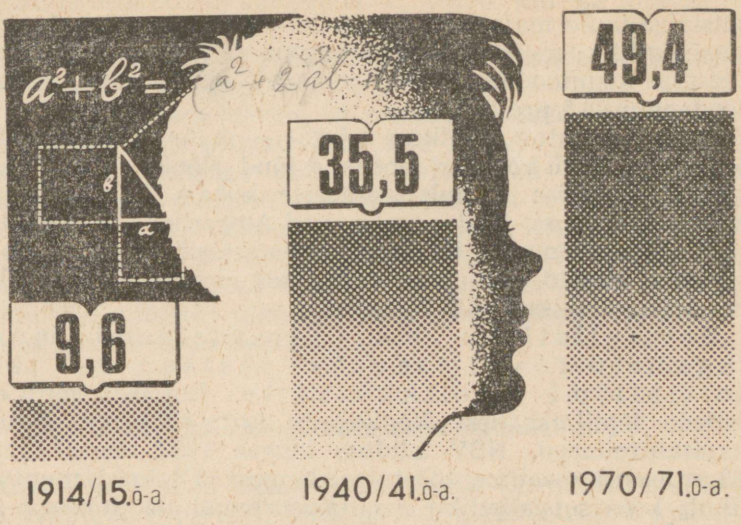
V. I. Lenin töötas välja plaani, kuidas talurahvast kaasa tõmmata sotsialismi ehitamisele. See nägi ette järkjärgulist üleminekut kooperatiivsele majapidamisele, milleks töölisklass, riik ja partei pidid osutama talupoegadele igakülgset abi ning toetust. Üleminek pidi toimuma rangelt vabatahtlikult, sedamööda kuidas talupojad veenduvad kollektiivse majapidamise eelistes.

Külas läbiviidavate sotsialistlike ümberkujunduste tulemusena asendab erakapitalistlikku ja talupoegade väikeeraomandust ühiskondlik omandus. Väiketalumajapidamine, mis pole suuteline kasutama ajakohast tehnikat ja teadust, loovutab koha sotsialistlikule suurtootmisele, mis on ühetüübiline ühiskonnastatud tööstusega.

Koopereerimise tulemusena moodustas sotsialistliku sektori osatähtsus NSV Liidu põllumajanduse kogutoodangus juba 1937. aastaks 98,5 protsenti. 23,7 miljoni talumajandi asemel, mis eksistee-

Tööstustoodangu kasv NSV Liidus

Üldhariduslike koolide õpilaste arv (miljonites)

risid meie maal 1927. aastal, oli 1938. aastaks loodud 242 000 kolhoosi, kalurikolhoosid ja tööndusskooperatiivid välja arvatud.

Sotsialistliku majanduse arendamiseks on vaja hulgaliselt kvalifitseeritud kaadrit. Selle probleemi peab lahendama kultuurirevolutsioon. Kuid kultuurirevolutsiooni tähtsus ei piirdu tööstusele, põllumajandusele ja teistele majandusharudele vajaliku kvalifitseeritud kaadri ettevalmistamise ülesannetega. Kultuurirevolutsioon tähendab rahvahulkade ideelist ümberkasvatamist marksismi-leninismi, proletaarse internatsionalismi, uue, kommunistliku ideoloogia ja moraali alusel. Kultuurirevolutsiooni käigus tõuseb kõige laiemate rahvahulkade kultuuriline ja tootmistehniline tase.

Kui tsaari-Venemaal olid igast neljast inimesest kolm kirjaoskamatud, siis 1939. aastal moodustas kirjaoskajate arv juba 87,4 protsenti (9—49 aasta vanuste elanike hulgas). 1914. aastal õppis koolides 9,6 miljonit õpilast, 1940. aastal juba 35,5 miljonit. Kõrgemate õppeasutuste üliõpilaste arv kasvas ajavahemikul 1914—1940 rohkem kui 6-kordseks.

Kultuurirevolutsioon andis tööstusele, põllumajandusele ja teistele rahvamajandusharudele kirjaoskajaid ja haritud inimesi, kes suudavad kasutada tänapäeva teadust ja tehnikat, sihikindlalt võidelda sotsialismi võidukäigu eest.

NSV Liidus sotsialismi ülesehitamise leninliku plaani elluviimine muutis põhjalikult meie maa sotsiaal-majanduslikku struktuuri. Mitmesektoriline majandus loovutas koha

sotsialistlikule majandussüsteemile. Juba 1937. aastaks moodustas sotsialistliku majanduse osatähtsus rahvatulus 99,1 protsenti, tööstuse kogutoodangus 99,8 protsenti ja põllumajanduse kogutoodangus 98,5 protsenti.

Ennenägematult lühikese ajaga — kahe esimese viisaastaku jooksul — loodi võimsad tootlikud jõud. Nõukogude Liit asus tööstusliku tootmise mahult esimesele kohale Euroopas ja teisele kohale maailmas, jäädes maha vaid Ameerika Ühendriikidest.

Põhjalikult muutus ka elanikkonna klassikoosseis. Kadusid parasiitlikud klassid, kes elasid võõra töö omastamise arvel. Kõigist meie maa elanikest said töötajad.

Sotsialistliku majandussüsteemi muutmine jagamatult valitsevaks süsteemiks tähendas sotsialismi täielikku võitu. Ent seda võitu ei saanud pidada lõplikuks, sest Nõukogude Liitu ümbritsesid tugevamad kapitalismimaad. NSV Liidule langes 1937. aastal vähem kui 10 protsenti maailma tööstustoodangust. Olukord muutus põhjalikult koos sotsialistliku maailmasüsteemi tekkimisega. See süsteem kasvab, tugevneb, muutudes üha rohkem maailma arenemise otsustavaks teguriks. Nüüd võib juba öelda, et sotsialism on meie maal võitnud lõplikult.

Sotsialistliku süsteemi maade ühtsus ja monoliitsus tagavad sotsialismi saavutuste vankumatuse igal maal.

Sotsialistliku revolutsiooni ja sotsialismi ehitamise üldised seaduspärasused

Nagu näitasid sotsialismi ehitamise kogemused NSV Liidus ja teistes sotsialistliku süsteemi maades, on sellel protsessil üldisi seaduspärasusi, hoolimata tingimuste erinevusest üleminekul kapitalismilt sotsialismile. Need seaduspärasused on järgmised:

1. Töörahva hulki juhib nii proletaarse revolutsiooni läbiviimisel kui ka proletariaadi diktatuuri kehtestamisel ühes või teises vormis töölisklass, kelle tuumikuks on marksistlik-leninlik partei.
2. Töölisklassi liit talurahva põhimassiga ja teiste töörahva kihtidega.
3. Põhiliste tootmisvahendite kapitalistliku omanduse likvideerimine ja ühiskondliku omanduse kehtestamine.
4. Põllumajanduse järkjärguline sotsialistlik ümberkujundamine.
5. Rahvamajanduse plaanipärane arendamine, mille eesmärgiks on sotsialismi ülesehitamine, töötajate elatustaseme tõstmine.
6. Sotsialistliku revolutsiooni läbiviimine ideoloogia ja kultuuri valdkonnas ning arvuka haritlaskonna loomine, kes on ustav töölisklassile, töörahvale, sotsialismile.
7. Rahvusliku rõhumise likvideerimine ja rahvaste võrdõiguslikkus ning vennalik sõprus.

8. Sotsialismi saavutuste kaitsmine nii välis- kui ka sisevaenlaste kallalekippumise eest.

9. Antud maa töölisklassi solidaarsus teiste maade töölisklassiga — proletaarne internatsionalism.

NLKP XXIV kongress märkis, et sotsialismimaade ühtne sotsiaalne kord ning nende rahvaste põhiliste huvide ja eesmärkide ühtelangemine võimaldavad marksistlik-leninlike parteide õige poliitika korral sotsialistliku maailmasüsteemi arendamise ja tugevdamise üritust kõrvalekaldumatult edasi viia. «Uue jõuga leiab kinnitust Lenini seisukoht,» öeldakse NLKP XXIV kongressi resolutsioonis, «et sotsialismi edukaks ehitamiseks tuleb lähtuda sotsialistliku ülesehitustöö üldistest seaduspärasustest ning arvestada iga maa konkreetseid iseärasusi.»

Sotsialismi ehitamise iseärasused eri maades

Eri maades võivad need üldised sotsialismile ülemineku seaduspärasused avalduda erinevalt. Kõik oleneb konkreetsetest ajaloolistest tingimustest (majanduslikest, rahvuslikest, kultuurilistest tingimustest), samuti klassijõudude vahekorrast omal maal ja maailma areenil, mis mõjutavad üldiste seaduspärasuste elluviimise vorme ja meetodeid.

Võtame näiteks põllumajanduse koopereerimise. On selge, et ilma selleta pole võimalik sotsialismi üles ehitada. Ent sellest ei järeldu sugugi, et põllumajandus tuleb kõigis maades koopereerida ühesuguste meetoditega, ühesugustel tähtaegadel, ühtemoodi. Nii ei olnud talupoegade maaeraomandus revolutsioonieelsel Venemaal ulatuslikult levinud. Maa kuulus kogukonnale. Ja talupojad nõudsid revolutsiooni käigus maa natsionaliseerimist. Sellepärast kuulutati maa ühes esimeses nõukogude võimu dekreedis üldrahvalikuks ühisvaraks.

Bulgaarias näiteks on teistsugused tingimused. Seal olid talupojad rohkem kui saja aasta vältel maa eraomanikeks. Sellepärast polnud nad nõus kogu maa viibimatu ja täieliku natsionaliseerimisega. Seal toimus põllumajanduse koopereerimine tingimustes, kus eksisteerib talupoegade maaeraomandus. Kooperatiivi astus talupoeg koos oma maaga. Seetõttu on seal ka kooperatiivi vormid teistsugused kui meil. Ka toodangu jaotamisel esineb seal teatud iseärasusi.

Sedasama võib öelda ka kultuurirevolutsiooni kohta. Milleks oleks tarvis näiteks mingil maal võidelda kirjaoskamatusega, kui seal polegi kirjaoskamatuid? Töötajate osavõtt tootmise juhtimisest ja riigivalitsemisest ning teaduse ja kunsti arendamisest ning oma rahvaliku haritlaskonna loomine on aga vajalik mistahes sotsialistlikus riigis.

Praegusel ajastul, mis kujutab endast sotsialismile ülemineku ajastut, mil kapitalistlik maailm tervikuna on küps sotsialistlikuks

revolutsiooniks, leidub veel riike, kus kapitalism ei ole kuigivõrd märkimisväärselt arenenud, kus valitsevad kapitalismieelsed tootmisviisid. Need on peamiselt Aafrika ja Aasia maad, kes alles hiljuti olid imperialistlike riikide asumaadeks. Nende maade majanduse arengutase on imperialistide pikaajalise peremehetsemise tagajärjel äärmiselt madal. Kihutanud minema välismaised imperialistid, said nad riikliku iseseisvuse.

Tänapäeva tingimustes, tuginedes sotsialismi maailmasüsteemi abile ning arenenud maade proletariaadile, võivad noorte arengumaade rahvad asuda mittekapitalistlikule arenemisteele. Praegu on Aasias ja Aafrikas juba palju riike, kes on sellele teele asunud. Mittekapitalistlik tee valmistab ette tingimused üleminekuks sotsialistlikule arenguteele. Suuresti aitab üleminekule seejuures kaasa tihe majanduslik ja poliitiline koostöö sotsialistliku süsteemi maadega. Loomulikult on sotsialismi ehitamisel neis maades ka oma rahvuslikud iseärasused.

Üldistes seaduspärasustes kajastub kaasajal sotsialismile ülemineku käsitleva marksistlik-leninliku õpetuse olemus. Nende seaduspärasuste unustamine või eitamine on revisionism, marksismi-leninismi põhiteeside moonutamine. Seevastu rahvuslike iseärasuste ignoreerimine üldiste seaduspärasuste realiseerimisel, teiste maade kogemuste pime kopeerimine, ilma et võetaks arvesse rahvuslikku omapära ja ajaloolist olukorda, on dogmatism, millel pole samuti midagi ühist marksismi-leninismiga.

Sotsialismile ülemineku antimarksistlike kontseptsioonide kriitika

Parempoolsed oportunistid, kes eitavad sotsialismile ülemineku revolutsioonilist iseloomu, on esitanud teooria, mille kohaselt kapitalism sotsialismi järk-järgult «sisse kasvab». Kapitalismi antagonistlikku klassiiseloomu eitades väidavad nad, et kapitalismi rüpes kujunevad stiihiliselt ja rahulikult sotsialistlikud tootmissuhted ning kapitalism muutuvat järk-järgult sotsialismiks.

Ent nagu me juba selgitasime, on üleminekuks sotsialismile vaja muuta kõik otsustavad tootmisvahendid üldrahvalikuks omandiks. Kapitalismi tingimustes on tootmisvahendid kapitalistide ja nende koondiste eravalduses. Ka võim on nende käes. Tekib küsimus: kes hakkab tootmist ühiskonnastama? Ehk annavad kapitalistid ise oma maad, vabrikud ja tehased rahvale vabatahtlikult üle? Selleks et sundida kodanlust tootmisvahendid rahvale andma, on kõigepealt tarvis võtta kodanluselt poliitiline võim ja seda kasutades ühiskonnastada tootmisvahendid.

Iseasi on, kuidas töölisklass poliitilise võimu enda kätte võtab. Dogmaatikud väidavad, et seda on võimalik teha ainult relvastatud ülestõusu ja kodusõja teel. Ajaloo kogemused aga näitavad, et teatavates tingimustes on see võimalik ka rahulike vahenditega.

Nii näiteks läks võim töölisklassi kätte mitmetes Euroopa sotsialismimaades.

Vastupidiselt «pahempoolsetele» oportunistidele, tunnistavad parempoolsed revisionistid ainult sotsialismile ülemineku rahulikku teed — reformide teed. Nad eitavad nii kapitalismi revolutsioonilise ümberkujundamise vajalikkust kui ka poliitilise võimu võtmist rahva kätte relvastatud ülestõusu teel.

Need mõlemad ebaõiged, antimarksistlikud kontseptsioonid valavad vett kodanluse veskile ning desarmeerivad töölisklassi võitluses sotsialismi eest.

Oportunistid moonutavad ka ülemineku ajajärgu olemust. Parempoolsed sotsiaaldemokraadid ja mõned revisionistid kuulutavad ülemineku ajajärguks tänapäeva riiklik-monopolistliku kapitalismi. «Pahempoolsed» jutlustavad teooriaid, mille kohaselt kommunismi kõrgemasse faasi võib jõuda mõne aastaga, «suure hüppe» abil, jättes sealjuures vahele sotsialismi. Seoses sellega kuulutavad näiteks Hiina doktrinäärid kodanlikeks kaubalis-rahalised suhted, töö järgi jaotamise printsiibi jne. Sääraste teooriate praktilise rakendamise katsed aeglustavad sotsialismi ülesehitamise tempot ja tekitavad majandusele suurt kahju.

2. TOOTMISVAHENDITE ÜHISKONDLIK OMANDUS

Sotsialistliku majanduse põhilised eelised

Sotsialistliku majandussüsteemi võit meie maal tähendas üleminekut uuele, kõrgemale ühiskondlike suhete süsteemile. Erakapitalistliku omanduse likvideerimine ja tootmisvahendite ühiskondliku omanduse kehtestamine tähendab inimese ekspluateerimise täielikku ja lõplikku likvideerimist. Töörahva hulkadest saavad oma maa ainsad peremehed.

Töölisklass, kes oli varem tootmisvahenditest ilma jäetud ja keda julmalt ekspluateeriti, on kujunenud ühiskonna juhtivaks jõuks. Talurahvas on vaeste ja kirjaoskamatute väikekaubatootjate klassist saanud uueks klassiks, kes majandab kollektiivse omanduse alusel ja kasutab ajakohast tehnikat. On muutunud ka haritlaskond. Enamikus koosneb ta töölisklassi ja talurahva hulgast tulnud inimestest.

On tekkinud kõigi klasside ja sotsiaalsete rühmade huvide ühtsus. Kõik ühiskonna kihid on ühtviisi huvitatud sotsialistliku ühiskonna edasiarenemisest, tööviljakuse tõusust ja sotsialismi materiaal-tehnilise baasi tugevnemisest. Selles on sotsialismi põhiline eelis kapitalismiga võrreldes, sest ühiskondliku tootmise laiendamise ja täiustamise eesmärgiks ei ole siin käputäis ekspluataatorite-kapitalistide rikastamine, vaid kõigi ühiskonnaliikmete — töötajate endi heaolu tõstmine.

Sotsialismi võit tegi lõpu tootmise stiihilisele ja anarhilisele arengule, koos sellega aga ka kapitalismile paratamatult omastele kriisidele, tööpuudusele ja imperialistlikele vallutussõdadele, mille tagajärjeks on ühtede rahvaste orjastamine teiste poolt. Sotsialistlik majandus areneb plaanipäraselt, tagab kõigi töötajate täieliku tööhõive ja heaolu tõusu, samuti võrdsed õigused kõigile rahvastele ja rahvustele. Ühiskondliku omanduse valitsemise tagajärjeks on sotsialistlike suhete kujunemine tootmis-, jaotus-, vahetus- ja tarbimisprotsessis.

Kapitalistlike tootmissuhete likvideerimine kõrvaldas kapitalismi põhilise vastuolu — vastuolu tootmise ühiskondliku iseloomu ja erakapitalistliku omastamisvormi vahel. Tootmise ühiskondlikule iseloomule vastab sotsialistlikus ühiskonnas ka ühiskondlik omandus. Sellega avanevad tohutud võimalused tootlike jõudude arenemiseks. Avaneb töö õige teadusliku organiseerimise ning sotsialistliku tootmise kiire arendamise ja täiustamise võimalus. Selle üle võib otsustada, kui võrrelda meie maa tööstuse arengutempot tänapäeva kapitalismi kantsi — Ameerika Ühendriikide tööstuse arengutempoga. Nii moodustas NSV Liidu tööstuse kasvutempo ajavahemikul 1918—1968 9,9 protsenti aastas, Ameerika Ühendriikides aga kõigest 3,7 protsenti.

Tootmisvahendite sotsialistliku omanduse olemus

Tootmisvahendite ühiskondlik omandus on sotsialismi majanduslik alus. Uues ühiskonnas ei saa ühegi kodaniku ainuvalduses olla kaevandust, tehast või raudteed. Kõik meie maa kodanikud on võrdõiguslikud ühiskonnaliikmed. Tehase direktor, insener ja iga tööline on ühesuguses vahekorras tootmisvahenditega. Sama lugu on kolhoosis, kus nii esimees kui ka reakolhoosnik üksikult võetuna ei valda kolhoosi vahendeid, kõik koos aga on nad nende vahendite omanikud.

Kodanlikud majandusteadlased käsitlevad mõisteid «tehas kuulub kapitalistile», «minu maja» jne. nii, nagu kujutaks omandus endast inimeste ja asjade suhet. See on aga täiesti vale. Omandus ei ole inimese ja asja suhe, vaid inimestevahelised suhted. Omandus kujutab endast inimeste ühiskondlikke suhteid tootmisvahendite ja toodangu omastamisel.

Ühiskondliku omanduse valitsemine sotsialistlikus ühiskonnas tähendab, et siin kujunevad inimeste vahel täiesti uued, kapitalismist erinevad suhted tootmisvahendite kasutamisel, valdamisel ja käsutamisel.

Niisugusel maal, kus valitseb ühiskondlik omandus, pole ega saagi olla tootmisvahenditest ilmajäetud klasse, selliseid klasse, nagu seda on proletariaat kapitalismi tingimustes. Kõik inimesed töötavad ettevõtetes, mis ei kuulu kapitalistidele või mõisnikele, vaid töötajaile endile. Sellepärast omastavad nad ka toodetava

produkti. Siin pole ega saagi olla ühe inimese ekspluateerimist teise inimese poolt. Inimestevahelised suhted on koostöö ja vastastikuse seltsimeheliku abistamise suhted.

Ühiskondlik sotsialistlik omandus tekib algselt kahesugusel teel: kapitalistide ja mõisnike suureraomanduse natsionaliseerimise teel ja koopereerimise, s. o. talupoegade majapidamiste, käsitööliste ja kodutööndajate vabatahtliku ühinemise teel. Sellepärast eksisteerib ühiskondlik omandus sotsialismi tingimustes kahes põhivormis.

Üldrahvaliku omanduse juhtiv osa

Sotsialistliku omanduse tähtsaimaks ja juhtivaks vormiks on riiklik üldrahvalik omandus, mis kujutab endast üldrahvalikku ühisvara. Kõik sotsialismimaa kodanikud on ühesugusel määral tema peremehed. Riiklikku omandit käsutab sotsialistlik riik, s. o. kogu rahvast esindav organ.

Riiklikuks omandiks NSV Liidus on maa, maapõuevarad, metsad, veekogud, tehased, vabrikud, kaevandused, raudtee-, vee- ja õhutransport, sidevahendid, pangad, põhiline elamufond linnades, kommunaalettevõtted, koolid, haiglad jne., põllumajanduses aga sovhoosid, maaparandusjaamad jt. Kogu maa on riiklikuks omandiks ainult Nõukogude Liidus ja Mongoolia Rahvavabariigis. Teistes sotsialismimaades kuulub enamik põllumajanduslikke kõlvikuid üksiktalupoegadele ja kooperatiividele.

Asjaolu, et vabrikud ja tehased on riiklikuks omandiks, ei ole vastuolus sellega, et üksikud ettevõtted esinevad iseseisvate majandusüksustena, kes valdavad riigi poolt eraldatavaid tootmisvahendeid. Niisugune ettevõtete suhteline eraldumine võimaldab paremini kooskõlastada isiklikke, kollektiivseid ja üldrahvalikke huvisid. See on kasulik nii kogu ühiskonnale kui ka antud ettevõtte töötajatele.

Sotsialistliku omanduse kahest vormist on juhtivaks riiklik omandus. See on tingitud mitmest põhjusest. Esiteks kujutab riiklik omandus endast tootmise ühiskonnastamise kõrgemat astet. Selle puhul on üks omanik — kogu riik, kogu rahvas. Kõik kodanikud on tootmisvahendite suhtes võrdõiguslikud. Üksikult võetuna pole keegi tehase omanik, kõik koos aga on nad kõigi tehaste ja vabrikute, maade ja metsade jne. omanikud. Teiseks hõlmab riiklik omandus peamisi tootmisvahendeid, millest oleneb kogu maa majanduse areng ja kõigi kodanike elatustase. Kolmandaks domineerib ta rahvamajanduses absoluutselt. NSV Liidus langeb riiklikule omandusele ligi 90 protsenti kõigist meie maa tootmispõhifondidest.

Kõik öeldu määrab riikliku omanduse juhtiva osa. Sellepärast on kõigi kodanike — nii tööliste, teenistujate kui ka kolhoosnikute tähtsaimaks kohustuseks riiklikku omandust igati tugevdada ja arendada.

Kooperatiiv-kolhooslik omandus

Sotsialistliku omanduse teiseks vormiks on kooperatiiv-kolhooslik omandus. Erinevalt riiklikust omandusest ei ole see üldrahvalik, vaid grupiline omandus. Kolhooside tootmisvahendid — traktorid, põllutöömasinad, töö- ja produktiivloomad, tootmishooned jne. — kuuluvad antud kolhoosi liikmetele. Seepärast kuulub siin ka toodang täielikult kolhoosile. Kolhoos müüb riigile vilja, liha ja muid saadusi vastavalt kinnitatud plaanile ja plaanihindadega.

Kolhooslik-kooperatiivne omandus on oma iseloomult samuti sotsialistlik. See tagab antud kooperatiivi liikmete võrdse vahekorra tootmisvahenditega ega võimalda inimese ekspluateerimist.

Kujutlus, nagu oleks kolhooslik omandus oma aja ära elanud, on ekslik. Kolhoosides peituvad tohutud võimalused, mida veel täielikult ei kasutata. Mõningate kolhooside mahajäämine ei tulene kooperatiiv-kolhoosliku omanduse pahedest, vaid põllumajanduse planeerimises ja juhtimises esinenud vigadest, samuti sellest, et neid majandeid ei varustatud piisavalt uute masinate, väetiste, masinate varuosadega jne.

Mõlemad ühiskondliku omanduse vormid arenevad ja täiustuvad sotsialismi ehitamise protsessis pidevalt. Praegu sotsialismimaades eksisteeriv riiklik ja kooperatiivne omandus on algselt kujunenud omandusest mitmekordselt suurem.

Sotsialismi tingimustes võib esineda ka üksiktalupoegade kodutööndajate ja käsitööliste tööle rajatud väikeeraomandus. Järkjärgult ja vabatahtlikult muutub see väikeeraomandus koopereerimise kaudu sotsialistlikuks. NSV Liidus pole praegu tööle rajatud väikeeraomandust peaaegu üldse olemas. Kuid mitmetes teistes sotsialismimaades (näiteks Poolas, Jugoslaavias jt.) esineb see küllaltki suures ulatuses.

Isiklik omand sotsialismi tingimustes

Tootmisvahendite ühiskondliku omanduse valitsemine ei eita töötajate isiklikku omandit. Isiklik omand tähendab seda, et üksikisik või perekond omastab töö produkte oma isiklike materiaalsete või vaimsete vajaduste rahuldamiseks.

Kodanlik propaganda samastab isiklikku omandit eraomandiga. Ta püüab ühelt poolt kuulutada eraomandust igaveseks kategooriaks, teiselt poolt aga laimab sotsialistlikku korda, mis likvideerivat eraomanduse kaotamisega ka kodanike isiklikku omandi. Tegelikult likvideerib sotsialism kapitalistliku eraomanduse kaotamisega vaid võõra töö ekspluateerimise ja selle töö tulemuste tasuta omastamise võimaluse. Sotsialism ei kaota isiklikku omandit, kuid muudab selle iseloomu.

Kodanike isiklik omand on sotsialismi tingimustes lahutamatult seotud sotsialistliku omandusega. Töötajate isikliku omandi kujunemise allikaks on nende töised tulud. Tööliste ja teenistujate palk ning kolhoosnikute sissetulekud, samuti kõik see, mida nad nende eest ostavad, kuulub isikliku omandi hulka. Oma isiklikku omandit võivad nad ka ise kasutada, kinkida, müüa või pärandada.

Kodanike isikliku omandi kasv oleneb ühiskondliku majanduse arenemisest, riikliku ja kooperatiiv-kolhoosliku omanduse suurenemisest. Riik kaitseb kodanike isiklikku omandit, kuid samal ajal võitleb sotsialismile võõraste nöörimiskatsete vastu, ei lase kasutada isiklikku omandit võõra töö omastamiseks.

Isikliku omandi põhiliseks objektiks on tarbeesemed. Kuid isiklikuks omandiks võivad olla ka mõningad tootmisvahendid. Nii näiteks on rohkem kui pooltel perekondadel õmblusmasinad. Neil, kes armastavad meisterdada, leidub alati viile, höövleid ja muid tööriistu. Enamikul maakohtades elavatel inimestel on lehm või kits ja mitmesugust põllumajanduslikku inventari. Need kõik on tootmisvahendid, kuid nad pole eraomandiks, vaid isiklikuks omandiks.

Isiklik abimajand aitab täielikumalt rahuldada maaelanike vajadusi. Ta vabastab kaubandusvõrgu liigsetest kuludest, mis on seotud põllumajandussaaduste transportimisega maakohtadesse, annab mõningal määral toiduaineid ka linnaturule, mistõttu paraneb linnaelanikkonna varustamine.

Aja jooksul abimajandid kaovad, kuid neid ei tohi «kaotada» või «ära keelata». Esialgu on nad veel vajalikud. Nad surevad välja siis, kui kolhooside ja sovhooside arenenud ühismajapidamise tõttu ei ole abimajandid enam kasulikud ja neid pole enam vaja. Ühelgi inimesel ei tule pähe pidada oma lehma, kui piima, võid ja liha **võib piisavalt osta igast kauplusest**, kusjuures see tuleb talle odavam kui isiklikus abimajandis.

Sotsialistlikku omandust puudutavate antimarksistlike väljamõeldiste kriitika

Revisionistid väidavad, et kui riiklik üldrahvalik omandus ongi valitseva vormina kõlblik, siis ainult mahajäänud, nõrgaltarenenud maadele, kuid tööstuslikult arenenud maades paneb see vohama bürokraatliku administratiivaparaadi ja takistab efektiivset majandamist. Nad kinnitavad, et riiklik sotsialistlik omandus ei ole ühiskondlik ega kaota palgatöö ekspluateerimist ning et tõeliselt sotsialistlik omandus on vaid ettevõtete tööliste grupiline omandus. Need teoreetikud ignoreerivad V. I. Lenini seisukohta, et grupiline kooperatiivne omandus on sotsialistlik ainult siis, kui otsustavad tootmisvahendid on üldrahvalikuks omandiks. Suured edusammud majanduse ja kultuuri arendamisel ning rahva elatustaseme tõstmisel, mille üle Nõukogude Liit tunneb õigusega

uhkust, on tehtud maal, kus juhtivat osa majanduses etendab riiklik omandus. Riiklik omandus võimaldab plaanipäraselt majandada ning kõrvaldab anarhia ja konkurentsi.

Vastupidiselt parempoolsetele oportunistidele võtavad «pahempoolsed» «kriitikatule» alla töötajate isikliku omandi. Nad väidavad tõsiselt, et rahva heaolu tõus tähendavat töölisklassi kodanlikku mandumist. Säärased «teooriad» valavad ainult vett kodanluse veskile. Nad laimavad sotsialistlikku korda, mis peab tõstma rahvahulkade elatustaset.

3. ÜHISKONDLIK TÖÖ SOTSIALISMI TINGIMUSTES

Mis on sotsialistlik töö

Töö on inimühiskonna olemasolu igavene ja vältimatu tingimus. Töö on loonud kõik inimkonna käsutuses olevad materiaalsed ja vaimsed väärtused.

Kuid igas ühiskonnas on tööl oma erilised, spetsiifilised jooned, mis olenevad valitsevast omandusvormist. Orjal ei olnud mingit omandit — tema töö erines omal maatükil töötava pärisorja tööst ja veelgi enam kapitalistlikus tootmises rakendatud palgatöölise tööst. Sotsialismi tingimustes erineb vaba töölise, tootmisvahendite kollektiivse omaniku töö põhjalikult kõigist varem tuntud tööliikidest.

Me juba ütlesime, et sotsialismi tingimustes puudub inimese ekspluateerimine. Tootmisvahendite omanikuna ei tarvitse tööline oma tööjõudu kapitalistile müüa. Ta töötab ühiskonnale (järelikult aga ka temale endale) kuuluvates tehastes, vabrikutes ja asutustes.

Põhjalikult muutub töötajate seisund tootmises ja selle tulemusena ka nende töössesuhtumine. Töö uut iseloomu väljendab ilmekalt rahvahulkade loov aktiivsus, mis on omane sotsialistlikule ühiskonnale. Sotsialism avab piiramatud võimalused iga inimese füüsiliste ja vaimsete võimete avaldamiseks. Rääkides töö uuest iseloomust sotsialismi tingimustes, kirjutas V. I. Lenin, et «esmakordselt pärast sajandeid kestnud tööd võõraste kasuks, sunniviisilist tööd ekspluateerijate kasuks avaneb võimalus *töötada enda jaoks*, kusjuures see töö tugineb kõigile uusima tehnika ja kultuuri saavutustele».[1]

Õigus tööle ja töökohustus

Kõigis antagonistlikes klassiformatsioonides on töö kohustuslik ainult varatutele. Ühtede ülemäärane töö on seal teiste, tootmisvahendite omanike jõudeelu, laisklemise ja parasiitliku eluviisi

[1] V. I. Lenin. Teosed, 26. kd., lk. 374.

aluseks. Paljude sajandite vältel nägid inimesed töös needust, jumala karistust.

Tootmisvahendite muutmine ühiskondlikuks omanduseks likvideerib tingimused, kus ühiskonna üks osa võib elada teise osa arvel, võtmata ise osa ühiskondlikult kasulikust tööst. Sotsialistlik ühiskond on töötajate ühiskond. Ühiskondlikult kasulik töö kujuneb igale ühiskonna töövõimelisele liikmele elatusvahendite saamise obligatoorseks tingimuseks. Kes ühiskondlikult kasulikust tööst kõrvale hoiab, jääb ilma õigusest saada tarbeesemeid.

«Kes ei tee tööd, see ei pea ka sööma» — selline on sotsialismi põhimõte. V. I. Lenin rõhutas, et selles lihtsas ja käegakatsutavas tões on sotsialismi alus, tema jõu ammendamatu allikas, lõpliku võidu tagatis. Üldine töökohustus on sotsialismi tähtis eelis, kapitalismiga võrreldes sotsialismi kiirema arenemistempo üks eeltingimusi.

Töökohustus sotsialismi tingimustes on lahutamatult seotud iga inimese õigusega tööle. See õigus on fikseeritud ja garanteeritakse sotsialismimaade konstitutsiooniga. Garanteeritud õigus tööle on töötajate suur saavutus.

Kapitalism ei saa oma loomuse tõttu kindlustada töötajate täielikku tööhõivet. Kapitalismi paratamatuks kaasnähtuseks on tööpuudus. Sotsialism likvideerib selle pahe. Õiguse tööle tagavad siin kõigepealt sotsialistlik plaanipärane majandussüsteem, tootmise pidev kasv ja kriiside puudumine.

Sotsialismi tingimustes ei tunne töötajad hirmu tööpuuduse ees ega muret homse päeva pärast. M. Gorki kirjutas, et meie noorsoo ees ei seisa töö saamise, vaid kutseala valiku küsimus. Tootmise järjekindel kasv ja tehnika progress on siin ühendatud kõigi töövõimeliste ühiskonnaliikmete täieliku tööhõivega.

Materiaalsed ja moraalsed tööstiimulid

Sotsialistlikus ühiskonnas kujunevad oma meetodid, kuidas inimesi tööle kaasa tõmmata ja tööd stimuleerida. Töötajad ei tööta sotsialismi tingimustes ekspluataatori kasuks, vaid enda jaoks, oma ühiskonna heaks. Siin ei määra inimese seisundit ühiskonnas rikkus ega aristokraatlik päritolu, vaid tema töössesuhtumine, võimed, tööalased edusammud. Sotsialismi tingimustes muutuvad esmakordselt ajaloos kõige tuntumateks ja austatumateks inimesteks need, kes ausalt ja kohusetruult töötavad ning ühiskonna rikkust suurendavad. Sotsialistlikus ühiskonnas on kuulsad need inimesed, kes on oma tööga silma paistnud.

See kõik muudab põhjalikult inimeste töössesuhtumist, kutsub esile tööalase entusiasmi, sotsialistliku võistluse. «Töötada oma rahva hüvanguks,» kirjutab meie maa kuulus tekstiilitöötaja, sotsialistliku töö kangelane J. Vetšerova, «ei ole mitte üksnes meie kodanikukohus, vaid ka suurim õnn. Kas pole suur rõõm tunda, et

sinu töö on kasulik ja inimestele vajalik, et oma kollektiivi ja oma rahva huvid on sulle kõige kallimad!»

Moraalsed tööstiimulid kujunevad ühiskonna arenemise tohutuks liikumapanevaks jõuks. Suurt osa etendavad seepärast mitmesugused moraalse ergutamise vormid (kiituse avaldamine, autahvlile kandmine, autasustamine aukirjade, ordenite ja medalitega, sotsialistliku töö kangelase nimetuse andmine jne.).

Ühtlasi on sotsialistlikus ühiskonnas oluline tähtsus materiaalsete stiimulite kasutamisel, inimestes materiaalse huvi äratamisel isiklike töötulemuste ja kogu ühiskondliku tootmise efektiivsuse tõstmise vastu.

Materiaalne huvi tagatakse kõigepealt töö järgi jaotamise kaudu, mis seab iga töötaja töötasu sõltuvusse ühiskondlikus tootmises tehtava töö hulgast ja kvaliteedist. Olulise tähtsusega on ka järjekindel isemajandamine, suuremad väljamaksed ja soodustused ühiskondlike tarbimisfondide arvel, töötingimuste parandamine jne.

Partei XXIV kongressil rõhutati materiaalse stimuleerimise süsteemi edasise täiustamise vajalikkust. «On tarvis täielikumalt ühendada individuaalset ja kollektiivset huvitatust, üksiktöötaja, ettevõtte ja kogu ühiskonna huve, et kasvatada inimesi suhtuma töösse ühiskonna hüvanguks kui oma esmasesse kohustusesse ja heaolu tõusu peamisesse allikasse,» ütles A. N. Kossõgin.

Materiaalsed ja moraalsed stiimulid on omavahel orgaaniliselt seotud ning neid kasutatakse tootmise efektiivsuse tõstmiseks, kogu ühiskonna ja töötaja huvides, sotsialismi ja kommunismi ülesehitamiseks.

Sotsialistlik töödistsipliin

Ühine töö pole võimalik ilma töödistsipliinita, teatud eeskirjade ja käitumisnormide silmaspidamiseta. Töödistsipliini tugevdamine on tööviljakuse tõstmise vältimatu tingimus. Üksikute töötajate distsiplineerimatus, lohakus ja hoolimatus tootmises vähendavad kollektiivi üldisi saavutusi, põhjustavad mittetootlikke tööajakadusid ja madala kvaliteediga toodangu väljalaskmist. Võitlus töödistsipliini tugevdamise eest on kommunistliku töössesuhtumise kasvatamise ja inimeste teadvuses säilinud iganditest ülesaamise tähtis vorm.

Töödistsipliinist kinnipidamine ja selle tugevdamine sotsialismi tingimustes vastab töötajate põhihuvidele ja on neile südamelähedane. Sotsialistlik töödistsipliin on töötajate enda teadlik distsipliin. «Ühiskondliku töö kommunistlik organisatsioon — esimeseks sammuks selle poole on sotsialism — püsib,» rõhutas V. I. Lenin, «ja mida rohkem edasi, seda enam püsib ... töötajate eneste vaba ja teadliku distsipliini najal.» [1]

[1] V. I. Lenin. Teosed, 29. kd., lk. 387.

Sotsialistliku töödistsipliini loomisel ja tugevdamisel etendavad määratu suurt osa veenmismeetodid, ideeline kasvatustöö. Raske on ülehinnata ka sotsialistliku võistluse, palga õige organiseerimise ja töö normeerimise tähtsust.

Töö sotsialistlik organiseerimine ei välista ka sundimismeetodeid töödistsipliini pahatahtlike rikkujate suhtes. V. I. Lenini sõnade järgi on igasugune nõrkus, sentimentaalitsemine loodrite, nööritajate ja tööluusijate suhtes kuritegu sotsialismi ees.

Kommunistliku ülesehitustöö käesoleval etapil, kus tormiliselt arenevad teadus ja tehnika, kasvab tootmise ulatus, süveneb tööjaotus ning juurutatakse rahvamajanduse juhtimise uut süsteemi, on distsipliin ja organiseeritus veelgi vajalikumad kui enne. Võitluses distsipliini ja enesedistsipliini tugevdamise eest, samuti korra loomisel tootmises ja avalikes kohtades etendavad otsustavat osa töötajad.

Vajalik töö ja lisatöö sotsialismi tingimustes

Sotsialistlik tootmine toimub inimese, tema materiaalsete ja vaimsete vajaduste rahuldamise nimel. Ent töötajate töö ei saa ka sotsialismi tingimustes piirduda ainult nende isiklikku tarbimisse minevate eluhüvede loomisega. Selle kõrval peab töö looma produkti, mida on vaja tootmise laiendamiseks, samuti mitmete teiste ühiskondlike vajaduste rahuldamiseks. Seepärast jaguneb töö objektiivselt ka sotsialismi tingimustes vajalikuks tööks ja lisatööks.

Kuid see jagunemine väljendab printsipiaalselt teistsuguseid tootmissuhteid kui kapitalismi tingimustes. Seal omastavad lisatöö tulemusi tasuta kapitalistid. Vajalik töö ja lisatöö sotsialistlikus ühiskonnas on enda jaoks, oma ühiskonna heaks. Nii vajaliku töö kui ka lisatöö produkt kuulub sotsialismi tingimustes kogu ühiskonnale ning seda kasutatakse ühiskonna ja iga tema liikme huvides. Seega kõrvaldatakse antagonistlik vastuolu vajaliku töö ja lisatöö vahel.

Vajalik töö loob vajaliku produkti, mis läheb otseselt töötajate isiklikuks tarbimiseks, nende materiaalsete ja vaimsete vajaduste rahuldamiseks. Vajaliku produkti arvel rahuldatakse tootmise alal töötajate vajadusi toiduainete, rõivaste, jalatsite ja muude tarbeesemete järele, mida ostetakse palga eest. Tagatakse töötajate meditsiiniline teenindamine, nende väljaõpetamine, kultuuriline ja elutarbeline teenindamine jne. Vajalik produkt suureneb sedamööda, kuidas areneb sotsialistlik tootmine ja tõuseb tööviljakus.

Lisatöö loob lisaprodukti, mida kasutatakse tootmise laiendamiseks, reservide moodustamiseks, mitmete ühiste vajaduste rahuldamiseks, nagu näiteks valitsemine, riigikaitse, raukade, invaliidide ülalpidamine jne. V. I. Lenin rõhutas, et sotsialismi tingimustes läheb lisaprodukt kõigile töötajaile, ja ainult neile. Lisaprodukti

suurendamine tööviljakuse kasvu alusel tagab tootmise laiendamise ja tehnilise täiustamise, mis võimaldab inimeste vajadusi täielikumalt ja igakülgsemalt rahuldada. Lõppkokkuvõttes on kogu tööprodukt vajalik nii ühiskonnale tervikuna kui ka igale tema liikmele ja seda kasutatakse nende huvides.

4. SOTSIALISMI MAJANDUSSEADUSED

Sotsialismi majandusseaduste toime iseärasused

Nii sotsialismi kui ka iga teise ühiskonnakorra majandusseadustel on objektiivne iseloom. Tootmisvahendite ühiskondliku omanduse valitsemine ei kõrvalda majandusseaduste objektiivsust, vaid muudab ainult nende toime iseloomu ja võimaldab ühiskonnal kasutada neid töötajate huvides.

Milles seisavad majandusseaduste toime iseärasused sotsialismi tingimustes? Nende paremaks mõistmiseks toome näite. Iga ühiskonna arenemiseks on vajalik tootmisharudevaheline proportsionaalsus. See on üldine majandusseadus, mis toimib nii kapitalismi kui ka sotsialismi tingimustes. Kuid kapitalismi tingimustes kujuneb tootmisharudevaheline proportsionaalsus proportsioonide pideva rikkumise kaudu. Tootlike jõudude purustamise, ettevõtete sulgemise ja massilise tööpuuduse kaudu kujunevad vajalikud proportsioonid, mida kapitalismile omaste antagonistlike vastuolude tõttu taas rikutakse. Niisamuti toimivad ka teised kapitalismi majandusseadused. Isegi siis, kui kapitalismi majandusseadusi tunnetatakse, on nende toimel stiihiline iseloom.

Sotsialismi tingimustes määratakse rahvamajanduse proportsioonid teadlikult, rahvamajanduse plaanipärase arendamise käigus, et rahuldada töötajate kasvavaid vajadusi. Järelikult muudab sotsialistlik omandus põhjalikult majandusseaduste toime iseloomu ja võimaldab neid kasutada ühiskonna huvides.

Sotsialismi majandusseaduste süsteem

Nagu juba eelmistest osadest teada, on olemas üldised majandusseadused, s. o. niisugused, mis toimivad kogu inimajaloo vältel, ja spetsiifilised majandusseadused, mis on omased ainult ühele tootmisviisile. Peale selle on olemas majandusseadusi, mis toimivad mitme tootmisviisi tingimustes (näiteks kaubatootmisega seotud seadused).

Sotsialismi iseärasuseks on tootmisvahendite ühiskondliku omanduse valitsemine. Seetõttu toimivad siin sellised spetsiifilised majandusseadused nagu plaanipärase arenemise seadus, töö järgi jaotamise seadus, sotsialismi põhiline majandusseadus jt.

Sotsialistlikus majanduses säilivad ka üldised majandusseadused, näiteks seadus, mille järgi tootmissuhted peavad vastama tootlike jõudude iseloomule, ja tööviljakuse kasvu seadus.

Sotsialismi tingimustes esinev kaubatootmine eeldab väärtusseaduse, raharingluse seaduse jt. seaduste toimet.

Sotsialismi tingimustes toimivad majandusseadused vastastikuses sõltuvuses ja seoses. See tähendab, et eksisteerib majandusseaduste süsteem. Igale tootmisviisile on omane eriline majandusseaduste süsteem, mis ongi tootmise reguleerijaks. See süsteem määrab ära üldised tendentsid ükskõik millise ühiskonna arenemises. Sotsialistliku tootmise objektiivseks reguleerijaks on sotsialismi majandusseaduste kogusumma.

Kuigi sotsialismi majandusseaduste süsteemis säilivad paljud varem eksisteerinud seadused, vajutavad sotsialismi spetsiifilised tingimused ka neile oma pitseri. Nende toimel on samuti sotsialistlikule ühiskonnale omane eriline iseloom.

Sotsialistliku tootmise eesmärk

Kõigis antagonistlikes klassiformatsioonides oli tootmine alati allutatud ekspluateerijate rikastumise huvidele. Orjapidajad kasutasid otseselt orjatööd oma rikkuse suurendamiseks. Feodaalid omastasid lisaprodukti teorendi, naturaalrendi või raharendi näol. Kapitalismi tingimustes on tootmise otseseks eesmärgiks kasumi saamine palgatöö ekspluateerimise teel.

Kaotanud igasuguse ekspluateerimise, muutis sotsialism põhjalikult ka tootmise eesmärki. Kui kõik tootmisvahendid kuuluvad töötajatele, võib ühiskondlik tootmine areneda ainult nende huvides. Sotsialismi eesmärgiks on rahva kasvavate materiaalsete ja kultuuriliste vajaduste üha täielikum rahuldamine ühiskondliku tootmise arendamise ja täiustamise ning tööviljakuse tõstmise teel. NLKP Keskkomitee aruandes partei XXIV kongressile rõhutati, et see «on ühiskondliku tootmise kõrgeim eesmärk sotsialismi ajal».

Oma praktilises tegevuses on meie partei ja valitsus alati silmas pidanud selle ülesande lahendamist. Kui kodanlike parteide ja riikide poliitika eesmärgiks on tugevdada töörahva ekspluateerimist, siis Kommunistliku Partei ja sotsialistliku riigi poliitika eesmärgiks on valida sotsialistliku tootmise arendamise parimad teed, et kõige täielikumalt rahuldada rahva kasvavad vajadused. Heaks näiteks on sellele NLKP XXIV kongressi direktiivid uue viie aasta plaani kohta. Direktiivides öeldakse, et viisaastaku peaülesanne on tagada rahva elujärje ja kultuuritaseme tunduv tõus sotsialistliku tootmise kiire arengutempo, tootmise efektiivsuse suurendamise, teaduse ja tehnika progressi ning tööviljakuse tõusu kiirendamise alusel.

Sotsialismi põhiline majandusseadus

Kui järelikult kapitalistliku tootmise olemus seisab kapitalistide poolt tasuta omastatava lisaväärtuse tootmises, siis sotsialismi tingimustes langeb tootmise eesmärk ühte kõigi ühiskonnaliikmete huvide ja vajadustega. Kogu ühiskond ja iga töötaja on täielikult huvitatud tootmise arendamisest ja täiustamisest, ühiskondliku produkti tootmise laiendamisest, sest ainult see tagab ühiskonnaliikmete heaolu tõusu ja tootmise edasiarenemise, mis võimaldab täielikumalt rahuldada inimese kasvavaid vajadusi. Selles seisnebki sotsialismi põhilise majandusseaduse olemus.

Väljendades uue ühiskonnakorra olemust, tema arengu liikumapanevat jõudu, on põhilisel majandusseadusel eriline koht sotsialismi majandusseaduste süsteemis.

Põhilisest majandusseadusest ei tohi aru saada nii, nagu oleks sotsialismi ülesehitamisega võimalik kohe täielikult rahuldada kõiki inimeste vajadusi, tagada neile viibimatult kõrgeim elatustase. Töötajate mitmekülgsete vajaduste rahuldamine nõuab tootlike jõudude kõrget arenemistaset. Sotsialismi ehitatakse aga nende tootlike jõududega, mida ta kapitalismilt päranduseks saab.

Põhiline majandusseadus määrab, et tootmise edasiarendamine toimub inimese kasvavate vajaduste rahuldamise nimel. See on tootmise arendamise võimas, alaline objektiivne stiimul (sest ühiskonna ja tema liikmete vajaduste kasvul pole piiri). Vastuolu juba saavutatud tootmistaseme ja järjest kasvavate vajaduste vahel on sotsialistliku ühiskonna arenemise alatiseks sisemiseks allikaks. See vastuolu stimuleerib teaduse ja tehnika progressi, on kommunismi materiaal-tehnilise baasi loomise ja arendamise alus.

KÜSIMUSI VESTLUSEKS

1. Milles seisneb kapitalismilt sotsialismile ülemineku ajajärgu olemus?
2. Millised on tootmisvahendite sotsialistliku omanduse põhijooned?
3. Mis iseloomustab tööd sotsialistlikus ühiskonnas?
4. Milles on sotsialismi majandusseaduste toime iseärasused?
5. Missugune on sotsialistliku tootmise eesmärk?

SOTSIALISTLIKU RIIGI MAJANDUSLIK OSA

1. SOTSIALISTLIK RIIK JA MAJANDUS

Sotsialistliku riigi otsustav osa majanduses

Sotsialistliku riigi majanduslik osa erineb põhjalikult kodanliku riigi osast kapitalistlikus majanduses.

Erakapitalistlik majandus areneb stiihiliselt. K. Marxi tabava väljenduse järgi etendab kodanlik riik majanduses «öövahi» osa: ta kaitseb kapitalistlikku ekspluateerimist revolutsioonilise liikumise eest. Kapitalismi üldkriisi ajastul, mil riigi vahelesegamine majandusellu on märgatavalt süvenenud, on erakapitalistliku omanduse alused jäänud endiselt puutumata. Kodanlik riik esineb reaktsioonilise jõuna. Ta militariseerib majandust, suurendab töörahva maksukoormat, jaotab ümber rahvatulu käputäie suurmonopolide huvides, püüdes seega edasi lükata hävimisele määratud kapitalistliku korra hukkumise tundi.

Printsipiaalselt teistsugust osa etendab rahvamajanduses sotsialistlik riik. Ta on majanduse arendamise otsustav jõud. See on objektiivselt tingitud sotsialistliku korra loomusest, sotsialismi majandusseaduste toime iseloomust. Majanduse plaanipärane arendamine pole võimalik ilma sotsialistliku riigi organiseeriva ja juhtiva osata. Sotsialistlik riik esindab kogu ühiskonna huve ja juhib viimase nimel põhilisi majandusprotsesse.

Sotsialistliku riigi majanduspoliitika eesmärgiks ei ole kapitalistide kasumi suurendamine, vaid ühiskondliku tootmise arendamine, et rahuldada kõigi ühiskonnaliikmete kasvavaid materiaalseid ja kultuurilisi vajadusi. Selles peitub sotsialistliku riigi poliitika võitmatu jõud ja progressiivne iseloom. See poliitika vastab tootlike jõudude arenemise objektiivsetele vajadustele. «... Meie riigi valitsevate klasside majanduslikud huvid, majanduslik olukord määravad nii meie riigi sisepoliitika kui ka välispoliitika,»[1] rõhutas V. I. Lenin.

Tuginedes ühiskondlikule omandusele ja teostades rahva huvidele vastavat progressiivset poliitikat, juhib ja organiseerib sotsialistlik riik majandust kogu ühiskonna ulatuses.

[1] V. I. Lenin. Teosed, 27. kd., lk. 330.

Nagu me juba märkisime, on umbes 90 protsenti kõigist NSV Liidu rahvamajanduse tootmispõhifondidest riiklikuks omandiks. Just see määrabki sotsialistliku riigi otsustava osa majanduse arendamisel. Koos sotsialismi arenemise ja tugevnemisega ning ühiskondliku omanduse suurenemisega kasvab üha enam ka sotsialistliku riigi majanduslik osa.

Sotsialistliku riigi majanduslik-organisatoorne funktsioon

Väljendades rahva tahet ja tuginedes oma käsutuses olevale omandusele ning teadlikult kasutades majandusseadusi, juhib sotsialistlik riik plaanipäraselt rahvamajanduse arengut ja kontrollib majandusprotsesse. Ta suunab tootmise arengut, kontrollib töö- ja tarbimismäära ning tagab nõukogude inimeste heaolu tõusu. Selles seisnebki sotsialistliku riigi majanduslik-organisatoorse tegevuse olemus.

Sotsialistlik riik koostab rahvamajandusplaanid, jaotab suurema osa ühiskondlikust produktist ja rahvatulust, määrab kindlaks töötasu põhiprintsiibid. Ta planeerib ja kontrollib rahandust, teostab hinnapoliitikat, jaotab kapitalimahutusi, loob majanduslikke sidemeid välisriikidega, suunab tehnilise progressi arengut jne.

Sotsialistlik riik kaitseb ühiskondlikku omandust kui sotsialismi majanduslikku alust. Sotsialistliku riigi ülesandeks on kasvatada rahvahulki teadliku distsipliini ja kommunistliku töössesuhtumise vaimus, tagada meie maa kaitsevõime ja julgeolek, samuti kaitsta nõukogude kodanike õigusi ja vabadusi.

Sotsialistliku riigi osa puudutavate revisionistlike ja dogmaatiliste väljamõeldiste kriitika

Kui suur riigi majanduslik osa sotsialistliku ühiskonna arendamisel ka oleks, ei saa ta oma tahtel majandusseadusi «kaotada», «ümber kujundada» või «kehtestada». Tema ülesanne seisab majandusseaduste teadlikus ja plaanipärases kasutamises. Majanduspoliitika võib olla edukas ainult siis, kui ta on rajatud teaduslikule alusele, kui ta vastab sotsialismi objektiivsete majandusseaduste nõuetele. Selle unustamine viib paratamatult sotsialistliku riigi osa käsitleva marksistlik-leninliku teooria moonutamiseni.

Nii eitavad tänapäeva revisionistid peaaegu täielikult sotsialistliku riigi majanduslikku osa. Nad näevad riigis ainult bürokraatlikku võimuorganit. Nad soovitavad asendada majanduse riiklikku reguleerimist «turusotsialismi» stiihiliselt toimiva mehhanismiga, majandusseaduste teadlikult ja plaanipäraselt kasutamiselt jälle anarhia ja konkurentsi juurde tagasi pöörduda. Seega soovitavad

nad tegelikult likvideerida sotsialismi suure eelise, mis seisneb majanduse plaanipärases arendamises.

«Pahempoolsed» revisionistid (dogmaatikud) ülehindavad aga riigi osa. Nad eitavad üldse asjaolu, et majanduspoliitika aluseks peab olema objektiivsete majandusseaduste kasutamine. Nad väidavad, et riik ei pea majanduse valdkonnas arvesse võtma objektiivsete seaduste nõudeid, vaid võib kõik küsimused lahendada üksikute juhtide soovidest lähtudes. Säärase poliitika kurvad tagajärjed Hiinas on üldtuntud.

Neil mõlemal kontseptsioonil ei ole midagi ühist marksismi-leninismiga.

Imperialismi ideoloogid ja mõned parempoolsed oportunistid püüavad tänapäeva kodanliku riigi majanduslikke funktsioone samastada sotsialistliku riigi majandusliku osaga. Nad kujutavad asja nii, nagu tähendaks kapitalismi riigimonopolistlik reguleerimine sotsialistlike funktsioonide täitmist kodanliku riigi poolt. Sääraste väidete valelikkus on käegakatsutav. Kodanliku riigi vahelesegamine majandusellu ei muuda kapitalismi klassiolemust; see vahelesegamine on piiratud ega kõrvalda kapitalistliku tootmise arenemise stiihilist ja anarhilist iseloomu. Järelikult ei saa siin mingist sotsialismile stiihilisest üleminekust juttugi olla.

2. SOTSIALISTLIKU RIIGI MAJANDUSPOLIITIKA ALUSED

NLKP juhtiv osa majandusseaduste tunnetamisel ja kasutamisel

Juhtivaks jõuks, mis suunab sotsialistliku riigi tegevust, on Kommunistlik Partei. Ta kujutab endast töölisklassi ja kogu töörahva avangardi. Töörahva avangardina väljendab partei oma tegevuses tema huve, mis langevad ühte tootmise arendamise objektiivsete vajadustega.

Kommunistliku partei ja tema poolt juhitava riigi poliitika erineb põhjalikult võimul olevate kodanlike parteide poliitikast. Kui kodanlike parteide ja riikide poliitika eesmärgiks on valitsevate klasside huvide kaitsmine ja töörahva ekspluateerimise suurendamine, siis valitseva Kommunistliku Partei poliitika eesmärgiks on kaitsta töötajate huve, leida paremaid sotsialistliku tootmise arendamise teid rahva järjest kasvavate vajaduste kõige täielikumaks rahuldamiseks. Kommunistlikule parteile ja Nõukogude riigile «on majandus peamine poliitika, niisugune poliitika, mille edust otsustaval määral oleneb nõukogude ühiskonna kiire liikumine kommunismi poole,» ütles partei XXIV kongressil L. I. Brežnev.

Partei, kes on relvastatud ühiskonna arenemise marksistlik-leninliku teooriaga, kasutab oma juhtivas tegevuses ühiskonna arenemise tunnetatud seadusi. Partei poliitika ei rajane elust irdunud «puhta mõistuse» põhimõtetel või üksikute juhtide «vagadel

soovidel», vaid konkreetse olukorra ning meie maa ja töölisklassi ees seisvate ülesannete analüüsi teaduslikul alusel. Sellepärast ongi ta juhtiv jõud sotsialistliku revolutsiooni läbiviimisel ja sotsialistlikus ülesehitustöös.

Sotsialistliku riigi majanduspoliitika põhiprintsiibid

Rahvamajanduse juhtimisel tugineb sotsialistlik riik tervenisti marksismi-leninismi teooria teaduslikele põhimõtetele. Sotsialistliku riigi majanduspoliitika tähtsamaks põhimõtteks on tema klassiiseloom, parteiline iseloom. «Poliitika peab kindlasti prevaleerima majanduse suhtes,» ütles V. I. Lenin. «Arutleda teisiti tähendab unustada marksismi aabitsatõed.» [1] See tähendab, et riigi majanduslik tegevus tuleb allutada sotsialistliku korra arendamisele ja tugevdamisele, kommunistliku ühiskonna ülesehitamisele, eeskätt aga kommunismi materiaal-tehnilise baasi loomisele.

Selle ülesande lahendamiseks on tarvis teaduslikult läheneda kõigi majanduslike küsimuste otsustamisele. Sotsialistliku riigi majanduspoliitika teiseks, niisama tähtsaks põhimõtteks on see, et ta peab olema teaduslik, ei tohi esineda voluntarismi, tuleb rangelt arvestada võimalusi ja ressursse, ei tohi sallida teostamatuid projekte ja põhjendamatuid majanduslikke lahendusi.

Sotsialistliku riigi majanduspoliitika on plaanipoliitika, mille aluseks on kogu rahvamajandussüsteemi riiklik juhtimine. Riik on sotsialismi tingimustes ühtne ja üldine majanduskeskus. Ta juhib nii riiklikke kui ka kooperatiivseid ettevõtteid. Riik kasutab plaanipäraselt ja teadlikult objektiivseid majandusseadusi kogu ühiskonna huvides.

Peaülesande — kommunismi ülesehitamise ülesande lahendamisel võtavad partei ja riik arvesse ka meie maa ja rahva jooksvaid vajadusi. Majanduse arendamise jooksvate ja perspektiivsete plaanide niisugune kooskõlastamine on vajalik selleks, et igal viisaastakul, igal aastal (mis on üheks astmeks kommunismi ülesehitamisel) lahendataks ka tänapäeva pakilisi ülesandeid. Sotsialistliku riigi majanduslikud abinõud peavad tagama rahva elatustaseme tõusu, soodustama linna ja maa ning füüsilise ja vaimse töö oluliste erinevuste likvideerimist, täiustama tootmist, suurendama tootmise efektiivsust, tõstma ühiskondliku töö viljakust, tugevdama meie riigi poliitilist ja majanduslikku võimsust ning kaitsevõimet.

Sotsialistliku riigi majanduspoliitika tähtsaks põhimõtteks käesoleval etapil on kõigi sotsialismimaade majanduslik integratsioon, mis on mõeldud suurima efekti saavutamiseks iga maa ja kogu sotsialistliku süsteemi arenemises. Sellele aitab kaasa proletaarne internatsionalism, mis väljendub sotsialismi ehitavate ning rah-

[1] V. I. Lenin. Teosed, 32. kd., lk. 63.

vusvahelise imperialismi jõudude vastu ja oma rahvusliku vabanemise eest võitlevate rahvaste igakülgses abistamises.

Sellised on põhiprintsiibid, mis määravad sotsialistliku riigi majanduspoliitika. Nende baasil rajatakse ühiskondliku tootmise juhtimise teaduslikud alused.

NLKP XXIV kongress majanduspoliitika aktuaalsetest ülesannetest käesoleval etapil

Üheksas viisaastak, mille direktiivid kinnitati NLKP XXIV kongressil, on tähtis etapp nõukogude ühiskonna edasiliikumisel kommunismi poole. Möödunud viie aasta (1966—1970) plaani edukas täitmine võimaldas parteil ja valitsusel kavandada sotsialistliku tootmise efektiivsuse edasise tõstmise teaduslikult põhjendatud programmi, kindlaks määrata sotsialistliku riigi majanduspoliitika peaülesanded ja põhisuunad.

Meie riigi majanduspoliitika põhiülesanneteks käesoleval viisaastakul on rahva materiaalse ja kultuurilise elutaseme märgatav tõstmine, kommunismi materiaal-tehnilise baasi edasine rajamine, meie maa majandusliku võimsuse ja kaitsevõime tugevdamine. Nende ülesannete lahendamiseks kavatseb partei rakendada mitmeid abinõusid sotsiaalpoliitika valdkonnas, samuti tootmise ja teaduse arendamiseks ning koostöö süvendamiseks teiste sotsialistliku süsteemi maadega.

Nii on sotsiaalpoliitika valdkonnas tähtsaimaks ülesandeks suurendada elanikkonna reaaltulusid vähemalt 30 protsenti. See saab võimalikuks peamiselt töötasu ja minimaalse palga tõstmise ning ühiskondlike tarbimisfondide suurendamisega 40 protsendi võrra. See võimaldab parandada nõukogude inimeste töö- ja olmetingimusi, lähendada linna- ja maaelanike elatustaset.

Tootmise arendamisel on peaülesandeks kiirendada teaduse ja tehnika progressi ja tagada ühtne tehnikapoliitika, samuti kiirendada tootmise intensiivistamist ja tööviljakuse kasvutempot. See tähendab, et uuel viisaastakul hakatakse välja töötama ja kasutusele võtma uusi masinaid, seadmeid, materjale ja tehnoloogilisi protsesse, mis ületavad senised parimad kodu- ja välismaa näidised.

Ühiskondliku tootmise efektiivsuse tõstmiseks on vaja pidevalt täiustada majanduse planeerimise ja juhtimise meetodeid, järjekindlalt rakendada uusi põhimõtteid käesoleval etapil riigi majanduspoliitika ette kerkivate majanduslike ülesannete lahendamisel.

Sotsialismimaade majanduse arendamiseks on tarvis luua tihedamad majandussidemed üksikute sotsialistlike riikide vahel. Selles valdkonnas on majanduspoliitika tähtsaks ülesandeks tugevdada sotsialistlikku maailmasüsteemi ning arendada sotsialistlikku majanduslikku integratsiooni NSV Liidu ja teiste Vastastikuse Majandusabi Nõukogu liikmesriikide vahel. Selle integratsiooni

aluseks on rahvusvaheline tööjaotus ning vennalik koostöö ja vastastikune abistamine. NLKP XXIV kongressi direktiivides uue viie aasta plaani kohta on öeldud, et Nõukogude riik kavatseb «arendada plaanipäraselt sotsialistlike maade koostöö kompleksseid vorme, mis hõlmavad materiaalset tootmist, teadust ja tehnikat, kaubavahetust ja kaubandust kolmandate maade turgudel».

3. SOTSIALISTLIKU MAJANDUSE JUHTIMISE PÕHIMÕTTED JA MEETODID

Majanduse juhtimise teaduslikud alused

Tootmisvahendite ühiskondlik omandus määrab ära majanduse juhtimise sotsialistlikud meetodid. Juhtimise aluseks on V. I. Lenini ja Kommunistliku Partei poolt väljatöötatud sotsialistliku majandamise põhimõtted. «V. I. Lenin lahendas teaduslikult sotsialistliku majanduse planeerimise ja juhtimise põhiprobleemid,» öeldakse Vladimir Iljitš Lenini 100. sünniaastapäevaks avaldatud NLKP Keskkomitee teesides. «Lenini otsesel juhtimisel rajati alused majanduse plaanipäraseks arendamiseks kõigis selle lülides. Lenini nõudmised plaanimajanduse juhtimise suhtes — see on teaduslikkus, oskus õigesti määrata täidetavate ülesannete perspektiivi ja järjekorda, orienteerumine teaduse ja tehnika uusimatele saavutustele ning eesrindlikele kogemustele, painduvus ja võime kiiresti ning täpselt reageerida muutuvatele tingimustele.»

V. I. Lenin rõhutas korduvalt, et sotsialistliku majanduse juhtimine on teadus. Selle tähtsus seisneb inimtöö ja materiaalsete ressursside kõige ratsionaalsemas ning ühiskonna seisukohalt kõige kasulikumas kasutamises. Sellepärast peavad partei ja valitsus väga tähtsaks arendada juhtimisteooriat ja -praktikat, ette valmistada juhtijate kaadrit ning tõsta tema kvalifikatsiooni. Sealjuures rõhutati NLKP XXIV kongressi resolutsioonis, et esmajärguline tähtsus on «kogu kaadri ja töörahva laiade hulkade majanduslikul haridusel».

Tootmise juhtimise teadus tugineb ühiskonnateaduste metodoloogilistele järeldustele, majanduse, psühholoogia, õigusteaduse jt. konkreetsetele seisukohtadele. Juhtimisteadus peab arvesse võtma teaduse ja tehnika progressi tendentse, ulatuslikult kasutama statistikat, matemaatikat ja küberneetikat. Juhtimisteadus hõlmab ettevõtte juhtimise meetodeid, koondise või firma juhtimise meetodeid, majandusharu (ministeeriumi) juhtimise meetodeid ja kogu rahvamajanduse juhtimise meetodeid.

Majanduse tsentraliseeritud juhtimise vajalikkus

Meie maa majanduse juhtimine tugineb leninlikule demokraatliku tsentralismi põhimõttele, mis näeb ette ühtse tsentraliseeritud plaanipärase juhtimise orgaanilist ühendamist kohaliku initsiatiivi arendamisega, ühisele eesmärgile liikumise teede, võtete ja vahendite mitmekesisusega, rahvahulkade laialdase kaasatõmbamisega tootmise juhtimisele.

Sotsialistlik majandussüsteem, kus riik on tootmisvahendite põhiline omanik, nõuab juhtimise tsentraliseeritust. Nõukogude majanduse tohutult hargnenud tootmisaparaat kujutab endast ühtset majanduskompleksi, mis ei saa funktsioneerida ühtse juhtiva keskuseta, täpselt niisamuti nagu orkester ei saa mängida dirigendita. Niisuguseks ühtseks juhtivaks keskuseks on sotsialistlik riik, kes oma organite kaudu juhib otseselt tootmist.

Ühtsest juhtimiskeskusest saab plaanipäraselt määrata rahvamajanduse proportsioone ja täpselt kooskõlastada kõigi majandussüsteemi lülide tööd, see tagab ühtsuse majanduse juhtimisel.

Majanduse tsentraliseeritud juhtimisel kasutab riik nii administratiivseid kui ka majanduslikke meetodeid. Praegu omandavad aktuaalse tähtsuse majanduslikud meetodid. Mida mõeldakse majanduse juhtimise majanduslike meetodite all? Need on niisugused meetodid, mille puhul plaanialased otsused võetakse vastu majanduslike kalkulatsioonide alusel, nende otsuste elluviimine toimub aga tootmise alal töötajate, ettevõtete kollektiivide ja majandusorganisatsioonide majanduslike huvide mõjutamise teel. Selleks kasutatakse juhtimise majanduslike hoobade süsteemi: hinda, kasumit, krediiti, fondimaksu jne. Selline juhtimine, kus administratiivsed ja majanduslikud juhtimismeetodid on õigesti ühendatud, tagab tootmise suurima efektiivsuse.

Nagu me juba mainisime, astuvad parempoolsed revisionistid välja sotsialistliku riigi osa käsitleva marksistlik-leninliku õpetuse vastu. Nad eitavad majanduse tsentraliseeritud juhtimise vajalikkust. Nii väidavad nad, et tsentralism takistab initsiatiivi arenemist, ja soovitavad asendada majanduse plaanipärase juhtimise «majanduslike huvide vaba avaldumisega» kontrollimatu kaubatootmise ja konkurentsi alusel. See on tüüpiline anarhosündikalistlik kontseptsioon. Juba V. I. Lenin kritiseeris seda kui sotsialismi alustugesid õõnestavate väikekodanlike eelarvamuste segaputru.

«Pahempoolsed» dogmaatikud seevastu ignoreerivad majanduslikke juhtimismeetodeid. Nad peavad neid «kapitalismi elementideks» ja ülehindavad tahteliste otsuste tähtsust. Nad ei tunnista objektiivseid seadusi ja taandavad majanduse juhtimise üksikisikute meelevaldsetele «direktiividele». On selge, et säärastel «teooriatel» pole samuti midagi ühist marksistlik-leninliku teadusega, nad moonutavad demokraatliku tsentralismi leninlikku põhimõtet.

Ainujuhtimise põhimõte

Sotsialistliku majanduse tsentraliseeritud juhtimine on lahutamatult seotud ainujuhtimise põhimõttega. V. I. Lenin märkis, et majandamisel tuleb demokratism ühendada täpse töödistsipliiniga, isikliku vastutusega, ainujuhtimisega tootmisprotsessis.

Sotsialismi tingimustes valitsev kaasaegne masinaline suurtootmine nõuab tahteühtsust, mis suunab paljude inimeste ühist tööd. Ilma ainujuhtimiseta pole mõeldav tootmisharu või ettevõtte ega ka üksiku tsehhi või brigaadi töö. Ei saa endale hetkekski ette kujutada raudteed, kus iga vedurijuht hakkab ise otsustama, millal ja kuhu ta sõidab. Säärase olukorra absurdsust pole vaja tõestada. V. I. Lenin rõhutas, et «tuleb õppida ühendama tormilist, kevadise suurveena tulvavat, üle kõigi kallaste tõusvat töötavate hulkade miitingulist demokratismi r a u d s e distsipliiniga töö ajal, v a s t u v a i d l e m a t u a l i s t u m i s e g a — ühe isiku, juhtiva nõukogude töötaja tahtele töö ajal».[1]

Ainujuhtimisel sotsialistlikus majanduses pole midagi ühist voluntarismiga. Nõukogude majandusjuht ei ole põikpea, kes meelevaldselt talitab, ega ka võõraste direktiivide mehaaniline täitja. Majandusjuhi tegevuse aluseks peab olema majandusteaduse ja tootmistehnoloogia sügav tundmine, ülesannete ja nende lahendamise parimate teede selge mõistmine, oskus mobiliseerida rahvahulgad nende ülesannete lahendamiseks.

Rahvahulkade aktiivne osavõtt tootmise juhtimisest

Sotsialismi tingimustes tugineb ainujuhtimine töötajate laialdasele demokraatiale, nende loovale initsiatiivile ja töövaimustusele. Ainujuhtimine eeldab rahvahulkade aktiivset osavõttu tootmise juhtimisest üldrahvalike, kollektiivsete ja töötajate isiklike huvide õige ühendamise alusel.

Töörahva hulkade kaasatõmbamine tootmise juhtimisele aitab paremini organiseerida tootmist ja selgitada rahva vajadusi. Kõigile on selge, ükski keskorgan ei või tunda tootmise spetsiifikat tuhandetes üksikettevõtetes. See-eest tunnevad seda suurepäraselt ettevõtete töötajad ise. Nende kaasatõmbamine tootmise juhtimisele ning plaanide väljatöötamisele ja koostamisele on teadusliku juhtimise tähtsaim ülesanne. NLKP Keskkomitee aruandes partei XXIV kongressile on öeldud: tuleb «saavutada, et kõik töölised, kolhoosnikud ja haritlased saaksid teadlikeks võitlejaiks partei majanduspoliitika elluviimise eest, tegutseksid kui riigitegelased, ilmutaksid täiel määral oma võimeid, initsiatiivi ja majanduslikku taipu».

Tsentraliseeritud juhtimise ühendamine ettevõtete majandus-

[1] V. I. L e n i n. Teosed, 27. kd., lk. 242—243.

liku initsiatiiviga, töörahva laiade hulkade osavõtuga plaanide väljatöötamisest ja tootmise juhtimisest moodustabki demokraatliku tsentralismi olemuse. Demokraatlik tsentralism aga on sotsialistliku majandamise põhiprintsiip.

Sotsialismimaades läbiviidava majandusreformi eesmärgiks on süvendada majanduse juhtimisel demokraatliku tsentralismi leninlikku põhimõtet. Majandusreform eeldab juhtimise demokraatlike aluste arendamist, kusjuures ühtaegu tugevneb ja täiustub rahvamajanduse tsentraliseeritud juhtimine. Majandusreform aitab täiustada juhtimis- ja planeerimismeetodeid ning -vorme, intensiivistada materiaalset stimuleerimist ja suurendada töötajate huvi oma ettevõtete töö parandamise vastu. Majandusreform laiendab demokraatiat sotsialistlikus majandussüsteemis ja soodustab sotsialismi majandusseaduste täielikumat kasutamist.

Tänapäeva arvutusmasinate rakendamine tootmise juhtimisel

Küberneetika ja elektronarvutusmasinate arenemine võimaldas tootmise juhtimisel rakendada uusimaid teaduse ja tehnika saavutusi, ja seda kõigis majanduse juhtimise lõikudes. Sotsialismi tingimustes võib elektronarvutusmasinaid kasutada nii ettevõtte ja tootmiskoondise kui ka tootmisharu ja kogu rahvamajanduse ulatuses. Automatiseeritud juhtimissüsteemid võimaldavad tõsta vaimse töö viljakust ja juhtimise efektiivsust. Ajakohased elektronarvutusmasinad võivad mõne sekundiga sooritada rohkem arvutusoperatsioone kui tavalist aritmomeetrit kasutav kogenud arvutaja kogu oma eluaja jooksul. Märgatavalt laienevad majanduslıku informatsiooni kogumise ja mehhaniseeritud töötlemise, optimaalsete majanduslike lahenduste ja plaaniülesannete valiku võimalused.

Elektronarvutusmasinate rakendamine majanduse juhtimises võimaldab suurendada majanduse efektiivsust. Mida kõrgem on sealjuures tase, kus automatiseeritud juhtimissüsteemi kasutatakse, seda kõrgem on ka juhtimise efektiivsus.

Sotsialism, kus valitseb tootmisvahendite ühiskondlik omandus, avab piiramatud võimalused matemaatiliste meetodite ja elektronarvutusmasinate rakendamiseks majanduse juhtimises. Ühiskondliku omanduse valitsemine võimaldab tulevikus üle minna kogu meie maa rahvamajanduse automatiseeritud juhtimissüsteemile.

NLKP XXIV kongress sotsialistliku majanduse juhtimise täiustamisest

Lähtudes majandusseaduste ja ühiskonna arenemise vajaduste analüüsist, rõhutas NLKP XXIV kongress, et juhtimise edasise täiustamise eesmärgiks peab olema ühiskondliku tootmise intensii-

vistamine ja tootmise efektiivsuse tõstmine. See tähendab, et tuleb arendada niisuguseid juhtimismeetodeid, -vorme ja -süsteeme, mis tagavad rahvamajandusele vajalike mitmekesiste saaduste tootmise väiksema töö- ja materiaalsete ressursside kuluga. Selleks on tarvis tõsta juhtimise teadusliku põhjendatuse taset ning veelgi rohkem täiustada planeerimise ja majandusliku stimuleerimise süsteemi.

Partei kongress nõudis, et kõikjal tuleb üle minna tootmise juhtimise kahe- ja kolmelülilisele süsteemile (ettevõte — koondis — ministeerium) ning tõsta ministeeriumide vastutust selle eest, et ühiskonna vajadused antud tootmisharu toodangu järele saaksid täielikult rahuldatud, samuti toodangu kvaliteedi eest. On vaja parandada ka tootmisharu juhtimise kesklüli tööd. Siin on esiplaanile nihkunud tootmise spetsialiseerimise ja majanduslike sidemete parandamise ülesanded, suurte koondiste loomine antud tootmisharu iseärasusi arvesse võttes.

Juhtimise täiustamiseks on vaja rakendada ratsionaalseid rahvamajanduse toodanguvajaduse kindlaksmääramise meetodeid ja sel alusel parandada materiaal-tehnilist varustamist.

Kongressi otsustes peetakse väga tähtsaks ettevõtete lepinguliste suhete täiustamist. Kongress nõudis, et ettevõtted peavad rohkem vastutama majanduslepingute täitmise eest.

Tootmise juhtimise teadusliku taseme tõstmiseks ja juhtimise operatiivsuse suurendamiseks seadis NLKP XXIV kongress ülesande luua automatiseeritud planeerimis- ja juhtimissüsteemid. Esialgu peavad automatiseeritud juhtimissüsteemid hõlmama ettevõtteid, koondisi, tootmisharusid ja territoriaalseid organisatsioone, hiljem aga üle kasvama üleriigiliseks informatsiooni kogumise ja töötlemise automatiseeritud süsteemiks; viimane on vajalik kogu rahvamajanduse planeerimiseks ja juhtimiseks arvutuskeskuste ühtse riikliku süsteemi baasil, millel on ühtne automatiseeritud sidevõrk. Seepärast peavad juba praegu ettevõtetes ja tootmisharudes loodavad automatiseeritud juhtimissüsteemid rajanema ühtsetel organisatsioonilistel, metodoloogilistel ja tehnilistel põhimõtetel, et neid saaks hiljem ühtseks võrguks ühendada.

Kuid juhtimise teaduslik organiseerimine ei saa anda vajalikku efekti, kui see ei tugine rangele riiklikule distsipliinile kõigis rahvamajanduse lülides. Sellepärast pöörab partei erilist tähelepanu iga majandusjuhi vastutusele ning partei ja valitsuse direktiivide täitmise kontrollile.

NLKP Keskkomitee aruandes partei XXIV kongressile märgitakse, et oma töös rahvamajanduse juhtimise täiustamisel hoiab partei kindlalt kurssi sellele, et keskorganite direktiivülesandeid õigesti seostada tootmise majanduslike mõjutamistegurite kasutamisega. Nende tegurite hulka kuuluvad isemajandamine, hinnad, kasum, krediit ja mitmesugused materiaalse ergutamise vormid. Nimetatud tegurite oskuslik kasutamine tagab ettevõtete kollektiivide ja meie majandussüsteemi mitmesuguste lülide töötajate

materiaalse huvi pingeliste plaaninäitajate vastuvõtmise ja täitmise, tööjõu- ja materiaalsete ressursside kõige ratsionaalsema kasutamise ja kogu ühiskondliku tootmise efektiivsuse tõstmise vastu ning sellel alusel rahva heaolu edasise kasvu.

KÜSIMUSI VESTLUSEKS

1. Miks etendab sotsialistlik riik otsustavat osa majanduses?
2. Millised on sotsialistliku riigi majanduspoliitika põhiprintsiibid?
3. Millised on sotsialistliku majanduse juhtimise põhiprintsiibid ja meetodid?
4. Milles seisneb tootmise juhtimisel rakendatava demokraatliku tsentralismi olemus?
5. Millised majanduspoliitika peaülesanded on NLKP XXIV kongress käesoleval etapil üles seadnud?

X PEATÜKK

SOTSIALISTLIKU MAJANDUSE PLAANIPÄRANE ARENDAMINE

Pärast tutvumist sotsialistliku majandussüsteemi üldiste alustega on tarvis vaadelda ühiskondliku tootmise arenemise mitmesuguseid külgi, selgitada sotsialismi majandusseaduste sisu ja toime mehhanismi, näidata, kuidas partei ja riik neid seadusi kommunistliku ülesehitustöö juhtimisel praktiliselt kasutavad.

Seda analüüsi tuleb alustada sotsialismi ühest tähtsamast kvalitatiivsest iseärasusest ja tema põhilisest eelisest kapitalismiga võrreldes — rahvamajanduse arendamise plaanipärasusest.

1. PLAANIPÄRASUS ON SOTSIALISMI TÄHTIS EELIS

Mis on plaanipärasus

Plaanipärane majandamine on sotsialistliku ühiskonna lahutamatu joon. «Sotsialism,» kirjutas V. I. Lenin, «ei ole mõeldav... ilma plaanikindla riikliku organisatsioonita, mis allutab kümned miljonid inimesed saaduste tootmisel ja jaotamisel ühtsest normist kõige rangemale kinnipidamisele».[1] Mis on tootmise plaanipärane arendamine, miks on see võimalik ja vajalik just sotsialismi tingimustes?

Enne kui sellele küsimusele vastata, tuleb meelde tuletada, et kaasaegne tootmine kujutab endast komplitseeritud organismi, mis koosneb väga paljudest tootmisharudest ning sadadest tuhandetest ettevõtetest ja koondistest. Ühiskondliku tootmise koostislülide vahel on tihedad seosed. Ükski ettevõte ei saa areneda isoleeritult, müümata oma toodangut ja saamata vahetusena teisi toodanguliike, näiteks tööpinke, masinaid, toorainet, kütust jne. Tootmis-

[1] V. I. Lenin. Teosed, 27. kd., lk. 307.

harude ja ettevõtete majanduslikud seosed arenevad ja muutuvad järjest komplitseeritumaks, sedamööda kuidas kasvab tootmise ulatus ning süveneb tema spetsialiseerimine ja koopereerimine. Kaasaegse tootmise normaalseks funktsioneerimiseks on seepärast vaja tootmist teadlikult juhtida, mis tagab tema koostisosade arvukate ja keeruliste seoste kontrolli ja reguleerimise.

Kuid kapitalismi tingimustes ei ole võimalik tootmist teadlikult juhtida ja reguleerida kogu ühiskonna ulatuses. Ühiskondlik tootmine on seal eraomanike käes, kes tegutsevad omakasupüüdlikest huvidest lähtudes. Sellepärast ei saa kapitalistlikus majanduses, kus paratamatult valitsevad stiihilised majandusseadused, kogu ühiskondlikku tootmist plaanipäraselt arendada.

Seoses riiklik-monopolistliku kapitalismi arenguga kirjutavad kodanlikud majandusteadlased viimasel ajal palju kapitalistliku majanduse «reguleerimisest», võimalusest jagu saada tema arenemise stiihilisusest. Ent riigimonopolistliku «reguleerimise» abinõudel on piiratud iseloom, kitsarinnaline klassiiseloom. Nad ei saa kõrvaldada kapitalistliku tootmise anarhiat kogu ühiskonna ulatuses, sest valitsevaks jääb tootmisvahendite eraomandus, mis põhjustab tootmisharude ja ettevõtete killustatuse ning nende eesmärkide ja huvide vastuolulisuse.

Ainult tootmisvahendite kapitalistliku eraomanduse likvideerimine võimaldab ühiskonnal tootmist teadlikult kontrollida, mida nõuavad tänapäeva tootlikud jõud.

Tootmisvahendite sotsialistliku omanduse kehtestamine ühendab kõik ühiskonna ettevõtted ja tootmisharud ühtseks majandusorganismiks ning annab tootmisele otseselt ühiskondliku iseloomu. Ettevõtted ei tööta siis ühe või teise kapitalisti (või kapitalistide grupi) omakasupüüdliku eesmärgi saavutamise nimel, vaid kõigi ühiskonnaliikmete vajaduste rahuldamiseks. See võimaldab ja ühtaegu tingib ka vajaduse teadlikult kontrollida ettevõtte tööd, kooskõlastada seda teiste ettevõtete tegevusega, s. o. asendada tootmise stiihilist, turu kaudu toimuvat reguleerimist tootmise teadliku, plaanipärase reguleerimise ja juhtimisega.

V. I. Lenin rõhutas, et sotsialistlik tootmine peab endast kujutama majanduslikku organismi, «mis töötaks nõnda, et sadu miljoneid inimesi juhiks üks plaan»[1]. Ühiskonnastatud sotsialistlik tootmine nõuab, et tootmise arengut juhitaks teadlikult ja plaanipäraselt ühtsest keskusest.

Niisiis on plaanipärasus eriline, sotsialismile omane ühiskondliku tootmise arenemise vorm. See on sotsialistlike tootmissuhete objektiivselt vajalik eksisteerimisviis, sotsialistliku tootmise otseselt ühiskondliku iseloomu avaldumisvorm.

---

[1] V. I. Lenin. Teosed, 27. kd., lk. 70.

Rahvamajanduse arenemise plaanipärasus on sotsialismi üks objektiivseid majandusseadusi. Kui põhiline majandusseadus määrab ära sotsialistliku tootmise eesmärgi, peamise liikumapaneva stiimuli, siis plaanipärase arenemise seadus määrab ära tootmise liikumise iseloomu. Selle seaduse peamine joon seisab kõigi rahvamajanduse lülide tegevuse kooskõlastamise vajalikkuses, mis saab võimalikuks tänu ühiskonna teadlikule kontrollile tootlike jõudude ja tootmissuhete arenemise üle. Objektiivselt on vaja, et põhilised, kõige tähtsamad tootmises, toodangu jaotamises ja vahetuses tekkivad majanduslikud seosed tehtaks aegsasti kindlaks, et neid nähtaks ette ühtses rahvamajandusplaanis.

Sotsialistliku tootmise tohutus ja keerulises organismis eksisteerivate arvukate majanduslike seoste ja vastastikuste sõltuvuste hulgas on eriti olulise tähtsusega eri tootmisharude arenemistempo ning eri toodanguliikide tootmise proportsioonide (kvantitatiivsete vahekordade) väljaselgitamine ja tagamine. Ainult õigete proportsioonide tagamise korral võib tootmine funktsioneerida ja areneda efektiivselt, takistamatult, ning ühiskond võib tööviljakuse järjekindla kasvu alusel pidevalt tõsta rahva heaolu.

Proportsionaalsus on vajalik kõikjal, kus on olemas ühiskondlik tööjaotus. Proportsionaalsust on tarvis tagada mitte üksnes sotsialistlikus, vaid ka kapitalistlikus ühiskonnas. Näiteks vajatakse 1000 tonni malmi sulatamiseks 1700 tonni rauamaaki ja 800 tonni koksi. Seda laadi objektiivselt tingitud proportsioone esineb kõige erinevamate toodanguliikide tootmise vahel, näiteks mustade metallide tootmise ning tööpinkide ja masinate tootmise vahel, puuvillasaagi ja puuvillase riide väljalaske vahel jne.

Ent majanduse stiihilise arenemise ja konkurentsivõitluse tõttu rajab proportsionaalsus kapitalistlikus ühiskondlikus tootmises endale teed pimeda jõuna, kujuneb välja kriiside kaudu, sellel on ajutine, ebakindel iseloom ning see asendub paratamatult tootmisharude arengu ja eri toodanguliikide tootmise disproportsioonidega.

Sotsialistliku majanduse arendamise plaanipärasus seevastu võimaldab ühiskonnal pidevalt tagada vajalikud proportsioonid ühiskondliku tootmise eri koostislülide vahel.

Õigete proportsioonide tagamine on väga komplitseeritud probleem. See on keeruline kõigepealt sellepärast, et rahvamajanduses on tohutult palju proportsioone. Nende hulka kuuluvad tähtsad rahvamajanduslikud proportsioonid, nagu tööstuse ja põllumajanduse kasvutempo vahekord, tootmisvahendite tootmise ja tarbeesemete tootmise vahekord, samuti rohkearvulised tootmisharudevahelised ja tootmisharusisesed proportsioonid.

Pealegi ei saa rahvamajanduse proportsioonid

olla muutumatud, igavesed. Nende muutumist mõjutavad paljud põhjused: teaduse ja tehnika progress, tööviljakuse kasv, töötajate isiklike vajaduste arenemine, rahvusvahelise olukorra muutumine jne. Eriti märkimisväärseid muutusi ühiskondliku tootmise harustruktuuris ja proportsioonide konkreetses sisus toob kaasa teaduse- ja tehnikarevolutsioon, mis kutsub esile uute, progressiivsete tootmisharude kiire arenemise ja printsipiaalselt uute toodanguliikide tootmise ning vananenud masinate, tööpinkide, aparaatide, materjalide jm. väljalaske lõpetamise. Sellepärast muutuvad rahvamajanduse proportsioonid meie majanduse igal uuel arenguetapil. Näiteks arenevad viimastel aastatel eriti kiiresti nafta- ja gaasitööstus, raadioelektroonika, automatiseerimisvahendite tootmine, keemiatööstus ja teised tööstusharud, mis tagavad teaduse ja tehnika järjekindla progressi ning tootmise efektiivsuse tõusu. NLKP XXIV kongressi direktiivides uue viie aasta plaani kohta on ette nähtud kiiremini arendada tarbeesemete tootmist, mis samuti põhjustab rahvamajanduse proportsioonide muutumise.

Ei tohi arvata, et sotsialistlik ühiskond on täielikult garanteeritud üksikute disproportsioonide tekkimise vastu. Need võivad tekkida planeerimises esinenud möödalaskmiste või ebasoodsate ilmastikutingimuste tõttu, mis oluliselt mõjutavad põllumajanduslikku tootmist, samuti mitmesuguste loodusõnnetuste tagajärjel. Kuid sotsialismi printsipiaalne erinevus kapitalismist seisab selles, et sotsialistlikus ühiskonnas on rahvamajanduse arenemise plaanipärase iseloomu tõttu võimalik tekkinud disproportsioone õigeaegselt avastada ning neid teadlikult kõrvaldada. Nii näiteks tagasid Kommunistliku Partei ja Nõukogude riigi poolt möödunud viisaastakul väljatöötatud ja rakendatud abinõud põllumajandusliku tootmise arenemistempo tunduva kiirenemise, mis võimaldas teataval määral likvideerida eelneval perioodil tekkinud tööstuse ja põllumajanduse disproportsiooni. Peale selle on partei saavutanud tarbeesemeid tootvate harude märksa kiirema arengu, et viia nende arenemistase vastavusse töötajate tulude kasvuga.

Vajaliku proportsionaalsuse teadlik tagamine ühiskondlikus tootmises on rahvamajanduse plaanipärasel arenemisel väga tähtis. Kuid plaanipärasus hõlmab ka teisi majanduselu külgi, nagu näiteks tehnika edendamine, rahvatulu jaotamine, kvalifitseeritud kaadri ettevalmistamine, töötasu täiustamine, hinnakujundamine jne.

Plaanipärase majandamise eelised

Rahvamajanduse plaanipärane arendamine on sotsialismi üks otsustavaid eeliseid kapitalismiga võrreldes. Selle tõttu pole meie ühiskonnas majanduskriise, laostavat konkurentsi ega alalisi disproportsioone, s. o. niisugust kolossaalset tootlike jõudude ja nat-

sionaalse rikkuse raiskamist, mis esineb kapitalismimaades tootmise anarhia tagajärjel. Plaanipärasus võimaldab sotsialistlikku tootmist pidevalt edendada ning tagab tootmise kiire ja püsiva kasvutempo. See võimaldab omakorda järjekindlalt tõsta töötajate elatustaset. Õigete proportsioonide kehtestamise ülesanne omandab eriti suure tähtsuse rahvamajanduse käesoleval arenguetapil, mil ühiskondliku tootmise efektiivsuse tõstmine ja tootmisharude intensiivistamine on kujunenud sõlmprobleemiks, ja seda pikaks perioodiks.

Plaanipärase arenemise seaduse toime võimaldab sotsialistlikul ühiskonnal tootmist kõige efektiivsemalt organiseerida, ühiskondlikku tööd igati kokku hoida ja kõiki tootmisressursse ratsionaalselt kasutada. Ent selle objektiivse võimalikkuse muutmine tegelikkuseks sõltub inimestest, nende oskusest planeerida ja juhtida majandust nii, et töö- ja vahendite kulu annaks ühiskonnale kõigis tootmislõikudes suurimat efekti. Sellepärast hoolitsevad Kommunistlik Partei ja Nõukogude riik pidevalt sotsialistliku majanduse plaanipärase juhtimise vormide ja meetodite arendamise ja täiustamise eest.

Sotsialistliku majanduse stiihilise, turu kaudu toimuva arenemise kontseptsioonide kriitika

Plaanipärane sotsialistlik majandus on pika aja jooksul veenvalt tõestanud oma eeliseid kapitalismimaade stiihiliselt areneva majandusega võrreldes. Sellepärast pole juhuslik, et meie ideoloogilised vaenlased alatasa ründavad sotsialistlikku plaanimajandust, püüavad seda igati laimata, mõtlevad välja olematuid «kriise» sotsialistlikus plaanimajanduses. Paljud kodanlikud majandusteadlased on hakanud väitma, et majandusreformide läbiviimisega loobuvat sotsialismimaad plaanipärasest majandamisest ja minevat üle majandamise kapitalistlikele turumeetoditele.

Ühes rivis sotsialistliku planeerimise kodanlike arvustajatega sammuvad revisionistid. Nad tahaksid asendada rahvamajanduse plaanipärast juhtimist majanduse stiihilise, turu kaudu toimuva arenemisega. Praktikas tähendaks see sotsialistliku tootmise tähtsate eeliste kaotsiminekut, disproportsioonide tekkimist rahvamajanduses, majanduse arengutempo aeglustumist ja rahva elatustaseme allakiskumist.

Nagu eespool öeldud, on plaanipärasus sotsialistliku majanduse objektiivne seadus. Sotsialismi loomusele on seepärast täiesti võõras majandusprotsesside stiihiline, mittejuhitav iseloom, turukonkurents. Sellepärast heitsidki marksistlik-leninlikud parteid resoluutselt kõrvale need vaenulikud seisukohad, mis tekitavad sotsialismi ja kommunismi ehitamisele suurt kahju.

2. SOTSIALISTLIK PLANEERIMINE

Plaanipärasus ja planeerimine

Rahvamajanduse plaanipärase arenemise seaduse kasutamise otseseks vormiks on sotsialistlik planeerimine. NLKP Keskkomitee aruandes partei XXIV kongressile rõhutati, et «rahvamajanduse juhtimise keskne lüli ja südamik sotsialismi tingimustes on planeerimine».

Planeerimine, s. o. plaanide koostamine ja realiseerimine kujutab endast inimeste teadliku tegevuse tulemust. Kuid see ei tähenda, nagu võiks rahvamajanduse planeerimisel juhinduda meelevaldsetest soovidest. Selleks et meie plaanid tõepoolest tagaksid kogu ühiskondliku tootmise kooskõlastatud arenemise, selle pideva ja kiire kasvu, tuleb nende koostamisel ja elluviimisel tundma õppida ja kasutada sotsialismi tingimustes toimivate majandusseaduste süsteemi. Ainult objektiivsete majandusseaduste kasutamise alusel on plaaniülesannetel reaalne iseloom.

Rahvamajandusplaanide realiseerimisega lahendab sotsialistlik ühiskond tähtsaid majanduslikke ja poliitilisi ülesandeid. Need olenevad sotsialismi majandusseaduste süsteemi toimest, samuti konkreetsest sise- ja rahvusvahelisest olukorrast ühel või teisel sotsialistliku ühiskonna arenemisjärgul.

Ent plaani täitmise organiseerimisel ei tohi lootma jääda ainuüksi administratiivse mõjutamise jõule. Sotsialistlike ettevõtete kollektiivide suhtes, kelle tegevusest oleneb lõppkokkuvõttes plaani täitmise edukus, tuleb esmajoones kasutada majanduslikke hoobasid — iga toote põhjendatud hinna, eduka töö mitmesuguse materiaalse stimuleerimise jne. näol.

Sotsialistlikule planeerimisele on põhimõtteliselt võõras meelevaldsus ja subjektivism. Rahvamajanduse planeerimisel ei tohi koostada põhjendamatuid ja teostamatuid plaane, ei tohi seada antud etapil ebareaalseid ülesandeid, kavandada näiteks suvaliselt tootmise kasvutempot või eri majandusharude arendamise proportsioone.

NLKP XXIV kongress rõhutas veel kord vajadust kasutada täielikult sotsialismi majandusseadusi meie maal toimuva kommunistliku ülesehitustöö plaanipärasel juhtimisel.

Planeerimismeetodite täiustamine

Sotsialistliku planeerimise metodoloogilised ja organisatsioonilised alused määras kindlaks V. I. Lenin. Juhindudes V. I. Lenini näpunäidetest, täiustavad sotsialismimaade kommunistlikud ja töölisparteid sotsialismi majandusseaduste tundmaõppimise alusel pidevalt planeerimist, rahvamajandusplaanide koostamise ning täitmise põhimõtteid ja meetodeid.

Ühiskondliku tootmise planeerimise vormide ja meetodite muutmise vajadus on tingitud sellest, et sotsialistlik majandus areneb pidevalt ja kiiresti. Kasvab tootmise ulatus, muutuvad selle tehniline tase ja harustruktuur, kujunevad uued majanduslikud sidemed ja suhted. Et tootlikud jõud ja tootmissuhted ei seisa paigal, siis ei saa jääda muutumatuks, tardunuks ka majanduse plaanipärase juhtimise süsteem. Seda on vaja pidevalt täiustada, et ta vastaks kõige paremini ühiskondliku tootmise arendamise kasvanud vajadustele ja uutele ülesannetele.

Nagu märgiti NLKP XXIV kongressil, on praegu tarvilikuks saanud planeerimismeetodite edasine täiustamine. See peab tuginema ühiskondlike vajaduste täpsemale tundmaõppimisele, meie majanduslike võimaluste teaduslikele prognoosidele, mitmesuguste lahendusvariantide, nende vahetute ja pikaajaliste tagajärgede igakülgsele analüüsile ja hindamisele.

Eriti olulisi muutusi majanduse plaanipärase juhtimise süsteemis on toimunud paljudes sotsialismimaades viimastel aastatel seoses majandusreformide läbiviimisega.

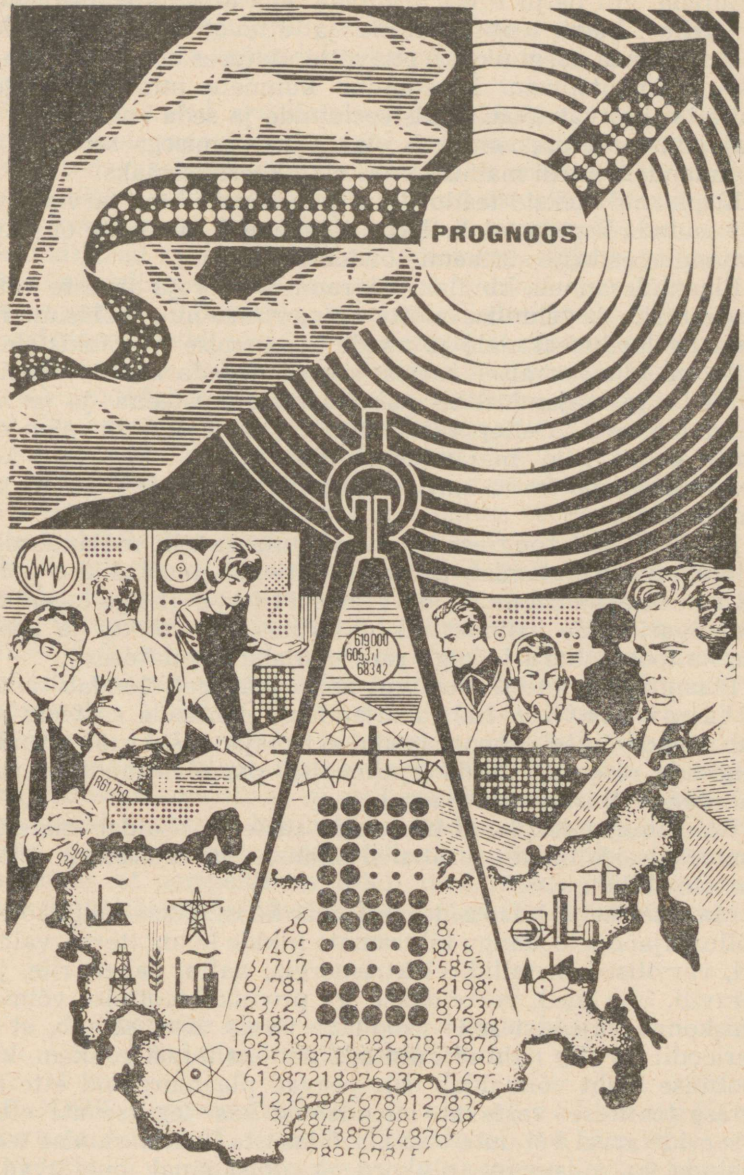
Majandusreformide eesmärgiks on tõsta kõigi plaaniorganite vastutust koostatavate plaanide kvaliteedi eest, vabastada ettevõtted ja koondised liigsest eestkostmisest, anda neile võimalus oma majandusliku initsiatiivi ilmutamiseks, täielikumalt kasutada materiaalse huvitatuse printsiipi ja tagada üldriiklike huvide õige ühendamine töötajate kollektiivsete ja isiklike huvidega. Teiste sõnadega, planeerimise täiustamise käesoleva etapi ülesandeks on viia majanduse plaanipärase juhtimise vormid ja meetodid vastavusse kommunistliku ülesehitustöö uute ülesannetega, tõsta ühiskondliku tootmise efektiivsust, täielikumalt kasutada sotsialistliku korra eeliseid.

Ühtlasi tuleb rõhutada, et sotsialismimaades läbiviidavad majandusreformid ei kaota sotsialistliku planeerimise põhiprintsiipe, mille elulisust on kinnitanud Nõukogude Liidu rohkem kui viiekümneaastased kogemused ja teiste sotsialistliku maailmasüsteemi maade praktika. Milles seisavad siis sotsialistliku planeerimise põhiprintsiibid?

Plaanide teaduslik põhjendamine

Eriti olulise tähtsusega on plaaniülesannete teaduslik põhjendamine. Plaanid määravad kindlaks sadade tuhandete ettevõtete ja organisatsioonide ning kümnete miljonite töötajate töö suuna ja iseloomu. Nad hõlmavad mitte ainult materiaalse tootmise sfääri, vaid ka kõiki teisi sotsialistliku ühiskonna elu külgi: teaduse, kultuuri, hariduse jne. arendamist. Seepärast on selge, et plaaniorganitel lasub suur vastutus plaaniülesannete õigsuse ja teadusliku põhjendatuse eest.

Plaanide koostamine muutub iga aastaga üha keerukamaks, sest kasvab sotsialistliku tootmise maht ning kiireneb teaduse ja teh-

PROGNOOS

nika progress, mille tulemusena tekivad uued tootmisharud ja on vaja hulgaliselt välja lasta uusi toodanguliike. Pole raske ette kujutada, kui palju tuleb arvutada, et rahvamajandusplaan «valmis teha», kõigi tootmisharude ja ettevõtete töö kooskõlastada, koordineerida. Isegi üksiku ettevõtte ulatuses nõuab tehnika-, tootmis- ja finantsplaani koostamine kümnete inimeste pingelist ja küllaltki kestvat tööd. Ministeeriumide ja seda enam kogu rahvamajanduse ulatuses muutub plaani koostamisega seotud töö sadu ja tuhandeid kordi mahukamaks ning keerulisemaks.

Et plaanid oleksid teaduslikult põhjendatud, on tarvis arvestada ja kasutada kogu sotsialistlikus ühiskonnas toimivate objektiivsete majandusseaduste süsteemi nõudeid.

Plaaniülesannete kindlaksmääramisel on vaja arvesse võtta loodusteaduste ja tehnilise mõtte arengutaset ning põhisuundi, anda hinnang loodusvaradele ja nende kasutamise võimalustele. Peale selle on planeerimisel tarvis silmas pidada rahvusvahelist olukorda, riigi majanduslike välissidemete süsteemi ja tervet rida muid tegureid. Sellepärast ongi rahvamajanduse planeerimine mitte ainult riigi majanduspoliitika tähtis külg, vaid ka väga komplitseeritud teadusharu, mis nõuab inimestelt laialdasi ja sügavaid teadmisi.

NLKP XXIV kongress nõudis plaaniorganeilt majandusseaduste täielikumat kasutamist, plaanide paremat teaduslikku põhjendamist ja tasakaalustamist, o p t i m a a l s e t e (kõige kasulikumate) plaanivariantide valimist nii üksikutes ettevõtetes ja koondistes kui ka tootmisharu ja kogu rahvamajanduse ulatuses.

Plaaniülesannete teaduslikul põhjendamisel etendab tähtsat osa b i l a n s i m e e t o d. Rahvamajanduse bilansside süsteem võimaldab tagada õiged proportsioonid eri majandusharude arendamisel, selgitada reserve, valida optimaalse plaanivariandi, et paremini rahuldada ühiskonna vajadusi.

Rahvamajandusplaani bilansside süsteem sisaldab materiaalseid (naturaalseid) bilansse, rahalisi bilansse ja ühiskonna tööjõuressursside bilansse.

Materiaalsete bilansside abil, mis koostatakse kõigi tööstus- ja põllumajandustoodangu tähtsamate liikide kohta (teras, valtsmetallid, värvilised metallid, elektrienergia, nafta, paber, riie, jalatsid, teravili, liha jne.), võrreldakse iga produkti tootmise võimalusi ja ühiskonna vajadust selle produkti järele. Kui selgub, et plaaniperioodil on ette nähtud kulutada näiteks terast rohkem, kui selle tootmise maht võimaldab, siis peavad plaaniorganid ette nägema terase tootmise vastavat laiendamist kas tegutsevate ettevõtete reservide arvel või uute tootmisvõimsuste käikulaskmise teel. Võib tekkida ka niisugune olukord, et ühiskonnal puuduvad antud perioodil objektiivsed võimalused ühe või teise produkti tootmise laiendamiseks vajaduse täieliku rahuldamiseni, ilma et see tekitaks kahju teiste rahvamajandusharude arengule. Sel juhul on tarvis leida võimalusi antud produkti säästlikumaks kulutamiseks

või kasutada aseaineid (näiteks asendada mitmel tootmisalal värvilised metallid plastmassidega, teraskonstruktsioonid raudbetoonkonstruktsioonidega jne.).

Rahaliste (väärtuseliste) bilansside ülesanne seisab selles, et tagada nii riigi kui ka töötajate rahaliste vahendite laekumise ja kulutamise vastavus.

Tööjõubilansside abil arvestatakse ja jaotatakse tööjõudu tootmisharude ja meie maa mitmesuguste majanduspiirkondade vahel.

Materiaalsed, rahalised ja tööjõubilansid on omavahel lahutamatult seotud, nad täiendavad ja kindlustavad üksteist. Rahvamajandusplaani koostamisel kooskõlastatakse ja seostatakse omavahel kõik üksikbilansid ning selle alusel töötatakse välja kogu rahvamajanduse plaaniline bilanss.

Rahvamajanduse bilansside koostamisel etendavad tähtsat osa plaanilised normatiivid, s. o. iga toodanguliigi valmistamisele minevate materiaalsete, rahaliste ja töökulutuste normid. Niisuguste normide abil mõõdab ühiskond nii oma ressursse kui ka vajalikke kulutusi. On arusaadav, et plaanilised normatiivid peavad olema teaduslikult põhjendatud. Nende koostamisel tuleb arvesse võtta progressiivseid muutusi tehnikas ja tootmistehnoloogias, üldistada paremate ettevõtete, tsehhide ning eesrindlike tööliste ja inseneritehniliste töötajate kogemusi.

Nende ülesannete lahendamisel abistavad plaaniorganeid tänapäeva majandusmatemaatilised meetodid ja elektronarvutusmasinad, mis võimaldavad kiiremini ja täpsemalt teha inseneri-, majandus- ja finantsalaseid arvutusi. Nende kasutamine kergendab oluliselt plaanitöötajate tööd, muudab selle viljakamaks ja kvaliteetsemaks. NLKP Keskkomitee aruandes Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei XXIV kongressile rõhutati: «Teadus on tõhusalt rikastanud planeerimise teoreetilist arsenali, töötanud välja majandusmatemaatilise modelleerimise, süsteemanalüüsi ja teised meetodid. On tarvis laiemalt kasutada neid meetodeid, kiiremini luua tootmisharude automatiseeritud juhtimise süsteeme, pidades silmas, et perspektiivis tuleb meil rajada informatsiooni kogumise ja läbitöötamise üleriigiline automatiseeritud süsteeem.»

Tootmise kõrge efektiivsuse tagamine kui planeerimise peaülesanne

NLKP XXIV kongress rõhutas, et kõigi rahvamajandusharude efektiivsuse järjekindel tõstmine on sotsialistliku majanduse peamine strateegiline ülesanne. Selle ülesande lahendamisele tuleb allutada ka kogu rahvamajanduse planeerimine. Sellepärast on plaan tõesti teaduslikult põhjendatud alles siis, kui see tagab mitte ainult rahvamajanduse proportsionaalsuse, mingisuguste saaduste tootmise

ja tarbimise tasakaalustatuse, vaid niisugused proportsioonid ja bilansid, mis annaksid maksimaalselt majanduslikku efekti.

On ilmne, et sotsialismi põhilise majandusseaduse nõuetest lähtudes on sotsialistliku tootmise efektiivsuse peamiseks kriteeriumiks töötajate materiaalsete ja kultuuriliste vajaduste kõige täielikum rahuldamine. Üksikutes tootmisharudes, -koondistes ja ettevõtetes kajastub see peamine kriteerium tööviljakuse järjekindla kasvu, materiaalsete kulutuste kokkuhoiu, toodangu kvaliteedi parandamise ja tootmise rentaabluse suurendamise nõudes. Sellepärast tuleb plaaniülesannetes ja normatiivides neid nõudeid alati arvestada.

Plaanide koostamisel tuleb kajastada uusimaid kodu- ja välismaise teaduse ja tehnika saavutusi. Plaanid peavad orienteerima ettevõtteid ja tootmisharusid eesrindlike tootmise organiseerimise võtete ja meetodite rakendamisele, tooraine, masinate ja seadmete kasutamise progressiivsetele normidele, uue tehnika ja täiuslikuma tehnoloogia juurutamisele. Tootmise efektiivsuse suurendamise tähtsaks vahendiks on ettevõtete, koondiste ja rahvamajandusharude juhtimise süsteemi pidev täiustamine. Mida täpsemalt arvestatakse välja lahendusvariante ja mida kiiremini võetakse vastu otsuseid, mis puudutavad näiteks uute tooteliikide juurutamist tootmisse, tootmissidemete loomist eri ettevõtete vahel, toodangu realiseerimist jne., seda suuremat kasu saab ühiskond ja seda täielikumalt saab ta oma vajadusi rahuldada. Automatiseeritud juhtimissüsteemide rakendamine võimaldab täpselt ja rangelt kontrollida, kuidas täidetakse plaaniülesandeid, kas plaanide korrigeerimise ja tekkinud raskustest ülesaamise kohta käivad otsused võetakse vastu õigeaegselt, s. o. tagab rahvamajandusliku organismi ja tema koostisosade täpsema ning kooskõlastatuma, järelikult aga ka efektiivsema töö.

Perspektiivse planeerimise juhtiv osa

Rahvamajanduse plaanipärase juhtimise praktikas kasutatakse kaht liiki plaane — perspektiiv- ja jooksvaid plaane. Planeerimisel etendavad juhtivat osa perspektiivplaanid, mis on koostatud mitmeks aastaks ja mobiliseerivad töötajaid kommunistliku ülesehitustöö põhiülesannete lahendamisele. NLKP XXIV kongressi direktiividest uue viie aasta plaani kohta nähtub, et perspektiivplaanides määratakse kindlaks sotsialistliku tootmise arendamise tempo ja proportsioonid, kapitaalmahutuste ulatus ja paigutamine tootmisharude, vabariikide ja majanduspiirkondade järgi, nähakse ette uute tööstuskeskuste, suurettevõtete, transpordimagistraalide loomine, mitmesuguste tootmisharude ja ettevõtete tehniline rekonstrueerimine, töötajate kultuuri- ja tehnilise taseme tõstmine jne. Teiste sõnadega, iga perspektiivplaan on olu-

line aste meie maa tootlike jõudude arendamisel ja sotsialistlike tootmissuhete täiustamisel.

Iga perspektiivse rahvamajandusplaani (viie aasta plaani) koostamise aluseks on direktiivid, mille töötavad välja partei ja valitsus ning mille kinnitavad NLKP kongressid. Direktiivides määratakse kindlaks meie maa peamised majanduslikud, sotsiaalsed ja poliitilised ülesanded eelseisvaks perioodiks ning kavandatakse põhilised rajajooned, milleni meie majandus peab jõudma.

Direktiivide alusel töötavad plaaniorganid — NSV Liidu Riiklikust Plaanikomiteest alates ja ettevõtete plaaniosakondadega lõpetades — välja kogu rahvamajanduse arendamise konkreetsed plaanid, üksikute tootmisharude, koondiste ja ettevõtete plaanid. Sealjuures koostatakse rahvamajandusplaan kahes vastassuunas — alt üles ja ülalt alla. Ühelt poolt määrab iga ettevõtte kollektiiv kindlaks oma võimalused, koostab tootmise arendamise plaani antud tehases või vabrikus. Seetõttu võtavad plaani koostamisest osa laiad töörahva hulgad. Ettevõtetes ja koondistes koostatud plaane üldistatakse peavalitsustes ja ministeeriumides, neid kooskõlastatakse omavahel ja koordineeritakse. Seejärel ühendab ja koordineerib Riiklik Plaanikomitee eri ministeeriumide ja keskasutuste plaane, koostab ühtse rahvamajandusplaani, mis peab ühiskondliku tootmise arendamisel tagama vajaliku proportsionaalsuse.

Seoses sellega ei lange ettevõtetes kavandatud plaaniülesanded mitte alati täielikult ühte plaaniülesannetega, mis neile lõppkokkuvõttes ülaltpoolt antakse. Ja see on täiesti seaduspärane, sest teisiti ei ole võimalik tagada kogu rahvamajanduse arendamise ühtsust ja proportsionaalsust.

Perspektiivplaanid realiseeruvad j o o k s v a t e (a a s t a-) plaanide koostamise ja täitmise teel, mis on teatud etappideks perspektiivplaanis kavandatud ülesannete lahendamisel. Sellepärast peab iga uus jooksev plaan olema eelmise plaani orgaaniline jätk. Ühtlasi kontrollitakse jooksvate plaanide abil mitte üksnes perspektiivplaani täitmise käiku, vaid ka selles plaanis kindlaksmääratud ülesannete õigsust. Eespool oli juba öeldud, et me pole täielikult kindlustatud plaanide koostamisel esineda võivate eksiarvestuste vastu, üksikute disproportsioonide tekkimise vastu. Pealegi võidakse ettevõtetes ja tootmisharudes perspektiivplaani täitmise käigus avastada täiendavaid tootmise kasvu reserve, mis plaani koostamisel jäid arvesse võtmata. Seoses sellega tuleb perspektiivplaanide ülesandeid jooksva planeerimise käigus korrigeerida ja täpsustada.

Prognooside osatähtsus

Meie perspektiiv- ja jooksvatel plaanidel on d i r e k t i i v n e iseloom, nende täitmine on kohustuslik. On täiesti selge, et enne direktiivsete plaaniülesannete kindlaksmääramist on vaja hooli-

kalt uurida juba saavutatud arengutaset, samuti ühiskondliku tootmise arendamise võimalikke proportsioone, tempot ja suundi tulevikus. See ülesanne lahendatakse majanduse arengu teadusliku prognoosimise, pikaajalise prognoosimise teel, näiteks 1985. või 2000. aastani. Prognoos on omamoodi teaduslik luure, planeerimisele eelnev etapp. Prognoos peab kindlaks määrama tööjõuressursside hulga ja struktuuri dünaamika nii kogu meie maal kui ka üksikutes vabariikides ja oblastites, looduslikud ressursid (maapõuevarad, metsavarud, põllumajanduslikud kõlvikud), mida on võimalik tootmises rakendada, tehnilise progressi põhisuunad ja muud perspektiivplaanide koostamise lähteandmed.

Võib öelda, et prognoos on omamoodi signaaltulede süsteem, mis valgustab teed meie majanduse liikumisele. Prognooside koostamisest võtavad peale majandusteadlaste osa ka teiste teaduste esindajad: geoloogid, demograafid, tehnikamehed, sotsioloogid jt.

Majandusliku prognoosimise osatähtsus kasvab eriti praegu seoses teaduse- ja tehnikarevolutsiooni tormilise tempoga. Teaduslikult koostatud prognoosid võimaldavad mitte üksnes ette näha ühiskondliku tootmise arendamise teid, vaid ka õigeaegselt vastu võtta otsuseid, mis likvideerivad ebasoovitavad tendentsid ühtede või teiste majandusprotsesside arenemises, kiirendavad tootmise kasvutempot ja suurendavad tootmise efektiivsust. Viimasel ajal on meil koostatud mitmete ühiskondliku tootmise harude arendamise pikaajalised prognoosid, koostamisel on tootlike jõudude paigutamise üldskeem. Selle alusel koostatakse Nõukogude majanduse arendamise pikaajaline plaan (10—15 aastaks).

Tsentraliseeritud planeerimine ja ettevõtete majanduslik iseseisvus

Sotsialistliku majanduse kui ühtse ühiskondliku tootmisorganismi arendamine ei ole võimalik ilma majanduse tsentraliseeritud juhtimiseta. V. I. Lenin kirjutas, et sotsialismi ülesehitamine on tsentraliseeritud majanduse ülesehitamine, mida suunab tahte- ja eesmärgiühtsus.

Kõigi tootmisharude ja ettevõtete tegevuse allutamine ühtsele üldriiklikule plaanile peab garanteerima, et sotsialistlikus tootmises ei esineks disproportsioone ja häireid üksikute tootmislülide töös. Tsentraliseeritud planeerimise vajalikkus on objektiivselt tingitud tootmisvahendite ühiskondlikust omandusest ja rahvamajanduse plaanipärase arenemise seaduse toimest.

Sellega seoses on kohane rõhutada, et täiesti alusetud ja absurdsed on revisionistide väited, nagu tagaks tootmise juhtimise detsentraliseerimine sotsialistliku majanduse «suurima efektiivsuse». Sotsialismimaade kommunistlikud parteid juhinduvad pidevalt V. I. Lenini mõtteavaldusest, et ilma ühtse plaanita, mis hõlmab ja ühendab kõik tootmisharud ning majandusliku töö suunad, poleks

sotsialismi ja kommunismi ehitamine võimalik. Sellepärast on majandusreformide üheks põhiülesandeks tsentraliseeritud planeerimise edasine kindlustamine ja tema teadusliku taseme tõstmine.

Teiselt poolt on vaja organiseerida rahvamajanduse plaanipärast juhtimist niiviisi, et areneks rahva initsiatiiv, et saaks efektiivselt, täielikult kasutada iga kollektiivi võimalusi sotsialistliku tootmise arendamisel ja täiustamisel.

Niisiis on tarvis majandusliku ülesehitustöö praktikas ühendada tsentraliseeritud juhtimist demokraatia ulatusliku arendamisega, sotsialistlike ettevõtete iseseisva initsiatiiviga. Sellepärast on sotsialistliku majanduse organiseerimise ja juhtimise põhiprintsiibiks demokraatliku tsentralismi printsiip. Demokraatliku tsentralismi tegelik rakendamine vabastab sotsialistliku majanduse niihästi bürokratismist ja puhtakujulisest administreerimisest kui ka anarhiast, üksikute ettevõtete ja koondiste huvide vastandamisest kogu sotsialistliku ühiskonna huvidele.

Nagu rõhutati NLKP XXIV kongressi direktiivides uue viie aasta plaani kohta, peavad keskplaaniorganid koondama oma tähelepanu kommunistliku ülesehitustöö põhiliste, strateegiliste ülesannete lahendamisele, niisuguste ülesannete lahendamisele, nagu seda on tähtsamate proportsioonide tagamine rahvamajanduses, tootlike jõudude õige paigutamine, majanduspiirkondade kompleksne arendamine, ühtsuse tagamine tehnikapoliitikas, töö tasustamisel, hinnapoliitikas jne. Plaaniülesannete täitmise konkreetsete teede ja vahendite kindlaksmääramise, tootmisfondide ja tööjõu kasutamise kõige ratsionaalsemate meetodite leidmise, ühtede või teiste tehnoloogiliste võtete rakendamise ja materiaalse stimuleerimise eri vormide kasutamisega seotud küsimusi peavad aga ettevõtted ise lahendama töötajate aktiivsel osavõtul. Mitte mingid kõrgemal pool tehtud arvestused ei suuda täielikult arvesse võtta kõiki allikaid ja reserve, mida leidub igas sotsialistlikus ettevõttes.

Majandusreformi läbiviimisel on märgatavalt laienenud ettevõtete majanduslik iseseisvus, nende õigused ja kohustused tootmise organiseerimisel ja planeerimisel. Ülaltpoolt kinnitatavate plaaninäitajate arv on tunduvalt vähenenud. Nüüd saavad ettevõtted ja koondised ülesandeid ainult oma tegevuse põhilistes, tähtsamates suundades: realiseeritava toodangu maht ja põhinomenklatuur, tööviljakus, palgafond, kasumisumma ja rentaabluse tase, riigieelarvesse kantavad maksed, uue tehnika juurutamine, materiaal-tehniline varustamine ja koopereeritud hanked. Sealjuures on väga oluline, et ühiskond ei hinda enam ettevõtete tööd kogutoodangu näitaja alusel, vaid realiseeritud, s. o. ostjate poolt tunnustatud ja kinnimakstud toodangu ning saadava kasumi ja rentaabluse taseme alusel. See kohustab kõiki ettevõtteid pidevalt hoo-

litsema oma toodangu kvaliteedi tõstmise ja tootmiskulude vähendamise eest.

Planeerimise täiustamisel etendab tähtsat osa töötajate kollektiivse ja isikliku materiaalse huvi suurendamine. Eespool märgiti, et rahvamajandusplaani ülesandeid peavad tingimata täitma kõik ettevõtted ja tootmisharud: ilma selleta ei ole võimalik tagada sotsialistliku tootmise plaanipärast arendamist ega vajalikku proportsionaalsust rahvamajanduses. Ent sotsialistlike ettevõtete kollektiive tuleb innustada plaaniülesandeid täitma mitte ainult administratiivsete abinõudega, vaid ka majanduslike hoobade kaudu, mis tagavad ettevõtete ja iga töötaja otsese materiaalse huvi plaaniülesannete parima täitmise vastu.

Sellepärast kannavad partei ja valitsus pidevalt hoolt töötajate kollektiivse ja isikliku materiaalse huvi suurendamise eest. Möödunud viisaastakul revideeriti hulgihinnad, mille tulemusena need lähenesid märgatavalt ühiskondlikult vajalike kulude tasemele (iga toodanguliigi kohta). Ettevõtetes saadavast kasumist jäetakse märkimisväärne osa nende käsutusse majandusliku stimuleerimise ja tootmise arendamise fondide loomiseks. NLKP XXIV kongressi direktiivides uue viie aasta plaani kohta nähakse ette, et tuleb edasi arendada ettevõtete materiaalse stimuleerimise süsteemi, eriti uute, tehniliselt täiuslike ja kvaliteetsete toodanguliikide väljalaske stimuleerimist.

Kolhoositootmise planeerimise iseärasused

Kolhooside kui kooperatiivsete ettevõtete iseloomulikuks jooneks on see, et nad majandavad tootmisvahendite alusel, mis on nii riiklik kui ka nende kollektiivne omand.

Ent kolhoosid ei arenda tootmist isoleeritult, vaid riikliku sektori pideva ja igakülgse abiga. Riik müüb kolhoosidele traktoreid, kombaine ja muud põllumajandustehnikat, mineraalväetisi ja elektrienergiat, teeb maaparandustöid, valmistab kolhoosidele ette spetsialistide ja mehhanisaatorite kaadrit, annab rahanduslikku abi pikaajaliste ja lühiajaliste krediitide võimaldamise teel jne. See kõik loob majandusliku aluse kolhoositootmise riiklikuks plaanipäraseks juhtimiseks. Vajadus lülitada kolhoosid ühtsesse rahvamajandusplaani tuleneb ka sellest, et kolhoosisektor toodab märkimisväärse osa meie maa toidu- ja tooraine fondist, s. t. ta on kogu ühiskondliku tootmise orgaaniline koostisosa. Sellepärast on selge, et kui kolhoosid jääksid välja ühtsest rahvamajandusplaanist, siis oleksid rikutud vajalikud proportsioonid rahvamajanduses ja seda ei saaks plaanipäraselt arendada.

Järelikult võib sotsialistlik riik kolhoositootmist planeerida ja peab seda tegema. Loomulikult on kolhooside plaanipärasel juhtimisel mõningad iseärasused, mis tulenevad nende ettevõtete kooperatiivsest iseloomust. Peamine iseärasus seisab selles, et kolhoo-

sidele on antud suur iseseisvus töö ja tootmise organiseerimisel ning toodetud saaduste käsutamisel.

Riiklikud plaaniorganid määravad kolhoosidele kindlaks ainult ülesanded riigi poolt ostetava toodangu mahu ja nomenklatuuri osas. Külvipinna struktuuri, kultuuride valikut, kariloomade arvu, abiharude arendamist, kogutulu jaotamist tarbimis- ja akumulatsioonifondiks ning muid küsimusi planeerib iga kolhoos iseseisvalt, võttes arvesse oma looduslikke ja majanduslikke tingimusi. Sealjuures on oluline märkida, et riigile saaduste müümise kindlad plaaniülesanded määratakse mitmeks aastaks ette, mis loob kolhoosidele vajalikud tingimused majandisiseseks perspektiivplaneerimiseks. Kolhoositoodangu riiklikud kokkuostuplaanid on nüüd tagatud kolhooside vastava materiaaltehnilise varustamisega ja uute, kõrgendatud kokkuostuhindadega. Peale selle on ette nähtud hinnalisa kokkuostuhinnale üleplaaniliselt müüdavate põllumajandussaaduste eest. See kõik loob vajalikud tingimused riigi huvide õigeks ühendamiseks kolhooside kollektiivsete huvidega.

3. VIISAASTAKUTE VÕIDUKAD SAMMUD

Kaheksanda viisaastaku põhitulemused

Sotsialistliku majanduse plaanipärasest arendamisest 1966.—1970. aastal kokkuvõtteid tehes märkis NLKP XXIV kongress, et kaheksanda viisaastaku majanduslikud ja sotsiaalsed põhiülesanded täideti edukalt. Kaheksanda viie aasta plaani täitmise tulemused näitasid veel kord veenvalt sotsialistliku majandussüsteemi määratu suuri eeliseid. Viie aastaga suurenes tööstustoodang 1,5-kordseks, põllumajandustoodang keskmiselt 21 protsenti aastas ja rahvatulu 41 protsenti, mis võimaldas tõsta töötajate reaalsissetulekuid ühe kolmandiku võrra. Sealjuures tuleb silmas pidada, et iga praegune kasvuprotsent ületab mitmekordselt vastava juurdekasvu eelnevatel viisaastakutel.

Omal ajal kirjutas V. Majakovski esimesest viisaastakust:

On armas
me plaanides
edasirühk,
hoo
süllased hiiglasesammud.

Esimese viie aasta plaani grandioossed ülesanded ja selle täitmise tulemused paistavad meie maa praeguste saavutuste taustal väga tagasihoidlikena. Selle üle võib otsustada järgmiste andmete põhjal. Nõukogude tööstus andis kaheksanda viisaastaku viimasel aastal (1970. aastal) esimese viisaastaku viimase aasta (1932.

aasta) toodangu: elektrienergiatoodangu ühe nädalaga, terasetoodangu 18 päevaga, naftatoodangu 3 nädalaga, söetoodangu ühe kuuga, autode väljalaske 9 päevaga. Ainuüksi 1970. aastal valmistati NSV Liidus tööstustoodangut umbes 2 korda rohkem kui kõigil sõjaeelsetel viisaastakutel kokku. Kui esimesel viisaastakul liikus meie majandus edasi «süllapikkuste sammudega», siis praegu liigub ta edasi tõepoolest seitsmepenikoormasaabastega.

Kaheksanda viisaastaku tähtsus ei ole mitte ainult selles, et sotsialistlik tootmine on jõudnud uutele kõrgetele rajajoontele, vaid ka selles, et neil aastail on meie maal toimunud olulised sotsiaalsed muutused. Kaheksandal viisaastakul seati sisse kolhoosnikute garanteeritud töötasu, selle tase tõusis aga 42 protsenti. Oluliselt paranes maatöötajate pensioniline kindlustus ja olmeteenindus. See võimaldas astuda olulise sammu linna- ja maaelanike elatustaseme lähendamisel.

Meie maal minnakse järjekindlalt üle üldisele keskharidusele. Viisaastaku jooksul sai rahvamajandus 2,6 miljonit kõrgema haridusega ja 4,4 miljonit keskeriharidusega spetsialisti. Võrdluseks olgu öeldud, et esimesel viisaastakul lõpetas kõrgema õppeasutuse 170 000 ja tehnikumi 291 000 spetsialisti.

1970. aastal õppis NSV Liidus (mitmesugustes õppevormides) 79 miljonit inimest, s. o. iga kolmas kodanik. Tootmise, teaduse ja kultuuri arendamises on meie maa möödunud viisaastakul astunud suure sammu edasi kommunismi ehitamisel, mis jätkub kiires tempos üheksandal viisaastakul.

XXIV kongress uue viie aasta plaani peaülesannetest

Uus, üheksas viie aasta (1971—1975) plaan, mille koostamise direktiivid kinnitas NLKP XXIV kongress, taotleb plaanipäraselt areneva sotsialistliku majanduse võimsat edasiliikumist. «Viisaastaku peaülesanne,» öeldakse direktiivides, «on tagada rahva elujärje ja kultuuritaseme tunduv tõus sotsialistliku tootmise kiire arengutempo, tootmise efektiivsuse suurendamise, teaduse ja tehnika progressi ning tööviljakuse tõusu kiirendamise alusel.» Uut viisaastakut iseloomustab esiteks see, et kogu rahvamajanduses toimub veelgi suurem pööre rahva heaolu tõstmise ning tema tööja olmetingimuste parandamise suunas, ja teiseks see, et märksa rohkem intensiivistatakse kogu ühiskondlikku tootmist ning tõstetakse selle efektiivsust teaduse ja tehnika progressi olulise kiirendamise alusel.

Et ühiskonna elu ja arenemise aluseks on materiaalsete hüvede tootmine, siis pööratakse uues viie aasta plaanis peatähelepanu ühiskondliku tootmise edasisele laiendamisele ja täiustamisele. Sealjuures ei seisne uue viisaastaku ülesannete grandioossus mitte ainult eri rahvamajandusharude toodangu kasvus, vaid ka ühiskonna tootlikes jõududes toimuvates kvalitatiivsetes muutustes.

Töö fondi- ja energiavarustatuse kiire kasv, nii uute kui ka tegutsevate ettevõtete varustamine tehniliselt täiuslike tootmisvahenditega, paljude tootmisalade kompleksne mehhaniseerimine ja automatiseerimine, progressiivsete tooraine- ja materjaliliikide ulatuslik kasutamine võimaldasid seada uuel viisaastakul ülesande: saada 87—90 protsenti tööstustoodangu juurdekasvust ja praktiliselt kogu põllumajandustoodangu juurdekasv tööviljakuse tõstmise teel. Selle ülesande grandioossust näitab järgmine võrdlus: viie aasta plaanis ettenähtud tööviljakuse kasv on samaväärne tööliste arvu suurenemisega 11—12 miljoni võrra. See tähendab, et tootmise intensiivistamine on nüüd muutunud tootmise arenemise otsustavaks teguriks, kusjuures see käib nii tööstuse kui ka teiste tootmisharude, sealhulgas ka põllumajanduse kohta. Põllumajanduses hakatakse kõigi eelmiste aastatega võrreldes märksa kiiremini läbi viima tootmise mehhaniseerimist, elektrifitseerimist ja kompleksset mehhaniseerimist.

Kiires tempos areneb tootmise spetsialiseerimine ja kontsentreerimine, mis on tootmise tehnilise taseme edasise tõstmise ja efektiivsuse suurendamise vajalikud tingimused.

Niisiis kujuneb üheksas viisaastak suureks sammuks kommunismi materiaal-tehnilise baasi loomisel. Samal ajal toimuvad olulised nihked sotsialistliku tootmise alal töötajate kvalifikatsiooni, üldharidusliku ja tehnilise taseme tõstmisel. Kõrgemad õppeasutused ja tehnikumid peavad viisaastakul ette valmistama umbes 9 miljonit spetsialisti. Vähemalt 9 miljonit kvalifitseeritud töölist valmistatakse ette kutsekoolides, kus õpilased saavad kutseala kõrval ka keskhariduse.

Sotsialistliku majanduse uue tõusu alusel viiakse üheksandal viisaastakul ellu ulatuslik sotsiaalsete ürituste programm. Nende hulka kuuluvad töötajate reaaltulude suurendamine umbes 30 protsendi võrra iga elaniku kohta, maa- ja linnaelanike elatustaseme oluline lähendamine, elamuehituse edasiarendamine, töötajate kultuurilise teenindamise ja olmeteeninduse parandamine, käsitsitöö ja raske töö märgatav vähendamine, töötingimuste parandamine ja töö teaduslik organiseerimine, teaduse ja kultuuri kiire arendamine jne.

Järelikult kujutab üheksas viisaastak endast suurt sammu edasi mitte ainult materiaal-tehnilise baasi arendamisel, vaid ka niisuguste kommunistliku ülesehitustöö tähtsate sotsiaalsete probleemide lahendamisel, nagu linna ja maa ning vaimse ja füüsilise töö oluliste erinevuste kaotamine.

NLKP XXIV kongressi direktiivides märgitakse, et majandusliku ja sotsiaalse arengu grandioossete ülesannete lahendamiseks uuel viisaastakul on tarvis veelgi täiustada juhtimis- ja planeerimissüsteeme ning -meetodeid. Sellepärast nähakse direktiivides ette komplekssed abinõud perspektiiv- ja jooksva planeerimise paremaks teaduslikuks põhjendamiseks ning rahvamajanduse juhtimise taseme tõstmiseks.

Partei XXIV kongressi direktiivide alusel töötati välja NSV Liidu rahvamajanduse arendamise viie aasta (1971—1975) riiklik plaan, mille kinnitas NSV Liidu Ülemnõukogu. See plaan on koostatud aastate lõikes, ministeeriumide, keskasutuste ja vabariikide kaupa. Viie aasta plaanid on koostanud kõik ettevõtted, tootmiskoondised ja organisatsioonid. Seega tõuseb NSV Liidu rahvamajanduse planeerimine uuele, kõrgemale astmele.

KÜSIMUSI VESTLUSEKS

1. Miks on sotsialismi tingimustes võimalik ja vajalik plaanipärane majandamine ning milliseid eeliseid tagab see meie ühiskonnale?
2. Mida tähendab plaanide teaduslik põhjendamine?
3. Millist osa etendab planeerimine ühiskondliku tootmise efektiivsuse tõstmisel?
4. Kuidas on tsentraliseeritud planeerimine ühendatud ettevõtete majandusliku iseseisvusega?
5. Millised on NSV Liidu rahvamajanduse arendamise üheksanda viie aasta (1971—1975) plaani peaülesanded?

XI PEATÜKK

KAUBATOOTMINE JA KAUBALIS-RAHALISED SUHTED SOTSIALISMI TINGIMUSTES

Sotsialistlikud ettevõtted — vabrikud, tehased, sovhoosid, kolhoosid — ei valmista toodangut oma tarbeks, vaid otseselt müügiks. See tähendab, et sotsialistliku tootmise saadused kujutavad endast kaupu, majandus on aga kaubamajandus, mitte naturaalmajandus.

1. KAUBATOOTMISE ISEÄRASUSED SOTSIALISMI TINGIMUSTES

Kaubatootmise vajalikkus sotsialismi tingimustes

Mistahes kaubatootmise eksisteerimise üldiseks aluseks on ühiskondlik tööjaotus ja ettevõtete eraldatus üksteisest, nende majanduslik iseseisvus. Need mõlemad tingimused on sotsialismi ajal olemas.

Tõepoolest, sotsialistlikku majandust iseloomustab tööjaotuse kõrge arenguaste. Ühiskondlik tööjaotus, s. o. rahvamajanduse mitmesuguste lülide spetsialiseerumine teatud toodanguliikide tootmisele, on tööviljakuse tõstmise tähtis tingimus. Sotsialistlikud ettevõtted on spetsialiseerunud mitmesuguste valmistoodangu liikide, selle osade või detailide tootmisele. Tekstiilivabrikud toodavad riiet, metallurgiatehased sulatavad terast ja toodavad valtsmetalli, masinatehased valmistavad tööpinke, traktoreid, autosid, aparaate jne. Teaduse ja tehnika progress süvendab ühiskondlikku tööjaotust veelgi.

Ühiskondlikku tööjaotust täiendab sotsialistlike ettevõtete suhteline majanduslik eraldatus. Nii on ühelt poolt riiklikud ettevõtted ja teiselt poolt kolhoosid üksteisest eraldatud kui tootmisvahendite ja valmistatava toodangu erisugu-

sed omanikud. Ka kolhoosid on üksteisest eraldatud kui erinevad omanikud. Mõnevõrra teistsugune iseloom on riiklike ettevõtete eraldatusel. Nii Lihhatšovi-nimeline autotehas Moskvas kui ka Volodarski-nimeline õmbluskoondis Leningradis ja Norilski metallurgiakombinaat kuuluvad riigile. Antud juhul on tegemist ühe ja sama omanikuga. Kuid isemajandavad ettevõtted on üksteisest eraldatud, sest iga ettevõtte käsutuses on oma tootmisvahendid, valmistatavat toodangut aga realiseerivad nad iseseisvalt. Nad on üksteise suhtes majanduslikult iseseisvad. Neil on teatud operatiivne iseseisvus ka kogu ühiskonna (riigi) suhtes.

Osa tootmisvahendeid on kolhoosnikute, tööliste ja teenistujate isiklikuks omandiks ning neid kasutatakse abimajandis toodangu valmistamiseks, kusjuures osa sellest toodangust müüakse kolhoositurul. Sotsialistliku ühiskonna töötajad on oma tulude omanikud.

Niisiis muudavad sotsialismi objektiivsed majanduslikud tingimused — ühiskondlik tööjaotus ja rahvamajanduse mitmesuguste lülide (kolhooside, riiklike ettevõtete, tootmiskoondiste jne.) majanduslik eraldatus — tööproduktid kaupadeks, tingivad kaubatootmise sotsialismi tingimustes.

Kaubalis-rahaliste suhete plaanipärane iseloom sotsialismi tingimustes

Võib tekkida küsimus: kui kapitalismi tingimustes eksisteerib kaubatootmine, mille poolest erineb siis see kaubatootmisest sotsialistlikus majanduses? Ei pruugi ju sotsialistlikes ja kapitalistlikes maades valmistatavate kaupade tootmise tehnoloogia ja kvaliteet üksteisest erineda.

See kõik on tõesti nii. Kuid sotsialistliku ja kapitalistliku kaubatootmise vahel on sügavad sotsiaal-majanduslikud erinevused. Need erinevused ja iseärasused on seotud ühiskondliku tootmise iseloomuga ja valitsevate tootmissuhetega.

Sotsialistliku kaubatootmise peamine iseärasus seisab selles, et tema majanduslikuks aluseks on tootmisvahendite ühiskondlik omandus. Põhilisi tootmisvahendeid eraisikutele ei müüda. Inimese tööjõud ei ole enam kaup. Eraisikutel pole õigust tööjõudu palgata, et toota saadusi turu tarbeks. Sellepärast ei tekitagi kaubatootmine sotsialismi tingimustes inimese ekspluateerimise suhteid, erinevalt tootmisvahendite erakapitalistlikule omandusele rajatud kaubatootmisest. Tootmise lõppeesmärgiks sotsialismi tingimustes ei ole kapitalistliku kasumi saamine, vaid ühiskonna ja tema liikmete järjest kasvavate vajaduste kõige täielikum rahuldamine. Kaubatootmist ja vahetust arendavad sotsialistlikud ettevõtted. See tähendab, et

kaubalis-rahalised seosed väljendavad sotsialistlikke tootmissuhteid.

Sotsialistliku kaubatootmise teine tähtis iseärasus seisab selles, et ta erinevalt stiihilisest ja anarhilisest kapitalistlikust kaubamajandusest areneb plaanipäraselt. See tähendab, et ühiskonnal on võimalik plaanipäraselt ja teaduslikult kindlaks teha ühiskonna vajadused, vastavalt nendele ja oma ressurssidele määrata tootmise maht, reguleerida põhiliste kaubaliikide hindu jne.

Kaup, selle omadused ja vastuolud sotsialismi tingimustes

Teatavasti on igal kaubal tarbimisväärtus ja väärtus. Selles seisab kauba kahesugune, vastuoluline iseloom.

Kauba ja selle omaduste üldine iseloomustus, mis on antud teises peatükis, kehtib ka sotsialistliku majanduse kohta. Ent sellest ei piisa. Asi on selles, et erinevalt kapitalismist ei ole tööl sotsialismi tingimustes varjatult ühiskondlik, vaid otseselt ühiskondlik iseloom. See tähendab, et antud kauba ühiskondlik vajadus on tootjal aegsasti, s. o. enne kauba tootmist ja realiseerimist enam-vähem täpselt teada. Teisiti ei saagi olla: rajaneb ju sotsialistlik majandus ühiskondlikul omandusel ja areneb plaanipäraselt, mitte aga stiihiliselt.

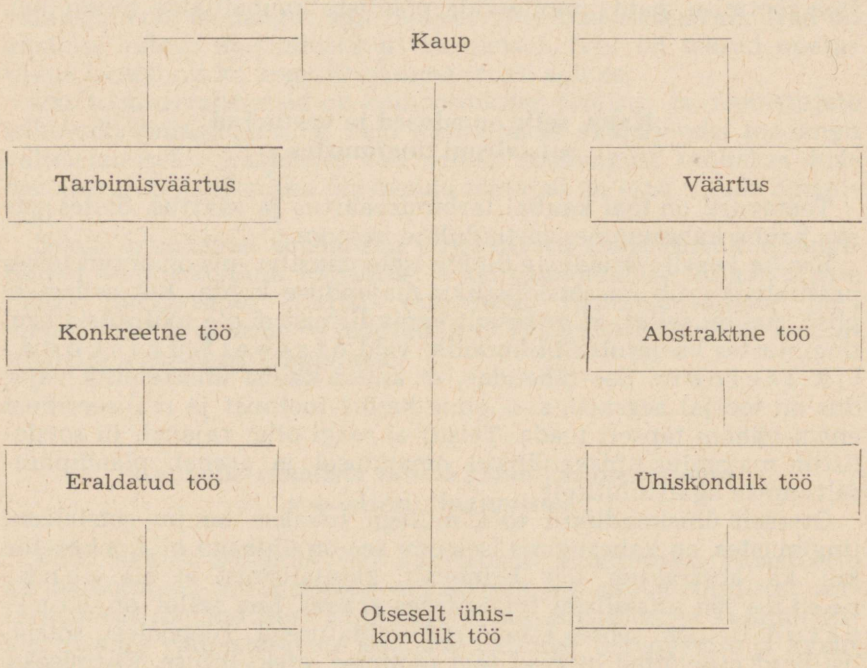
Otseselt ühiskondlikul tööl, millega luuakse kaupu sotsialismi tingimustes, on kahesugune iseloom: see on ühtaegu nii konkreetne kui ka abstraktne töö. Erinevalt kapitalismist ei ole konkreetne töö sotsialismi tingimustes eratöö. Ent sellel on eraldatud iseloom seoses ettevõtete eraldatusega. Tõepoolest, sotsialistlikud ettevõtted otsivad teid tootmise efektiivsuse tõstmiseks, käsutavad tootmisvahendeid, võtavad inimesi tööle, astuvad vastastikustesse suhetesse teiste ettevõtetega, realiseerivad oma toodangut.

Toodangu realiseerimine tähendab, et toode on ühiskonnale vajalik, järelikult ei ole toodangu valmistamiseks kulutatud töö mitte üksnes konkreetne, eraldatud, vaid samal ajal ka abstraktne, ühiskondlik töö. Toodangu realiseerimise tulemusena ilmneb, et eraldatud töö on ühtlasi ühiskondlik töö, et antud kauba tarbimisväärtus on ühiskonnale vajalik.

Abstraktne töö loob nii kapitalismi kui ka sotsialismi tingimustes kaupade väärtuse. Kapitalismi tingimustes väljendab kaupade väärtus erakaubatootjate suhteid. Sotsialismi tingimustes on väärtus selleks aluseks, millele tugineb toodangu vahetamine sotsialistlike ettevõtete (vabrikute, tehaste, kolhooside, sovhooside) vahel, samuti elanike kaubaostud riigilt jne. Järelikult väljendab sotsialismi tingimustes kaupade väärtust loov abstraktne töö sotsialistlikke tootmissuhteid.

Niisiis on kaubatootmine sotsialismi tingimustes vaba kapitalistlikule majandusele omastest antagonistlikest vastuoludest. Seega on sotsialistliku majanduse kaubavormil uus sisu.

Kauba ja kaubas sisalduva töö kahesugune iseloom on kujutatud alljärgnevas tinglikus skeemis:

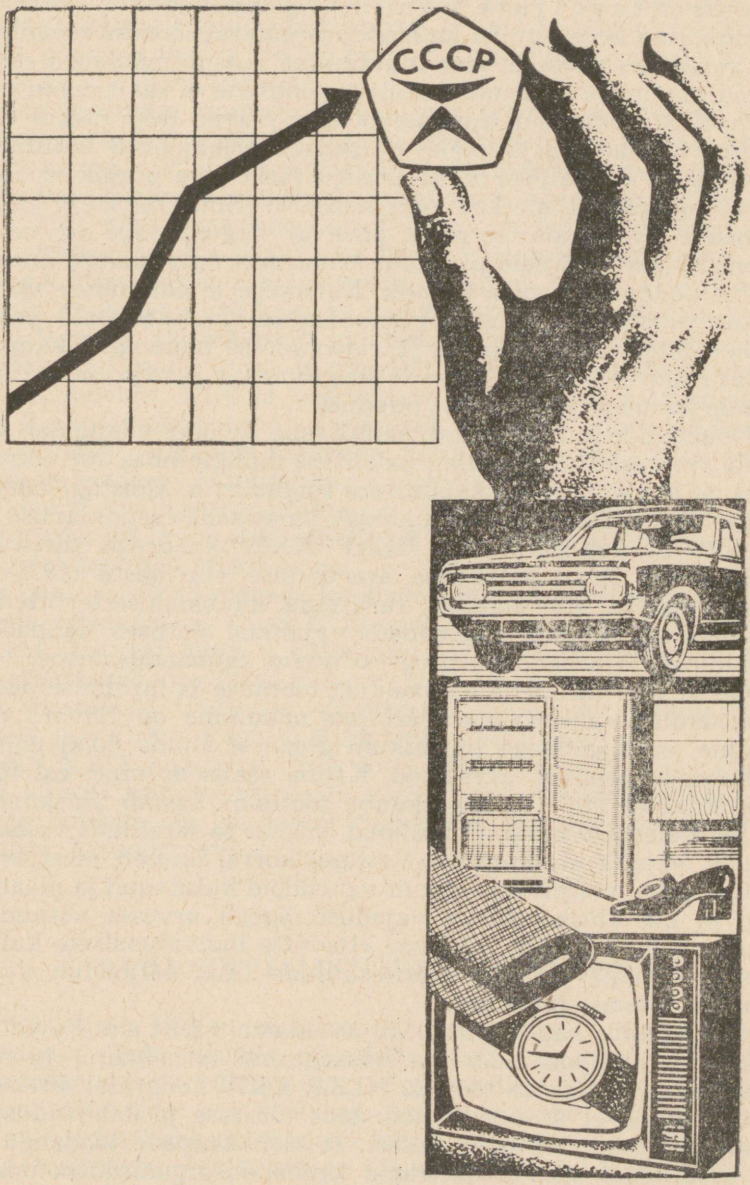

Kaubandus sotsialismi tingimustes

Vastavalt plaanile toodetud sotsialistliku majanduse produkte kasutatakse isiklikuks ja tootmisalaseks tarbimiseks, kuid mitte otseselt, vaid realiseerimise kaudu, s. o. turul asetleidva ostu ja müügi teel. Kaupade ostu ja müügiga tegeleb eriline rahvamajandusharu, mida nimetatakse *kaubanduseks*.

Oma ühiskondlikult sisult erineb kaubandus sotsialismi tingimustes põhjalikult eraettevõtlikust kapitalistlikust kaubandusest. Sotsialistlikku kaubandust arendavad põhiliselt riiklikud ja kooperatiivsed kaubandusorganisatsioonid ning osaliselt kolhoosid ja üksiktöötajad kolhoositurul.

Sotsialistlikul kaubandusel on *plaanipärane* iseloom. Kaubakäivet, hindade taset, kaubavarude jaotamist ja muid näita-

СССР

jaid planeerib riik, mis võimaldab tarbijate teenindamist järjekindlalt parandada. Selle ülesande lahendamise vajalikuks tingimuseks on tarbijate nõudmise süstemaatiline uurimine ja nõudluse arvestamine kaubandusorganisatsioonide plaanides.

On näiteks teada, et moe muutumine kutsub mõnikord esile selliseid nõudmise kõikumisi, millega tootmine ei saa sammu pidada. Esineb ka juhtumeid, kus ettevõtted püüavad täita plaani väärtuselises väljenduses ja toodavad selleks esmajoones kallihinnalist toodangut. Nii näiteks on ka praegu raske osta purgikaasi, mis on vajalikud puuviljade koduseks konserveerimiseks, kuigi plaanides nähakse ette nende tootmine piisavas koguses. Asi on selles, et mõned ettevõtted neid plaane ei täida, sest purgikaaned on odavad ja nende tootmine pole kasulik. Nõudmise ja pakkumise mittevastavus tuleneb ka sellest, et kaubandusorganisatsioonid saadavad vahel ühtedesse linnadesse ja rajoonidesse mõningaid kaupu ülemäära suures koguses, kuna teistes linnades ja rajoonides tuntakse nende kaupade järele suurt puudust.

Nõukogude kaubanduse plaanipärane iseloom võimaldab vähendada ringluskulusid, mille osatähtsus müügihinnas on sotsialismi ajal palju väiksem kui kapitalismi tingimustes. Mõistagi tuleb üheaegselt ringluskulude kokkuhoiuga parandada teenindamise kvaliteeti. Just sellepärast on NLKP XXIV kongressi direktiivides NSV Liidu rahvamajanduse arendamise viie aasta (1971—1975) plaani kohta ette nähtud varustada kaubandusettevõtteid ajakohaste seadmetega, suurendada vajalikus ulatuses kaupade eelpakkimist ja rakendada progressiivseid kaubandusvorme.

Oleks väär käsitleda kaubandust tootmise ja tarbimise passiivse, mehaanilise vahendajana. Tarbijate nõudmine on niivõrd dünaamiline, et isegi kõige täiuslikum plaan ei suuda kõiki nõudluses esinevaid muutusi arvestada. Kauba realiseerimine, ost tõendab lõplikult, et ühe või teise kauba tootmine vastab ühiskondlikule vajadusele. Kui kaup on müüdud, siis on ta järelikult vajalik tarbijale, vajalik ühiskonnale. Vastasel korral ilmneb, et ettevõte on selle kauba tootmiseks asjatult vahendeid kulutanud ja plaaniorganid ei ole ühiskondlikke vajadusi õigesti arvesse võtnud. Turu kaudu selgub ka ühe või teise ettevõtte individuaalsete kulude ja ühiskondlikult vajalike tootmiskulude (mis väljendub vastavalt toodete hinnas) vahekord.

Sotsialistlik kaubandus peab avaldama vastumõju tootmisele, s. o. kindlaks määrama, missuguseid tarbekaupu ja millises koguses peab tööstus tootma. NLKP XXIV kongressi direktiivides rõhutatakse, et on tarvis «täiustada tööstuse ja kaubanduse sidemete süsteemi, lähtudes sellest, et tarbekaupade toodangu mahu ja sortimendi peavad määrama kaubandusorganisatsioonide tellimused».

Toodangu realiseerimine ja kvaliteet

Toodangu realiseerimisel tekkivate raskuste võitmiseks on tarvis süstemaatiliselt täiustada tootmise ja kaubanduse planeerimist, samuti parandada toodangu tarbimisomadusi ja tõsta selle kvaliteeti.

Heade ja ilusate kaupade kõrval, mis rahuldavad täiesti meie vajadusi ja maitset, pakuvad kauplused tihtipeale ka madala kvaliteediga kaupu, mis ei leia ostjaid. Meie kaubandusorganisatsioonid ei võta vahel arvesse, et turukonjunktuur ei ole praegu enam see, mis ta alles mõni aasta tagasi oli. Varem ei kohelnud müüja ostjat ülearu viisakalt. «Ära jonni, ära hoia järjekorda kinni, võta, mis antakse,» ütles sageli müüja ostjale. Nüüd on teised ajad. Tarbekaupade tootmise kiire kasv ja nende import võimaldavad ostjal valida, loota, et tal õnnestub vajalikku kaupa edaspidi osta. Tööstajad tahavad saada ilusat ja moodsat riietust, nägusaid jalatseid, mugavat mööblit, häid ja töökindlaid televiisoreid ja raadioaparaate. Ka tootmisvahendid — masinad, seadmed, materjalid — ei rahulda vahel neid suuri nõudmisi, mida esitab nende kvaliteedile tänapäeva teaduse- ja tehnikarevolutsioon.

Toodangu kvaliteedi tõstmine on samaväärne toodangu hulga suurendamisega, kuid seda suhteliselt väiksemate kulutustega, mis suurendab tootmise efektiivsust.

Mis põhjusel jätab mõnede kaupade kvaliteet soovida? Seda saab seletada asjaoluga, et kaupade hinnad ei kajasta veel küllaldaselt kaupade kvaliteeti ning et kõlbmatuid või halvakvaliteedilisi tooteid valmistavad ettevõtted ei kanna selle eest vajalikku materiaalset ja moraalset vastutust, kvaliteetset toodangut valmistavaid tehaseid ja vabrikuid aga ei stimuleerita veel piisavalt.

NLKP XXIV kongressi direktiivid üheksanda viie aasta plaani kohta näevad muude abinõude kõrval ette suurendada kaubanduse ja hindade osa nii tootmisvahendite kui ka tarbekaupade kvaliteedi parandamisel.

2. RAHA SOTSIALISTLIKUS MAJANDUSES

Et sotsialismi tingimustes esineb kaubatootmine, siis ei saa ta läbi rahata. Raha eluline vajalikkus tuli kujukalt esile uuele majanduspoliitikale ülemineku algperioodil, mil turusidemeid kavatseti arendada peamiselt sel teel, et riikliku tööstuse tooted vahetatakse talupoegade saaduste vastu, ja seda ilma raha vahenduseta, kusjuures rööbiti sellega oli lubatud kauplemine kohaliku käibe piires. Ent need katsed nurjusid. Vahetus raha vahenduseta kujunes müügiks ja ostuks, s. o. vahetuseks raha vahendusel, mis on arenenud kaubavahetuse tingimustes paratamatu.

Raha olemus ja funktsioonid sotsialistlikus majanduses

Teatavasti väljendab raha kapitalismi tingimustes erakaubatootjate suhteid. Kodanluse käes on raha kapital, s. o. töölisklassi ekspluateerimise vahend. Sotsialismi tingimustes on rahal teistsugune sotsiaalne loomus ja ühiskondlik otstarve. Üldise ekvivalendina väljendab raha sotsialistlike kaubatootjate — riiklike ettevõtete ja kolhooside, sotsialistliku ühiskonna kodanike ja riigi suhteid. Selles seisabki raha uus olemus.

Tootmisvahendite ühiskondliku omanduse valitsemine ei võimalda raha muundumist kapitaliks, raha kasutamist võõra töö ekspluateerimise vahendina. I. Ilfi ja J. Petrovi teos «Kuldvasikas» lõpeb sellega, et Ostap Bender, saanud enda valdusse ühe miljoni rubla, jõuab veendumusele, et ta pole suuteline NSV Liidus nii suurt rahasummat kapitalina kasutama.

Raha olemus ja tema uus, sotsialistlik sisu avaldub raha *funktsioonides*. Raha funktsioonid väljendavad sotsialistlike tootmissuhete eri külgi.

Raha esimene funktsioon on selles, et ta on kaupade *väärtuse mõõt*. Raha võib seda funktsiooni täita sellepärast, et ta esindab kulda. Sotsialismimaades võetakse rahaühikuks kulla teatud kindel kaaluhulk. NSV Liidus on rahaühikuks rubla, mis sisaldab 0,987412 grammi puhast kulda, Tšehhoslovakkias — kroon, mis sisaldab 0,123426 grammi kulda, Saksa Demokraatlikus Vabariigis — mark, mis sisaldab 0,399902 grammi kulda jne. Põhiline rahaühik jaguneb väiksemateks osadeks: rubla — 100 kopikaks, kroon — 100 helleriks, mark — 100 penniks jne. Raha kui väärtuse mõõdu funktsioon avaldub plaanipärases hinnakujundamises. Hindade abil kõrvutavad sotsialistlikud ettevõtted oma tulusid ja kulusid. Ilma niisuguse kõrvutamiseta pole võimalik ökonoomne, efektiivne majandamine. Raha abil selgitatakse, millise panuse on iga töötaja tootmisse andnud, ja määratakse kindlaks, kui suure osa saab ta ühiskondliku töö produktist. Sotsialistlik riik kasutab raha kui väärtuse mõõdu funktsiooni selleks, et arvestada ja kontrollida töö- ja tarbimismäära.

Raha teine funktsioon seisab selles, et ta on kaupade *ringlemise vahend*. Riiklike ettevõtete ja asutuste töölised ja teenistujad ning kolhoosnikud ostavad kaupu oma palga ja muude rahaliste tulude eest. Riik planeerib nii elanikkonna rahalised tulud, kaubakäibe kui ka hinnad. Sotsialismi tingimustes ei saa olla ületootmiskriise. Realiseerimise raskustest, millest oli juttu eespool, saadakse siin üle majanduse juhtimise ning tootmise ja kaubanduse planeerimise parandamise teel.

Raha kolmandaks funktsiooniks on etendada *maksevahendi* osa. See funktsioon on seotud kaupade müümisega võlgu, s. o. järelmaksuga. Seda funktsiooni täidab raha siis, kui ettevõtted ja

organisatsioonid maksavad töölistele ja teenistujatele välja palga, kui kolhoosnikutele makstakse välja rahalised tulud, kui õiendatakse makse, kui ettevõtted ja majandusorganisatsioonid tagastavad pangalaene jne. Raha kui maksevahendi normaalne funktsioneerimine on sotsialistlike ettevõtete häireteta, rütmilise töö tähtis tingimus.

Raha neljas funktsioon seisab selles, et ta on sotsialistliku akumulatsiooni ja töötajate säästude vahend. Sotsialistlik laiendatud taastootmine pole võimalik rahaliste tulude laekumiseta riigieelarvesse, et neid hiljem üldisteks vajadusteks kasutada. Osa rahalisest akumulatsioonist kasutavad ettevõtted ise. Riigi ja ettevõtete akumulatsiooni kasutatakse tootmise laiendamiseks, mittetootmissfääri finantseerimiseks, töötajate sotsiaalsete ja kultuuriliste vajaduste rahuldamiseks, meie maa kaitsevõime tugevdamiseks jne. Elanikkonna säästud esinevad kas sularaha kujul, mis on ette nähtud mitmesuguste kaupade ostmiseks, või hoiukassades asuvate hoiuste näol.

Raha viies funktsioon seisab selles, et ta esineb maailmarahana, teenindades väliskaubanduse käivet ja muid sotsialismimaade majanduslikke välissidemeid. Selles funktsioonis figureerib raha kulla näol. See leiab aset neil juhtudel, kui mingi riik eelistab arvete tasumist kullas, mitte aga järjekordsete kaubahangetega või kolmandate riikide valuutaga.

Krediit sotsialismi tingimustes

Krediidisuhete vajalikkus on tingitud sellest, et raha laekumise ja raha kulutamise aeg ei lange sotsialistlikel ettevõtetel ühte. Ühtedel ettevõtetel jääb pärast suure kaubapartii müümist ajutiselt vaba raha, kuna teised ettevõtted vajavad mingiks tähtajaks täiendavaid vahendeid, et tagada tootmisprotsessi pidevus. Ajutiselt vabad vahendid antaksegi laenuks ettevõtetele ja majandusorganisatsioonidele, kes neid vajavad. Niisiis ei jää need vahendid kasutamata, vaid nad tõmmatakse majanduskäibesse ja teenindavad taastootmisprotsessi.

Sotsialistlikus ühiskonnas esineb krediit rahavormis ja seda annavad ainult riiklikud krediidiasutused, millede hulgas etendab NSV Liidus peamist osa Riigipank. See annab krediidile plaani- ja sihipärase iseloomu, muudab krediidi sotsialistliku majanduse arendamise võimsaks hoovaks.

Kõik riiklikud ettevõtted ja kolhoosid hoiavad oma vabad rahasummad Riigipanga kontodel. Sinna koonduvad ka eelarveliste organisatsioonide reservid ja (hoiukassade kaudu) elanikkonna ajutiselt vaba raha. Niisiis kontsentreerib Riigipank enda kätte kõik meie maa krediidiressursid. Riigipank annab ka laenu ettevõtetele ja asutustele, kes vajavad täiendavaid vahendeid. Sealjuures kontrollib Riigipank, kuidas ettevõtted oma vahendeid kasutavad, kre-

diiti annab aga vastavalt tootmis- ja realiseerimisplaani ülesannetele. Järelikult on krediit sotsialismi tingimustes ühtse rahvamajandusplaani üks koostisosi, tootmise mõjutamise tähtis tegur.

Olenevalt laenu tähtajast ja sihtotstarbest jagunevad laenud, mida Riigipank sotsialistlikele ettevõtetele annab, lühiajalisteks ja pikaajalisteks.

Lühiajalised laenud (antakse tavaliselt tähtajaga kolm kuni kuus kuud) on määratud ettevõtete käibevahendite täiendamiseks. Igal isemajandaval ettevõttel on teatud ulatuses omakäibevahendeid. Täiendavaid vajadusi aga, mis on seotud näiteks sellega, et hooajal on tarvis suurendada toorainevarusid, et tellijatelt raha saamise aeg ei lange ühte hankijatele maksmise ajaga jne., rahuldatakse laenatud vahendite — Riigipanga lühiajaliste laenude arvel. Käibevahendite täiendamine lühiajalise krediidi arvel tagab tootmisprotsessi pidevuse ja kiirendab tootmise arengutempot. Lühiajaline krediit on üheks tähtsaks vahendiks, mis võimaldab kontrollida ettevõtete tootmis- ja finantsalast tegevust. Enne laenu andmist kontrollib Riigipank hoolikalt omakäibevahendite seisukorda, seda, kuidas ettevõte täidab rahvamajandusplaani kvantitatiivseid ja kvalitatiivseid näitajaid.

Pikaajalised laenud antakse mõneks aastaks ning neid kasutatakse sotsialistlike ettevõtete põhifondide uuendamiseks ja juurdekasvuks, s. o. uueks kapitaalehituseks, masinapargi uuendamiseks jne. Pikaajalise krediidi kaudu osutab sotsialistlik riik suurt finantsilist abi nii riiklikele kui ka kolhooslik-kooperatiivsetele ettevõtetele.

Sotsialistlikus ühiskonnas rajaneb krediit järgmistel põhiprintsiipidel:

a) laenud antakse rangelt kindlaksmääratud tähtajaks, mille möödumisel tuleb need pangale tagastada;

b) saadud laene peavad ettevõtted kasutama ettenähtud otstarbeks;

c) laenude kasutamise eest tasuvad ettevõtted ja asutused pangale teatud protsenti.

Protsendi tasumine on vajalik pangaaparaadi ülalpidamiseks. Lisaks sellele sunnib laenuprotsendi tasumine ettevõtteid oma vahendeid paremini kasutama ja liigset raha mitte võlgu võtma, sest protsenti tasutakse ettevõtte kasumi arvel.

Raharingluse seadus

Sotsialistliku majanduse normaalse arenemise tähtsaks tingimuseks on raha stabiilsus, s. o. tema ostujõu püsivus või kasv.

Sotsialismi tingimustes on raha stabiilsuse aluseks kaubakoguste domineeriva osa koondamine riigi kätte ja kaupade teaduslikult põhjendatud plaanihindade kehtestamine. Selleks võib kasutada ka kulda. Jutt on neist juhtumeist, kus ringluses olev raha hulk ei

vasta olemasolevatele kaubaressurssidele. Neil juhtudel võib riik osta kulla eest kaupu välisriikidest ja seega suurendada raha stabiilsuse tagamiseks ringlevate kaupade hulka.

Raha stabiilsuse tagamiseks on tarvis silmas pidada kaubamassi ja ringluses oleva rahamassi proportsionaalsust, arvesse võtta raharingluse seaduse toimet. Vastavalt sellele seadusele leitakse rahvamajandusele vajaliku raha hulk järgmise valemi abil:

$$R_h = \frac{\sum_s + \sum_n - \sum_v - \sum_k}{A},$$

kus: R_h — ringluses oleva raha hulk,
$\sum_s$ — realiseeritavate kaupade ja teenuste hindade summa,
$\sum_n$ — krediidi alusel õiendatavate maksete summa,
$\sum_v$ — vastastikku kustutatavate maksete summa,
$\sum_k$ — krediidi alusel müüdud kaupade hindade summa,
A — rahaühiku käivete arv.

Kui ringluses oleva raha hulk on suurem, kui seda kaubakäibe teenindamiseks vajatakse, siis põhjustab see rahaühiku ostujõu languse ja hindade tõusu. Hindade stabiliseerimiseks, s. o. nende tõusu ärahoidmiseks on tarvis suurendada tootmise mahtu, tõsta tööviljakust, parandada toodangu kvaliteeti, tagada vajalikku proportsionaalsust sularaha hulga ning kaubakoguste ja tasuliste teenuste vahel.

Raharingluse planeerimine

Rahakäive, mille arenemine oleneb raharingluse seadusest, on väga keeruline. Raha liigub mitmete kanalite kaudu. Nende hulka kuuluvad riiklike ettevõtete vastastikused arveldused kaubahangete eest, varumisorganisatsioonide ja kolhooside omavahelised arveldused, laenude andmine ja tagastamine, palga väljamaksmine, ostetavate kaupade ja osutatavate teenuste eest tasumine jne.

Raharinglusel on sotsialismi tingimustes plaanipärane iseloom. Raharinglust planeerib Riigipank. Ta on ühtne krediteerimise keskus, tema vahendusel toimuvad sotsialistlike ettevõtete ja asutuste arveldused, ta sooritab riigieelarve kassalise täitmisega seotud operatsioone ja laseb raha välja ringlusse, hoiab meie maa valuutareserve ja teeb arveldusi välisriikidega. V. I. Lenin rõhutas, et Riigipank teostab sotsialismi tingimustes üldriiklikku arvepidamist, üldriiklikku arvestust ja kontrolli saaduste tootmise ja jaotamise üle.

Rahaliste vahendite käive leiab rahvamajanduses aset nii sularahata arvelduste teel kui ka sularaha abil. Sotsialistlike ettevõtete ja asutuste vastastikused arveldused toimuvad põhiliselt sularahata, ettevõtete ja asutuste arveldused töötajatega toimuvad aga sularaha abil. Sularaha läheb Riigipangast ringlusse riiklike

panga- ja riigikassatähtede ning metallmüntide (vahetusraha) näol.

Rahaliste vahendite liikumist reguleeritakse Riigipanga kassaplaani abil, milles võetakse arvesse kõik sularaha väljamaksed ja selle tagasivoolamine panga kassadesse eri kanalite kaudu.

Raharingluse planeerimine on suure tähtsusega vajalike proportsioonide tagamiseks elanikkonnale laekuva raha hulga ning elanikkonnale realiseeritavate kaupade ja teenuste hulga vahel, mis on tarvilik Nõukogude raha stabiilsuse kindlustamiseks. NLKP Keskkomitee aruandes partei XXIV kongressile märgitakse, et «erilise tähtsuse omandab tänapäeval ka ülesanne rahuldada elanikkonna kasvav maksujõuline nõudmine toidu- ja tööstuskaupade, samuti teenuste järele. Rahvatarbekaupade toodang peab kasvama kiiremas tempos kui nõukogude inimeste rahaline sissetulek.»

3. VÄÄRTUSSEADUSE OSA PLAANIMAJANDUSES

Et sotsialismi tingimustes säilib kaubamajandus, siis toimib siin paratamatult ka väärtusseadus. Et aga kaubatootmise iseloom sotsialismi tingimustes erineb põhjalikult kapitalistlikust kaubatootmisest, siis toimib ka väärtusseadus sotsialismi ajal hoopis teisiti kui kapitalismi tingimustes.

Väärtusseaduse toime iseärasused sotsialismi tingimustes

Nõukogude Liidu plaani- ja statistikaorganitel tuleb oma arvutustes tegemist teha kaupade ja teenuste miljonite eri hindadega. Kuigi plaanihinnad on stabiilsed, muutuvad nad siiski aeg-ajalt. Milline seadus määrab hindade taseme ja dünaamika? Niisuguseks seaduseks on väärtusseadus.

Väärtusseaduse sisu sotsialismi tingimustes seisab selles, et kaupade hinnad määrab ühiskondlikult vajaliku töö hulk, mis kulub sotsialistlike ettevõtete plaanipärases tegevuses kaupade tootmiseks. Siit tuleneb, et seaduseks, mille järgi üks kaup teise kauba vastu vahetatakse, on nende väärtuselise võrdsuse silmaspidamine, s. o. vahetuse ekvivalentsuse printsiip.

Ekvivalentne vahetus võimaldab asendada tootmiskulusid ja kõigil normaalselt töötavatel ettevõtetel teatud kasumit saada, tagab toodangu omahinna alandamise ja kvaliteedi tõstmise materiaalsed stiimulid.

Nüüd aga vaatleme üksikasjalikumalt, millised majanduslikud tagajärjed on väärtusseaduse toimel sotsialistlikus majanduses.

Esiteks, väärtusseadus stimuleerib majanduslikult tööviljakuse suurendamist ja tootmiskulude

v ä h e n d a m i s t. Tõepoolest, vastavalt sellele seadusele realiseerivad ettevõtted oma toodangu hindadega, mille aluseks on ühiskondlikult vajalikud töökulutused, ühiskondlik väärtus. Ent toodangu individuaalne väärtus on ühiskondlikust väärtusest madalam eesrindlikes ettevõtetes, kus kasutatakse täiuslikumat tehnikat ja töö on paremini organiseeritud. Niisugused ettevõtted on tulukamad, efektiivsemad. Neil on rohkem vahendeid ja võimalusi tootmise laiendamiseks, oma töötajate kultuuri- ja olmetingimuste parandamiseks ning materiaalseks ergutamiseks. Selline kord on kasulik nii antud ettevõtte kollektiivile ja üksiktöötajaile kui ka kogu ühiskonnale, sest eesrindlike ettevõtete kiirem arenemine tõstab kogu rahvamajanduse efektiivsust.

Seevastu saavad väikesi tulusid, vahel aga töötavad koguni kahjumiga ettevõtted, kus toodangu individuaalne väärtus on kõrge, s. o. sellised, kus töö on halvemini organiseeritud ja kus kasutatakse vananenud tehnikat. See õhutab mahajäänud ettevõtteid kasutama eesrindlike ettevõtete kogemusi, likvideerima ebaperemehelikkust, rakendama ajakohast tehnikat, tõstma tööviljakust, järelikult aga ka suurendama tulukust. Selleks et muuta kahjumiga töötavad ettevõtted tulusaiks, on tarvis neid varustada uue tehnikaga, täiustada töö ja tootmise organiseerimist, tõsta majandusliku töö taset, juurutada isemajandamist, kasutada kõiki majanduslikke hoobasid, mis stimuleerivad tootmise efektiivsust.

Teiseks, väärtusseadus on rahvamajandusharude vahel k a p i t a a l m a h u t u s t e ning järelikult ka tööjõu ja tootmisvahendite j a o t a m i s e üks olulisi p l a a n i l i s i k r i t e e r i u m e.

Teatavasti tehakse suuri kapitaalmahutusi niisugustesse majandusharudesse, mis tagavad kiire tehnika progressi ning kujutavad endast tööviljakuse suurendamise ja rahva heaolu taseme tõstmise tingimust: masinaehitusse, keemiatööstusse, nafta- ja gaasitööstusse, elektrienergeetikasse. Selline kapitaalmahutuste suunamine aitab kaasa nende majandusharude kiiremale kasvule, vähendab rahvamajanduses kulusid ühe toodanguühiku kohta ja järelikult alandab ka toodangu omahinda.

Nii näiteks on nafta ja gaasi tootmine (arvestatult soojusühikule) mitu korda odavam kui kivisöe tootmine kaevandustes. Nafta ja gaasi tootmise eelisarendamisest viimasel aastakümnel, nende osatähtsuse suurendamisest meie maa kütusebilansis on riik seepärast saanud suurt kokkuhoidu.

Rahvamajanduse arendamise seisukohalt annab suurt efekti ka keemiatööstuse forsseeritud arendamine. Nii näiteks võimaldab keemiliste kiudude rakendamine tekstiilitootmises toodangut märgatavalt odavamaks muuta. Kui võrrelda puuvilla ning villa tootmisega seotud kulusid analoogiliste kulutustega keemilistele kiududele, millel on puuvilla ja villaga sarnased omadused, siis kujuneb erinevus keemiliste kiudude kasuks.

Seega juhinduvad plaaniorganid kapitaalmahutuste jaotamisel järgmisest printsiibist: rahuldada antud vajadusi minimaalsete

tootmiskuludega. See tähendabki, et väärtusseaduse nõudeid arvestatakse tööjõu ja tootmisvahendite jaotamisel rahvamajandusharude vahel, kusjuures paraneb tootmise struktuur. Plaaniorganid võtavad seejuures arvesse ka teiste majandusseaduste nõudeid. Niisiis võtab väärtusseadus, mis asub nende seaduste süsteemis, osa sotsialistliku tootmise arengu plaanilisest reguleerimisest.

Väärtusseadus toimib teatud tendentsina. See tähendab, et igal konkreetsel juhul hinnad väärtusega tavaliselt ühte ei lange, vaid kalduvad väärtusest kõrvale, kõiguvad selle ümber.

Arenemise plaanipärasus ja väärtusseadus

Tootmisvahendite eraomandusel rajanevas kaubamajanduses toimib väärtusseadus stiihilise jõuna, mis valitseb inimeste üle.

Kaubatootmises, mille aluseks on tootmisvahendite ühiskondlik omandus, on lugu teisiti. Väärtusseadus ja plaanipärasus siin teineteist sugugi ei välista. See tuleb sellest, et väärtusseadus ei toimi sotsialismi tingimustes stiihiliselt, vaid plaanipäraselt. Mida see tähendab?

Eespool märgiti, et väärtusseaduse toime avaldub hindade kaudu. Kuid sotsialistlikus majanduses ei kujune hinnad turul toimuva stiihilise konkurentsivõitluse tagajärjel, vaid neid kehtestavad tavaliselt plaaniorganid tsentraliseeritud korras. Sealjuures ei kehtesta riik hindu meelevaldselt, vaid arvestab väärtusseaduse toimet ja täiustab neid plaanipäraselt. See stimuleerib ettevõtete ja majandusorganisatsioonide kollektiive ning üksikuid tootmise alal töötajaid tööviljakust tõstma. Ka majanduse arengusuunda määravate kapitaalmahutuste jaotamisel ei jää riik stiihiale lootma. Plaaniorganid arvutavad kapitaalmahutuste majanduslikku efektiivsust, kasutades selleks plaanihindu ja muid väärtuselisi näitajaid.

Väärtusseaduse ja tsentraliseeritud planeerimise orgaaniline seos ilmneb kujukalt sotsialismimaades läbiviidavate majandusreformide käigus. Reformid peavad suurendama tsentraliseeritud planeerimise tähtsust, rahvamajandusplaanide teaduslikku põhjendatust ja ühtaegu tagama rahvamajanduse plaanipärasel juhtimisel väärtusseaduse igakülgse kasutamise. Nii näiteks näeb NSV Liidus läbiviidav majandusreform ette plaani väärtuseliste näitajate — realiseeritava toodangu, kasumi ja rentaabluse osatähtsuse suurendamist.

Aga võib-olla põhjustab väärtusseaduse toime mõningatel juhtudel ka sotsialismi tingimustes tööjõu ja tootmisvahendite plaanivälist ümberjaotamist? Katsume selles küsimuses selgusele jõuda.

Plaaniväline ümberjaotamine toimub vaid neil juhtudel, kui hinnad ei ole väärtusseadusega ja plaanis ettenähtud ülesannetega kooskõlas. Nii näiteks pidurdasid loomakasvatussaaduste liiga madalad hinnad pikema aja jooksul selle tähtsa põllumajandusharu

arengut, põhjustasid loomakasvatuse arendamise plaanide täitmatajätmist, sest nad kutsusid esile tootmisvahendite ja tööjõu äravoolu sellest tootmisharust ning tema tehnilise mahajäämuse.

Niisiis on ressursside plaaniväline ümberjaotamine antud juhul tingitud väärtusseaduse halvast kasutamisest, tema rikkumisest, mitte aga sellest, nagu sisaldaks see seadus mingit stiihia alget, mis ei sõltu ühiskondlikest tingimustest, kus ta toimib. Antud juhul ei ole «süüdi» objektiivne väärtusseadus, vaid tootmise planeerimises ja hinnakujundamises esinenud puudused. Seepärast on väärtuskategooriate toime mehhanismi ja majanduse plaanipärase juhtimise pidev täiustamine majanduslikus tegevuses väärtusseaduse efektiivse kasutamise vältimatu tingimus.

4. PLAANIPÄRANE HINNAKUJUNDAMINE JA HINNAPOLIITIKA

Väärtusseaduse toime sotsialistlikus majanduses, nagu me juba nägime, määrab ette ära sellise väärtuskategooria olemasolu nagu hind.

Väärtus ja hind sotsialismi tingimustes

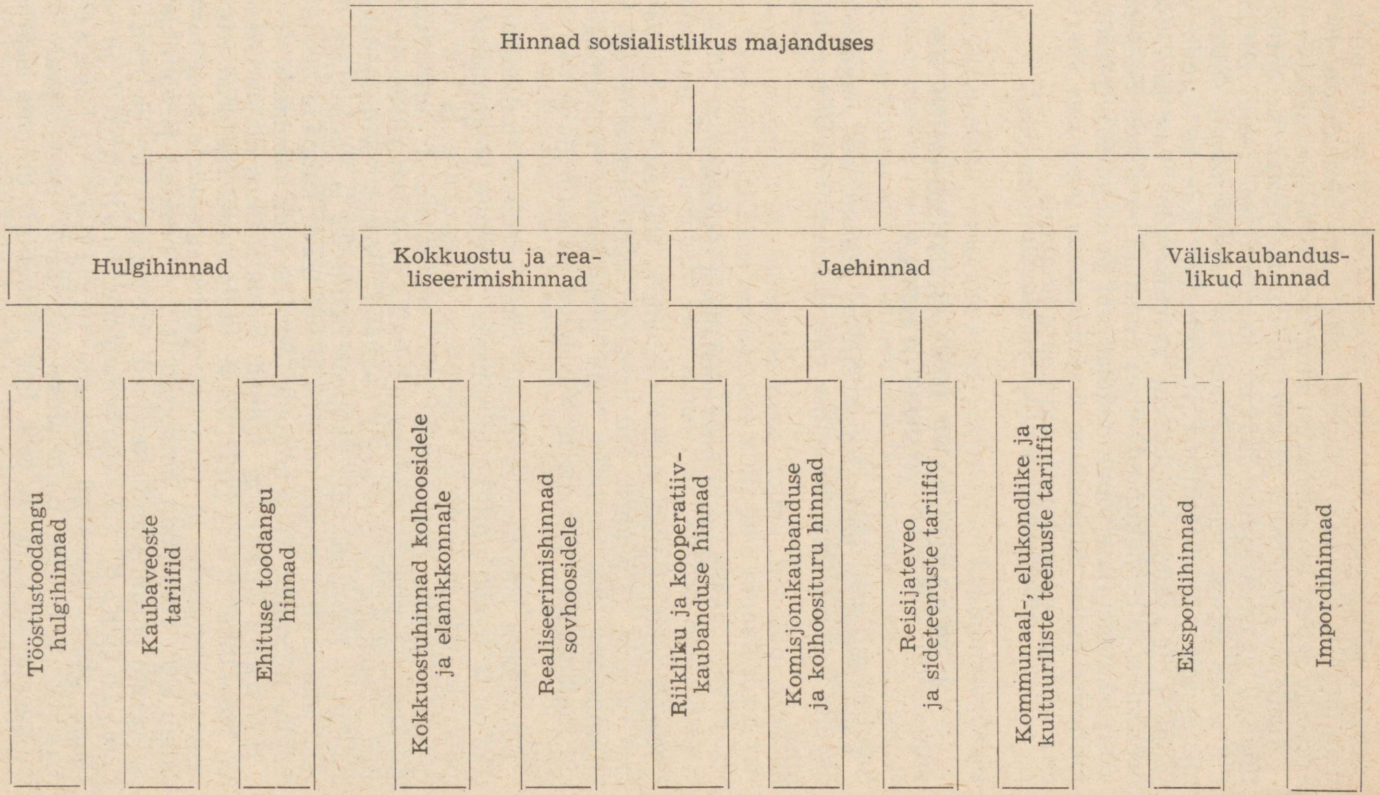
Kauba hind kujutab endast sotsialismi tingimustes kauba väärtuse rahalist väljendust. Ent erinevalt kapitalismist ei ole hinnakujundamine siin stiihilise, vaid plaanipärase iseloomuga, hind kui majanduslik kategooria väljendab sotsialistlikke tootmissuhteid.

Sotsialismi tingimustes täidab hind mitmeid funktsioone. Esiteks on ta toodanguühiku tootmiseks minevate töökulutuste mõõt, tootmiskulude ja tootmise tulemuste arvestamise ja kõrvutamise vahend. Teiseks stimuleerib hind materiaalselt individuaalseid kulutusi vähendama, teaduse ja tehnika progressi kiirendama, tootmist laiendama ja toodangu kvaliteeti tõstma. Kolmandaks võimaldab ta kooskõlastada kaupade nõudmist ja pakkumist. Teatavasti suurendab tavaliselt ühtede või teiste kaupade hinna alandamine nõudmist, kuna hindade tõstmine seda vähendab.

Hindade süsteem hõlmab sotsialistlikus majanduses terve rea hinnaliike: hulgihinnad, mille alusel riiklikud ettevõtted tasuvad üksteisele ja turustusorganisatsioonidele hangitava toodangu eest; riigi poolt kolhoosidelt, sovhoosidelt ja elanikkonnalt ostetavate põllumajandussaaduste kokkuostu- ja realiseerimishinnad; rahvatarbekaupade jaehinnad ja elanikkonna poolt tasutavad teenuste tariifid; väliskaubanduslikud hinnad, mille alusel riik tasub sisseveetavate ja saab väljaveetavate kaupade eest. Igal hinnaliigil on oma iseärasused.

SOTSIALISTLIKU KAUBAMAJANDUSE HINDADE SÜSTEEM

(Näidisskeem)

Iga hinnaliigi otstarve, funktsioonid ja planeerimise meetodid on mõningal määral erinevad.

Sotsialismi tingimustes kehtivate hindade süsteemi näidisskeem on toodud lk. 206.

Sotsialistliku riigi hinnapoliitika alused

Hinnapoliitika kujutab endast riigi abinõude süsteemi hinnakujundamise ja hindade reguleerimise valdkonnas. Hinnapoliitika on Kommunistliku Partei ja sotsialistliku riigi majanduspoliitika lahutamatu koostisosa. «Hinnad,» öeldakse A. N. Kossõgini ettekandes NLKP XXIV kongressil, «on sotsialistliku riigi võimas majanduse juhtimise vahend ning me peame kasutama neid oskuslikult ja efektiivselt.» Sotsialistliku riigi hinnapoliitika alused on kindlaks määratud V. I. Lenini teostes, mitmetes partei dokumentides ja Nõukogude valitsuse määrustes ning kajastuvad riiklike hinnakujundamise organite tegevuses.

Et hinnad saaksid oma funktsioone edukalt täita, tuleb nende kehtestamisel arvesse võtta sotsialismi majandusseaduste nõudeid ja hinnakujundamise objektiivseid tendentse. See tähendab, et hinnad peavad üha suuremal määral kajastama ühiskondlikult vajalikke töökulutusi, tagama tootmis- ja ringluskulude asendamise ning teatud kasumi igale normaalselt töötavale ettevõttele. Ainult sel tingimusel aitavad hinnad kaasa isemajandamise järjekindlale juurutamisele ja tugevdamisele. Hindade planeerimisel on vaja arvesse võtta tootmise fondimahukust. Samuti on vaja arvesse võtta kauba tarbimisväärtust, tema kvaliteeti. Kõrgema kvaliteediga kaupadele tuleb kehtestada ka kõrgem hind, et ettevõtted oleksid materiaalselt huvitatud toodangu kvaliteedi parandamisest.

Hinnapoliitika lahendab sotsialistliku riigi üldise majanduspoliitika põhiülesanded. See tähendab, et hinnapoliitika teenib sotsialistliku korra tugevdamise ja arendamise, ühiskondliku tootmise efektiivsuse tõstmise ja kommunistliku ülesehitustöö kiirendamise huve. Juba ÜK(b)P Keskkomitee 1927. aasta veebruaripleenumi resolutsioonis rõhutati, et hindade probleemis põimuvad kõik ülejäänud Nõukogude riigi majanduslikud ja poliitilised probleemid. Hinnad kujutavad endast majandusorganismi omamoodi närvisüsteemi.

Hinnapoliitika eesmärgiks sotsialismi tingimustes on tööliskklassi ja talurahva liidu tugevdamine. Sellest annavad veenvalt tunnistust viimastel aastatel rakendatud abinõud kokkuostuhindade ja põllumajandusele realiseeritavate tootmisvahendite hindade täiustamiseks. Need abinõud aitasid kaasa põllumajandusliku tootmise arenemisele, kolhooside tulude suurenemisele ja kolhoosnikute heaolu tõusule.

Sotsialistliku riigi hinnapoliitika tähtsaid ülesandeid on stimuleerida majanduslikult teaduse ja tehnika progressi, tõsta toodangu kvaliteeti ja ratsionaalselt kasutada tootmisressursse. Uute, suure tootlikkusega ja töökindlate masinate loomise ja juurutamise soodustamiseks on tarvis, et nende väljalaskmisest saadav kasu jaotataks hindade abil tootjate ja tarbijate vahel. Täiuslikuma konstruktsiooniga tootele tuleb kehtestada kõrgem hind, et ettevõtted oleksid materiaalselt huvitatud teaduse ja tehnika progressist.

Nagu kogu sotsialistliku riigi majanduspoliitika, nii aitab ka hinnapoliitika tõsta rahva elatustaset. Hindade vahekorra määramisel võetakse arvesse sotsiaalseid tegureid. Näiteks lastekaupadele, raamatutele, mitmetele põhilistele toiduainetele on kehtestatud madalad hinnad, kuna mõnedele teisejärgulistele kaupadele (näiteks viinale) on kehtestatud suhteliselt kõrgemad hinnad.

On tarvis tagada hinnapoliitika ühtsus, tsentraliseeritud algmete juhtiv osa hinnakujundamises. Stiihiline hinnakujundamine, kaubatootjaile õiguse andmine kehtestada hindu oma äranägemisel on vastuolus plaanipärase majandamisega ja põhjustaks hindade tõusu. Hindade süsteem on sotsialistliku riigi käes tähtis majanduse plaanipärase juhtimise vahend. Tuleb rangelt kinni pidada riiklikust hindade distsipliinist, vältida igasuguseid katseid nende kinnitamise ja rakendamise korda rikkuda.

Plaanipärasel hinnakujundamisel tuleb ühendada hindade stabiilsuse ja paindlikkuse põhimõtet. Teatavasti muutuvad töökulutused üksikute kaupade tootmisel pidevalt, kusjuures eri kaupadel erisugusel määral. Järelikult on tarvis revideerida hindade taset ja vahekorda, viia need vastavusse kaupade tootmise ja realiseerimise tingimustes toimunud muutustega. Oluline on õigeaegselt alandada vananenud toodete hulgihindu, et õhutada ettevõtteid nende tootmist lõpetama ning neid uute, täiuslikumate masinate, seadmete ja aparaatidega asendama. Ent kõigi hindade pidev muutmine ei ole lubatav, sest see raskendaks äärmiselt rahvamajanduse planeerimist. Sellepärast peavad hinnad olema niihästi paindlikud kui ka stabiilsed rahvamajanduse planeerimise huvidele vastavates piirides.

Plaanihindade täiustamine

Eespool formuleeritud põhimõtted, mis kajastavad sotsialistliku hinnapoliitika aluseid, on muutunud eriti aktuaalseks uutes majandamistingimustes. Asi on selles, et plaani põhinäitajad on nüüd realiseeritud toodang, kasum ja rentaablus. Nende näitajate täitmisest oleneb suurel määral ettevõtete ja majandusorganisatsioonide finantsolukord, tootmise laiendamise ja töötajate mate-

riaalse ergutamise võimalused. Kuid toodangu realiseerimisest saadav sissetulek, kasumi mass ja rentaabluse norm ei sõltu mitte üksnes sellest, kuidas ettevõte töötab, vaid ka tema toodete, samuti tooraine ja materjalide hindade tasemest. Sellepärast peavadki hinnad olema teaduslikult põhjendatud. Kui hind on kõrgendatud, siis on ettevõtete kollektiividel kerge elu, nad saavad suuri tulusid ilma eriliste jõupingutusteta. Kui toodete hinnad on madalad, siis ei anna isegi hea töö ettevõtetele soovitud tulemusi.

NLKP XXIV kongressi direktiivides viie aasta plaani kohta on kindlaks määratud hindade süsteemi täiustamise põhiülesanded tänapäeva tingimustes. Esmajärguliseks ülesandeks on suurendada hulgihindade osa tehnilise progressi, toodangu kvaliteedi parandamise ja sortimendi uuendamise stimuleerimisel. Oluline on ka asetada tootjad niisugustesse majanduslikesse tingimustesse, kus nad oleksid huvitatud hindade alandamisest.

Sageli on ettevõtted ja majanduskoondised tootjatena huvitatud oma toodete kõrgetest hindadest. Mõistagi tuleb uute, parema kvaliteediga kaupade tootmisel kehtestada neile vanadest toodetest kõrgemad hinnad, mis vastaksid suurematele kulutustele. Nii näiteks on värviteleviisori hind loomulikult kõrgem must-valge televiisori hinnast. Ent esineb juhtumeid, kus hindade tõstmine pole põhjendatud. Isikud, kes hindu kõrgendavad, vastutavad täiel määral valitsuse ja riiklike hinnakujundamise organite ees.

NLKP XXIV kongressi direktiivides viie aasta plaani kohta on seatud ülesanne tagada rahvatarbekaupade riiklike jaehindade stabiilsus. Piisavates kogustes toodetavate kaupade hindu alandatakse vastavalt kaubaressursside akumuleerumisele. Nii alandati 1. märtsist 1971 mõnede tööstuskaupade hindu, mis oli nende tootmise kasvu ja omahinna alanemise tulemus. Elanikkond võidab seeläbi ligi 800 miljonit rubla aastas.

Jaehindade stabiilsus ja alandamine, kusjuures süstemaatiliselt kasvavad palk ja muud elanikkonna rahalised tulud, tagavad töötajate reaaltulude kasvu ja heaolu tõusu.

Sotsialismi tingimustes valitsevate kaubalis-rahaliste suhete kodanlike kontseptsioonide kriitika

Kodanlikud majandusteadlased käsitlevad kaubatootmist sotsialismi tingimustes kodanlikest tootmissuhetest lähtudes, nad ei mõista sellise kaubatootmise uut ühiskondlikku sisu ning plaanipärast iseloomu. Seoses sellega ei pea mõned kodanlikud majandusteadlased sotsialistlikku majandust kaubamajanduseks, teised jälle peavad seda küll kaubamajanduseks, kuid on arvamusel, et see põhimõtteliselt ei erine kapitalistlikust majandusest.

Kodanlikus kirjanduses on laialt levinud tees, mille järgi väärtuskategooriad on sotsialismi majandusele «vaenulikud». Seda teesi kasutavad antikommunismi ideoloogid apologeetilistel eesmärki-

del. Nad teevad järelduse, et sotsialismimaades läbiviidavate majandusreformide idee tuleneb kodanlikust majandusteooriast ja praktikast. Kuid katsed siduda väärtuskategooriaid ainult kapitalistliku tootmisviisiga on määratud nurjumisele. Sellepärast tunnistavad kodanlikud autorid üha sagedamini, et kaubalis-rahalised suhted on omased ka sotsialismile, kuid sealjuures rõhutavad nad nende ühiseid jooni kapitalismi ja sotsialismi tingimustes ning mööduvad vaikides nende põhjalikest erinevustest.

Kodanlikud ideoloogid ei saa aru väärtusseaduse ja plaanipärasuse ühtsusest. Nad on seisukohal, et väärtuskategooriate osatähtsuse suurenemine majandusreformide läbiviimisel tähendavat loobumist tsentraliseeritud planeerimisest ja Nõukogude majanduse järkjärgulist üleminekut kapitalismi rööbastele. Ka «pahempoolsed» oportunistid ei mõista väärtusseaduse toime uut ühiskondlikku sisu ja plaanipärast iseloomu. Nad tõlgendavad üleminekut uutele majanduse plaanipärase juhtimise ja majandusliku stimuleerimise meetoditele «kapitalismi restaureerimisena» NSV Liidus ja Euroopa sotsialismimaades.

Kodanlikud majandusteadlased püüavad nüüd kõigepealt tõestada, et marksistlikku tööväärtusteooriat ei saa sotsialistlikus majanduses rakendada või et selle kasutamine majanduse plaanipärase juhtimise praktikas ei ole efektiivne.

Sealjuures viitavad nad sellele, et hinnad sotsialismimaades ei peegeldavat nõudmise ja pakkumise vahekorda, toodangu tarbimisomadusi.

Kodanlikud majandusteadlased mõistavad, et säärasteks väideteks on üha vähem alust, ja kirjutavad seepärast, et nõukogude plaanitöötajad — kuivõrd nad võtavad hindade planeerimisel arvesse nõudmise ja pakkumise vahekorda — taganevad marksismist, muutuvad revisionistideks. Kodanlikud majandusteadlased väidavad: nõukogude majandusteadlased saavad ise hästi aru, et marksistlik tööväärtusteooria ei pea paika, kuid kaitsevad seda sõnades edasi, kuigi tegelikult, hindade planeerimise praktikas, on nad sellest lahti öelnud. Sellise vastuolu põhjust näevad kodanlikud majandusteadlased selles, et marksistlikule tööväärtusteooriale kuulub keskne koht kapitalismilt sotsialismile ülemineku põhjendamises, mistõttu sellest avalikult lahti öelda ei ole võimalik.

Kodanlike majandusteadlaste arutluste apologeetiline klassiiseloom on käegakatsutav: nad ründavad tööväärtusteooriat selle revolutsioonilise sisu pärast. Tööväärtusteooriat kasutatakse sotsialistliku majanduse arengu plaanipäraseks juhtimiseks. Seda teooriat arendatakse loovalt Kommunistliku Partei ja sotsialistliku riigi dokumentides ning nõukogude majandusteadlaste töödes. Marksistliku majandusteooria loov arendamine aitab õigesti lahendada sotsialistliku tootmise efektiivsuse tõstmise ja teaduslikult põhjendatud hindade süsteemi loomise aktuaalseid majanduslikke ülesandeid.

Kommunistlik Partei lükkab resoluutselt tagasi nii nende ini-

meste seisukohad, kes ei mõista kaubalis-rahaliste suhete uut sisu sotsialismi tingimustes, kui ka nende seisukohad, kes püüavad sotsialistlikule pinnale üle kanda majanduse reguleerimise stiihilisi turumeetodeid. «Partei Keskkomitee ja Nõukogude valitsus lähtuvad sellest,» rõhutatakse A. N. Kossõgini ettekandes NLKP XXIV kongressile, «et peamine ja määrav on direktiivplaneerimine ning et kaubalis-rahalisi suhteid võib ja tuleb kasutada rahvamajanduse plaanipärase juhtimise tugevdamise huvides ja selleks, et arendada ettevõtete ja koondiste initsiatiivi isemajandamise alusel. Kaubalis-rahalistel suhetel on meie oludes uus, sotsialismile omane sisu. Mõistagi lükkame tagasi igasugused väärkontseptsioonid, mis riikliku tsentraliseeritud planeerimise juhtiva osa asendavad majanduse reguleerimisega turu kaudu.»

KÜSIMUSI VESTLUSEKS

1. Millised on kaubatootmise ja kaubalis-rahaliste suhete iseärasused sotsialismi tingimustes?
2. Missuguseid funktsioone täidab raha sotsialismi tingimustes?
3. Kuidas toimib sotsialismi tingimustes väärtusseadus?
4. Milline on väärtuse ja hinna vastastikune seos sotsialismi tingimustes?
5. Millised on sotsialistliku riigi hinnapoliitika alused?

ÜHISKONDLIKU TÖÖ VILJAKUSE JÄRJEKINDEL KASV

1. ÜHISKONDLIKU TÖÖ VILJAKUSE JÄRJEKINDLA KASVU SEADUS

Tööviljakuse järjekindla kasvu seaduse sisu

Töötajate elatustaseme tõus sõltub otseselt tööviljakuse kasvust. NLKP XXIV kongress rõhutas, et nõukogude rahva heaolu edasiseks märgatavaks tõstmiseks on vaja järjekindlalt suurendada ühiskondlikku tootmist, tema efektiivsust ja tööviljakust.

Tööviljakuse tõus on üldine majandusseadus, mis on omane kõigile inimühiskonna arenemisastmetele. Kuid selle majandusseaduse toime iseloom, tema tulemused ja tagajärjed olenevad esmajoones kehtivast tootmisviisist.

Tööviljakuse tõus tähendab kapitalismi tingimustes palgatööliste töö ekspluateerimise astme tõstmist. Tööviljakuse kasvu tulemused omastavad ettevõtete omanikud. Töötajad on sunnitud sihikindlalt võitlema kapitalistide vastu, et tööviljakuse kasvu tulemusi kas või osaliseltki kasutada.

Sotsialismi tingimustes muutuvad põhjalikult tööviljakuse kasvu tähtsus ja tagajärjed. Tööviljakuse tõus on allutatud sotsialistliku tootmise eesmärgile, ja teenib töötajate huve, sel on plaanipärane iseloom. Sotsialistlikud tootmissuhted ja majanduse plaanipärane arendamine loovad tingimused tööviljakuse järjekindlaks kasvuks. Ainuüksi möödunud viisaastakul (1966—1970) tõusis tööviljakus NSV Liidu tööstuses 32 protsenti ja ühiskondlikus põllumajanduses 35 protsenti.

Tööviljakuse osa sotsialistliku ühiskonna arendamisel

Ühiskondliku töö viljakuse kõrge taseme saavutamine on lõppkokkuvõttes uue ühiskonnakorra võiduks kõige tähtsam, kõige peamine.

Tööviljakuse kasv on sotsialismi tingimustes ühiskondliku produkti suurendamise otsustav tingimus. Tööviljakuse tõstmise arvel saadi kaheksandal viisaastakul rohkem kui 73 protsenti kogu tööstustoodangu juurde-

kasvust, 1970. aastal aga 84 protsenti. Põllumajanduses saavutatakse toodangu kogu juurdekasv tööviljakuse suurendamise teel.

Tööviljakuse kasv on *töötajate elatustaseme tõstmise alus*. Teist teed materiaalse jõukuse ja külluse loomiseks sotsialismi tingimustes pole. Ainult siis, kui iga tööline ja kolhoosnik, iga tootmiskollektiiv suurendab tööviljakust, on võimalik ühiskonna ja iga tema liikme heaolu järjekindel tõus. «Töö on rikkuse allikas,» rõhutatakse NLKP XXIV kongressi direktiivides, «ning ainult tööviljakuse kasv igal töökohal ja kogu rahvamajanduse efektiivsuse suurenemine rohkendavad neid hüvesid, mida nõukogude inimesed saavad vastavalt sellele tööpanusele, mille igaüks annab ühiskondlikku tootmisse. Mida suurem on rahvatulu, seda rikkam on meie maa, seda paremini elab iga nõukogude inimene.»

Tööviljakuse tõusuga kaasneb sotsialismi tingimustes tööpäeva lühenemine, vaba aja pikenemine, mis on vajalik töötajate, nende vaimsete ja füüsiliste võimete igakülgseks ja harmooniliseks arenemiseks.

Tööviljakuse kasv etendab igal aastal järjest olulisemat osa tootmise laiendamisel ja rahva elatustaseme tõstmisel.

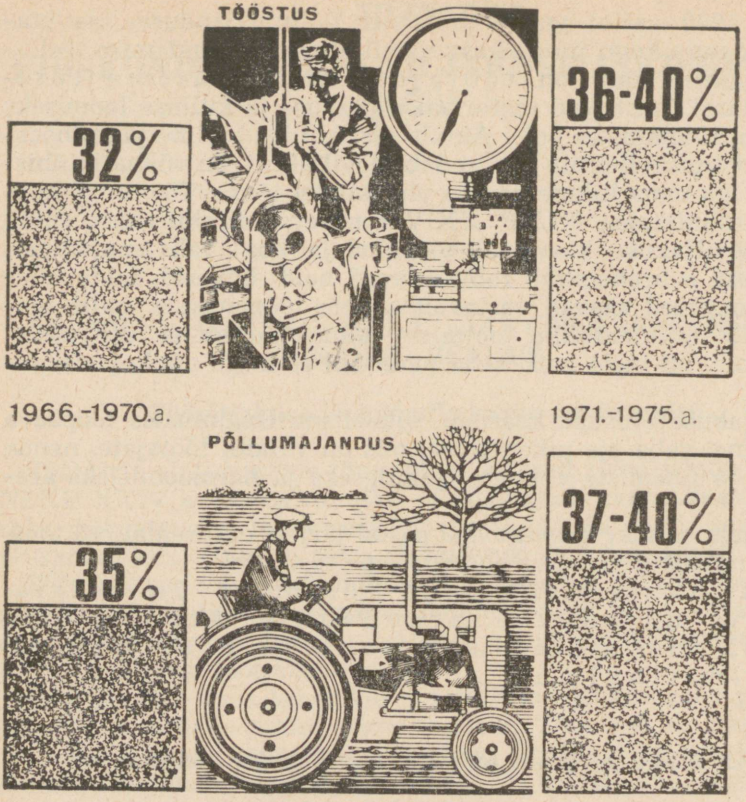
Tööviljakuse igakülgne tõstmine on sotsialistliku majanduse arendamise üks peamisi, põhilisi ülesandeid, kommunismile ülemineku tähtsaim tingimus.

NLKP XXIV kongress tööviljakuse tõstmise ülesannetest

Möödunud viisaastakul kiirenes tööviljakuse kasvutempo. Kogu rahvamajanduses kasvas ühiskondliku töö viljakus 1961.—1965. aasta 29 protsendi asemel 37 protsenti. Tööviljakuse edasine kiire tõstmine on üheksanda viisaastaku esmajärgulisi ülesandeid. Partei XXIV kongress rõhutas, et «nõukogude rahva heaolu tõstmise valdkonnas kavandatavate abinõude ellurakendamise vältimatuks tingimuseks on materiaalse tootmise ja selle efektiivsuse ning ühiskondliku töö viljakuse edasine pidev kasv».

NLKP XXIV kongressi direktiivide kohaselt tuleb 1971.—1975. aastal suurendada tööviljakust tööstuses 36—40 protsenti, sealhulgas keemiatööstuse ettevõtetes 1,6-kordseks, masinaehituse ja metallitööstuse ettevõtetes 1,5—1,8-kordseks, kergetööstuse ettevõtetes 1,3-kordseks jne. Tööviljakuse tõstmise teel saadakse 87—90 protsenti kogu tööstustoodangu juurdekasvust. Tegutsevate ettevõtete toodang peab tavaliselt kasvama töötajate arvu suurendamiseta.

Põllumajanduses kavatsetakse tõsta tööviljakust viie aasta jooksul 37—40 protsenti. Tunduvalt suureneb põllumajanduskultuuride saagikus ning tõuseb loomakasvatuse produktiivsus igas kolhoosis ja sovhoosis.

Tööviljakuse kasv

Juba 1971. aastal kavatseti tööviljakuse kasvu teel saada 87 protsenti tööstustoodangu juurdekasvust, 91 protsenti ehitus- ja montaažitööde juurdekasvust ning kogu raudteevedude juurdekasv. Põllumajanduses saadakse kogu toodangu juurdekasv tööviljakuse suurendamise teel, kusjuures töötajate arv kolhoosides ja sovhoosides väheneb.

Tööviljakuse tõusu kiirendamise ülesanne on üldrahvalik ülesanne. See on iga inimese südamelähedane asi.

2. TÖÖVILJAKUSE TÕSTMISE TEED

Teaduse ja tehnika progressi kiirendamine

Tegurid, millest sõltub tööviljakus, on väga mitmesugused. Tööviljakuse järjekindla kasvu materiaalseks aluseks sotsialismi tingimustes on teaduse ja tehnika progress. Selle peasuunaks on tootmise kompleksne mehhaniseerimine ja ulatuslik automatiseerimine. Just sel viisil on võimalik kõigepealt tagada töö kokkuhoidu, välja lasta maksimaalset toodangut minimaalsete kulutustega. Teaduse ja tehnika progressi tähtsaks küljeks on tootmise kemiseerimine. Viimane on seotud uute ökonoomsete materjalide ja tehnoloogias keemiliste meetodite laialdase rakendamisega. Kemiseerimine avaldab revolutsioneerivat mõju tootmisprotsessile paljudes rahvamajandusharudes. Teaduse ja tehnika progress, järelikult aga ka tööviljakuse tõus on lahutamatult seotud tootmise elektrifitseerimisega, ilma milleta pole tänapäeva tingimustes võimalik tootmise kompleksne mehhaniseerimine ja automatiseerimine, kemiseerimine, tehnoloogia täiustamine jne. Üha kasvava tähtsuse omandab teaduse kiire arendamine, tema saavutuste ulatuslik juurutamine tootmisse.

Uue viisaastaku tähtsaks majanduslikuks ja poliitiliseks ülesandeks on kiirendada teaduse ja tehnika progressi. Selles näeb Kommunistlik Partei tööviljakuse kiire ja üldise suurendamise ning sotsialistliku tootmise efektiivsuse tõstmise otsustavat tingimust. Rahvamajanduses teaduse ja tehnika saavutuste rakendamise alusel vähendatakse kõigis tootmisharudes järjekindlalt käsitsitööd, samuti rasket ja kvalifitseerimata tööd, viiakse lõpule tähtsamate tootmisprotsesside kompleksne mehhaniseerimine töötuses, ehitustegevuses, põllumajanduses ja transpordis.

1971.—1975. aasta kujuneb oluliseks etapiks kogu rahvamajanduse tehnilises rekonstrueerimises. Selle ülesande lahendamisel etendab suurt osa masinaehitus. NLKP XXIV kongressi direktiivides on ette nähtud suurendada viisaastakul masinaehituse ja metallitööstuse toodangut 1,7-kordseks. Sealjuures pööratakse erilist tähelepanu progressiivsete masina- ja seadmeliikide väljalaske suurendamisele, mida kasutatakse masinaehituse tootmisbaasi tehniliseks rekonstrueerimiseks, samuti keemia-, kerge- ja toiduainetetööstuses, põllumajanduses ning teistes tootmisharudes. Kiiremini asendatakse ja uuendatakse moraalselt kulunud tehnikat.

Eriti suurt osa etendab teaduse ja tehnika progressi kiirendamine tööviljakuse tõstmisel põllumajanduses. Viie aasta jooksul antakse põllumajandusele 1 700 000 traktorit (sealhulgas 705 000 künnitraktorit), 1 100 000 veoautot, 541 000 teraviljakombaini, 6 miljardi rubla eest masinaid tööde mehhaniseerimiseks loomakasvatuses ja söödatootmises. Märgatavalt kasvab töö energiaga

varustatus. 1971.—1975. aastal suureneb kahekordselt elektrienergia tarbimine põllumajanduslikus tootmises ning elektrienergia andmine maaelanike kommunaal- ja olmealaste vajaduste rahuldamiseks. See kõik võimaldab tugevdada ja kiiresti arendada põllumajanduse materiaal-tehnilist baasi. Põllumajandus jõuab tehnilise varustatuse ja tööviljakuse tasemelt tööstusele märksa lähemale. Sovhoosides ja kolhoosides rajatakse suured loomakasvatussaaduste tööstusliku tootmise kompleksid.

Teaduse ja tehnika progressi iseloomule ja tempole avaldab mõju tootmise harustruktuur. Uuel viisaastakul toimuvad suured struktuurilised nihked masinaehituse, keemia-, nafta- ja gaasitööstuse ning teiste majanduslikult efektiivsete rahvamajandusharude kiirema arendamise alusel. See tagab ühiskondliku töö märgatava kokkuhoiu ja efektiivsuse tõusu.

Teaduse ja tehnika progressi kiirendamine eeldab toodangu kvaliteedi parandamist, masinate tehnilise taseme tõstmist ning ökonoomsuse ja töökindluse suurendamist, sest see on võrdväärne toodangu täiendava väljalaskmise või tööviljakuse kasvuga. Tööstuse ees seisavad suured ülesanded uute toodanguliikide loomisel, mis oma kvaliteedilt peavad mitte ainult vastama maailmatoodangu praegusele tasemele, vaid seda ka ületama. Uue tehnika rakendamine ainuüksi 1971. aastal võimaldab saada ligi 1,4 miljardi rubla suurust majanduslikku efekti aastas ja vähendada tööjõu vajadust rohkem kui 400 000 inimese võrra.

Tootmise spetsialiseerimise ja koopereerimise arendamine

Tööviljakuse kasv on lahutamatult seotud tootmise spetsialiseerimise edasiarendamisega. Spetsialiseerimine on niisugune tootmise organiseerimise ühiskondlik vorm, mille puhul samalaadse toodangu, selle osade ja detailide valmistamine või üksikute tehnoloogiliste operatsioonide sooritamine kinnistatakse teatud tootmisharudele, ettevõtetele, tsehhidele.

Spetsialiseeritud ettevõtetes toimub tavaliselt massiline tootmine, kusjuures väljalastavate toodete nomenklatuur pole suur. Tootmise spetsialiseerimise tõttu on majanduslikult otstarbekohasem rakendada suure tootlikkusega spetsialiseeritud seadmeid, automaate, poolautomaate ja automaatliine. Avanevad laialdasemad võimalused tootmise komplekssseks mehhaniseerimiseks ja automatiseerimiseks, progressiivsete tootmise ja töö organiseerimise meetodite juurutamiseks, töötajate kvalifikatsiooni tõstmiseks ja nende tööviljakuse suurendamiseks. Täielikumalt kasutatakse tehnikat ja kaadrit, vähenevad tööajakaod.

Nõukogude võimu aastail on tootmise spetsialiseerimise arendamisel toimunud suured nihked, on loodud hulk spetsialiseeritud

tööstusharusid. Samal ajal valmistavad paljud ettevõtted ikka veel tooteid väikeste partiidena väga laias nomenklatuuris. Paljude ühetüübiliste toodete väljalase on killustatud arvukate ettevõtete vahel. Selle tagajärjel on tootmisel pahatihti individuaalne ja väikeseerialine iseloom. Eriti jääb maha detailide järgi spetsialiseerimise ja tehnoloogilise spetsialiseerimise areng. See pidurdab tootmise kompleksset mehhaniseerimist ja automatiseerimist ning tööviljakuse kasvu.

NLKP XXIV kongress kavandas tootmise spetsialiseerimise süvendamise konkreetsed teed. Uute masinatehaste ehitamisel ja tegutsevate rekonstrueerimisel rajatakse peamiselt detaili- ja tehnoloogiajärgselt spetsialiseeritud tehased ning montaažitehased. Forsseeritult arendatakse valandite ja stantside spetsialiseeritud võimsusi, samuti kogu masinatööstuses kasutatavate toodete tsentraliseeritud valmistamist. Organiseeritakse kultuurikaupade ja majatarvete tootmise spetsialiseeritud ettevõtted ning tsehhid.

Spetsialiseerimise arenemine on orgaaniliselt seotud ettevõtete koopereerimisega. Nende vahel tugevnevad ja süvenevad tootmisseosed. See kutsub esile vajaduse parandada tootmise materiaal-tehnilist varustamist ja suurendada ettevõtete vastutust koopereerimisalaste kohustuste õigeaegse täitmise eest.

Tööviljakuse suurendamisel etendab tähtsat osa tootmise kontsentreerimine. Edukalt on hakanud arenema tootmiskoondised ja teaduslik-tootmisalased tootmiskoondised. 1971. aasta algul funktsioneeris ainuüksi Leningradis mitukümmend sellist koondist ja nendele langes peaaegu kolmandik linnas valmistatud toodangust. Tööviljakuse kasvutempo on koondistes märksa kiirem kui teistes ettevõtetes. Uuel viisaastakul kasvab meie maal koondiste arv märgatavalt.

Kaadri kultuuri- ja tehnilise taseme ning kvalifikatsiooni tõus

Sotsialism avas laialdased võimalused kõigi töötajate kultuuri- ja tehnilise taseme pidevaks tõstmiseks, mis avaldab tohutut mõju tööviljakuse kasvule. Nende üldharidusliku ja kutsealase taseme tõstmine kujuneb üldrahvalikuks ülesandeks ning see organiseeritakse plaanipäraselt kogu ühiskonna ulatuses.

Töötajate kultuuri- ja tehnilise taseme tõus eeldab kõigepealt üldharidusliku ettevalmistuse taseme tõstmist. Mida kõrgem on üldharidusliku ettevalmistuse tase, seda kiiremini omandavad töötajad kutseoskuse, seda kiiremini õpivad nad ajakohast tehnikat tundma ja paremini kasutama. Mitmetes ettevõtetes läbiviidud uuringud näitasid, et keskharidusega tööliste toodang oli veerandi võrra suurem kui nende seltsimeestel, kes olid lõpetanud kaheksa klassi ja vähem. Meie maal on hariduse arendamisel tehtud tohutuid edusamme. 1939. aasta loenduse andmeil moodustas NSV Liidu töötava linnaelanikkonna hulgas

keskharidusega (täieliku ja mittetäieliku keskharidusega) isikute arv 24,2 protsenti, maal aga 6,3 protsenti. 1970. aasta rahvaloendus näitas, et kõrgem ja keskharidus on 75 protsendil linnatöötajaist ja rohkem kui 50 protsendil maatöötajaist. Minnakse üle noorte üldisele täielikule keskharidusele.

Sotsialismi tingimustes võtab tohutu ulatuse kutseharidus. Ainuüksi aastail 1966—1970 valmistasid kutsekoolid ette 7 miljonit kvalifitseeritud töölist. Domineeriv osa töötajaist omandab kutse ja tõstab oma kvalifikatsiooni vahetult ettevõtetes. Otseselt ettevõtetes, asutustes ja organisatsioonides, samuti kolhoosides korraldatud individuaalsetel ja brigaadiviisilistel õppustel ning kursustel tõstsid 1970. aastal oma kvalifikatsiooni või omandasid uue kutseala üle 18 miljoni inimese.

Rahvamajanduse ja kultuuri kiire areng nõuab kõrgema ja keskeriharidusega töötajate arvu pidevat suurendamist. Nõukogude õppeasutustes õpib 3 korda rohkem üliõpilasi kui Inglismaal, Prantsusmaal, Itaalias ja Saksa Föderatiivses Vabariigis kokku. 1966.—1970. aastal valmistati meie maa kõrgemates õppeasutustes ja keskeriõppeasutustes ette üle 7 miljoni kõrgema ja keskmise kvalifikatsiooniga spetsialisti, sealhulgas 2,6 miljonit kõrgema haridusega spetsialisti.

Uuel viisaastakul jõuab lõpule üleminek noorte üldisele keskharidusele. Kutsekoolides valmistatakse ette vähemalt 9 miljonit kvalifitseeritud töölist. Märgatavalt kasvab nende kutsekoolide võrk, kus valmistatakse ette kvalifitseeritud töölisi kõige keerukamatel kutsealadel ja kus ühtaegu saadakse keskharidus. 1975. aastal õpib sellistes kutsekoolides 300 000—400 000 inimest. Kõrgemad õppeasutused ja tehnikumid valmistavad viie aasta jooksul ette umbes 9 miljonit kõrgema ja keskeriharidusega spetsialisti. Vastavalt teaduse ja tehnika progressi nõuetele tõstetakse kaadri, eriti kõigi tootmise organiseerijate ja juhtijate kvalifikatsiooni.

Sotsialistlik võistlus

Sotsialismi lahutamatuks jooneks on seltsimehelik koostöö ja vastastikune abistamine, mis väljenduvad sotsialistlikus võistluses. Sotsialistlik võistlus tähendab ühiskondliku tootmise arendamist töötajate maksimaalse aktiivsuse, omaalgatuse ja initsiatiivi alusel. Sotsialistlikus võistluses avaldub kujukalt uus töössesuhtumine, töötajate teadlik ja vabatahtlik hool tööviljakuse tõstmise ja tootmise efektiivsuse suurendamise eest. Sotsialistliku võistluse jõud peitub eeskätt tema massilises, üldrahvalikus iseloomus. Praegu võtab sotsialistlikust võistlusest osa üle 71 miljoni inimese.

Sotsialistlikul võistlusel on kuulsusrikas ajalugu. Esimesed kommunistlikud laupäevakud laose ja Kodusõja tingimustes, lööktöö ja stahhaanovlik liikumine sõjaeelsetel viisaastakutel, massiline

töökangelaslikkus Suure Isamaasõja aastail ja rahvamajanduse taastamise perioodil, praegu toimuv üldrahvalik kommunistliku töö liikumine — niisugused on sotsialistliku võistluse arenemise tähtsamad teetähised.

Praegused sotsialistliku võistluse mitmekesised vormid väljendavad tema kasvavat osa kõigi sotsialistliku tootmise külgede täiustamisel. Ulatuslikult on levinud ratsionaliseerijate ja leiutajate liikumine, mille eesmärgiks on tööviljakuse tõstmine igal töökohal, töö teadusliku organiseerimise plaanide koostamine ja elluviimine, tooraine ja materjalide kokkuhoid, toodangu kvaliteedi parandamine jne. Ainuüksi leiutuste ja ratsionaliseerimisettepanekute rakendamisega rahvamajanduses hoiti kaheksandal viisaastakul kokku 12,5 miljardit rubla.

Uutes planeerimise ja materiaalse stimuleerimise tingimustes on sotsialistlik võistlus seotud võitlusega tootmise rentaabluse tõstmise, toodangu kvaliteedi parandamise ja tööviljakuse suurendamise eest. Sotsialistliku võistluse eesmärgiks on praegu tootmise majandusliku efektiivsuse tõstmine, uue viisaastaku ülesannete ennetähtaegne täitmine. «Rohkem, paremini, odavamalt!» — sellise loosungi all töötavad miljonid töötajad, tuhanded ettevõtted.

Sotsialistlik võistlus ei ole ajutine kampaania, vaid sotsialistliku ühiskonna arenemise objektiivne seaduspärasus. V. I. Lenin pidas sotsialistliku võistluse organiseerimist tähtsaks riiklikuks ülesandeks. Sotsialistliku võistluse edukaks organiseerimiseks on väga tähtis avalikkusele teatavaks teha näitajad ja tulemused ning neid kõrvutada, õigesti ühendada materiaalseid ja moraalseid tööstiimuleid, otsida konkreetseid ja efektiivseid võistluse vorme, tagada sellised organisatsioonilised ja tehnilised tingimused, et iga töötaja saaks oma töös eesrindlaste kogemusi kasutada ja novaatorite saavutusi korrata.

Sotsialistliku võistluse seaduspäraseks jätkuks ja arenduseks käesoleval etapil on kommunistliku töö liikumine, mis kulgeb deviisi all «Õppida töötama ja elama kommunistlikult». Sellest liikumisest osavõtjate kohustustes etendab peamist osa kõigepealt lubadus saavutada kõrgem tööviljakus uue tehnika ja eesrindliku tehnoloogia rakendamise ning töö teadusliku organiseerimise, samuti töötajate kultuuri- ja tehnilise taseme tõstmise alusel jne. Ent kommunistliku töö võistlus pole mitte üksnes liikumine kõrge tööviljakuse eest, vaid ka võitlus uue inimese, kommunistliku ühiskonna inimese eest. See võistlus liidab üheks tervikuks töö, õppimise ja igapäevase elu. Kommunistliku töö võistlusest osavõtjate deviisiks on: «Üks kõigi, kõik ühe eest», «Mida oskad ise, seda õpeta ka seltsimehele», «Kui näed, et naaber maha jääb, siis tule ja aita» jne.

3. TOOTMISE JA TÖÖ TEADUSLIK ORGANISEERIMINE

Mis on töö teaduslik organiseerimine

Sotsialism tagab kõik vajalikud eeldused töö organiseerimiseks teaduslikul alusel. Tööstuses ja ehitustegevuses töö organiseerimise küsimustes (1967. aasta juunis) kokkukutsutud üleliidulise nõupidamise soovitustes rõhutatakse: «Tänapäeva tingimustes tuleb pidada teaduslikuks niisugust töö organiseerimist, mis rajaneb süstemaatiliselt tootmisse rakendatavatel teaduse saavutustel ja eesrindlikel kogemustel, võimaldab kõige paremini ühendada tehnika ja inimesed ühtses tootmisprotsessis, tagab materiaalsete ja tööjõuressursside kõige efektiivsema kasutamise ning tööviljakuse järjekindla kasvu, aitab kaitsta inimese tervist ja soodustab töö järkjärgulist muutumist esimeseks eluvajaduseks.»

Töö teaduslik organiseerimine on igas ettevõttes tihedalt seotud kõige ökonoomsemate ja tootlikumate töövõtete juurutamisega, tööprotsessi kõige ratsionaalsema korraldamisega, töökoha õige organiseerimisega ja selle häireteta varustamisega. Üks keksemaid ülesandeid on kindlaks määrata ja rakendada kõige otstarbekohasemaid tööjaotuse ja -kooperatsiooni vorme, mis võimaldavad korraldada efektiivset koostööd üksikute töötajate, jaoskondade, tsehhide ning osakondade vahel.

TTO eeldab kõrget tootmiskultuuri igas ettevõttes, raske töö likvideerimist, töötingimuste olulist parandamist ja tervendamist, sanitaar-hügieenilises ja esteetilises suhtes soodsa olukorra loomist.

Väga oluline on parandada töö normeerimist, tõsta tehniliselt põhjendatud normide osatähtsust ja kvaliteeti, märksa rohkem rakendada põhjendatud norme ajatööliste, insener-tehniliste töötajate ja teenistujate töö puhul. Suurt tähelepanu pööratakse ka abinõudele kaadri ettevalmistamise parandamiseks, tema kultuuri- ja tehnilise taseme tõstmiseks, sotsialistliku võistluse organiseerimise täiustamiseks, töötajate ulatuslikumaks kaasatõmbamiseks tootmise juhtimisele jne.

Töö teaduslik organiseerimine on kompleksne, mitmekülgne protsess. See peab hõlmama kõik tootmisstaadiumid, kõik allüksused ja tegevussfäärid, alates töökohast ja lõpetades kogu ettevõttega. Töö teadusliku organiseerimise põhi- ja lähterakukeseks ettevõttes on töökoht. Sellepärast on ulatuslikult levinud Uraali Keemiamasinatehase kollektiivi algatus, mis näeb ette TTO plaanide koostamist ja rakendamist igal töökohal. TTO plaanid on selle tehase ellu sügavalt juurdunud. Nende realiseerimise tulemusena tõuseb tööviljakus 10—15 protsenti.

Töö teadusliku organiseerimise abinõud peavad hõlmama nii põhi- kui ka abitöölisi, samuti insener-tehnilisi töötajaid ja teenistujaid. Sealjuures võib töö parem organiseerimine igal töökohal anda vajalikku efekti ainult siis, kui sellega kaasneb töö organisee-

rimise täiustamine jaoskonnas, tsehhis ja kogu ettevõttes. TTO igas ettevõttes on tihedalt seotud töö teadusliku plaanipärase organiseerimisega tootmisharu, majanduspiirkonna ja kogu meie maa rahvamajanduse ulatuses. Igas ettevõttes töö teaduslikuks organiseerimiseks on vajalik rahvamajanduse põhjendatud planeerimine, mõistlik spetsialiseerimine ja koopereerimine, täpselt korraldatud materiaal-tehniline varustamine, õigesti väljatöötatud tariifipalgamäärad jne.

Töö teadusliku organiseerimise tähtsus tööviljakuse tõstmise ja töötingimuste parandamise seisukohalt

Väga oluline on varustada ettevõtted uusima tehnikaga. Niisama tähtis on kvalifitseeritud kaadri olemasolu ning tema kultuuri- ja tehnilise taseme tõstmine. Kuid sellest on veel vähe. Paljudes ettevõtetes kasvab tööviljakus aeglaselt, kuigi tootmise tehnilise varustatuse tase on kõrge ning kaadri kultuuri- ja tehniline tase tõuseb. Isegi kõige täiuslikum tehnika, millesse on tohutud vahendid paigutatud, ei anna vajalikku efekti, kui selle rakendamisega ei kaasne tootmise ja töö organiseerimise täiustamine.

Tootmise ja töö teaduslik organiseerimine peab ühendama tehnikat ja inimesi, tagama nende optimaalse kooskõlastamise ühtses tootmisprotsessis. See võimaldab maksimaalselt kasutada seadmeid vastavalt nende tehnilis-majanduslikele näitajatele, vähendab praaki, parandab toodangu kvaliteeti, hoiab kokku toorainet ja materjale. Seal, kus tootmine ja töö on hästi organiseeritud, on tööajakaod ja ületunnitööd minimaalsed ning tormamine likvideeritud. Igal töötajal on võimalik töötada suure efektiivsusega, ulatuslikult kasutada eesrindlaste kogemusi. Tööviljakus kasvab märgatavalt ilma suurte kapitaalkulutusteta, suureneb rentaablus. Suurenevad võimalused tootmise laiendamiseks, kusjuures töötajate arv on endine või sellest isegi väiksem.

Meie maal on laialdaselt tuntud Štšokino Keemiakombinaadi kogemused. Selles ettevõttes kasvab tootmine hoolimata sellest, et töötajate arvu märgatavalt vähendatakse. Suurel määral tagavad selle töö ja tootmise parem organiseerimine ning töötajate materiaalse huvi suurendamine.

Andes hinnangu Štšokino Keemiakombinaadi kogemustele, juhtis NLKP Keskkomitee peasekretär L. I. Brežnev aruandekõnes partei XXIV kongressile tähelepanu sellele, et on otstarbekohane luua ka teistele ettevõtetele avaramaid võimalusi nende töötajate ja kollektiivide stimuleerimiseks, kes annavad suurima panuse tootmise arendamisse, ühitavad kutsealasid, suhtuvad ühiskondlikku varasse heaperemehelikult ja säästlikult. Ühtlasi toonitas ta, et materiaalset huvi ei saa suurendada isoleeritult, vaid et see peab käima käsikäes moraalsete tööstiimulite laiendamisega.

Arvutused näitavad, et meie maa tööstuses rakendatavad TTO abinõud tagasid ainuüksi 1971. aastal peaaegu 400 miljoni rubla suuruse kokkuhoiu ja võimaldavad suunata teistele töödele rohkem kui 275 000 inimest.

Tootmise ja töö organiseerimine teaduslikul alusel on suure sotsiaalse tähtsusega. See eeldab töötingimuste igakülgset kergendamist ja tervendamist, töökaitse ja ohutustehnika parandamist, resoluutset võitlust mustuse vastu. Vähenevad ja kaovad kutsehaigused ja tootmistraumad. Tingimused, milles inimene töötab, avaldavad tema tervisele soodsat mõju.

Tootmise ja töö teadusliku organiseerimise tingimustes arenevad ja avalduvad ulatuslikumalt ja täielikumalt töötajate vaimsed ja füüsilised võimed, suureneb igaühe vastutus üldiste tulemuste eest, tugevnevad seltsimeheliku koostöö ja vastastikuse abistamise suhted.

Nagu rõhutatakse NLKP XXIV kongressi direktiivides, on igakülgne töö teaduslik organiseerimine NSV Liidu rahvamajanduse arendamise viie aasta (1971—1975) plaani peaülesande lahendamise vajalik tingimus.

KÜSIMUSI VESTLUSEKS

1. Millist osa etendab tööviljakuse kasv sotsialistliku ühiskonna arendamisel?
2. Millised ülesanded seadis NLKP XXIV kongress tööviljakuse tõstmise alal?
3. Mille arvel tõuseb tööviljakus?
4. Mida annab tootmise ja töö teaduslik organiseerimine?

XIII PEATÜKK

TÖÖ JÄRGI JAOTAMINE JA ÜHISKONDLIKUD TARBIMISFONDID

1. TÖÖ JÄRGI JAOTAMINE ON SOTSIALISMI MAJANDUSSEADUS

Eluhüvede jaotamise iseloom sotsialistlikus ühiskonnas

Igal ühiskondlik-majanduslikul formatsioonil on oma spetsiifilised majandusseadused, millega kooskõlas jaotatakse materiaalseid ja vaimseid hüvesid.

Kapitalismi tingimustes on toodetud hüvede jaotamine allutatud kapitalistide huvidele ja võimaldab võimalikult suurt kasumit saada. Sotsialistlikus ühiskonnas toimub jaotamine töötajate, kogu rahva huvides. Jaotamine on siin otseselt seotud sotsialistliku tootmise eesmärgiga, kõigi ühiskonnaliikmete järjest kasvavate vajaduste üha täielikuma rahuldamisega ja igakülgse arenemisega.

Materiaalsed ja vaimsed hüved jaotatakse sotsialistliku ühiskonna liikmete vahel eeskätt töö järgi jaotamise näol. See on peamine, põhiline, kuid mitte ainus jaotusvorm. Osa eluhüvesid jaotatakse ühiskondlike tarbimisfondide kaudu, suurel määral olenemata inimese tööpanusest. Jaotamine ühiskondlike tarbimisfondide kaudu esineb täiendava jaotusvormina.

Töö hulga ja kvaliteedi põhjal ning ühiskondlike tarbimisfondide kaudu jaotatakse ainult osa ühiskonnas loodud koguproduktist. Sellesama produkti arvel asendatakse ka äratarvitatud tootmisvahendeid, laiendatakse ja täiustatakse tootmist, rahuldatakse selliseid tähtsaid ühiskondlikke vajadusi nagu riigikaitse, riigivalitsemine jne. Sotsialismi tingimustes kehtestatakse plaanipäraselt ja tagatakse niisugused ühiskondliku koguprodukti arvel loodavate eri fondide vahekorrad, mis võimaldavad kiiresti ja järjekindlalt arendada ühiskondlikku tootmist ning üha täielikumalt rahuldada töötajate ja nende perekonnaliikmete materiaalseid ja vaimseid vajadusi.

Töö järgi jaotamise vajalikkus

Miks jaotatakse eluhüved sotsialismi tingimustes töö, mitte aga vajaduste järgi? See on tingitud sellest, et tootlike jõudude ja tööviljakuse tase pole sotsialismi tingimustes veel küllalt kõrge, et

tagada materiaalsete hüvede küllus ja jaotada vajaduste järgi. Pealegi pole töö veel kõigile ühiskonnaliikmetele harjumuseks saanud, pole veel esimeseks eluvajaduseks muutunud. Mõningate inimeste teadvuses säilivad veel eraomandusliku psühholoogia igandid. Kuigi juba sotsialismi tingimustes muutuvad moraalsed tööstiimulid ühiskonna arenemise võimsaks liikumapanevaks jõuks, on vaja siiski inimesi ka materiaalselt stimuleerida.

Sotsialismi tingimustes määrab töö ära nii töötaja koha, seisundi tootmises ja ühiskonnas kui ka tema individuaalse osasaamise tarbeesemete jaotamisel. Töö järgi jaotamine on sotsialismi majandusseadus.

Töö järgi jaotamine eeldab ühiskonna, riigi ranget kontrolli töö- ja tarbimismäära üle. Ilma selleta ei saa tagada võrdset tasu võrdse töö eest. Kontrollides töö- ja tarbimismäära, seab ühiskond iga töötaja poolt saadavate produktide hulga otsesesse sõltuvusse tema osavõtust ühiskondlikust tootmisest, tema tööviljakuse tasemest. Tasu maksmine olenevalt töö hulgast ja kvaliteedist loob igas töötajas materiaalse huvi selle vastu, et täielikumalt ja efektiivsemalt kasutada tööaega ja seadmeid, vältida seisuaegu ja tööluuse, tõsta oma kvalifikatsiooni, ratsionaliseerida tootmisprotsessi jne. Seega avaldab töö järgi jaotamine suurt mõju sotsialistliku tootmise arendamisele.

Materiaalse huvitatuse printsiibi järjekindel rakendamine töö järgi jaotamise alusel õpetab töötajat teadlikult ja kohusetruult suhtuma oma kohustustesse, tõstma oma kvalifikatsiooni, avaldama loovat aktiivsust ja initsiatiivi. Järk-järgult muutuvad need omadused harjumuseks, kujunevad iga töötaja loomulikuks käitumisnormiks.

Kuid ei tohi lähtuda ainuüksi materiaalsetest huvidest, loota ainult materiaalsetele stiimulitele. Kui materiaalne ergutamine pole õigesti ühendatud moraalsete stiimulitega, siis ei saa see oma funktsioone täita. Sotsialismi tingimustes näeb iga töötaja omaenda kogemuste najal, et tema töö ei ole mitte ainult elatusvahendite allikas, vaid ka auasi, millest oleneb töötaja seisund tootmises ja ühiskonnas.

Ühiskonna, ettevõtete kollektiivide ja üksikute töötajate majanduslike huvide ühendamine

Sotsialismi iseloomulikuks jooneks, tema eeliseks on iga töötaja, ettevõtete kollektiivide ja kogu ühiskonna huvide ühtsus. See tuleneb tootmisvahendite sotsialistlikust omandusest, ühiskondliku tootmise arendamisest kõigi inimeste kasvavate materiaalsete ja vaimsete vajaduste üha täielikuma rahuldamise huvides. Ühiskonna, ettevõtete kollektiivide ja iga töötaja huvide järjekindel ühendamine avaldub ka töö järgi jaotamises. Iga töötaja teenistus sõltub töö hulgast ja kvaliteedist,

tema tööviljakusest. Samal ajal oleneb töötajate töötasu ja reaaltulude tase ning kasvutempo väga suurel määral kogu ühiskondliku töö viljakuse tõstmisest.

Isiklikul materiaalsel huvil pole sotsialismi tingimustes midagi ühist egoistliku, ükskõikse suhtumisega ühiskondliku tootmise arendamisse. Iga töötaja on materiaalselt huvitatud nii oma isiklikest töötulemustest kui ka ettevõtte kollektiivi ja kogu rahvamajanduse efektiivsest tööst.

Ettevõtete üleminek uuele planeerimise ja majandusliku stimuleerimise süsteemile on loonud soodsad tingimused ühiskonna, ettevõtete kollektiivide ja iga töötaja huvide harmooniliseks ühendamiseks. Materiaalse ergutamise fondi moodustamine võimaldab igal ettevõttel sisemiste allikate arvel suurendada oma töötajate tulusid vastavalt realiseeritud toodangu suurenemisele, kasumi kasvule, rentaabluse taseme tõusule ja toodete kvaliteedi paranemisele. Töötasu tõstmine seatakse otsesesse sõltuvusse kogu ettevõtte kollektiivi majanduslikest töötulemustest. Seega seostatakse iga töötaja materiaalsed huvid tihedamini ettevõtte kollektiivi ja kogu sotsialistliku ühiskonna huvidega.

Võrdsustamise kahjulikkus töötasustamisel

Töö järgi jaotamine eeldab resoluutset võitlust võrdsustamisega töötasustamisel. Võrdsustaval jaotamisel ei tehta vahet kvalifitseeritud ja kvalifitseerimata töö vahel, kohusetruu töötaja ja loodri vahel. Mõlemad saavad ühesugust, võrdset töötasu, mis on kasulik ainult loodritele. See kõik vähendab töötaja isiklikku materiaalset huvi kvaliteetsema töö vastu, kvalifikatsiooni pideva tõstmise ja tööviljakuse suurendamise vastu. Töö tasustamisel esineval võrdsustamisel ei ole midagi ühist sotsialistliku jaotusprintsiibiga, see on vastuolus sotsialistliku tootmise arendamise vajadusega.

V. I. Lenin astus resoluutselt välja trotskistide katsete vastu peale sundida tootmise alal tähtsamakspidamise ja tarbimise alal võrdsustamise poliitikat. Trotskistide vaateid hukka mõistes kirjutas V. I. Lenin: «Teoreetiliselt on see täielik vassing. See on täiesti vale. Tähtsamakspidamine on eelistamine, eelistamine aga ei ole ilma tarbimiseta midagi ... Eelistamine tähtsamakspidamises on eelistamine ka tarbimises. Ilma selleta on tähtsamakspidamine unistus, unelm, meie aga oleme siiski materialistid. Ka töölised on materialistid; kui ütled tähtsamakspidamine, siis anna nii leiba kui ka riideid ja liha.» [1]

Otseseks taganemiseks Lenini seisukohtadest on «pahempoolsete» oportunistide teooria ja praktika. Nad ignoreerivad isikliku materiaalse huvi tähtsust, rikuvad jämedalt töö järgi jaotamise

[1] V. I. Lenin. Teosed, 32. kd., lk. 10.

printsiipi. Käsitledes materiaalset stimuleerimist kahjuliku kodanliku igandina, kuulutasid «pahempoolsed» oportunistid NSV Liidus ja teistes sotsialismimaades läbiviidavad tootmise majandusliku efektiivsuse ja rahva elatustaseme tõstmise abinõud «revisionismiks», «ökonomismiks» ja koguni «kapitalismi restaureerimiseks».

Võrdsustava jaotamise ideed kujutavad endast väikekodanlikku utoopiat. Sääraselt kujutavad sotsialismi ja võrdsust väikekodanlased ja nende ideoloogid.

Marksism-leninism õpetab, et võrdsusel sotsialismi tingimustes pole midagi ühist võrdsustamisega. Võrdsus seisab eeskätt kõigi ühiskonnaliikmete võrdses vahekorras tootmisvahenditega, ühiskondliku omanduse valitsemises, selle alusel inimese ekspluateerimise likvideerimises, kõigi töötajate võrdses töökohustuses, õiguses tööle, võrdses tasus võrdse töö eest. Sellise võrdsuse saavutamine on inimühiskonna progressiivses arenemises suur edusamm.

Kuid sotsialism ei saa veel tagada täielikku varalist võrdsust. Kuigi sotsialismi tingimustes eksisteerib võrdne vahekord tootmisvahenditega, ei ole ühiskonnaliikmete vajaduste rahuldamise aste ühesugune. See on tingitud töö järgi jaotamisest, sellest, et ühtset mõõdupuud — tööd — rakendatakse inimeste suhtes, kelle võimed, vastupidavus ja kvalifikatsioon on erinevad ning kellel on erinev arv ülalpeetavaid. Alles kommunismi ajal saavutatakse inimeste vajaduste rahuldamise võrdne aste, mis samuti välistab võrdsustavat jaotamist.

Sotsialismi tingimustes ei ole jaotamisel võrdsustamine lubatav. Ühtlasi aga peab töötasu vahe vastama töö hulga ja kvaliteedi ning töötingimuste ja -tulemuste erinevustele. Sedamööda kuidas vähenevad töö erinevused, väheneb ka erinevus mitmesuguste kategooriate töötajate töötasus.

2. TÖÖTASU SOTSIALISTLIKES ETTEVÕTETES

Palga organiseerimise olemus ja põhiprintsiibid

Töö järgi jaotamine toimub riiklikes ettevõtetes palga vormis. Tööjõud on sotsialismi tingimustes lakanud olemast kaup, seepärast ei ole palk siin enam tööjõu kui kauba väärtuse ja hinna muundunud vorm. Sotsialistlikus ühiskonnas on palk rahvatulu osa, mis (väljendatuna raha vormis ja kehtestatuna plaanilises korras) läheb töötajaile isiklikuks tarbimiseks ning jaotatakse proportsionaalselt ühiskondlikus tootmises kulutatud töö hulga ja kvaliteediga.

Palk on sotsialismi tingimustes eluhüvede jaotamise põhivorm. Koos ühiskondlikest tarbimisfondidest saadavate soodustuste ja väljamaksetega tagab palk tööjõu sotsialistliku laiendatud taas-

tootmise. Seoses sellega on väga tähtis kindlaks määrata palgatase ja tõsta seda vastavalt ühiskondliku tootmise arenemisele.

Palga suurus on sotsialismi tingimustes vaba paljudest kitsendustest, mis kehtivad kapitalismi tingimustes. Sedamööda kuidas ühiskondliku töö viljakus kasvab ja rahvatulu suureneb, tõuseb süstemaatiliselt ka palk. 1940. aastal moodustas NSV Liidu rahvamajanduses rakendatud tööliste ja teenistujate keskmine kuupalk 33,1 rubla, 1950. aastal 64,2 rubla, 1960. aastal 80,6 rubla, 1970. aastal 122 rubla.

Palga kui töö järgi jaotamise vormi organiseerimine peab tagama võrdse tasu võrdse töö eest, selle õige diferentseerimise sõltuvalt töö hulgast ja keerukusest, töötajate kvalifikatsiooni tasemest, töötingimustest, ettevõtte majanduslikest töötulemustest, tootmisharu rahvamajanduslikust tähtsusest, samuti eri piirkondade elutingimustest jne. Olulise tähtsusega on palga arvutamise süsteemi lihtsus ja selgus, et iga töötaja võiks näha oma palga seost töö hulga ja kvaliteediga ning tööviljakusega. Palga organiseerimine peab olema paindlik, õigeaegselt ergutama materiaalselt töötajate initsiatiivi ja seega stimuleerima tootmise edasiarendamist.

Sotsialismi tingimustes kujuneb palga organiseerimine kogu ühiskonna asjaks. Peamised lähtepunktid, mille alusel määratakse palgatase ja diferentseeritakse palk, kehtestab sotsialistlik riik. Sealjuures ühendatakse palga tsentraliseeritud plaanipärane reguleerimine ettevõtete laiade õiguste ja iseseisvusega.

Palk kui tarbeesemete jaotamise põhivorm kujutab endast sotsialismi tingimustes tööviljakuse tõstmise vahendit.

Luuletaja Majakovski ütles tabavalt: «Tööviljakus ja palk on kaksikvennad.» Palga organiseerimise peaülesandeks on maksimaalselt stimuleerida tööviljakuse kasvu ja selle alusel tõsta töötajate heaolu. Sealjuures peab tööviljakus kasvama kiiremini kui palk.

Tööviljakuse kiirem kasv võimaldab tõsta töötajate palka igas ettevõttes ja ühtaegu alandada toodanguühiku omahinda, suunata märkimisväärseid vahendeid sotsialistliku akumulatsiooni suurendamiseks, tootmise laiendamiseks, tehnika progressi kiirendamiseks, samuti ühiskondlike tarbimisfondide laiendamiseks.

Palgavormid ja -süsteemid

Palga põhivormideks on tükipalk ja ajapalk. Ajapalga puhul määratakse palga suurus olenevalt tegelikult töötatud ajast ja töötaja kvalifikatsioonist. Tükipalga puhul sõltub palga suurus otseselt teatud kvaliteediga toodangu hulgast. Sotsialistlikus ühiskonnas on nii tükipalk kui ka ajapalk töö järgi jaotamise vorm ning tööviljakuse tõstmise vahend.

Mitmesugused palgasüsteemid kujutavad endast kahe

nimetatud palgavormi eriliike. Ajapalka rakendatakse lihtsa ajapalgasüsteemi ja premiaalse ajapalgasüsteemi näol. Tükipalk esineb lihtsa tükipalgasüsteemina, premiaalse tükipalgasüsteemina, progressiivse tükipalgasüsteemina, akordtasuna jne. Tükipalk võib olla nii individuaalne kui ka kollektiivne (brigaadiviisiline).

Millist palgavormi (-süsteemi) on otstarbekohane ühtede või teiste tööde tasustamisel kasutada, sõltub tootmise iseärasustest ja iseloomust. Mõnedel töödel on efektiivsem rakendada tükipalgavormi, üht või teist tükipalgasüsteemi, teiste tööde puhul aga ajapalgavormi. Sedamööda kuidas laieneb tootmise automatiseerimine ja kemiseerimine, muutuvad ulatuslikumaks protsessid, millel on rangelt reglementeeritud tehnoloogiline tsükkel, ja suurenevad nõudmised toodangu kvaliteedi suhtes, rakendataksegi laialdasemalt ajapalka ja mitmesuguseid kollektiivse töötasu liike.

Palga organiseerimisel kuulub juhtiv koht tariifisüsteemile (tariifi- ja kvalifikatsiooniteatmikud, tariifivõrgud, tariifimäärad). Selle alusel määratakse kindlaks palga suurus, palk diferentseeritakse olenevalt töö keerukusest, iseloomust ja tingimustest. Tariifi- ja kvalifikatsiooniteatmikes iseloomustatakse antud tootmisharu konkreetseid tööliike, määratakse kindlaks tööde keerukuse aste. Neis on ka loendatud, mida iga kategooria tööline peab teadma ja oskama. See võimaldab kindlaks teha töötaja kvalifikatsioonijärku. Tariifivõrgud koosnevad tariifijärkudest ja tariifikoefitsientidest, mis määravad töötasu vahekorra sõltuvalt töö keerukusest ja tööliste kvalifikatsioonist. Tariifimäärad sisaldavad esimese kategooria töötasu suuruse ühe tunni, tööpäeva eest. Neid diferentseeritakse olenevalt töötingimustest (tavalised, rasked, tervist kahjustavad tööd), tootmisharust, palgavormist, meie maa looduslikest ja klimaatilistest tsoonidest.

Palga kui töö hulga ja kvaliteedi järgi jaotamise vormi efektiivse organiseerimise vajalikuks tingimuseks on õige töö normeerimine, mille käigus määratakse kindlaks töönormid (ajanormid, tootlusnormid, teenindamisnormid, töötajate arvulise koosseisu normatiivid jne.). Töönorme kasutatakse töö mõõduna, iga töötaja tööviljakuse mõõduna. Nad määravad kindlaks töömahu, mida iga tööline ajaühikus tegema peab. Töönormid peavad olema teaduslikult põhjendatud. Neid revideeritakse sedamööda, kuidas rakendatakse uut tehnikat, juurutatakse eesrindlikku tehnoloogiat, parandatakse töö organiseerimist ja muid organisatsioonilis-tehnilisi töötingimusi.

Abinõud palga paremaks organiseerimiseks

Koos palga kasvuga sotsialismi tingimustes peab paranema palga organiseerimine ning suurenema selle stimuleeriv osa tööviljakuse tõstmisel ja ühiskondliku tootmise arendamisel. Möödunud viis-

aastakul rakendati ellu mitmed tähtsad abinõud. Alates 1968. aastast suurendati minimaalseid tariifimäärasid ja ametipalku 60 rublani kuus, üksikutele töötajate kategooriatele aga 70 rublani kuus. Masinaehituse ja metallitööstuse ettevõtete ja tsehhide tööpingitööliste tariifimäärasid suurendati keskmiselt 15 protsenti. On paranenud palga diferentseerimine piirkondade järgi. Palgakoefitsiendid on sisse seatud kõigile Kaug-Ida ja Ida-Siberi piirkondade ning Euroopa-osa põhjapiirkondade töölistele ja teenistujatele. On laiendatud palgaalaseid soodustusi Kaug-Ida piirkondades ja nendega võrdsustatud paikades töötajaile.

Alates 1969. aastast on kehtestatud uued kõrgemad tariifimäärad ja ametipalgad ehitustegevuses ning ehitusmaterjalide tööstuse ettevõtetes, mis võimaldas parandada umbes 9 miljoni töölise ja teenistuja töö tasustamist.

Ettevõtetes on loodud materiaalse ergutamise fond. Selle tulemusena kasvas premeerimise osatähtsus, laienes premeerimise sfäär, suurenesid preemiasummad ja tõusis preemiate osa töötasus. On suurenenud töötajate materiaalne huvi oma kvantitatiivsete ja kvalitatiivsete töönäitajate parandamise vastu, on tihenenud palga seos kogu ettevõtte tegevuse majanduslike tulemustega.

NLKP XXIV kongressil määrati kindlaks palga organiseerimise edasise täiustamise põhisuunad. Uuel viisaastakul on ette nähtud tõsta tariifisüsteemi osa, suurendada töötajate materiaalset huvi tööviljakuse tõstmise, tootmiskulude vähendamise ja toodangu kvaliteedi parandamise vastu.

Vastavalt NLKP XXIV kongressi direktiividele tõstetakse 1971.—1975. aastal minimaalpalka 70 rublani kuus ja suurendatakse transpordi, tööstuse ning teiste materiaalse tootmise harude keskmisepalgaliste töötajate tariifimäärasid ja ametipalku. Mitmetes meie maa piirkondades seatakse sisse või tõstetakse palgakoefitsiente. Märksa suurendatakse öötöö eest makstavat lisatasu. Kõige selle tulemusena tõuseb oluliselt tariifimäärade ja ametipalkade reguleeriv osa palgataseme kujundamisel ning palga diferentseerimisel. Kavatsetakse parandada töötasu vahekorda rahvamajandusharude ja töötajate kategooriate järgi, võttes sealjuures arvesse töötingimusi ja kvalifikatsiooni.

Suur töö seisab ees töö normeerimise täiustamisel: laiemalt rakendada tehniliselt põhjendatud norme ja tõsta nende kvaliteeti, et iga töötaja töötasu vastaks tema tööpanusele ühiskondlikku tootmisse. On vaja märksa rohkem kasutada põhjendatud norme mitte ainult tükitööliste, vaid ka ajatööliste, insener-tehniliste töötajate ja teenistujate töö normeerimisel.

Olulise tähtsusega on ettevõtete töötajate intensiivsem materiaalne stimuleerimine kasumi arvel. Materiaalse ergutamise fondi moodustamine ja jaotamine peab olema tihedamalt seostatud tööviljakuse kasvu näitajatega, suurendama töötajate ja kollektiivi materiaalset huvi kõigi ettevõtte sisemiste tootmisreservide avastamise ja täieliku kasutamise vastu.

Töötasu kolhoosides

Nagu kõigis sotsialistlikes ettevõtetes, nii makstakse ka kolhoosides töötasu vastavalt töö järgi jaotamise seadusele. Ent siin on töötasul mitmeid iseärasusi, mis on tingitud tootmisvahendite kolhoosliku omandusvormi omapärast ja kolhoosimajanduse arengutasemest. Tasu, mida kolhoosnik oma töö eest ühismajandis saab, kujutab endast tema osa antud kolhoosi töö järgi jaotamise fondist. Sellepärast on tööühiku tasustamine eri kolhoosides erinev. See oleneb suurel määral kolhoosi majanduslikust olukorrast ja tulude suurusest.

Töötasu keskmine tase NSV Liidu kolhoosides on üldiselt madalam palgatasemest riiklikes ettevõtetes. See on tingitud eeskätt töö tehnilise varustatuse taseme, kvalifikatsiooni ja lõppkokkuvõttes tööviljakuse taseme erinevustest.

Ühismajandis tehtav töö on kolhoosniku põhiline tuluallikas. Ühtlasi on tähtsaks täiendavaks tuluallikaks töö isiklikus abimajandis. Elu on näidanud, kuivõrd põhjendamatud olid katsed isiklik abimajapidamine kunstlikult likvideerida.

Pika aja vältel jaotati kõigis kolhoosides töö hulga ja kvaliteedi järgi normipäevade alusel. Normipäeva kui töö- ja jaotamismäära vajalikkus oli tingitud küla tootlike jõudude madalast arengutasemest, sellest, et kolhooside tulud polnud küllalt stabiilsed ja nende kaubatoodang oli väike. Normipäev vastas kolhoositootmise teatud ajaloojärgule ja etendas kolhooside arendamisel progressiivset osa, soodustas suurel määral töö tasustamisel võrdsustamise kaotamist. Kuid hiljem ei vastanud normipäev enam täielikult kolhoositootmise kasvanud kaubalisusele, kolhoosnikute stimuleerimise uutele nõuetele. Tekkis vajadus täiustada töötasuvorme kolhoosides ja järk-järgult üle minna kolhoosnikute garanteeritud rahalisele töötasule.

1966. aastal vastuvõetud NLKP Keskkomitee ja NSV Liidu Ministrite Nõukogu määrus «Kolhoosnikute materiaalse huvi suurendamisest ühiskondliku tootmise arendamise vastu» pani aluse uuele tähtsale kolhoosnikute töötasu arenemisetapile.

Selle määruse kohaselt on kõigis kolhoosides sisse seatud kolhoosnikute garanteeritud töötasu (rahas ja natuuras). Kui töötasufond kujutas endast varem jääki, mis jäi järele pärast vahendite eraldamist jagamatutesse ja teistesse ühisfondidesse, siis nüüd on töötasufond aegsasti fikseeritud. Need sätted on kirja pandud kolhoosi näidispõhikirjas.

Garanteeritud töötasu sisseseadmine ja selle edasine tõstmine eeldab põllumajandussaaduste tootmise laiendamist, tööviljakuse tõstmist, toodangu omahinna alandamist, liialduste likvideerimist administratiiv- ja teenindava personali arvulises koosseisus, mittetootlike kulude märgatavat vähendamist, kokkuhoiurežiimi ranget silmaspidamist. Garanteeritud töötasu osutub efektiivseks

ainult siis, kui igas kolhoosis korrastatakse töö tarifitseerimine ja normeerimine.

Kolhoosnikute materiaalse huvi suurendamiseks põllumajandussaaduste tootmise laiendamise ning nende kvaliteedi parandamise ja omahinna alandamise vastu soovitatakse kolhoosi näidispõhikirjas maksta põhitöötasu kõrval ka lisatasu ja rakendada muid materiaalse stimuleerimise viise.

Kolhoosides garanteeritud töötasu sisseseadmine aitab lähendada töötasu taset ja organiseerimise vorme kolhoosides ja riiklikes ettevõtetes. Ühtlasi tähendab garanteeritud töötasu eri kolhoosides makstava töötasu erinevuste vähendamist, võrdse töö eest võrdse tasu printsiibi järjekindlamat rakendamist kogu rahvamajanduse kolhoosisektori ulatuses.

3. ÜHISKONDLIKUD TARBIMISFONDID

Ühiskondlike tarbimisfondide tähtsus

Töö järgi jaotamine on sotsialistlikus ühiskonnas materiaalsete ja vaimsete hüvede jaotamise peamine, kuid mitte ainus vorm. Tähtsat osa etendavad ka ühiskondlikud tarbimisfondid, mis jaotatakse suurel määral olenemata töö hulgast ja kvaliteedist ning rahuldavad kõigepealt töötajate sotsiaalseid ja kultuurilisi vajadusi. Ühiskondlikud tarbimisfondid tulenevad sotsialistliku korra iseloomust. Nad väljendavad sotsialistliku ühiskonna hoolt sirguva põlvkonna kasvatamise ja arenemise eest, raukade ja töövõimetute ülalpidamise, kõigi ühiskonnaliikmete üldhariduslik ja kutsealase ettevalmistuse, nende tervise ja igakülgse vaimse arengu eest.

Kapitalismimaades on töötajad sunnitud tasuma suuri summasid hariduse ja arstiabi eest, eraldama pensionifondi osa oma teenistusest, maksma kallist üüri jne. Sotsialismi tingimustes võtab valdava osa neist kulutustest enda kanda riik.

Nõukogude Liidus oli näiteks 1970. aastal lastesõimedes ja -aedades rohkem kui 9 miljonit last. Ühe lapse ülalpidamine neis asutustes läheb maksma umbes 300—400 rubla aastas. Perekond tasub neist kuludest ligi 15—25 protsenti, riik aga ühiskondlike tarbimisfondide arvel 75—85 protsenti. NSV Liidus õpib iga kolmas inimene. Haridus on tasuta. Riik kulutab ühe üldhariduslikku kooli õpilase peale umbes 90 rubla ja ühe üliõpilase peale ligi 850 rubla aastas. Nõukogude riik võtab enda peale kuni kaks kolmandikku kuludest, mis on seotud elamumajanduse korrashoiuga. Nõukogude Liidus on kõige madalam korteriüür maailmas.

1970. aasta lõpul said meie maal pensioni ligi 41 miljonit inimest, kellest 12,3 miljonit olid kolhoosnikud. Kõik inimesed saavad tasuta arstiabi. Arstide arvu poolest iga elaniku kohta on meie

maa maailmas esikohal. Igal aastal eraldab riik suuri summasid ka ajutise töövõimetuse abirahade väljamaksmiseks, puhkuse organiseerimiseks, kultuuriliseks ja elukondlikuks teenindamiseks jne. Möödunud viisaastakul sai ravi- ja puhkekodutuusikuid (peamiselt tasuta või soodustatud tingimustel) 67 miljonit linna- ja maatöötajat, 41 miljonit tööliste ja teenistujate last oli õppevaheajal pioneerilaagrites.

See kõik on kaalukas lisa Nõukogude perekonna palgale. 1970. aastal oli NSV Liidu tööliste ja teenistujate keskmine kuupalk koos ühiskondlikest tarbimisfondidest saadavate väljamaksete ja soodustustega 164 rubla. Ühiskondlike tarbimisfondide aastamaht moodustab peaaegu veerandi rahvatulust ja ligi kolmandiku kogu tarbimisfondist. Ühiskondlikud tarbimisfondid on sotsialismi suuri saavutusi, nõukogude elulaadi iseloomulik joon.

Ühiskondlike tarbimisfondide liigid

Milline on ühiskondlike tarbimisfondide struktuur väljamaksete ja soodustuste majandusliku otstarbe järgi?

Praegu kulutatakse meie maal rohkem kui 30 protsenti ühiskondlikest tarbimisfondidest hariduse arendamiseks, samuti laste ülalpidamiseks lasteaedades ja -sõimedes, umbes 17 protsenti tervishoiu ja kehakultuuri arendamiseks, ligi 35 protsenti sotsiaalhoolduseks ja sotsiaalkindlustuseks, rohkem kui 5 protsenti elamufondi korrashoiuks, umbes 13 protsenti korraliste puhkusetasude kinnimaksmiseks ja muudeks väljamakseteks elanikkonnale.

Suur osa ühiskondlikest tarbimisfondidest läheb töötajaile haridus-, tervishoiu-, kultuuri-, kehakultuuri- ja spordiasutuste tasuta teenuste näol. Umbes pool ühiskondlikest fondidest saadavatest väljamaksetest ja soodustustest saavad töötajad rahavormis (pensionid, stipendiumid, abirahad jne.). Osa tarbimisfonde kasutatakse soodustatud teenustena (korter, laste ülalpidamine koolieelsetes asutustes, internaatkoolides, soodustatud tingimustel antavad puhkekodu- ja sanatooriumituusikud).

Paljud väljamaksed ja soodustused sõltuvad teataval määral töötajate palga suurusest. Näiteks on töötaja pension seda suurem, mida kõrgem oli tema keskmine palk. Laste ülalpidamise eest lasteaedades ja -sõimedes maksavad vähem need, kelle palk on väiksem.

Üht osa ühiskondlikest tarbimisfondidest kasutatakse individuaalse tarbimise vormis, teist osa — kollektiivselt, vajaduste ühise rahuldamise vormis. Ühiskondlike tarbimisfondide ühise, kollektiivse kasutamise osatähtsus kasvab üha enam.

Valdav osa ühiskondlikest tarbimisfondidest kujundatakse riigieelarve abil. Mõningane osa ühiskondlikest tarbimisfondidest moodustatakse ettevõtete, kooperatiiv-kolhooslike ja ühiskondlike organisatsioonide vahendite arvel. Selle osa tähtsus praegu kas-

vab. Riiklikes ettevõtetes on loodud sotsiaal-kultuuriliste ürituste ja elamuehituse fond. Kolhoosides luuakse puhastulu ühe osa arvel kultuurilis-elukondlikud fondid, sotsiaalhoolduse ja kolhoosnikute materiaalse abistamise fondid.

Ühiskondlike tarbimisfondide ja töö järgi tasumise vahekord

Töötajate enamikule kujutavad ühiskondlikest tarbimisfondidest saadavad väljamaksed ja soodustused lisa põhitulule, mis saadakse vastavalt töö hulgale ja kvaliteedile. Need suurendavad tööliste ja teenistujate reaaltulusid keskmiselt ligikaudu ühe kolmandiku võrra.

Sedamööda kuidas kasvab tööviljakus ja suureneb rahvatulu, saab sotsialistlik ühiskond võimaluse jaotada üha suuremat osa vahendeid ühiskondlike tarbimisfondide kaudu. Ühiskondlikud tarbimisfondid suurenevad kiiremini kui töö järgi tasumise fond. Seepärast kasvabki järk-järgult ühiskondlikest fondidest saadavate väljamaksete ja soodustuste osatähtsus töötajate reaaltuludes.

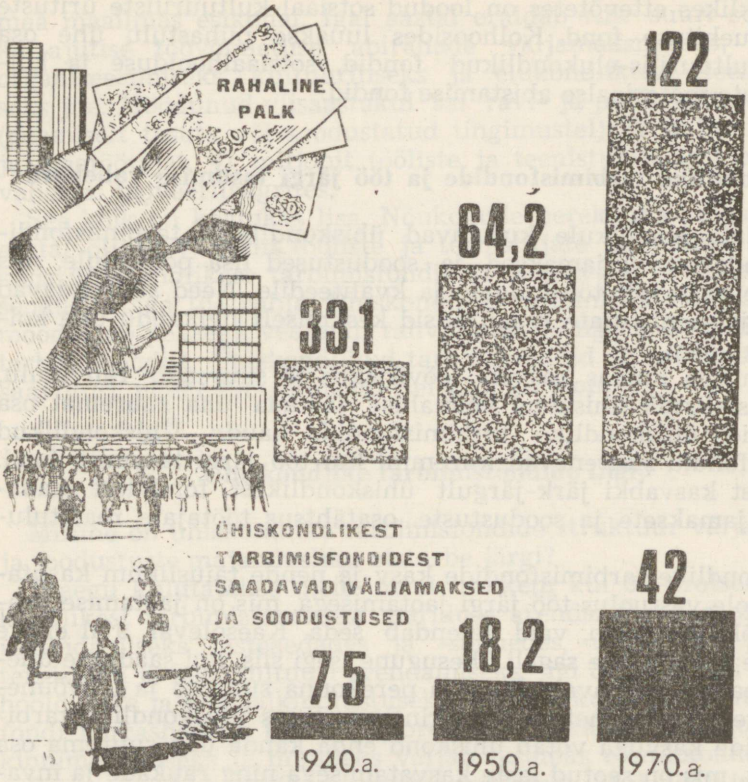
Ühiskondlike tarbimisfondide kasv ja nende täiuslikum kasutamine ei ole vastuolus töö järgi jaotamisega, mis on jaotamise peamine, põhiline vorm, vaid täiendab seda. Käesoleval ajal ei ole töötajate heaolu tase sageli ühesugune isegi siis, kui saadakse ühesugust palka. Siin avaldab mõju perekonna suuruse ja töövõimetute perekonnaliikmete arvu erinevus. Koos ühiskondlike tarbimisfondide kasvuga võtab ühiskond enda kanda üha suurema osa kuludest, mis on seotud laste kasvatamisega ning raukade ja invaliidide ülalpidamisega. Seega tõuseb iga töötaja üldine tarbimistase, eriti aga materiaalselt vähem kindlustatud perekondades.

4. RAHVA ELATUSTASEME TÕSTMINE

Rahva elatustaseme näitajad ja tõus

Töötajate elatustaset iseloomustab terve näitajate süsteem. Esmajärgulise tähtsusega on r a h v a t u l u maht ja k a s v ning selle kasutamine. Ainuüksi ajavahemikul 1966—1970 suurenes NSV Liidu rahvatulu 41 protsenti ja moodustas 1970. aastal üle 266 miljardi rubla. Kolm neljandikku rahvatulust kasutatakse rahva materiaalsete ja vaimsete vajaduste rahuldamiseks.

Rahvatulu suurenemisega sotsialismi tingimustes kaasneb t ö ö t a j a t e r e a a l t u l u d e k a s v. Töötajate reaaltulude ja järelikult ka elatustaseme kujundamisel etendab peaosa reaalpalk. R e a a l p a l k väljendub nende kaupade ja teenuste summas, mida töötaja võib oma rahapalga eest osta. Reaalpalga tase ole-

Keskmine kuupalk ning ühiskondlikest tarbimisfondidest saadavad väljamaksed ja soodustused (iga NSV Liidu rahvamajanduses rakendatud töötaja kohta, rublades)

neb rahapalga suurusest, maksude ulatusest, rahvatarbekaupade ja teenuste hindade tasemest. Töötajate reaaltulud sõltuvad ka ühiskondlikest tarbimisfondidest saadavate väljamaksete ja soodustuste ulatusest, mis kujutavad endast omamoodi lisandit reaalpalgale.

Sotsialismi tingimustes on töötajate elatustaseme ja selle tõusu tähtsateks näitajateks ka töövõimelise elanikkonna täielik tööhõive, töötingimuste parandamine, varustamine korteriga, rikkam vaimuelu, eluea pikenemine jne.

Töötajate elatustaseme järjekindel tõus on sotsialistliku ühiskonna arenemise seaduspärasus. Nõukogude võimu 50 aasta jooksul on tööliste reaaltulud kasvanud 6,6-kordseks ja talupoegade reaaltulud 8,5-kordseks. Peaaegu kolmandiku võrra on tööstusettevõtetes lühenenud töönädal.

Sotsialistliku majanduse kiire ja stabiilne arengutempo ning ühiskondliku tootmise efektiivsuse tõus on loonud eeldused rahva materiaalse heaolu kiiremaks kasvuks. Ajavahemikul 1966—1970 suurenesid meie maal reaaltulud iga elaniku kohta 1961.—1965. aasta 19 protsendi asemel 33 protsenti. Töötajate reaaltulude suurendamise põhisuunaks on tööliste ja teenistujate rahalise palga ning kolhoosnikute töötasu tõstmine. 1966.—1970. aastal suurenes tööliste ja teenistujate keskmine kuupalk 26 protsenti ning moodustas 1970. aastal 122 rubla 1965. aasta 96,5 rubla asemel. Kolhoosnikute töötasu oli 1970. aastal 1965. aastaga võrreldes 42 protsenti kõrgem. Sellel ajavahemikul suurenesid ühiskondlikud tarbimisfondid 1,5-kordseks. 1970. aastal moodustasid ühiskondlikud tarbimisfondid iga elaniku kohta 262 rubla 1965. aasta 182 rubla asemel. 1966.—1970. aastal ehitati elumaju üldpinnaga 518 miljonit ruutmeetrit. See on samaväärne 50 uue suurlinna ehitamisega, milledest igaühes elab miljon elanikku.

Kiiresti on kasvanud rahvatarbekaupade tootmine. Nende väljalase suurenes keskmiselt 8,3 protsenti aastas, 1961.—1965. aastal 6,3 protsenti. Märgatavalt on suurenenud tööstus- ja toidukaupade tarbimine. Riiet, rõivaid, trikootooteid ja nahkjalatseid müüdi umbes 1,5 korda rohkem, külmutuskappe 3,1 korda ja televiisoreid 2 korda rohkem. Teenuste maht on viisaastakul kasvanud rohkem kui 2-kordseks, sealhulgas maakohtades 3-kordseks.

Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei programmis sisalduv tees «Kõik inimese heaks, kõik inimese õnne nimel» realiseerub iga aastaga üha täielikumalt.

Elanikkonna tulude taseme lähendamine

Sotsialismi seaduspärasuseks on tendents vähendada eri kategooriate elanike tulude taseme erinevust. See on võimalik kõigepealt minimaalpalga kiirema tõstmise tõttu. Töötajate tulude taseme erinevuste vähendamine on tihedalt seotud ka teaduse ja tehnika progressiga, töötajate kultuuri- ja tehnilise taseme tõstmisega. Nii põhjustab tootmise kiire mehhaniseerimine ja automatiseerimine kvalifitseerimata töö väljatõrjumist ning madalapalgaliste töötajate arvu vähenemist.

Ühtlustub eri rahvamajandusharudes rakendatud töötajate palgatase. Näiteks vähenes aastail 1960—1968 tööstuses ja sovhoosides töötavate tööliste ning teenistujate rahalise palga taseme vahe poole võrra, kiiremini kasvas elamu- ja kommunaalmajanduse, teenindussfääri, haridusala- ja kultuuritöötajate palk.

Tulude taseme lähendamisel etendab väga tähtsat osa ühiskondlike tarbimisfondide kasv. Madalapalgalised töötajad ja paljulapselised perekonnad saavad ühiskondlikest tarbimisfondidest suuremas ulatuses väljamakseid ja soodustusi. Ühiskondlike tarbimis-

fondide kasv suurendab madalapalgaliste ja paljulapseliste töötajate tulusid suuremal määral kui teistel töötajatel ning aitab seega kaasa tulude erinevuse vähenemisele.

Tähtsaks sotsiaal-majanduslikuks probleemiks on kolhoosnikute ja riiklike ettevõtete töötajate tulude taseme lähendamine. Kolhoosnikute rahalised ja naturaaltulud kasvavad 1,5—2 korda kiiremini kui tööliste ja teenistujate palk. Samal ajal lähenevad omavahel ka töö organiseerimise ja töötasu vormid kolhoosides ning riiklikes ettevõtetes, vähenevad töötasu erinevused kolhoosisektori piirides.

Üheksanda viie aasta plaani ülesanded töötajate heaolu tõstmisel

1971.—1975. aastal tagatakse nõukogude inimeste elatustaseme uus oluline tõus. See on uue viisaastaku peaülesanne.

Rahvatulu kasvab 38,6 protsenti — rohkem kui 100 miljardi rubla võrra. Suur osa sellest summast suunatakse tarbimisfondi suurendamiseks. Sel alusel kavatsetakse viie aasta jooksul suurendada reaaltulusid iga elaniku kohta 30,8 protsenti. Elanikkonna põhiliseks tuluallikaks on endiselt töö järgi tasustamine. Tööliste ja teenistujate keskmine kuupalk tõuseb 22,4 protsenti ning ulatub peaaegu 150 rublani. Kolhoosnikute töötasu suureneb 30—35 protsenti ja moodustab keskmiselt 98 rubla kuus. Uuel viisaastakul suurenevad ühiskondlikud tarbimisfondid 40 protsenti. Nende juurdekasv suunatakse tervishoiu parandamiseks, hariduse arendamiseks, kaadri ettevalmistamiseks, laste kasvatamiseks, tööliste, teenistujate ja kolhoosnikute pensioni ning õppijate stipendiumide suurendamiseks. Töötasu ja ühiskondlike tarbimisfondide suurendamiseks eraldatakse 22 miljardit rubla möödunud viisaastaku 10 miljardi rubla asemel. 1971.—1975. aastal ehitatakse elumaju üldpinnaga 580 miljonit ruutmeetrit. Peaaegu veerand meie maa elanikest saab uue korteri.

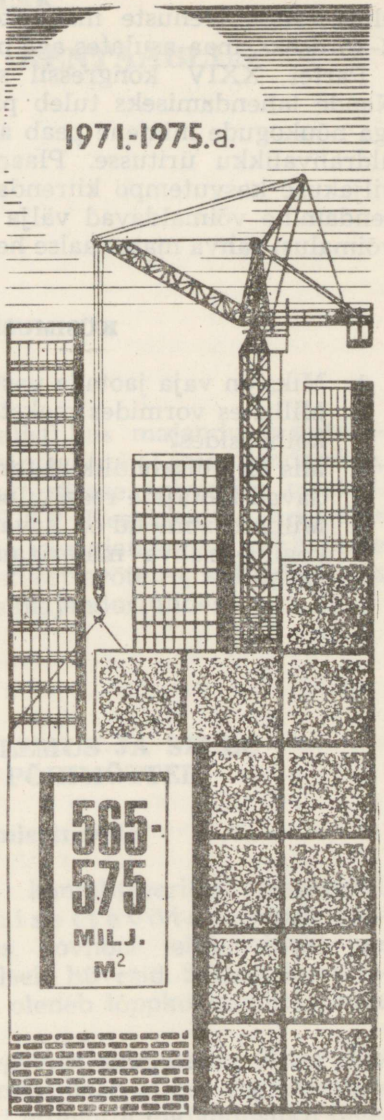
Kõigi tööstusharude areng seostatakse tihedamalt nõukogude rahva vajaduste täielikuma rahuldamise ülesannetega. NLKP XXIV kongressi direktiivides nähakse ette rahvatarbekaupu, toorainet, masinaid ja nende valmistamise seadmeid tootva tööstuse osatähtsuse kiiremat kasvu ja tõusu. Erilist tähelepanu pööratakse rahvatarbekaupade tootmise laiendamisele, sest nende nõudmist ei rahuldata veel täielikult.

Kergetööstuse toodang peab 1971.—1975. aastal kasvama 35—40 protsenti. Laieneb ja uueneb paljude kaupade sortiment ning paraneb nende kvaliteet. Rohkem kui kolmandiku võrra kasvab toiduainete-, liha- ja piima- ning kalatööstuse toodang, sealhulgas lihatoodang 40—43 protsenti, täispiimasaaduste toodang 29 protsenti, suhkrutoodang 34 protsenti ja toidukalasaaduste toodang vähemalt 47 protsenti. Kultuurikaupade ja majapidamistarvete väljalase suureneb 1,8-kordselt.

Rahva elatustaseme tõstmisel etendavad tähtsat osa nõukogude kaubanduse arendamine, kaubaressursside suurendamine ja turu täielikum varustamine kvaliteetsete kaupadega (vajalikus sortimendis). Jaekaubakäive kasvab 1971.—1975. aastal 41,8 protsenti.

Kavatsetakse tagada rahvatarbekaupade riiklike jaehindade stabiilsus ja alandada üksikute kaubaliikide hindu vastavalt kaubaressursside akumuleerumisele. Tootmise ja jaekaubanduse arendamine loob tingimused rahva tarbimise struktuuri edasiseks parandamiseks. Suureneb liha-, kala- ja piimasaaduste ning munade, köögi- ja puuvilja tarbimine, laieneb nii nende kui ka teiste toidukaupade sortiment.

Suurt tähelepanu pööratakse uuel viisaastakul teenindussfääri arendamisele — ühiskondlikule toitlustamisele, rõivaste õmblemisele, kõikvõimalikule remondile, töötajate puhkuse organiseerimisele ja elanikkonnale muude teenuste osutamisele. Meie maal ehitatakse palju sööklaid, kohvikuid ja restorane. Kuid ühiskondliku toitlustamise organiseerimises ettevõtetes, asutustes, õppeasutustes, kolhoosides ja sovhoosides esineb veel palju puudusi. Nii näiteks ei jätku sööklates sageli kohti, toitude sortiment ei ole küllaldane. Tellimuste täitmise tähtajad remonditöökodades on väga pikad. Ent nõukogude inimeste vajadused olmeteeninduse järele kasvavad pidevalt. Sellepärast öeldaksegi NLKP XXIV kongressi direktiivides uue viie aasta plaani kohta, et nende vajaduste täielikuks rahuldamiseks on tarvis «oluliselt p a r a n d a d a e l u k o n d l i k k u t e e n i n d u s t». Uuel viisaastakul peab

Elamuehitus üheksandal viisaastakul

elukondlike teenuste maht kogu meie maal suurenema umbes 2-kordseks, maa-asulates aga peaaegu 3-kordseks.

Partei XXIV kongressil seatud ülesanded on grandioossed. Nende lahendamiseks tuleb pingeliselt töötada. Iga kollektiiv ja iga nõukogude inimene peab andma oma väärilise panuse sellesse üldrahvalikku üritusse. Plaaniülesannete edukas täitmine, tööviljakuse kasvutempo kiirendamine ja tootmise efektiivsuse suurendamine võimaldavad välja selgitada ja kasutada täiendavaid võimalusi rahva materiaalse heaolu tõstmiseks.

KÜSIMUSI VESTLUSEKS

1. Miks on vaja jaotada vastavalt töö hulgale ja kvaliteedile?
2. Millistes vormides makstakse töötasu riiklikes ettevõtetes ja kolhoosides?
3. Mis on ühiskondlikud tarbimisfondid ja millist osa nad etendavad töötajate reaaltuludes?
4. Millised abinõud on kavandanud NLKP XXIV kongress nõukogude rahva materiaalse heaolu tõstmiseks aastail 1971—1975?

ISEMAJANDAMINE JA RENTAABLUS

Majandusseadusi kasutatakse sotsialistlikus majanduses mitmekesistes vormides. Nende hulgas on tähtsal kohal isemajandamine, mis on sotsialistlike ettevõtete plaanipärase juhtimise meetod. Tänapäeva tingimustes, öeldakse NLKP Keskkomitee aruandes XXIV kongressile, on väga aktuaalne isemajandamise põhimõtete järjekindel rakendamine niihästi tööstusettevõtetes, kolhoosides ja sovhoosides kui ka kõrgemalseisvates majanduslülides.

1. ISEMAJANDAMISE OLEMUS JA SELLE ORGANISEERIMISE PÕHIMÕTTED

Sotsialistlik tootmisettevõte

Rahvamajandus kujutab endast komplitseeritud organismi. Selle organismi alglüliks on t o o t m i s e t t e v õ t e — tehas, vabrik, kaevandus, elektrijaam, kolhoos, sovhoos, ehitusobjekt jne. Just ettevõtetes toodetakse materiaalseid hüvesid. Sellest, kas ettevõtted töötavad hästi või halvasti, oleneb lõppkokkuvõttes kogu rahvamajanduse edukas arenemine.

Ettevõtete ja nende koondiste tegevust suunatakse ühtse riikliku plaani alusel. Kuid rahvamajandusplaan ei pea reglementeerima ega saagi reglementeerida kõiki ettevõtte majandusliku tegevuse külgi. Igal ettevõttel on omad tehnilised, organisatsioonilised ja majanduslikud iseärasused, mida arvestamata pole võimalik edukalt majandada. Kõiki neid iseärasusi ei saa keskuses ette näha. Rahvamajandusplaan võib kindlaks määrata ja peab kindlaks määrama ainult ettevõtte töö põhitingimused ja lõpptulemused, millest oleneb teiste rahvamajanduse lülide tegevus ning vajaliku proportsionaalsuse tagamine rahvamajanduses. Muudes küsimustes aga peab ettevõte olema iseseisev.

Milles see iseseisvus väljendub? Ettevõtted organiseerivad ise toodangu valmistamist, lahendavad tootmise tehnilise täiustamise, töö organiseerimise, tootmisvõimsuste, tooraine, materjalide ja kütuse kasutamise põhiküsimusi. Ettevõtete tootmistehniline iseseisvus täieneb nende kui sotsialistlike kaubatootjate varalise, majandusliku iseseisvusega. Ettevõtted ostavad tootmisvahendeid, võtavad töötajaid tööle, realiseerivad toodangut, kasutavad oma vajaduste rahuldamiseks osa tootmise tulemustest.

Ettevõtete iseseisvus avab laialdased võimalused majandusliku initsiatiivi avaldamiseks, kollektiivide majandusliku võistluse arendamiseks. See soodustab ettevõtete sisemiste reservide mobiliseerimist nii plaani koostamisel kui ka selle täitmisel.

Sotsialistlike ettevõtete kui iseseisvate tootmis- ja majandusüksuste kollektiividel on oma materiaalsed (majanduslikud) huvid. Need seisavad ettevõtte töö parandamises, et antud kollektiivi liikmete tulud suureneksid. Juba V. I. Lenin pidas vajalikuks kõrvutada palka tootmise üldtulemustega. Mida paremini ettevõte töötab, seda suurem peab olema antud kollektiivi liikmete töötasu. Majandusliku ülesehitustöö kogemused näitavad, et kollektiivse materiaalse huvi alahindamine avaldab negatiivset mõju majanduse arenemisele, ei võimalda sotsialistliku majandussüsteemi eelistel täielikult esile tulla.

Kuid poleks õige ka kollektiivse huvi ühekülgne esiletõstmine, selle vastuseadmine üldrahvalikule huvile, mis seisab kogu ühiskondliku tootmise arendamises ja täiustamises, et parandada kogu rahva heaolu. Kollektiivset huvi tuleb sotsialismi tingimustes ühendada üldrahvaliku huviga järgmisel põhimõttel: «Mis on kasulik ühiskonnale, peab olema kasulik ka üksikule ettevõttele.» See huvide ühendamine oleneb ettevõtete juhtimise konkreetsetest vormidest ja meetoditest, plaaninäitajate ja hinnete valikust jne. Nii näiteks viis kogutoodangu näitaja kasutamine planeerimisel ja ettevõtte töö hindamisel selleni, et kogutoodangu plaani täitmise eesmärgil valmistasid ettevõtted sageli toodangut, arvestamata sealjuures ühiskonna vajadusi. Ettevõtted ei töötanud tarbija jaoks, vaid lattu, mis on vastuolus ühiskonna huvidega.

Uus planeerimise ja materiaalse stimuleerimise süsteem, ettevõtete majandusliku tegevuse hindamine realiseerimise mahu ja kasumi näitajate alusel, loob soodsad tingimused nii kollektiivse huvi osatähtsuse kasvuks kui ka selle õigeks ühendamiseks kogu ühiskonna huvidega.

Partei XXIV kongressil rõhutati vajadust õigesti ühendada keskorganite direktiivülesandeid tootmise mõjutamise majanduslike hoobade — isemajandamise, hindade, kasumi, krediidi, materiaalse ergutamise vormide jne. kasutamisega. Need hoovad peavad looma niisugused majanduslikud tingimused, mis soodustavad tootmiskollektiivide, miljonite töötajate edukat tegevust ja tagavad nende töötulemuste põhjendatud hindamise.

Isemajandamise olemus. Isemajandamine ja kokkuhoiurežiim

Isemajandamise olemus seisab ettevõtete isetasuvuses ja rentaabluses. See tähendab, et ettevõtete vahendid on lahutatud riigikassast. Kõik kulud katab ettevõte toodangu realiseerimisest saadava sissetuleku arvel. Veelgi enam, ettevõtte tulud peavad süstemaatiliselt ületama kulusid. Ainult sel tingimusel võib ettevõte töötada kasumiga, saab kanda vahendeid riigieelarvesse ühiskonna vajaduste rahuldamiseks, samuti laiendada ja täiustada tootmist ning oma kollektiivi liikmeid täiendavalt materiaalselt ergutada.

Isemajandav majandamismeetod on üks tähtsaid sotsialismi majandusseaduste kasutamise konkreetseid vorme.

Isemajandamine stimuleerib ühiskonnale vajaliku toodangu suurendamist ja kvaliteedi parandamist. Toodang, mille järele puudub nõudmine, jääb müümata ja ettevõte ei saa oma kulutatud vahendeid asendada. Seega aitab isemajandamine kõige täielikumalt rahuldada ühiskonna vajadusi, mis tuleneb sotsialismi põhilisest majandusseadusest.

Isemajandamine on lahutamatult seotud plaaniga. Riiklikest plaaniülesannetest lähtudes koostab ettevõte ise plaani. Ta püüab toota ühiskonnale vajalikku toodangut minimaalsete kulutustega ja maksimaalse rentaablusega. Seetõttu on plaanis ühiskonna huvid kooskõlastatud ettevõtte huvidega. Mõistagi on ettevõte huvitatud sellise plaani parimast täitmisest.

Isemajandamine on otseselt seotud kaubalis-rahaliste suhetega ja väärtusseaduse toimega sotsialistliku plaanimajanduse tingimustes. Sealjuures kasutatakse väärtusseadust niihästi kulude ja tulemuste arvestamiseks ja kõrvutamiseks kui ka tootmise majanduslikuks stimuleerimiseks. Toodangu realiseerimine näitab, mil määral antud ettevõtte individuaalsed kulutused vastavad ühiskondlikult vajalikele kuludele. Sellest sõltub ka kollektiivide materiaalne hüvitamine. Isemajandamine eeldab kogu väärtuseliste hoobade süsteemi — omahinna, hinna, kasumi, preemia, krediidi, protsendi jne. kasutamist.

Niisiis tugineb isemajandamine kogu sotsialismi majandusseaduste süsteemile ning tagab nende realiseerimise, tootmise efektiivsuse tõusu.

Isemajandamine on kokkuhoiurežiimi põhiline vahend sotsialistlikus majanduses. Elava töö, tooraine, materjalide, kütuse ja energia ratsionaalne, säästlik kulutamine ning tootmisvõimsuste täielik kasutamine on ettevõtte seisukohalt majanduslikult vajalik, sest sellest oleneb tema majandusliku tegevuse tulemus. Rangest kokkuhoiurežiimist on huvitatud kogu sotsialistlik ühiskond, kõik töötajad. See on tootmise efektiivsuse suurendamise ja rahva elatustaseme tõstmise otsustavaid tingimusi. Kokkuhoiurežiimi

ülisuurt tähtsust rõhutati NLKP Keskkomitee, NSV Liidu Ministrite Nõukogu, ÜAÜKN-i ja ÜLKNÜ Keskkomitee tuntud kirjas tootmisreservide parema kasutamise ja rahvamajanduses kokkuhoiurežiimi tugevdamise kohta. Kokkuhoiurežiimi pidas väga tähtsaks Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei XXIV kongress.

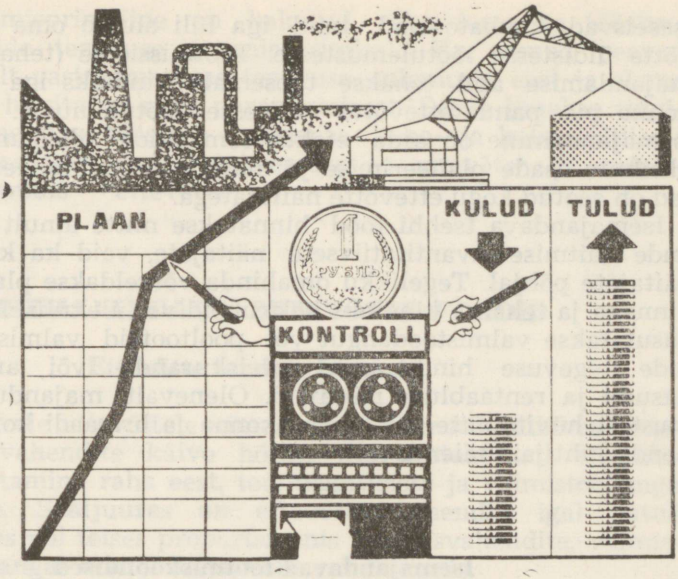
Isemajandamise põhimõtted

Isemajandamise organiseerimise üheks põhiprintsiibiks on tsentraliseeritud plaanipärase juhtimise õige ühendamine ettevõtete majandusliku iseseisvusega. See võimaldab ühelt poolt kasutada tsentraliseeritud planeerimise eeliseid ja teiselt poolt soodustab töötajate loova aktiivsuse arendamist. Ettevõtte majanduslik iseseisvus seisab selles, et tal on oma bilanss, milles kajastub ettevõttele kinnistatud vahendite dünaamika, oma arvelduskonto pangas, õigus tööle võtta töötajaid, sõlmida majanduslepinguid teiste ettevõtete ja organisatsioonidega.

Majandusreform laiendas ettevõtete majanduslikku iseseisvust tunduvalt. Märgatavalt vähendati kõrgemalseisvate majandusorganite poolt kinnitatavate plaaninäitajate arvu. Mitmekümne näitaja asemel, mis hõlmasid kõiki ettevõtte majandusliku tegevuse külgi, on nüüd direktiivselt kehtestatud ainult niisugused näitajad, mis iseloomustavad ettevõtte töö lõpptulemusi ja on tähtsad kogu rahvamajandusele: realiseeritud toodangu maht, toodangu põhinomenklatuur, kasum ja rentaablus, tööviljakus, palgafond jne. On suurenenud ka ettevõtete finantsalane iseseisvus. Riigieelarvest saavad ettevõtted minimaalses ulatuses tasuta vahendeid. Ent samal ajal on neil suuremad võimalused ja õigused kasumi, amortisatsioonifondi ning pangakrediitide kasutamisel.

Teiseks niisama oluliseks isemajandamise organiseerimise põhimõtteks on ettevõtte kollektiivi materiaalne huvi üldiste töötulemuste vastu. Majandusreformi tulemusena on see huvi märgatavalt suurenenud. On sisse seatud kollektiivide materiaalne stimuleerimine kasumi arvel. Töötajate üldine töötasu on otseselt seostatud mitte ainult töö hulga ja kvaliteediga, vaid ka kogu ettevõtte majandusliku tegevuse efektiivsusega. Nagu kogemused näitasid, on samal ajal vaja veelgi täiustada pingeliste plaanide materiaalse stimuleerimise, ressursside parema kasutamise, teaduse ja tehnika progressi kiirendamise, tööviljakuse tõstmise ja toodangu kvaliteedi parandamise vorme.

Materiaalse huviga on tihedalt seotud ettevõtte kollektiivi materiaalne vastutus talle eraldatud vahendite kasutamise ja plaani täitmise eest (kontroll rublaga). Rublaga kontrollimise tähtsus on märgatavalt suurenenud ettevõtete üleviimisel uutele majandustingimustele. Kui ettevõte ei täida toodangu realiseerimise, kasumi ja

rentaabluse plaani, siis vähendatakse eraldisi ergutusfondidesse. Ettevõttele eraldatud vahendite kasutamise efektiivsust kontrollitakse majanduslikult fondimaksu abil. Ettevõte kannab materiaalset vastutust oma tellijate ees. Kahju, mis tekitatakse lepinguliste kohustuste rikkumisega (viivitamine toodangu saatmisega, komplekteerimata või madala kvaliteediga toodangu valmistamine) peab süüdlane hüvitama.

Rublaga kontrolli tagamisel peab tähtsat osa etendama Riigipank. Ta annab ettevõtetele laenu vahendite ajutise vajaduse katmiseks. Krediit tuleb aga tagastada, lisaks sellele peab maksma veel protsenti. Tänu sellele kontrollitakse ettevõtte vahendite käibekiirust ja krediidi arvel rakendatavate abinõude efektiivsust. Uutes tingimustes on krediteerimine veelgi laienenud. Krediiti antakse nüüd ettevõtetele mitte ainult käibevahendite täiendamiseks, vaid ka rekonstrueerimiseks ja tootmise laiendamiseks (tähtajaga kuni 6 aastat).

Tootmissisene isemajandamine

Ettevõtte isemajandamise efektiivsus oleneb suurel määral ettevõtte üksikute lülide — tsehhide, jaoskondade, osakondade jt. töö organiseerimisel isemajandamisprintsiipide rakendamisest. Üksikud ettevõtte lülid ei ole

iseseisvad kaubatootjad, kuid iga lüli annab oma panuse ettevõtte üldistesse töötulemustesse. Tootmissisese (tehasesisese) isemajandamise abil tehakse täpsemalt kindlaks iga tsehhi, jaoskonna jne. panus ettevõtte üldisesse töötulemusse. Tehasesisene isemajandamine on seda efektiivsem, mida tihedamini ettevõtte üksikute osade planeerimise ja materiaalse stimuleerimise näitajad on seotud kogu ettevõtte näitajatega.

Isemajandava tsehhi tööd hinnatakse mitte ainult tootmisülesande täitmise kvantitatiivsete näitajate, vaid ka kvalitatiivsete näitajate põhjal. Tegelikku omahinda võrreldakse plaanilise omahinnaga ja tehakse kindlaks kokkuhoid või ülekulu. Real juhtudel kasutatakse valmistoodangut või pooltooteid valmistavate tsehhide tegevuse hindamiseks preiskurandi- või arvestushindu, kasumi ja rentaabluse näitajaid. Olenevalt majanduslikest tulemustest hüvitatakse tsehhi, jaoskonna ja brigaadi kollektiivi ning nende juhtijaid täiendavalt.

Isemajandavad tootmiskoondised

Tänapäeva tingimustes suureneb tootmiskoondiste ja teaduslik-tootmisalaste koondiste osatähtsus. See on tootmise organiseerimise progressiivne vorm, mis võimaldab kiirendada tootmise kontsentreerimist ja spetsialiseerimist ning teaduse ja tehnika progressi. Koondised saavad ratsionaalsemalt kasutada kvalifitseeritud kaadrit ja materiaalseid ressursse, neil on suuremad võimalused jooksva ja perspektiivse nõudluse tundmaõppimiseks jne. NLKP XXIV kongress rõhutas, et perspektiivis peavad tootmiskoondised «saama ühiskondliku tootmise peamisteks isemajandavateks lülideks».

Koondistesse kuuluvad kas samalaadset toodangut valmistavad ettevõtted või üksteisega tehnoloogilise protsessiga seotud ettevõtted. Neid on võimalik luua niihästi kogu maa ulatuses kui ka ühes majanduspiirkonnas. Teaduslik-tootmisalaste koondiste hulka kuuluvad peale tootmisettevõtete ka teadusliku uurimise instituudid ning projekteerimis- ja konstrueerimisorganisatsioonid.

Koondised erinevad ka majanduslike funktsioonide tsentraliseerimise astme poolest. Paljudes koondistes on ettevõtetel suur tootmis- ja finantsalane iseseisvus, kaasa arvatud arvelduskonto Riigipangas. Koondises on tsentraliseeritud toorikute valmistamine, abitootmine, kapitaalmahutuste summad ja osa majandusliku stimuleerimise fondidest.

Teistel juhtudel on ettevõtted täielikult ühendatud, sealhulgas ka nende rahalised vahendid, kommertstalitused jne. Filiaalide (tootmisalade) isemajandamise aluseks kujuneb tehasesisene isemajandamine.

Isemajandamisprintsiipe on hakatud rakendama ka tööstusministeeriumide tegevuse organiseerimisel. Ka nemad peavad majanduslikult vastutama oma tegevuse tulemuste eest ja olema materiaalselt huvitatud selle parandamisest. Seega luuakse tingimused üleminekuks tööstuse juhtimise kahe- ja kolmelülilisele isemajandamissüsteemile: «ministeerium — ettevõte» ja «ministeerium — koondis — ettevõte».

2. ISEMAJANDAVA ETTEVÕTTE FONDID

Ettevõtte fondide koosseis

Isemajandavale ettevõttele kinnistatud vahendid käibivad pidevalt. Nende vahendite käive hõlmab kolm staadiumi: tootmisvahendite soetamine raha eest, tootmisprotsess ja valmistoodangu realiseerimine. Sealjuures on ettevõtte vahendid igal antud momendil ühes või teises proportsioonis tootmisvahendite, valmistoodangu ja pangas kontol oleva vaba raha vormis.

Ettevõtete vahendid tootlikus vormis, s. o. tootmisvahendite näol, moodustavad ettevõtte tootmisfondid. Vahendeid, mis asuvad ringlussfääris valmiskaupade ja raha näol, nimetatakse ringlusfondideks. Ettevõtete vahendite põhiline osa langeb tootmisfondidele. Nii moodustasid 1970. aasta algul NSV Liidu tööstuse tootmisfondid 266 miljardit rubla ja ringlusfondid ligi 13 miljardit rubla.

Olenevalt käibeviisist jagunevad tootmisfondid omakorda tootmispõhifondideks ja tootmiskäibefondideks.

Tootmispõhifondid sisaldavad töövahendeid, s. o. masinaid, mootoreid, ülekandemehhanisme, hooneid, rajatisi, transpordivahendeid jne. Töövahendeid ei tarvitata tootmisprotsessis ära korraga, vaid nad funktsioneerivad mitme tootmistsükli vältel. Nende väärtus kandub valmisproduktile üle järk-järgult, osade kaupa. Planeeritavast kasutusest lähtudes kehtestatakse majanduslikus praktikas masinate, hoonete ja rajatiste amortisatsiooninormid, kusjuures aluseks võetakse nende väärtus, mis igal aastal produktile osaliselt üle kandub. Kui näiteks masin peab funktsioneerima kümme aastat, siis moodustab iga-aastane amortisatsiooninorm 10 protsenti masina väärtusest.

Masina kasutusiga sõltub nii tema vastupidavusest ja töökindlusest kui ka tehnilisest täiuslikkusest. Paljudel juhtudel ei ole tehniliselt vananenud masina kasutamine otstarbekas ja see tuleb asendada enne tema füüsilist kulumist. Ent sellega seotud kahjud teeb kuhjaga tasa kokkuhoid, mis saadakse uute, täiuslikumate töövahendite kasutamisest. Nii on viimasel aastakümnel meie maal ekspluatatsioonist eemaldatud tuhanded auruvedurid. Raudtee-

transpordi käsutuses on praegu uued, ökonoomsemad veduriliigid — mootor- ja elektrivedurid. Märkimisväärsed kulud, mida ühiskond seoses sellega kandis, tehti kiiresti tasa tänu tööviljakuse tõusule, kütuse kokkuhoiule ja muude tootmiskulude vähenemisele.

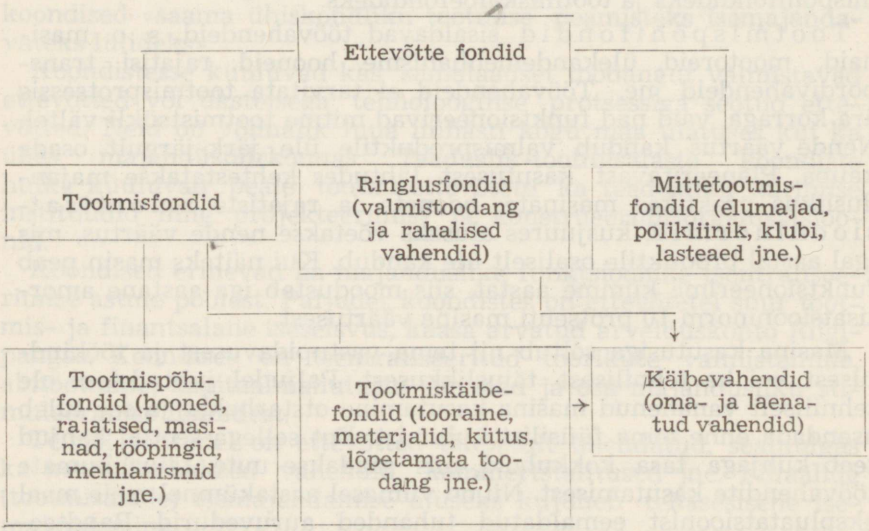
T o o t m i s k ä i b e f o n d i d hõlmavad töö objekte — toorainet, materjale, kütust, varuosi, kiiresti kuluvaid instrumente, majanduslikku inventari ja lõpetamata toodangut. Töö objektid tarvitatakse korraga ära ühe tootmistsükli vältel, nende väärtus kandub valmisproduktile üle otsekohe ja täielikult. Pärast kauba müümist kasutatakse osa saadud rahast jällegi tooraine, materjalide, kütuse ostmiseks.

Oma liikumisel on tootmiskäibefondid tihedalt seotud ringlusfondidega. Nad lähevad pidevalt üle teineteiseks. Seepärast käsitletakse majanduslikus praktikas tootmiskäibefondidesse ja ringlusfondidesse mahutatud vahendeid kui üht tervikut — e t t e v õ t t e k ä i b e v a h e n d i t e n a.

Käibevahendid kaetakse ettevõtte omavahenditega ulatuses, mis tagab tema pideva, püsiva vajaduse. Vahendite vajaduse ajutine suurenemine (tooraine, materjalide ja kütuse sesoonsete varude loomine, toodangu ärasaatmise ja selle kinnimaksmise tähtaegade erinevus jne.) kaetakse pangakrediitide arvel, mida antakse teatud ajaks ja protsendi tasumise eest.

Isemajandava ettevõtte vahendite struktuuri vt. järgneval skeemil:

ISEMAJANDAVA ETTEVÕTTE VAHENDITE STRUKTUUR

Ettevõtete käsutuses olevad tootmisfondid moodustavad sotsialistliku ühiskonna materiaalse rikkuse põhilise ja kõige tähtsama osa. NSV Liidus oli 1970. aasta alguseks tootmispõhifonde ja materiaalseid käibevahendeid rohkem kui 570 miljardi rubla ulatuses. Selle arvu taga seisavad kümned tuhanded tehased, vabrikud, kaevandused, ehitusobjektid, raudteed ja muud materiaalsed väärtused. Ühiskonnal on väga oluline kasutada rahvamajanduse tootmisfonde kõige ratsionaalsemalt ja ökonoomsemalt, ühtlasi aga ka kõige efektiivsemalt. See oleneb peamiselt ettevõtte ning iga tema tsehhi, jaoskonna ja brigaadi majanduslikust tegevusest.

Tootmisfondide parema kasutamise teed

Tootmisfondide koosseisus kuulub peamine koht põhifondidele. 1970. aasta lõpuks oli meie maal tootmispõhifonde 461 miljardi rubla ulatuses. Toodangu suurendamiseks peab ühiskond pidevalt ehitama uusi vabrikuid, tehaseid, elektrijaamu, kaevandusi ja laiendama tegutsevaid ettevõtteid. See nõuab hiiglasuuri kapitaalmahutusi. Kuid on olemas ka teine tee toodangu suurendamiseks. See seisab juba olemasolevate põhifondide paremas kasutamises. Nii võib meie maa tingimustes saada täiendavalt 1,2 miljonit tonni terast, kui suurendada terasetoodangut tegutsevates ettevõtetes olemasolevate seadmete parema kasutamise arvel ühe protsendi võrra või kui ehitada uus metallurgiatehas. Ühiskonnale on muidugi esimene tee palju kasulikum. Ta ei pruugi sel juhul teha paljudesse miljonitesse ulatuvaid kapitaalmahutusi. Säästetud vahendid võib suunata muudeks tootmisalasteks vajadusteks või siis kasutada töötajate elatustaseme tõstmiseks. Lisaks sellele läheb metall odavamaks, sest tootmisvõimsuste parema kasutamisega kaasneb tavaliselt tööviljakuse kasv ja materiaalsete ressursside kokkuhoid.

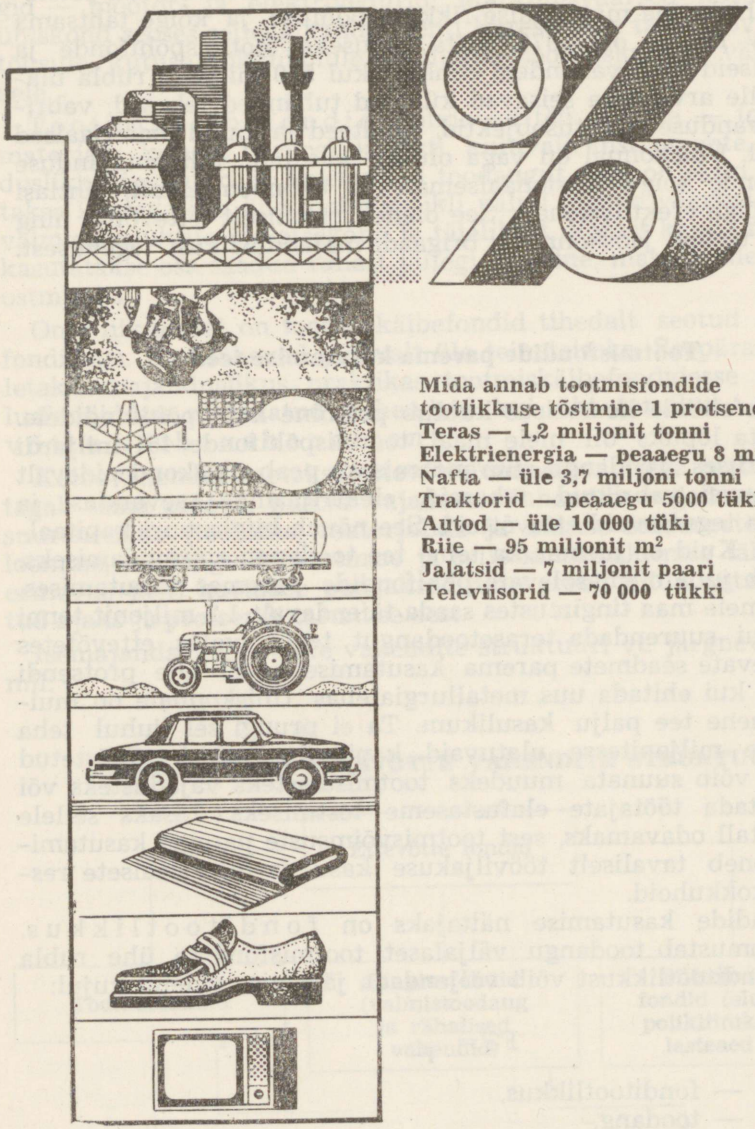
Põhifondide kasutamise näitajaks on fonditootlikkus. See iseloomustab toodangu väljalaset tootmisfondide ühe rubla kohta. Fonditootlikkust võib väljendada järgmise valemi kujul:

$$FT = \frac{T}{F},$$

kus FT — fonditootlikkus,
T — toodang,
F — tootmisfondid.

NLKP XXIV kongressil juhiti tähelepanu sellele, et tootmisfondide parem kasutamine on tähtsamaid majanduslikke ülesandeid.

Ettevõtetel on suuri võimalusi toodangu suurendamiseks olemasolevate tootmisfondide alusel. Fonditootlikkuse suurendamiseks on vaja anda täielikult ekspluatatsiooni ülesseadmata sead-

Mida annab tootmisfondide tootlikkuse tõstmine 1 protsendi võrra:
Teras — 1,2 miljonit tonni
Elektrienergia — peaaegu 8 miljardit kWh
Nafta — üle 3,7 miljoni tonni
Traktorid — peaaegu 5000 tükki
Autod — üle 10 000 tüki
Riie — 95 miljonit m^2
Jalatsid — 7 miljonit paari
Televiisorid — 70 000 tükki

med, tarbetud ja liigsed masinad aga müüa või anda teistele ettevõtetele, kes neid vajavad. Seadmete seisakuid võib vähendada remondi kiirendamise ja selle kvaliteedi tõstmise, organisatsioonilist ja tehnilist laadi häirete, samuti ettevõtete materiaal-tehnilises varustamises esinevate häirete likvideerimise teel. Suured reservid peituvad seadmete kasutamise vahetuste arvu suurendamises. Tihtipeale kasutatakse seadmeid keskmiselt vaid poolteise vahetuse jooksul ööpäevas või isegi vähem. Häid tulemusi on võimalik saavutada ka masinate töökiiruse suurendamise, tootmisprotsesside kiirendamise jne. teel.

Ettevõtete iseseisvuse ja nende rahanduslike võimaluste suurendamine avab soodsad perspektiivid fonditootlikkuse tõstmiseks. Ettevõtetel on võimalik omavahendite ja krediitide arvel õigeaegselt asendada vananenud tehnikat uuega, võtta tarvitusele abinõusid seadmete moderniseerimiseks neil juhtudel, kui see majanduslikult end õigustab. Ühtlasi suurendab tootmispõhifondide ja materiaalsete käibevahendite eest võetav tasu märgatavalt ettevõtete huvi nende parema kasutamise vastu.

3. SOTSIALISTLIKU ETTEVÕTTE TOOTMISKULUD JA KASUM

Toodangu omahind

Omahind kujutab endast ettevõtte tootmiskulusid (rahavormis). Teiste sõnadega, omahind on see, mis ettevõttele toodang maksma läheb. Omahinda kuuluvad äratarvitatud tooraine, materjalide, kütuse, energia väärtus, masinate, hoonete ja rajatiste ülekantud väärtus (amortisatsioonieraldised), palga väljamaksmisega seotud kulutused. Omahinda arvatakse ka ettevõtte kulutused, mis on seotud toodangu realiseerimisega, samuti mõningad puhastulu elemendid (eraldised sotsiaalkindlustusfondi).

Tootmise planeerimise ja majandusliku stimuleerimise uue süsteemi tingimustes ei kinnita kõrgemalseisvad organid ettevõtte toodangu omahinna plaani. See aga ei tähenda sugugi, et toodangu omahinna näitaja on oma tähtsuse kaotanud. Omahinna planeerimise ja analüüsita ei saa ükski ettevõte läbi. Ilma selleta pole võimalik majanduslikult põhjendatud majandamine. Ettevõtte tootmis- ja realiseerimiskulude vähendamine on kasumi suurendamise peamine tee. Iga sotsialistlikust tootmisest osavõtja peab andma oma panuse toodangu omahinna alandamisse.

Omahinna alandamise seisukohalt on otsustav tähtsus t ö ö v i l j a k u s e t õ s t m i s e l. Ent tööviljakuse kasvu tuleb kõrvutada palga kasvuga. Kui näiteks toodang ühe töötaja kohta suurenes mingis ettevõttes 20 protsendi võrra ja keskmine palk tõusis samuti 20 protsenti, siis jääb toodanguühikule langev palgakulu samaks ja omahind selle elemendi osas ei alane. Toodangu omahinna alandamise tähtsaks tingimuseks on tööviljakuse kiirem kasv palga tõusuga võrreldes.

Toodangu omahinna alandamise tähtsaks teeks on tooraine ja materjalide kokkuhoid. See muudab toodangu odavamaks ja vähendab ka mahutusi toorainet tootvate harude arendamiseks. Toodangu materjalimahukuse vähendamine kogu riigi ulatuses ainult 1 protsendi võrra on samaväärne rahvatulu täiendava kasvuga 3—4 miljardit rubla. NLKP XXIV kongressi direktiivid viie aasta (1971—1975) plaani kohta seavad suured ülesanded materiaalsete ressursside parema kasutamise ja toodangu materjalimahukuse vähendamise alal. Nende ülesannete täitmiseks on vaja resoluutselt võidelda praagi ja muude kadudega, rakendada kõige ökonoomsemaid toodete konstruktsioone, tagada, et toorikud vastaksid valmistoodete mõõtmetele ja kujule, ulatuslikumalt kasutada odavaid aseaineid, tootmisjäätmeid jne. Suurt organiseerivat osa peavad etendama materiaalsete ressursside kulunormid. Neid ei tohi kehtestada silma järgi, kogemuslik-statistilisel teel, vaid põhjalike ja teaduslikult põhjendatud arvutuste abil.

On olemas ka teised omahinna alandamise teed — põhifondide parem kasutamine, tootmise teenindamise ja juhtimisega seotud kulutuste vähendamine jne. Omahinna alandamise teede ja reservide analüüsimisel tuleb arvesse võtta iga ettevõtte, tsehhi ja jaoskonna spetsiifilisi iseärasusi.

Ent poleks õige käsitleda omahinna alandamist omaette eesmärgina, taotledes seda ükskõik milliste vahenditega. Ei tohi näiteks alandada omahinda toodangu kvaliteedi halvenemise arvel: kasu asemel saaks ühiskond sel juhul kahju. Samuti tuleb arvesse võtta omahinna alandamise abinõude rakendamiseks vajalikke kapitaalmahutusi. Omahinna alandamisest saadav kokkuhoid peab täiendavad kapitaalmahutused lühima ajaga tasa tegema.

Puhastulu ja kasum. Sotsialistlike ettevõtete rentaablus

Omahind on toodangu väärtuse ühe osa rahaline väljendus. Väärtuse teise osa moodustab p u h a s t u l u.

Puhastulu luuakse sotsialistlikust tootmisest osavõtjate tööga lisaks väärtusele, mis makstakse neile välja palga näol. Majanduslikus praktikas omandab puhastulu mitmesugused vormid. Osa

puhastulust kuulub sotsiaalkindlustusfondi eraldiste näol toodangu omahinda. Teine puhastulu osa läheb niinimetatud käibemaksuna otseselt kogu ühiskonna käsutusse. Puhastulu kõige tähtsamaks vormiks on kasum. Kasum kujutab endast ettevõtte toodangu müügihinna ja selle toodangu omahinna vahet.

Tuleb vahet teha ettevõtte kasumisumma ja kasuminormi (rentaabluse normi) vahel. Vaatamata oma suurele tähtsusele ei anna üldine kasumisumma veel ettekujutust ettevõtte töö efektiivsusest. On tarvis teada mitte ainult seda tulemust, vaid ka neid kulutusi, mille abil see tulemus on saadud. Kui näiteks on teada, et ettevõte on suurendanud kasumit 1 miljonilt rublalt 1,1 miljoni rublani, siis ei saa selle alusel veel järeldada, et ettevõte on hakanud paremini töötama. Oluline on, millise hinnaga seda kasumit suurendati ja kuidas on muutunud ettevõtte tootmisfondid. Kasum, mis on kõrvutatud ettevõtte tootmisfondide väärtusega, annabki rentaabluse normi. Seda arvutatakse järgmise valemi abil:

$$r' = \frac{R}{F},$$

kus r′ — rentaabluse norm,
R — kasumi suurus (mass),
F — tootmisfondide väärtus.

Rentaabluse normi võib arvutada ka kasumi ja toodangu omahinna suhtena:

$$r' = \frac{R}{O},$$

kus O — toodangu omahind.

Ent niisugune näitaja ei kajasta täielikult ettevõtte majandusliku tegevuse efektiivsust — sellele ei avalda peaaegu mingit mõju tootmispõhifondide kasutamine. Kasumi ja tootmisfondide väärtuse suhe aga kajastab kõigi ettevõtte ressursside — nii elava töö, materiaalsete ressursside kui ka avansseeritud fondide kasutamise astet. Sellepärast ongi uues majandamissüsteemis võetud ettevõtte rentaabluse normi plaani- ja hindenäitajana kasumi ja tootmisfondide suhe. Kuid üksikute toodete rentaabluse majanduslikuks analüüsimiseks on tarvis teada kasumi ja toodangu omahinna suhet.

Kasumi jaotamine

Kasumi jaotamisel läheb osa sellest kogu ühiskonna käsutusse (riigieelarvesse), teine osa aga jääb ettevõtte käsutusse ja seda kasutatakse tema enda vajadusteks.

Kasumist kantakse kõigepealt riigieelarvesse fondimaks. NSV Liidu tööstuses moodustab fondimaks tavaliselt 6 protsenti põhifondide ja käibevahendite väärtusest. Fondimaks väljendab kogu ühiskonna ja üksikute ettevõtete majandussuhteid ettevõttele eraldatud üldrahvalike ressursside kasutamisel ja puhastulu jaotamisel. Fondimaksu põhiliseks funktsiooniks on stimuleerida tootmisfondide paremat kasutamist. Fondimaks innustab ettevõtet kiiremini saavutama uute seadmete projektvõimsusi, rakendama abinõusid masinate seisakute likvideerimiseks, liigsete seadmete realiseerimiseks jne.

Kui mõnedel toodanguliikidel on ülemäära suur rentaablus, siis võidakse osa kasumist võtta riigieelarvesse fikseeritud maksete näol. Seejärel maksab ettevõte pangale protsente saadud krediidi eest.

Pärast neid makseid jääb järele puhaskasum (arvestuslik kasum), mis on kolme majandusliku stimuleerimise fondi — tootmise arendamise fondi, materiaalse ergutamise fondi ning sotsiaal-kultuuriliste abinõude ja elamuehituse fondi moodustamise allikaks. Seejärel suunatakse osa kasumist tsentraliseeritud kapitaalmahutuste finantseerimiseks, omakäibevahendite täiendamiseks ja muudeks plaanilisteks üritusteks. Ja lõpuks kantakse kasumi vaba jääk riigieelarvesse.

Kasumi jaotamist võib illustreerida järgmise skeemi abil:

Bilansiline kasum					
			Arvestuslik kasum		
Fondimaks	Fikseeritud maksed	Krediidi protsent	Eraldised majandusliku stimuleerimise fondidesse	Ettevõtte plaaniliste vajaduste katmine	Vaba jääk

Majandusliku stimuleerimise fondid

Isemajandavas ettevõttes täidavad tähtsaid funktsioone majandusliku stimuleerimise fondid, mis luuakse kasumi arvel.

Tootmise arendamise fond luuakse kasumieraldiste, samuti amortisatsioonifondi ühe osa ja liigsete seadmete müügist saadava sissetuleku arvel. 1970. aastal eraldasid tööstusettevõtted tootmise arendamise fondi 3,6 miljardit rubla. Koos pangakredii-

diga on see fond tootmise pidevaks täiustamiseks ja tehniliseks rekonstrueerimiseks vajalike vahendite allikas. Mida edukamalt ettevõte töötab, mida suurem on tema kasum, seda rohkem on ettevõttes võimalik tootmist tehniliselt täiustada Seega avanevad töötajatel suured võimalused loova initsiatiivi avaldamiseks.

Materiaalse ergutamise fond on insener-tehnilistele töötajatele ja teenistujatele makstavate preemiate ühtseks allikaks. Töölistele jääb preemiate saamise põhiallikaks palgafond. Samal ajal saavad töölised preemiat ka materiaalse ergutamise fondist. Peale selle makstakse materiaalse ergutamise fondist töötajatele tasu ettevõtte üldiste töötulemuste eest, samuti ühekordset tasu silmapaistnud töötajatele. Ettevõtte eduka töö korral võib iga kollektiivi liige saada märkimisväärset palgalisa. Möödunud viisaastakul saadi rohkem kui veerand tööstuses rakendatud tööliste ja teenistujate keskmise kuupalga juurdekasvust materiaalse ergutamise fondi vahendite arvel. Eraldised sellesse fondi moodustasid ainuüksi 1970. aastal 4 miljardit rubla.

Sotsiaal-kultuuriliste ürituste ja elamuehituse fondi kasutatakse elumajade ning kultuuri- ja olmeobjektide ehitamiseks ja remondiks, samuti ettevõtte töötajate kultuurilise ja elukondliku teenindamise parandamiseks. 1970. aastal moodustas see fond 1,4 miljardit rubla.

Need fondid täidavad tähtsat sotsiaal-majanduslikku ülesannet — seostavad töötajate tulud ning nende kultuuriliste ja elutarbeliste vajaduste rahuldamise ettevõtte majandusliku tegevuse üldtulemustega. Selle tulemusena suureneb kollektiivi ja tema üksikute liikmete huvi tootmise igakülgse täiustamise vastu. Sealjuures on plaani täitmise eest kehtestatud kõrgemad ergutusfondidesse kasumi eraldamise normid kui plaani ületamise eest. See tähendab, et kõrgemate plaaniülesannete täitmist ergutatakse suuremal määral kui madaldatud plaanide ületamist.

Kodanlike teooriate kriitika sotsialismi tingimustes esineva kasumi küsimuses

Sotsialismi kodanlikud arvustajad väidavad, et kasum on omane ainult kapitalistlikule majandussüsteemile. Kasumi kasutamises sotsialismimaades näevad nad kapitalistlike majandusmeetodite ülevõtmist. Säärased väited ei vasta tõele. Tegelikult ei ole kasum, mis kujutab endast hinna ülejääki ettevõtte kulutustega võrreldes, sotsialismi loomusega vastuolus. «Me peame kasumit ja rentaablust tootmise efektiivsuse kõige tähtsamateks näitajateks,» ütles A. N. Kossõgin NLKP XXIV kongressil.

Samal ajal aga erineb sotsialismi tingimustes saadav kasum nii oma sisult kui ka osatähtsuselt kapitalistliku majanduse kasu-

mist tunduvalt. Sotsialismi tingimustes ei väljenda kasum ekspluateerimissuhteid ega ole võõra töö tulemuste omastamise vorm. Kasum on siin puhastuluvorm; puhastulu loovad töötajad ja seda kasutatakse nende huvides. Kasum väljendab kogu ühiskonna, ettevõtete kollektiivide ja üksikute töötajate sotsialistlikke tootmissuhteid.

Sotsialistlikus majanduses pole kasum ühiskondliku tootmise määrav eesmärk. Ent ta säilitab oma tähtsuse ettevõtete majandusliku tegevuse koondnäitajana, selle tegevuse parandamise olulise materiaalse stiimulina, tootmise laiendamiseks ja tehniliseks rekonstrueerimiseks vajalike vahendite allikana. Mida madalam on hinnaga võrreldes toodangu omahind, seda suurem on ettevõtte kasum, seda rohkem saab kollektiivi täiendavalt stimuleerida.

Isemajandamine ja hind

Efektiivse isemajandamise organiseerimisel etendavad esmajärgulist osa hulgihinnad. Nende hindadega müüvad ettevõtted oma toodangut ja ostavad vajalikke tootmisvahendeid.

Hulgihind peab vastama üldistele nõuetele, mis sotsialistlikus majanduses hinnale esitatakse: kajastama ühiskondlikult vajalikke töökulutusi, stimuleerima kõige efektiivsemate toodete valmistamist ja tarbimist, mõjutama aktiivselt üksikute kaupade nõudmise ja pakkumise vahekorda. Ühtlasi aga on hulgihinnal ka omad erilised ülesanded. Just ettevõtte hulgihinna kaudu peab ühiskond tagama tootmiskulude asendamise ja kasumi igale normaalselt töötavale ettevõttele. Kõrgendatud hinna puhul kujunevad ettevõttele eriti soodsad tingimused. Ta saab erilise vaevata suurt kasumit. Seevastu toodete liiga madalad hinnad võivad viia selleni, et kõigist kollektiivi jõupingutustest hoolimata töötab ettevõte kahjumiga. Kasum, mis lülitatakse ettevõtte hulgihinna koosseisu, peab olema piisav fondimaksu tasumiseks, ettevõtte muude kohustuste täitmiseks ja majandusliku stimuleerimise fondide moodustamiseks.

Mitmes tootmisharus erinevad samalaadset toodangut valmistavate ettevõtete kulud suuresti. Need erinevused on suurel määral tingitud looduslikest ja mõningatest teistest tingimustest, mis ei sõltu üksikute tootmiskollektiivide jõupingutustest. Sel juhul on võimalik kehtestada arvestushinnad umbes ühesugustes majandamistingimustes asuvate ettevõtete gruppidele. Selle toodangu tarbijatele peab hind olema ühesugune. Teistel juhtudel kasutatakse ettevõtte isemajandamise tugevdamiseks fikseeritud makseid.

Mõningatele toodanguliikidele (peamiselt tarbeesemed) on peale ettevõtte hulgihinna kehtestatud ka tööstuse hulgihin-

n a d. Nende hindadega lähevad kaubad tööstusest kaubandusse. Tööstuse hulgihinna ja ettevõtte hulgihinna vahe moodustab niinimetatud käibemaksu, samuti turustusorganisatsiooni kasuks tehtava hinnakõrgendi. Käibemaks on ainult nime järgi maks. Põhiliselt kujutab see endast osa puhastulust, mille on loonud eri rahvamajandusharude töötajad ja mille ühiskond kui tervik omastab. NLKP XXIV kongressil seati ülesanne: «Võtta tarvitusele abinõud tööstustoodangu hulgihindade edasiseks täiustamiseks. Suurendada hulgihindade osa tehnika progressi stimuleerimises ja toodangu kvaliteedi parandamises.»

Kaupadele, mis realiseeritakse elanikkonnale riikliku ja kooperatiivkaubanduse kaudu, on kehtestatud j a e h i n n a d. Jaehind erineb tööstuse hulgihinnast kaubandusliku hinnakõrgendi võrra, mille arvel kaetakse kaubandusorganisatsioonide kulud ja kujuneb nende kasum.

Üldiselt võib tööstustoote hinna struktuuri kujutada järgmiselt:

<table>
<tr><td rowspan="2">Omahind</td><td rowspan="2">Kasum</td><td rowspan="2">Turustus-
organisat-
siooni hin-
nakõrgend</td><td rowspan="2">Käibemaks</td><td rowspan="2">Kaubanduslik
hinnakõrgend</td></tr>
<tr></tr>
<tr><td colspan="3">Ettevõtte hulgihind</td><td rowspan="2"></td></tr>
<tr><td colspan="4">Tööstuse hulgihind</td></tr>
<tr><td colspan="5">Jaehind</td></tr>
</table>

Hindade süsteemis on ühendatud nii ühiskonna, ettevõtte kui ka töötajate huvid. Seepärast etendab mitmesugustele toodetele teaduslikult põhjendatud hindade kehtestamine tähtsat osa rahvamajanduse ja tema alglüli — ettevõtte plaanipärasel juhtimisel. Hinnakujundamise täiustamise põhisuunaks, märgitakse NLKP programmis, on hindade lähendamine ühiskondlikult vajalikele töökulutustele, kulutuste asendamine ja igale normaalselt töötavale ettevõttele vajaliku kasumi tagamine.

4. ISEMAJANDAMINE KOLHOOSIDES

Isemajandamise iseärasused kolhoosides

Isemajandamine on levinud nii riiklikes kui ka kolhooslik-kooperatiivsetes ettevõtetes. Juba oma majanduslikult loomuselt on kolhoos kui kollektiivne ettevõte isemajandav üksus. Ta on sotsialistlik kaubatootja, kes omal käel iseseisvalt majandab.

Riik kehtestab kolhoosidele plaaniülesanded ainult ühe näitaja — riigile põllumajandussaaduste müümise osas. Kõik muud majandusliku tegevuse küljed ja näitajad määrab kolhoos ise, lähtudes konkreetsetest tingimustest, võimalustest ja ülesannetest. Kolhooside kui kollektiivsete ettevõtete suhtes on eriti lubamatu iseseisvuse ja majandusliku initsiatiivi piiramine, administreerimine, šabloon, materiaalse huvi printsiibi rikkumine.

Kõik oma kulud katab kolhoos riigile ja kolhoositurul müüdavatest põllumajandussaadustest laekuva sissetuleku arvel. Kui kolhoos vajab ajutiselt raha tootmise otstarbeks ja töötasu väljamaksmiseks, siis võib ta saada pangalaenu, mis tuleb hiljem tagastada.

Isemajandamise tugevdamiseks kolhoosides on tarvis juurutada isemajandamist kolhoosisisestes suhetes, brigaadide ja farmide tegevuses, samuti täiustada omahinna kalkuleerimise ja üksikute tootmisharude, saaduste jne. rentaabluse arvutamise praktikat.

Kolhooside tootmisfondid

Nagu riiklike ettevõtete, nii ka kolhooside tootmisfondid jagunevad põhi- ja käibefondideks. Tootmisfondide hulka kuuluvad traktorid, põllumajandusmasinad, tootmishooned, rajatised, transpordivahendid, töö- ja produktiivloomad. Käibefondide hulka kuuluvad seeme, loomasööt, kütus, varuosad jne.

Algselt kujunesid kolhooside tootmisfondid talupoegade vara ühistamise teel. Ühistatud vara põhiosa arvati niinimetatud jagamatusse fondi. Erinevalt osamaksust ei kuulunud jagamatu fond väljamaksmisele, kui talupoeg oleks tahtnud kolhoosist välja astuda.

Hiljem suurenesid kolhooside jagamatud fondid mitmekordselt puhastulu akumuleerimise teel. Ainuüksi ajavahemikul 1960—1970 kasvasid kolhooside jagamatud fondid — põhi- ja käibevahendite osas — 31 miljardilt rublalt 59,5 miljardi rublani.

Põhifondide laiendatud taastootmiseks ja tehniliseks uuendamiseks kasutatakse ka riiklikku krediteerimist. Suuri kapitaalmahutusi maaparandustöödeks, elektrifitseerimiseks, veemajandusobjektide ehitamiseks jne. eraldatakse riigieelarvest.

Kolhooside tootmisfondide kiirest kasvust hoolimata on siin töö fondivarustatus (s. o. põhifondide summa ühe töötaja kohta) ikka

veel väiksem kui tööstuses. NLKP XXIV kongressi direktiivides üheksanda viie aasta plaani kohta ettenähtud põllumajanduse intensiivistamine nõuab töö fondivarustatuse märgatavat tõusu. Riik ja kolhoosid eraldavad põllumajanduse arendamiseks 129 miljardit rubla kapitaalmahutusi, s. o. niisama palju kui kahel eelmisel viisaastakul kokku. Viisaastaku jooksul suurenevad põllumajanduses energeetikavõimsused 161 miljoni hobujõu võrra ehk 1,5-kordseks ja traktoripark 540 000 traktori võrra ehk 27 protsenti. Selle tulemusena astutakse suur samm põllumajandusliku tootmise industrialiseerimisel.

Toodangu omahind ja kolhoosi puhastulu

Kolhoosi tootmis- ja realiseerimiskulud (rahavormis) moodustavad toodangu o m a h i n n a. Kolhoositoodangu omahinna arvutamisel on oma iseärasused. Suur osa kulusid pole siin otseselt seotud rahaliste vahendite kulutamisega (omatoodetud seeme ja loomasööt, natuuras makstav töötasu osa). Neid kulutusi on tarvis hinnata rahas. Kolhoosi reaalsete töötulemuste, puhastulu kindlaksmääramiseks hinnatakse omatoodetud seemet ja loomasööta tegeliku omahinna järgi ning töö järgi jaotatavaid saadusi kokkuostuhindade alusel.

On vaja silmas pidada, et võrdset tööd tasustatakse eri kolhoosides erinevalt. Toodangu kokkuostuhindade taseme põhjendamiseks arvestatakse seepärast omahinna arvutamisel töötasuga seotud kulusid sovhoosides kehtivatest määradest ja hinnetest lähtudes.

Kolhoositoodangu kokkuostuhindade (juhul kui toodang on realiseeritud turul, siis kolhoosituruhindade) ja toodangu omahinna vahe moodustab k o l h o o s i p u h a s t u l u.

Puhastulu kasutatakse põhi- ja käibefondide suurendamiseks, kindlustusvarude täiendamiseks, sotsiaal-kultuurilisteks vajadusteks jne. Osa puhastulust kantakse käibemaksuna riigieelarvesse.

Puhastulu suurendamise peamisteks teguriteks on põldude saagikuse ja loomakasvatuse produktiivsuse tõstmine. Nad avaldavad määravat mõju tööviljakusele ja kolhoositoodangu omahinnale.

Tuleb silmas pidada, et põllumajanduslikku tootmisse ühe ja sama rahasumma mahutamisest saadava puhastulu suurus oleneb mitte ainult majandamistasemest, vaid ka kolhoosile kinnistatud maa kvaliteedist: maa looduslikust mullaviljakusest ja maatükkide asukohast. Kõrgema kvaliteediga maa on produktiivsem, seal tekib lisatulu, mis esineb sotsialismi tingimustes d i f e r e n t s i a a l r e n d i n a.

Seoses sellega peab ühiskond rakendama abinõusid eri kolhoosside majanduslike majandamistingimuste ühtlustamiseks sel teel,

et parematel maadel asuvatelt kolhoosidelt võetakse ära diferentsiaalrent, mida kasutatakse üldiste vajaduste rahuldamiseks. See saab teoks põhiliselt kokkuostuhindade kaudu.

Kokkuostuhind

Oma kaubatoodangu põhiosa müüvad kolhoosid varumisorganisatsioonidele kokkuostuhindadega. Igale majandile määratakse mitmeks aastaks ette kindel põllumajandussaaduste riigile müümise plaan. Üleplaaniliselt müüdava toodangu eest makstakse kõrgemat hinda. Kokkuostuplaani ja hindade stabiilsus ning üleplaanilise müügi eest saadav hinnalisand äratab kolhoosides huvi toodangu igakülgse suurendamise ja odavdamise vastu, maa, põllumajandusmasinate ja tööjõuressursside efektiivsema kasutamise vastu. Nii müüvad kolhoosid ja sovhoosid üheksandal viisaastakul vilja üle plaani vähemalt 35 protsenti ja loomakasvatussaadusi vähemalt 8—10 protsenti.

Suure osa põllumajandussaaduste kokkuostuhinnad on diferentseeritud meie maa tsoonide järgi. Madalamad hinnad on kehtestatud kolhoosidele, mis asuvad soodsamates mullastiku- ja kliimatingimustes. Niiviisi saadakse kätte põhiline osa siin tekkivast diferentsiaalrendist. Teatavas ulatuses lahendatakse see ülesanne ka kolhoosidelt võetava käibemaksu kaudu.

Pärast NLKP Keskkomitee 1965. aasta märtsipleenumit on kokkuostuhindade süsteem märksa paranenud. On tõusnud nende üldtase, on süvenenud diferentseerumine tsoonide järgi, on kehtestatud ühtsed kokkuostuhinnad kolhoosidele ja realiseerimishinnad sovhoosidele. Mõningaid põllumajandussaaduste hindade kujundamise külgi on tarvis veelgi täiustada (eri saaduste hindade vahekord, piirkondliku diferentseerimise süvendamine jne.). Üldiselt aga tagab hindade ja kokkuostu süsteem kolhooside materiaalse huvi oma tegevuse tulemuste vastu. Kolhooside ja sovhooside rentaabluse tõstmisel on peamiseks abinõuks tootmise järjekindel spetsialiseerimine ja intensiivistamine kemiseerimise, põllunduse ja loomakasvatuse komplekssе mehhaniseerimise ning ulatusliku maaparanduse teel.

KÜSIMUSI VESTLUSEKS

1. Milles on isemajandamise olemus?
2. Missugust osa etendab isemajandamine kokkuhoiurežiimi ellurakendamisel?
3. Millised on põhifondide ja käibevahendite parema kasutamise, toodangu omahinna alandamise ja rentaabluse tõstmise teed?
4. Millised on isemajandamise iseärasused kolhoosides?

XV PEATÜKK

SOTSIALISTLIK TAASTOOTMINE

Seni käsitlesime sotsialistlike tootmissuhete üksikuid külgi, analüüsisime sotsialismi majandusseaduste kasutamise vorme ja meetodeid mitmesugustes majandusliku tegevuse sfäärides. Nüüd võime iseloomustada sotsialistliku tootmise arenemist tervikuna, s. o. täiendada sotsialistliku majanduse analüüsi taastootmisprotsessi seaduspärasuste uurimisega.

1. SOTSIALISTLIKU TAASTOOTMISE OLEMUS

Sotsialistliku taastootmise iseärasused ja eelised

Et ühiskond saaks eksisteerida ja areneda, peab ta pidevalt uuendama tootmist, s. o. peab aset leidma taastootmisprotsess. Tarvidus rahuldada sotsialistliku ühiskonna liikmete järjest kasvavaid materiaalseid ja kultuurilisi vajadusi nõuab toodangu järjekindlat suurendamist ja selle kvaliteedi täiustamist, tingib laiendatud taastootmise vajaduse.

Igasuguse taastootmise materiaalseks aluseks on ühiskondlik koguprodukt. Ühiskondliku produkti ühe osa arvel uuendab ja suurendab ühiskond igal aastal materiaalseid, esemelisi tootmiselemente (tootmisvahendeid); teise osa (isikliku tarbimise fondi) arvel taastoodetakse tööjõudu, s. o. tagatakse töötajate elu- ja töövõime. Niisiis uuendatakse taastootmise käigus pidevalt ühiskonna tootlikke jõude. Olenevalt sellest, kelle omandiks saab ühiskondlik produkt, kuidas ja kelle huvides seda jaotatakse ja kasutatakse — taastoodetakse ka üht või teist tootmissuhete tüüpi. Järelikult seisab ühiskondliku taastootmise protsessi sisu tootlike jõudude ja tootmissuhete pidevas uuendamises.

Need taastootmisprotsessi üldised momendid avalduvad igas ühiskonnakorras erinevalt. Sotsialistlik taastootmine erineb print-

sipiaalselt taastootmisest kapitalismi tingimustes. Sotsialistliku taastootmise peamine erinevus ja eelis seisab selles, et ta leiab aset tootmisvahendite ühiskondliku omanduse valitsemise ja inimese ekspluateerimise puudumise tingimustes. Tootmise ühiskondlikule iseloomule vastab siin ka tootmise tulemuste ühiskondlik omastamine. Ühiskondlik koguprodukt, mis luuakse nii riiklikes ettevõtetes kui ka kolhoosides, on ühiskondlik (riiklik või kooperatiivkolhooslik) omand ning jaotatakse plaanipäraselt kõigi ühiskonnaliikmete huvides. Ühiskondliku koguprodukti arvel taastab ja suurendab ühiskond sotsialistlike ettevõtete tootmisfonde, maksab töötajaile töötasu vastavalt töö hulgale ja kvaliteedile, moodustab ühiskondlikud tarbimisfondid, arendab haridust, teadust ja kunsti, parandab nii linna- kui ka maatöötajate kultuurilist ja elukondlikku teenindamist. Seepärast täiustuvad iga uue taastootmistsükliga sotsialistliku omanduse suhted, jaotus- ja vahetusvormid. Kaovad järk-järgult olulised sotsiaal-majanduslikud erinevused linna ja maa vahel, vaimse ja füüsilise töö vahel. See aga tähendabki sotsialistlike tootmissuhete laiendatud taastootmist.

Sotsialistlikud tootmissuhted, mis arenevad ja täiustuvad koos tootlike jõudude arenemisega, ei sisalda antagonistlikke vastuolusid. Sellepärast ei pidurda nad tootmise arenemist, vastupidi — aitavad igati kaasa tootmise järjekindlale ja kiirele kasvule.

Üks sotsialistliku taastootmise põhilisi iseärasusi seisabki ühiskondliku produkti kiires ja stabiilses kasvutempos.

Üksikutel aastatel on ka kapitalismimaades võimalik saavutada kõrgeid tootmise kasvu näitajaid, kuid seal asenduvad elavnemis- ja tõusuperioodid paratamatult seisaku- ja kriisiperioodidega. Sotsialismi tingimustes areneb tootmine pidevalt kiires tempos, sellepärast on majanduse üldine arenemistempo märksa kiirem kui kapitalistlikes riikides. Nii moodustas viimase kahe aastakümne jooksul tööstustoodangu keskmine aastane juurdekasv NSV Liidus 10,1 protsenti, Ameerika Ühendriikides 4,1, Inglismaal 3 ja Prantsusmaal 5,8 protsenti.

Üheks tähtsaks teguriks, mis määrab ühiskondliku töö viljakuse stabiilse ja kiire kasvutempo, on sotsialistliku taastootmise plaanipärane iseloom. Ettevõtete ja tootmisharude majanduslikud sidemed, nende arendamise proportsioonid kehtestatakse ja tagatakse sotsialismi tingimustes plaanipäraselt. See garanteerib, et sotsialistlikus taastootmises ei esine majanduskriise, mis on iseloomulikud kapitalistlikule taastootmisele.

Sotsialistliku taastootmise tähtsate eeliste hulka kuuluvad töö- jõu printsipiaalselt uus seisund ja uued taastootmise tingimused. Sotsialistliku ühiskonna töötajad astuvad tootmisprotsessi tootmise tõeliste peremeestena, kes ei tööta ekspluataatorite kasuks, vaid enda jaoks, oma materiaalsete ja kultuuriliste vajaduste rahuldamise nimel. Ühiskondliku tootmise plaanipärase ja kiire

arendamise tõttu ei ole sotsialistlikus ühiskonnas tööpuudust, töötajaid ei ähvarda oht jääda töö ja teenistuseta, nagu see pidevalt ähvardab kapitalismimaade töötajaid. Sotsialistlik ühiskond tagab töötajaile täieliku tööhõive, peale selle aga valmistab ühiskonna kulul plaanipäraselt ette kvalifitseeritud töötajaid kõigile materiaalse tootmise harudele ja muudele tegevussfääridele. Nii näiteks valmistati möödunud viisaastakul ainuüksi õppeasutustes rahvamajandusele ette 7,1 miljonit kõrgema ja keskerihariduse spetsialisti ning 7 miljonit kvalifitseeritud töölist. Iga ühiskonnaliikme ees avanevad meil laialdased võimalused üld- ja erihariduse saamiseks, vajaliku kvalifikatsiooni omandamiseks, oma kultuuri- ja tehnilise taseme tõstmiseks. Ja ainult töötajast endast, tema distsiplineeritusest, tööarmastusest ja võimetest sõltub tema koht elus.

Sotsialistliku laiendatud taastootmise protsessis muutub meie maal oluliselt ühiskonna tööjõud: järk-järgult elavad oma aja ära ja kaovad vanad elukutsed ning tekivad uued kutsealad, mis on seotud ajakohase tehnika kasutamisega. Sealjuures on üldiseks tendentsiks, et tootmine vajab üha kvalifitseeritumaid, tehniliselt haritud inimesi. Sellepärast on kaadri ettevalmistamise planeerimine, hoolitsus töötajate kvalifikatsiooni ning kultuuri- ja tehnilise taseme tõstmise eest nii kogu rahvamajanduse kui ka iga sotsialistliku ettevõtte üks tähtsamaid ülesandeid.

Rõhutades sotsialistliku taastootmise vaieldamatuid eeliseid, ei tohi aga arvata, et ta on täiesti vaba igasugustest vastuoludest ja et selles ei esine raskusi. NLKP XXIV kongressi direktiivides märgitakse, et möödunud viie aasta plaani täitmisel esines mõningaid puudusi. Need väljendusid selles, et mõnede saaduste tootmine jäi maha ühiskonna vajadustest, et ei täidetud uute tootmisvõimsuste käikulaskmise ülesandeid, et mitmetes tootmisharudes rakendati aeglaselt teaduse ja tehnika saavutusi jne.

Kuid erinevalt kapitalismist ei ole sotsialistliku taastootmise vastuoludel antagonistlikku iseloomu. Tänu kõigi ühiskonnaliikmete peamiste huvide ühtsusele muudetakse sotsialismi tingimustes teadlikult, plaanipäraselt neid tootmise juhtimise vorme ja meetodeid, mis ei vasta enam uutele tootmise arendamise ülesannetele.

Heaks näiteks on majandusreform, mis muutis oluliselt majandussuhteid ühiskonna ja kollektiivi vahel ning üksikute töötajate kollektiivide vahel, samuti vajaliku ja lisaprodukti jaotamise vorme, kaubavahetuse organiseerimist jne. Ühtaegu muutustega tootmissuhetes täiustab ühiskond tootmise planeerimise ja juhtimise meetodeid vastavalt majanduse arendamise pakilistele vajadustele.

Ühiskondlik koguprodukt

Teatud perioodil (tavaliselt on niisuguseks perioodiks aasta) ühiskondliku tootmise arenemise tulemuseks on ühiskondlik koguprodukt. See sisaldab toodangut, mida on välja lasknud kõik riiklikud ettevõtted ja kolhoosid, samuti töötajate isiklikes abimajandites toodetud saadusi. Oma naturaalvormis koosneb ühiskondlik koguprodukt paljudest väga mitmekesistest tarbimisväärtustest. Ühiskondliku koguprodukti loomisest võtavad osa kõik materiaalse tootmise harud. Nii langes 1969. aastal meie maa koguproduktis tööstusele 64,9 protsenti, põllumajandusele 15, ehitusele 10,2, transpordile ja sideasjandusele 3,9, kaubandusele, varumisele ja materiaal-tehnilisele varustamisele 6 protsenti. Kõik rahvamajanduses toodetavad toodanguliigid võib nende järgneva kasutamise iseloomu alusel jaotada kaheks suureks rühmaks: tootmisvahendid ja tarbeesemed. Vastavalt sellele jaguneb ka ühiskondlik tootmine I ja II alajaotuseks.

Tootmisvahendid tagavad tootlike jõudude materiaalsete, esemeliste elementide taastamise ja arendamise, tarbeesemete arvel aga taastoodetakse tööjõudu.

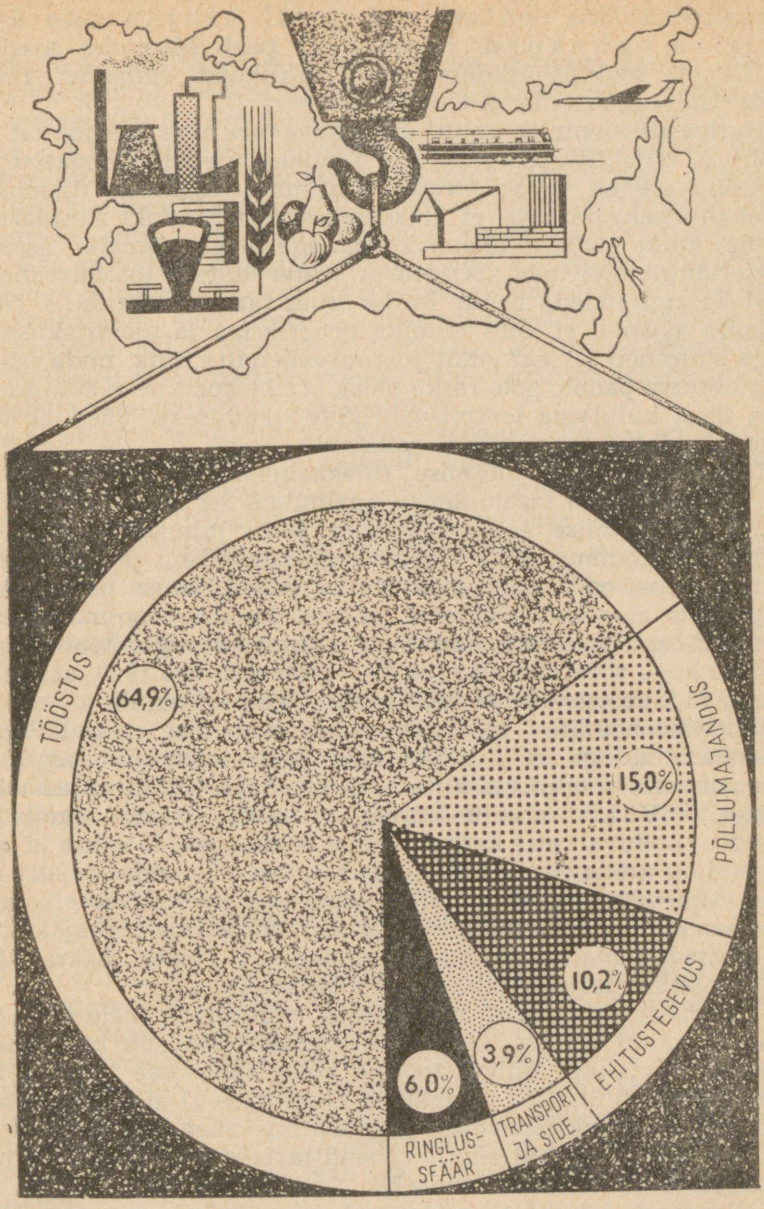
I alajaotusse kuuluvad rasketööstuse harude põhiline osa (masinate, metalli, söe, nafta jne. tootmine), tööstusehitus, osa kergetööstuse ettevõtteid, mis valmistavad edasist töötlemist vajavat toodangut (näiteks kedrus, tehnilised kangad, nahk), samuti põllumajandus sel määral, kuivõrd ta toodab tööstusele vajalikku tooraine (puuvill, lina, suhkrupeet jne.) või siis tootmisvahendeid, mida kasutatakse jälle põllumajanduslikus tootmises (seeme, söödad, väetised jne.).

II alajaotusse kuulub see osa tööstusest ja põllumajandusest, mis loob produkte otseselt töötajate isiklikuks tarbimiseks, samuti elamu- ja kommunaalehitus jne.

Et sotsialismi tingimustes eksisteerib kaubatootmine, siis hinnatakse ühiskondlikku produkti väärtuse järgi. Väärtuse järgi jaguneb ühiskondlik produkt samuti kaheks osaks: varem loodud, ülekantud väärtus, mis võrdub antud aastal kulutatud tootmisvahendite väärtuse suurusega, ja uus loodud väärtus, mis omakorda jaguneb vajaliku produkti väärtuseks ja lisaprodukti väärtuseks. Ühiskondliku koguprodukti väärtusvormi arvestamine ja kasutamine on vajalik mitmesuguste toodanguliikide tootmise õigete proportsioonide tagamiseks ning koguprodukti ratsionaalseks jaotamiseks mitmesuguste ühiskondlike fondide vahel.

Sotsialistliku taastootmise põhilised proportsioonid

Sotsialistliku laiendatud taastootmise protsess saab normaalselt kulgeda siis, kui eri rahvamajandusharude ja taastootmissfääride vahel tagatakse objektiivselt vajalikud proportsioonid.

NSV Liidu ühiskondliku koguprodukti struktuur 1969. aastal

Kõige tähtsamaks rahvamajanduslikuks proportsiooniks on ühiskondliku tootmise I ja II alajaotuse arendamise vahekord. Kumb neist peab kiiremini arenema? Millistesse tootmisharudesse peab ühiskond suunama rohkem materiaalseid, rahalisi ja tööjõuressursse?

Marksistlik-leninlik poliitiline ökonoomia avas laiendatud taastootmise objektiivsed seadused. Nendele tulebki laiendatud taastootmise arengu plaanipärasel juhtimisel tugineda. Laiendatud taastootmiseks on vaja, et ühiskondlik aastaprodukt sisaldaks niisugust hulka tootmisvahendeid, millega oleks võimalik asendada mitte ainult mõlemas alajaotuses äratarvitatud tootmisvahendid, vaid ka suurendada nende hulka uues taastootmistsüklis. Silmas pidades asjaolu, et koos tehnika progressiga ja tööviljakuse kasvuga suureneb järjekindlalt tootmisvahendite hulk, mida iga töötaja liikuma paneb, pole raske näha, et ühiskond peab suurema osa oma tööst kulutama tootmisvahendite tootmiseks. Vastasel korral pole laiendatud taastootmine võimalik.

Tootmisvahendite tootmise (ülekaalukas) ennakkasv on igasuguse laiendatud taastootmise, sealhulgas ka sotsialistliku laiendatud taastootmise majandusseadus. Mitte juhuslikult ei hoidnud seepärast Kommunistlik Partei kogu sotsialismi ja kommunismi ehitamise perioodil meie maal kurssi rasketööstuse harude esmajärgulisele arendamisele, sest nendes luuakse tootmisvahendite põhiline osa. Kui 1928. aastal oli tootmisvahendite tootmise osatähtsus kogu tööstustoodangus 39,5 protsenti, siis 1940. aastal tõusis see 61,2 protsendile ja 1969. aastal 73,8 protsendile.

Tootmisvahendite tootmise eelisarendamise vajalikkus ei tähenda muidugi, et I alajaotuses peab toodangu kasvutempo pidevalt, aastast-aastasse kiirem olema. Sõjaeelsetel viisaastakutel arenes NSV Liidus eriti kiiresti rasketööstus, mis jõudis oma arengus tunduvalt ette kergetööstuse, toiduainete tööstuse ja põllumajanduse arengust. See oli ainus tee, mis võimaldas rajada maailma esimese sotsialistliku riigi industriaalse võimsuse alusmüüri, jagu saada meie maa tehnilisest ja majanduslikust mahajäämusest, kindlustada tema sõltumatust ja riigikaitset. Teatud määral oli see vajalik ka esimestel sõjajärgsetel viisaastakutel.

Ent praegu on olukord märgatavalt muutunud: meie maa käsutuses on nüüd võimas, kõrgesti arenenud tööstuslik baas, mis on suuteline vajalikul hulgal tootma kõiki ajakohase tehnika liike. See võimaldab ühiskonnal märksa kiirendada II alajaotuse kasvutempot, sest lõppkokkuvõttes pole tootmisvahendite tootmise kasv omaette eesmärk, vaid ainult vahend tarbeesemete tootmise järjekindlaks ja kiireks laiendamiseks.

Sellepärast lähendati möödunud viisaastakul vastavalt NLKP XXIII kongressi otsusele märgatavalt ühiskondliku tootmise kahe alajaotuse arengutempot. See sai võimalikuks põllumajanduse kasvutempo kiirendamise teel, sest suure osa põllumajandustoodangust moodustavad tarbeesemed, samuti rahvatarbeesemete toot-

mise kiire laiendamise teel. Tarbeesemete tootmine kasvas tööstuses ajavahemikul 1966—1970 keskmiselt 8,3 protsenti aastas eelneva viisaastaku 6,3 protsendi asemel.

NLKP XXIV kongressi direktiivides uue viie aasta plaani kohta nähakse ette, et kuigi teaduse ja tehnika järjekindlat progressi ning ühiskondliku tootmise efektiivsuse tõstmist tagavate tootmisharude juhtiv osa säilib, kiireneb veelgi tarbeesemete tootmine. See on vajalik töötajate elatustaseme tõstmiseks kavandatud abinõude ellurakendamiseks. Tarbeesemete tootmise üldmaht kasvab viisaastakul 48,6 protsenti, tootmisvahendite tootmine aga 46,3 protsenti. Niisiis võimaldasid nõukogude rahva kangelaslikud jõupingutused rasketööstuse võimsa baasi loomisel praegu märksa kiirendada rahvatarbekaupade tootmist.

I ja II alajaotuse teatud vahekorra tagamise kõrval on laiendatud taastootmisprotsessi seisukohalt vaja tagada ka terve rida teisi olulisi rahvamajanduslikke proportsioone: tööstuse ja põllumajanduse vahel, hankiva ja töötleva tööstuse vahel, looma- ja taimekasvatuse arengu vahel, akumulatsiooni- ja tarbimisfondi vahel.

Ühiskondliku produkti realiseerimine sotsialismi tingimustes

Et endale selgemini ette kujutada, kuidas sotsialistlikus ühiskonnas luuakse tootmise uuendamiseks ja laiendamiseks vajalikud tingimused, tuleb analüüsida ühiskondliku koguprodukti realiseerimise printsipiaalset skeemi. Oletame, et antud aastal toodetud koguprodukti struktuur on järgmine (väärtuselistes tingühikutes):

$$3000TV + 1000P + 1000LP = 5000 \text{ ühikut I alajaotus}$$
$$1000TV + 1000P + 1000LP = 3000 \text{ ühikut II alajaotus}$$

TV on kulutatud tootmisvahendite väärtus, *P* — palgakulu ja *LP* — lisaprodukti väärtus. Loodud tootmisvahendite hulgast, mis moodustab 5000 ühikut, realiseeritakse 3000 ühikut I alajaotuses — vahetatakse tema tootmisharude vahel — ja kasutatakse kulutatud tootmisvahendite uuendamiseks. Oletame edasi, et I alajaotuse 1000 ühiku suurusest lisaproduktist jääb 800 ühikut sellessesamasse alajaotusse tootmisvahendite hulga suurendamiseks. Vahetuseks II alajaotusega jääb seega järele 1200 ühikut tootmisvahendeid.

3000 ühikust, mis natuuras kujutab endast tarbeesemeid, läheb 1000 ühikut II alajaotuse töötajate palga katteks. Oletame, et mittemateriaalse sfääri töötajate isiklikuks tarbimiseks ja ühiskondlike tarbimisfondide moodustamiseks kasutatakse 700 ühikut, kuna veel 100 ühikut jääb II alajaotusse täiendavate töötajate jaoks.

Järelikult jääb järele 1200 ühikut tarbeesemeid, mida saab vahe-

tada I alajaotuse toodangu vastu. Lõpptulemusena näevad ühiskondliku koguprodukti alajaotused välja järgmiselt:

5000 ühikut tootmisvahendeid	3800 ühikut I alajaotuses 1200 ühikut II alajaotuses
3000 ühikut tarbeesemeid	1100 ühikut II alajaotuses 700 ühikut mittemateriaalse sfääri ja ühiskondlike tarbimisfondide jaoks 1200 ühikut I alajaotuses

Niisuguse jaotamise ja vahetuse tulemusel saavad I alajaotuse tootmisharud II alajaotuselt 1200 ühikut tarbeesemeid. Sellega katavad nad oma töötajate palga (1000 ühikut *P*), peale selle jääb neil veel järele 200 ühikut täiendavate töötajate jaoks. II alajaotuse ettevõtted omakorda taastavad I alajaotuselt saadud tootmisvahendite 1200 ühiku arvel oma kulutatud tootmisvahendid (1000 ühikut *TV*) ja suurendavad nende hulka 200 ühiku võrra. Sellepärast leiab uues tootmistsüklis aset laiendatud taastootmisprotsess ja teise aasta ühiskondlik produkt on järgmine:

$$\text{I } 3800TV + 1200P + 1200LP = 6200 \text{ ühikut}$$
$$\text{II } 1200TV + 1100P + 1100LP = 3400 \text{ ühikut}$$

Toodud skeem on mõistagi tinglik, sest praktiliselt vahetavad I ja II alajaotus omavahel toodangut arvukate ostu- ja müügiaktide kaudu. Kuid see skeem näitab ühiskondliku tootmise kahe alajaotuse vastastikust sõltuvust ja nende niisugust proportsiooni, mis on vajalik laiendatud taastootmisprotsessi häireteta kulgemiseks.

2. RAHVATULU

Sotsialistliku ühiskonna rahvatulu

Nagu eelöeldust selgus, peab ühiskond ühiskondliku koguprodukti arvel kõigepealt uuendama kulutatud tootmisvahendeid. Ühiskondliku koguprodukti osa, mida selleks otstarbeks kasutatakse, moodustab asendamisfondi. Ülejäänud osa moodustab rahvatulu. Oma naturaalvormis koosneb rahvatulu tarbeesemetest ja sellest tootmisvahendite osast, mis pärast asendamisfondi mahaarvamist järele jääb. Väärtuse järgi kujutab rahvatulu endast aasta jooksul loodud uut väärtust, mis sisaldab vajaliku töö ja lisatöö tulemusi.

Kõik ühiskondlikud vajadused (välja arvatud kulutatud tootmisvahendite asendamine) kaetakse rahvatulust. Rahvatulu arvel tasutakse kõigi ühiskonnaliikmete töö eest, kujundatakse ühiskondlikud tarbimisfondid, laiendatakse tootmist, arendatakse mittemateriaalset sfääri jne.

Seepärast etendab rahvatulu taastootmisprotsessis väga tähtsat osa, loodav rahvatulu (nii tervikuna kui ka iga elaniku kohta) on majandusliku arenemistaseme ülitähtis näitaja.

Sotsialistlik ühiskond on eluliselt huvitatud rahvatulu järjekindlast ja kiirest kasvust, sest see võimaldab pidevalt tõsta töötajate elatustaset ja edukalt lahendada muid kommunistliku ülesehitustöö ülesandeid. Sotsialistlikul korral on rahvatulu kiire kasvutempo tagamisel vaieldamatuid eeliseid. Peamine neist seisab selles, et rahvatulu sotsialismi tingimustes kujutab endast rahva tõelist ühisvara, seda kasutatakse täielikult töötajate huvides. Sellepärast on iga ühiskonnaliige isiklikult huvitatud rahvatulu suurendamisest ja aitab sellele aktiivselt kaasa. Peale selle tagavad sotsialistliku majanduse plaanipärane arenemine, anarhia, konkurentsi, kriiside ja muude kapitalistliku korra pahede likvideerimine tootmise kiire arengutempo ja järelikult kapitalismist kiirema rahvatulu kasvu. 1970. aastal suurenes meie maa rahvatulu 1913. aastaga võrreldes 46-kordseks. Möödunud viisaastakul kasvas NSV Liidu rahvatulu 41 protsenti, s. o. rohkem kui 8 protsenti aastas. Üheksandas viie aasta plaanis on ette nähtud suurendada rahvatulu 38,6 protsenti, mis kujuneb rahva materiaalse ja kultuuritaseme järjekindla tõstmise ning sotsialistliku tootmise kiire kasvutempo aluseks.

Rahvatulu kasvu tegurid

Missugustest teguritest sõltub rahvatulu kasv?

Et rahvatulu on uus väärtus, mis luuakse tööga materiaalse tootmise harudes, siis oleneb rahvatulu kasv selle sfääri töötajate arvust. Sotsialismi eelis seisab selles, et siin puuduvad parasiitlikud klassid, kes ei võta osa ühiskondlikust tootmisest ja elavad võõra töö ekspluateerimise arvel, et koos tööpuuduse likvideerimisega on kaotatud ka teatud osa inimeste sunnitud jõudeolek. Sellepärast võib sotsialistlik ühiskond kapitalismiga võrreldes ratsionaalsemalt kasutada inimesi rahvatulu suurendamiseks.

Kuid töötajate arvu suurendamine on tootmise arendamise ekstensiivne tee nii üksikus ettevõttes kui ka kogu rahvamajanduses. Seda ei või pidada rahvatulu kasvu ainsaks ega isegi põhiliseks allikaks.

Rahvatulu kasvu peamiseks teguriks on ühiskondliku tootmise efektiivsuse tõstmine, ühiskondliku töö viljakuse suurendamine järjekindla teaduse ja tehnika progressi ning tööliste, kolhoosnikute, insener-tehniliste töötajate ja teenistujate kvalifikatsiooni tõusu, tootmisfondide ratsionaalsema kasutamise ning töö ja tootmise teadusliku organiseerimise alusel. NLKP XXIV kongressi direktiivides uue viie aasta plaani kohta rõhutatakse, et 80—85 protsenti rahvatulu juurdekasvust tuleb saada tööviljakuse tõstmise teel.

Rahvatulu kiirest kasvutempost rääkides tuleb silmas pidada, et juurdekasvu iga protsent aastast aastasse absoluutselt suureneb. Nii moodustas ajavahemikul 1966—1970 rahvatulu absoluutne juurdekasv keskmiselt üle 18 miljardi rubla, ajavahemikul 1961—1965 aga keskmiselt 9 miljardit rubla aastas.

Uues viie aasta plaanis ettenähtud rahvatulu kasvu ülesannete täitmiseks on tarvis veelgi tõsta ühiskondliku tootmise efektiivsust, kasutada täielikult meie rahvamajanduse tohutuid reserve. Selle ülesande lahendamise tähtsaks vahendiks on majandusreform, mis, nagu näitavad kogemused, tõstab märgatavalt majandamistaset ettevõtetes ja koondistes, tagab tootmisfondide parema kasutamise, stimuleerib ettevõtteid ja koondisi võitlema tööviljakuse järjekindla tõstmise eest.

Rahvatulu jaotamine sotsialismi tingimustes

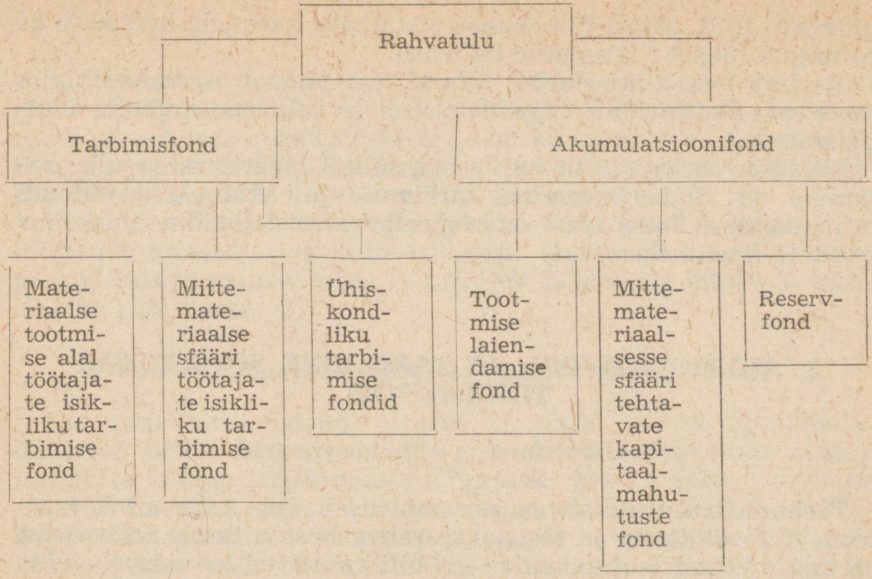
Kogu rahvatulu on sotsialismi tingimustes töörahva hulkade ühisvara ja see jaotatakse täielikult töötajate huvides, kogu ühiskonna huvides.

Nagu teisedki majanduslikud protsessid, nii toimub ka rahvatulu jaotamine sotsialismi tingimustes plaanipäraselt, see peab üha täielikumalt rahuldama kõigi ühiskonnaliikmete isiklikud vajadused ning tagama ühiskondliku tootmise edasise kasvu. Rahvatulu luuakse materiaalse tootmise harudes. Esmasel jaotamisel jääb osa rahvatulust materiaalse sfääri ettevõtetesse, moodustades palgafondi, samuti kasumi arvel kujundatavad ettevõttefondid. Rahvatulu teine osa läheb kasumi arvel õiendatavate maksete ja käibemaksu näol riigi käsutusse. Rahvatulu selle osa arvel tagab sotsialistlik riik mittemateriaalse sfääri ülalpidamise ja arendamise, eraldab vajalikud vahendid riigikaitse tugevdamiseks ja suunab tsentraliseeritud kapitaalmahutusi materiaalse tootmise sfääri.

Rahvatulu lõplikku jaotamist võib kujutada skeemi abil, mis on esitatud lk. 269.

Nagu skeemist nähtub, jaguneb rahvatulu jaotamise ja ümberjaotamise tulemusena kaheks suureks fondiks — tarbimisfondiks ja akumulatsioonifondiks. Tarbimisfondi arvel rahuldatakse materiaalse tootmise ja mittemateriaalse sfääri töötajate isiklikud vajadused. Akumulatsioonifondi arvel aga laiendatakse tootmist, ehitatakse elumaju, koole, haiglaid, kinosid jne., samuti luuakse riiklikud reservid.

Nõukogude rahvas on oma rahvatulu täieõiguslik peremees. Sotsialistlikus ühiskonnas ei ole kapitalistlikule korrale omast antagonismi akumulatsiooni ja tarbimise vahel: neid mõlemaid kasutatakse sotsialismi tingimustes täielikult kogu rahva huvides.

Riigieelarve osa rahvatulu jaotamisel ja ümberjaotamisel

Rahvatulu plaanipärases jaotamises mitmesuguste ühiskondlike fondide vahel etendab juhtivat osa riigieelarve. Riigieelarve kujutab endast rahaliste vahendite tsentraliseeritud fondi, mida moodustab ja kasutab sotsialistlik riik. Sotsialistlik riik on meie maa tootmisvahendite suurema osa omanik, talle kuuluvad peaaegu kõik tööstusettevõtted, transport, kommunaalettevõtted, sovhoosid jne. Suur osa riiklikes ettevõtetes loodavast puhastulust laekub riigieelarvesse käibemaksu, fondimaksu, kasumieraldiste ja sotsiaalkindlustussummade näol. Teatava osa oma puhastulust (käibemaksu näol) kannavad riigieelarvesse kolhoosid ja teised kooperatiivsed ettevõtted. Üldse moodustavad sotsialistlike ettevõtete maksed üle 90 protsendi kogu riigieelarve tuludeosast ja ainult tühine osa riigieelarve tuludest saadakse elanikkonnalt laekuvate maksude ja muude maksete näol.

Meie riigieelarve kulusid kasutatakse põhiliselt rahvamajanduse ning sotsiaalsete ja kultuuriliste ürituste finantseerimiseks. Riigieelarve vahendite arvel ehitatakse uusi tehaseid, vabrikuid, transpordimagistraale, elektrijaamu, tehakse maaparandustöid, rekonstrueeritakse tegutsevaid ettevõtteid tehniliselt jne. Riigieelarve vahendeid kasutatakse tervishoiu, hariduse, teaduse ja kultuuri arendamiseks, samuti pensionide, abirahade ja stipendiumide väljamaksmiseks. Riigieelarve kulud, mis on seotud rahvamajanduse arendamisega ja töötajate elatustaseme tõstmisega, suurenevad

pidevalt. 1972. aastal tuli selleks otstarbeks kasutada ligikaudu 84 protsenti kõigist riigieelarve kuludest.

Teatava osa riigieelarve vahenditest suunab sotsialistlik riik meie maa kaitsevõime tugevdamiseks ja valitsemisorganite ülalpidamiseks.

Riigieelarve kaudu toimub seega suurel määral rahvatulu jaotamine ja ümberjaotamine, tarbimis- ja akumulatsioonifondi kujundamine. Sellepärast on riigieelarve sotsialistliku ühiskonna põhiline finantsplaan.

3. AKUMULATSIOON JA TARBIMINE SOTSIALISMI TINGIMUSTES

Tarbimisfond ja selle koostisosad

Tarbimisfond kujutab endast rahvatulu osa, mille arvel taastoodetakse tööjõudu ja tõstetakse rahva heaolu taset. Sellepärast on tarbimisfondi kujundamine (rööbiti kulutatud tootmisvahendite asendamise fondiga) taastootmisprotsessi esmajärguline ülesanne. Tarbimisfondile langeb põhiline osa — umbes kolm neljandikku — meie maa rahvatulust.

Üks osa tarbimisfondist jaotatakse individuaalselt — tööliste, kolhoosnikute, insener-tehniliste töötajate ja teiste ühiskonnaliikmete töö tasustamiseks vastavalt nende töö hulgale ja kvaliteedile.

Tarbimisfondi teisest osast moodustatakse ühise, ühiskondliku tarbimise fondid nii üksikutes ettevõtetes (näiteks sotsiaal-kultuuriliste ürituste ja elamuehituse fond) kui ka tsentraliseeritud, üldriiklikus ulatuses riigieelarve vahendite arvel.

Rahva tarbimise kasv

Sotsialistliku tootmise eesmärgiks on kõigi ühiskonnaliikmete järjest kasvavate materiaalsete ja kultuuriliste vajaduste üha täielikum rahuldamine. Töötajate tarbimise tase tõuseb järjekindlalt koos sotsialistliku tootmise ja rahvatulu kasvuga. Nii näiteks kasvas möödunud aastatel (1965—1970) tarbimisfondi absoluutne maht 140,3 miljardilt rublalt 197,2 miljardile rublale. Tarbimisfondi kasv ennetab tunduvalt elanikkonna juurdekasvu, mis loob aluse kõigi ühiskonnaliikmete elatustaseme pidevaks tõusuks. Viimane väljendub nii individuaalpalga kasvus kui ka ühiskondlike tarbimisfondide suurenemises. Kaheksandal viisaastakul kasvas tööliste ja teenistujate keskmine kuupalk 96,5 rublalt 122 rublale, väljamaksed ja soodustused ühiskondlikest tarbimisfondidest aga suurenesid rohkem kui 1,5-kordseks ja moodustasid 1970. aastal 262 rubla iga elaniku kohta.

Suured rahva tarbimise kasvu ülesanded on seatud viie aasta (1971—1975) plaanis. NLKP XXIV kongressi direktiivide kohaselt tuleb suurendada reaaltulusid iga elaniku kohta ligi 30 protsenti. See saavutatakse eeskätt töötajate palga tõusu, samuti ühiskondlike tarbimisfondide 40-protsendilise kasvu teel.

Uuel viisaastakul pööratakse erilist tähelepanu kolhoosnikute töötasu tõstmisele ning kultuurilise ja elukondliku teenindamise parandamisele maakohtades, et oluliselt lähendada linna- ja maaelanike elatustaset.

Sotsialistliku akumulatsiooni iseloomulikud jooned

Kui suur tarbimisfondi tähtsus ka oleks, ei saa sotsialistlik ühiskond selleks otstarbeks kogu oma rahvatulu kasutada. Rahva tarbimise taseme järjekindlaks tõstmiseks peab ühiskond tootmist pidevalt laiendama, järelikult peab ta akumuleerima. Teiste sõnadega, ühiskond ei saa elada ainult tänaste huvidega, hoolitsemata homse päeva eest. Akumulatsioon tähendab rahvatulu teatud osa (lisaprodukti) kasutamist tootmise laiendamiseks, s. o. uute ettevõtete ehitamiseks, tegutsevate ettevõtete rekonstrueerimiseks ja laiendamiseks, masinate ja seadmete moderniseerimiseks jne.

Akumulatsioon on tootmise laiendamise põhiallikas ükskõik missuguses ühiskonnas, kuid selle iseloom ja sotsiaal-majanduslikud tagajärjed on sotsialismi tingimustes printsipiaalselt teistsugused kui kapitalismi ajal. Kapitalistlik akumulatsioon tähendab rikkuse kuhjumist käputäie ekspluateerijate kätte ja sellega kaasneb töötajate ekspluateerimise suurenemine, tööpuuduse kasv jne.

Vastupidiselt sellele toimub sotsialistlik akumulatsioon kõigi töötajate huvides. Sotsialistlik akumulatsioon aitab suurendada riikliku ja kooperatiiv-kolhoosliku omanduse objekte ja tõsta rahva heaolu. Sotsialistliku akumulatsiooni tulemusena laiendatakse tootmist kiiresti ja plaanipäraselt, mis tagab kõigile töövõimelistele ühiskonnaliikmetele täieliku tööhõive ning rahva materiaalse ja kultuurilise elutaseme järjekindla tõusu. Sellepärast ei ole sotsialismi tingimustes antagonistlikku vastuolu akumulatsiooni ja tarbimise vahel. Sotsialistliku akumulatsiooni protsessis arendatakse ja täiustatakse nii tootlikke jõude kui ka tootmissuhteid.

Erinevalt kapitalistlikust ühiskonnast, kus akumulatsioon läheb paljude eraisikute kätte, kus sellel on stiihiline iseloom ja see toimub ägedas konkurentsivõitluses, reguleeritakse sotsialistlikku akumulatsiooni ühtse rahvamajandusplaani alusel. See võimaldab sotsialistliku akumulatsiooni fondi kõige efektiivsemalt ja sihipärasemalt kasutada. Nende eeliste tulemusena on akumulatsioonitempo sotsialismimaades märksa kiirem kui kapitalismi tingimustes, mis kajastub ühiskondliku tootmise kiiremas kasvutempos.

Kapitaalmahutuste efektiivsuse tõstmise teed

Sotsialismile on iseloomulik nii akumulatsiooni kiire tempo kui ka akumulatsioonifondi, eeskätt aga selle põhiosa — rahvamajandusse paigutatavate kapitaalmahutuste pidev absoluutne kasv. Sellest annavad tunnistust järgmised andmed: kõigil sõjaeelsetel viisaastakutel kokku moodustasid kapitaalmahutused üle 49,3 miljardi rubla. 1961.—1965. aastal 247,6 miljardit rubla. Kaheksandal viisaastakul moodustasid tegelikud kapitaalmahutused 354 miljardit rubla. Uues viie aasta plaanis on majanduse arendamise ja rahva elatustaseme tõstmise ülesannete täitmiseks ette nähtud 501 miljardit rubla kapitaalmahutusi.

Kapitaalmahutuste kiire kasv tõstab vastutust rahva vahendite ökonoomse ja ratsionaalse kasutamise eest. Partei XXIV kongressil märgiti, et mitte alati ei kasutata kapitaalmahutusi efektiivselt. See tuleb sellest, et vahendeid killustatakse paljude objektide vahel, venitatakse projekteerimisega, ei peeta kinni ehitusobjektide ja uute ettevõtete käikulaskmise tähtaegadest jne. Sellepärast rõhutatakse direktiivides uue viie aasta plaani kohta, et kapitaalmahutuste efektiivsuse tõstmine on üks tähtsamaid rahvamajanduslikke ülesandeid. Selleks on kavandatud mitmed abinõud: tegutsevate ettevõtete võimsuse suurendamine nende rekonstrueerimise teel, mis võimaldab suurendada toodangut väiksema kuluga ja lühema ajaga; kapitaalmahutuste kontsentreerimine üheaegselt ehitatavate ettevõtete hulga vähendamise teel, et lühendada uute objektide ehitamise ja käikulaskmise tähtaegu; ehitusorganisatsioonide võimsuse suurendamine ja ehitustegevuse kiirem industrialiseerimine; projekteerimisorganisatsioonide, ministeeriumide ja keskasutuste vastutuse tõstmine projektide kvaliteedi ja ehitustööde eelarvelise maksumuse õige kindlaksmääramise eest jne. Eriti oluline on tõsta ehitustegevuses tööviljakust, mis peab viisaastakul kasvama 37 protsenti.

Ehitada ja rekonstrueerida tootmis- ja muid objekte kiiremini, odavamalt ning kvaliteetsemalt — seda nõuab partei XXIV kongress kõigilt neilt, kellele on usaldatud rahva vara tähtsa osa — kapitaalmahutuste vahendite kasutamine.

KÜSIMUSI VESTLUSEKS

1. Milles on sotsialistliku taastootmise eelised?
2. Milliste tegurite arvel suureneb rahvatulu ja missugusteks fondideks ta jaguneb?
3. Millest koosnevad töötajate reaaltulud ja kuidas need kasvavad uuel viisaastakul?
4. Milliseid eesmärke teenib akumulatsioon sotsialistlikus ühiskonnas?

XVI PEATÜKK

SOTSIALISTLIK MAAILMAMAJANDUSE SÜSTEEM

Seni käsitlesime sotsialistlikke tootmissuhteid ja sotsialismi majandusseaduste toimet peamiselt rahvuslike majanduste ulatuses. Ent sotsialism on juba ammu väljunud üksikute maade piiridest ja muutunud maailmamajanduse süsteemiks. Sotsialistlike riikide majandussuhetel, majandusseaduste toime ja kasutamise mehhanismil on sotsialistlikus maailmamajanduses oma spetsiifilised jooned.

1. SOTSIALISTLIKU MAAILMASÜSTEEMI KUJUNEMINE JA PÕHIJOONED

Sotsialismi muutumine maailmamajanduse süsteemiks

Sotsialism saavutas esialgu võidu ühel maal — Nõukogude Liidus. Maakera ühel kuuendikul kindlustus uus poliitiliste, majanduslike ja sotsiaalsete suhete kord, näidates kogu inimkonnale, milliseks kujuneb tema lähem tulevik.

Ent sotsialism ei muutunud otsekohe maailmamajanduse süsteemiks. Pikka aega sammusid sotsialismi teed ainult Nõukogude Liit ja Mongoolia Rahvavabariik, keda ümbritsesid kapitalistlikud riigid. Alles pärast Teist maailmasõda, kui mitmel Euroopa ja Aasia maal saavutas võidu sotsialistlik revolutsioon ning sotsialismi teele asunud riikide vahel arenes ja tugevnes igakülgne koostöö, tekkis sotsialismi maailmasüsteem.

Sotsialistliku revolutsiooni võit mitmetes maades ja sotsialistliku maailmasüsteemi tekkimine ei olnud juhuslik ega ole seotud «revolutsiooni ekspordiga» NSV Liidust, nagu väidavad kodanlikud ideoloogid. Üleminek uuele ühiskonnakorrale tulenes majandusliku arenemise objektiivsetest seadustest, nende maade töötajate sotsiaalsest ja poliitilisest võitlusest ekspluateerijate vastu, imperialismi ja reaktsiooni vastu. Selles võitluses andis vennalikku abi maailma esimene sotsialismimaa — NSV Liit — ja maailma kommunistlik liikumine.

Sotsialismi kindlustumine mitmetes maades ja nende majandussidemete tugevnemine põhjustas paratamatult sotsialistliku maailmamajanduse süsteemi tekkimise.

Sotsialistliku maailmamajanduse süsteemi tekkimise materiaalseks aluseks on tootlike jõudude internatsionaliseerimine; tootlikud jõud on oma arengus väljunud üksikute rahvuslike majanduste piiridest ja võivad edukalt areneda üksnes rahvusvahelise tööjaotuse eeliste kasutamise korral. Nagu nägi ette V. I. Lenin, avaldub selles tendents «luua ühtne, terviklik maailmamajandus, mida üldise plaani kohaselt reguleerib kõigi rahvaste proletariaat; seda tendentsi võis täiesti selgesti näha juba kapitalismi tingimustes ja seda tuleb tingimata edasi arendada ning täielikult lõpule viia sotsialismi tingimustes».[1]

Maailma sotsialistliku sõprusühenduse kindlaks aluseks on sotsialistlikku ja kommunistlikku ühiskonda ehitavate vabade ja võrdõiguslike maade majandusliku ja sotsiaal-poliitilise korra ühtsus.

«See ühtsus tagab raskustest jagusaamise ning sotsialismi süsteemi ühtsuse edasise tugevnemise marksismi-leninismi ja proletaarse internatsionalismi printsiipide alusel,» öeldakse 1969. aasta juunis Moskvas toimunud kommunistlike ja töölisparteide rahvusvahelise nõupidamise põhidokumendis. Igal sotsialismimaal on põhilised tootmisvahendid ühiskondlikuks omandiks, on kaotatud inimese ekspluateerimine, kindlustunud sotsialistlikud tootmissuhted, toimivad ühed ja samad majandusseadused. Sotsialismimaades on võimul töölisklass liidus kõigi teiste töörahva hulkadega. Valitsevaks ideoloogiaks on siin marksism-leninism.

Sotsialismimaade ühtsesse sõprusühendusse koondumise vajalikkus tuleb ka imperialistliku agressiooni ohust. Üksikult, ilma üksteise vennaliku abistamiseta ja igakülgse toetuseta on neil maadel raskem võidelda majandusliku blokaadi vastu või imperialismi katsete vastu sotsialismi sõjalisel teel lämmatada. Seepärast on tarvis pidevalt tugevdada sotsialistlikku maailmasüsteemi kuuluvate maade ühtsust ja monoliitsust, suurendada nende majanduslikku ja sõjalist võimsust sotsialismi saavutuste kaitsmiseks. Sotsialistlike riikide ühendatud jõud kaitsevad kindlalt iga sotsialismimaad rahvusvahelise imperialismi kallalekippumiste eest.

Niisiis on sotsialistliku maailmasüsteemi tekkimine ajalooprotsessi paratamatu tulemus. Selle on tinginud tootlike jõudude internatsionaliseerimine, sotsialismimaade sotsiaal-majandusliku ja poliitilise korra ühtsus, vajadus kaitsta end ühiselt imperialismi eest.

Oma arengus on sotsialismi maailmasüsteem läbi teinud mitu etappi. Umbes 50-ndate aastate lõpuni toimus sotsialistliku maa-

[1] V. I. Lenin. Teosed, 31. kd., lk. 123.

ilmamajanduse süsteemi kujunemine, loodi majandussidemed sotsialismimaade vahel, töötati välja kõige efektiivsemad majandusliku, poliitilise, kultuurilise ja sõjalise koostöö vormid.

Sotsialistliku sõprusühenduse uus arenguetapp algas 50-ndate aastate lõpust. Sotsialistlik revolutsioon saavutas võidu ühel läänepoolkera maal — Kuubas. Tootmise kiire kasv sotsialismimaades ning nende majandusliku ja sõjalise võimsuse tugevnemine tähendasid, et sotsialism muutub kaasaja otsustavaks jõuks, inimkonna progressi tähtsaks teguriks.

Rahvusvaheliste majandussuhete uus tüüp

Mille poolest erineb sotsialistlik maailmamajanduse süsteem kapitalistlikust maailmamajanduse süsteemist? Kapitalistlikku maailmamajandusse kuuluvate maade suhted rajanevad ägedal konkurentsivõitlusel, sellel, et tugevad maad nõrku maid rõhuvad ja ekspluateerivad.

Printsipiaalselt teistsugustele põhimõtetele on rajatud sotsialismi maailmasüsteem. NLKP programmis on öeldud, et sotsialismi maailmasüsteem on «sotsiaalne, majanduslik ja poliitiline sõprusliit, kuhu kuuluvad vabad ja suveräänsed rahvad, kes sammuvad sotsialismi ja kommunismi teed, keda ühendavad huvide ja eesmärkide ühtsus, rahvusvahelise sotsialistliku solidaarsuse tihedad sidemed».

Riikide suhetele sotsialismi maailmasüsteemis on omased needsamad jooned, mis üldse iseloomustavad sotsialistlikke ühiskondlikke suhteid: monoliitsus võitluses ühiste eesmärkide eest, täielik võrdõiguslikkus, suveräänsuse ja rahvuslike huvide vastastikune austamine, seltsimehelik koostöö ja vennalik vastastikune abistamine. V. I. Lenin kirjutas, et «töölised seavad vanale maailmale, rahvusliku rõhumise, rahvusliku purelemise või rahvusliku eraldumise maailmale vastu uue, kõigist rahvustest töötajate ühtsuse maailma, kus ei ole kohta ainsalegi eesõigusele ega vähimalegi inimese rõhumisele inimese poolt».[1]

Sotsialistlikus maailmasüsteemis toimivad uued arenemise seaduspärasused, mida kapitalistlikus maailmamajanduses ei ole ega saagi olla.

Kapitalistlikus maailmasüsteemis toimivad majandusseadused, eeskätt aga majandusliku ja poliitilise arenemise ebaühtluse seadus, süvendavad käputäie arenenud kapitalistlike riikide ja enamiku mahajäänud rahvaste vahelist kuristikku. Imperialistlikud riigid püüavad pidurdada majanduslikult mahajäänud maade ja rahvaste progressi, et neid saaks hõlpsamini ekspluateerida.

Sotsialistlikus rahvaste sõprusühenduses abistavad arenenumad maad vähem arenenud maid, et kiirendada nende edasiliikumist.

---

[1] V. I. Lenin. Teosed, 19. kd., lk. 72.

Selle kujukaks näiteks on kõige võimsama sotsialismimaa — Nõukogude Liidu vennalik abi teiste sotsialismi ehitavate maade rahvastele.

Sotsialistliku maailmamajanduse arenemise seaduspärasuseks on sotsialismimaade majandusliku arengutaseme ühtlustamine. Varem mahajäänud rahvuslikud majandused arenevad kiiremas tempos. Näiteks 1969. aastal kasvas tööstustoodang sõjaeelse perioodiga võrreldes Bulgaarias 33-kordseks, Poolas 16-kordseks, Rumeenias ja Mongoolias 15-kordseks, kuna Saksa Demokraatlikus Vabariigis, Tšehhoslovakkias ja Ungaris suurenes see 5,5—7,6-kordseks. Eri maades väheneb tööstustoodangu hulga vahe (iga elaniku kohta). Ühtlustub sotsialismimaade rahvaste elatustase.

Muidugi ei saa sajandite vältel kujunenud majandusliku arengutaseme erinevusi likvideerida lühikese ajaga. Kuid sotsialistliku korra eeliste ning tiheda majandusliku koostöö ja vennaliku vastastikuse abistamise tõttu jõuavad oma majanduslikus arengus mahajäänud maad edasijõudnud maadele kiiresti järele.

Uut tüüpi rahvusvaheliste suhete, sealhulgas ka majandussuhete loomise kindlaks tingimuseks, öeldakse NLKP Keskkomitee teesides V. I. Lenini 100. sünniaastapäevaks, on kommunistlike ja töölisparteide õige poliitika, uue ühiskonna ülesehitamise leninliku õpetuse kõrvalekaldumatu ellurakendamine, sotsialistliku internatsionalismi põhimõtetest kinnipidamine.

Uut moodi kujunevad ka sotsialismimaade ja koloniaalikkest vabanenud noorte sõltumatute riikide majandussuhted. Nõukogude Liit ja teised sotsialistlikud riigid aitavad arengumaade rahvail vabaneda rängast koloniaalpärandist, ajaloo seisukohalt lühikese ajaga jagu saada majanduslikust mahajäämusest ja kasutada rahvuslikke ressursse oma huvides. Sotsialismi maailmasüsteem on arengumaade rahvaste iseseisva poliitilise arenemise ning kiire majandusliku ja sotsiaalse progressi kindel tugi.

Sotsialismi majandusseadused väljuvad rahvuslikest piiridest

Sotsialistlikus maailmasüsteemis reguleerib rahvuslike majanduste suhteid sotsialismile omaste majandusseaduste süsteem. Mõistagi, et maailma sotsialistlikus sõprusühenduses toimivad majandusseadused mõnevõrra teisiti kui iga rahvusliku majanduse piires. Iseseisvate, täiesti võrdõiguslike riikide majandussuhete aluseks ei saa olla mingi riigist kõrgemal seisva organi juhendid, mis on kõigile maadele kohustuslikud. Iga maa otsustab ise, millised majandussidemed on talle kasulikud ja efektiivsed. Kuid majanduse arenemise põhilised seaduspärasused on üldised nii kõigile maadele kui ka kogu sotsialistliku maailmamajanduse süsteemile.

Siin toimib s o t s i a l i s m i p õ h i l i n e m a j a n d u s s e a d u s. Sotsialistliku tootmise eesmärk — rahva vajaduste üha täielikum

rahuldamine — on ühesugune nii igale sotsialismimaale kui ka kogu sõprusühendusele. Praegu erineb sotsialismimaade rahvaste elatustase oluliselt. Selle ajalooliselt kujunenud erinevuse kaotamisele ning töötajate materiaalse ja kultuurilise heaolu kiirele tõusule aitab kaasa sotsialismimaade vastastikune abistamine ja koostöö süvenemine.

Majanduse plaanipärane arendamine ja tootmise põhiproportsioonide teadlik reguleerimine on objektiivselt vajalikud mitte ainult iga sotsialismimaa piires, vaid ka sotsialistlikus maailmamajanduses. Iga aastaga veetakse üha rohkem toodangut välismaale või sealt sisse. On raske koostada antud maa rahvamajanduse arendamise perspektiivplaani, kui ei teata ette, kui palju toodangut ja missuguse hinnaga hakatakse välja ja sisse vedama. Rajades uut maagi- või söekaevandust, mille toodang läheb välismaale, arendades spetsialiseeritud tootmist ulatuseni, mis rahuldab mitme maa vajadusi, peab olema veendunud, et toodang realiseeritakse, ja tundma selle realiseerimise tingimusi.

Kuid erinevalt rahvuslikest majandustest, kus proportsioonid kehtestatakse tsentraliseeritult antud maa plaaniorganite otsusega, kooskõlastavad ja koordineerivad sotsialistlikus maailmamajanduse süsteemis vastavaid proportsioone asjasthuvitatud maad vabatahtlikult ja kõigile osalistele kasulikel alustel.

Sotsialistlikus maailmamajanduses toimib ka *ühiskondliku töö viljakuse järjekindla kasvu seadus*. Tööjaotuse süvendamine sotsialismimaade vahel, tootmise spetsialiseerimine ja koopereerimine, samuti teaduslik-tehniline koostöö on tähtsateks teguriteks, mis võimaldavad tõsta tööviljakust kogu sotsialistlikus maailmasüsteemis ja igal maal eraldi.

Maailma majandussüsteemis on avar tegevusväli *väärtusseadusel*. Vahetussfääris — sotsialistlikul maailmaturul — peavad sotsialismimaade suhted rajanema ekvivalentsuse, vastastikuse kasulikkuse põhimõtetel. Iga maa esineb kauba üksikomanikuna — tootjana. Vahetuseks oma toodangu vastu tahab iga maa saada teist kaupa, milles on kehastunud niisama palju ühiskondlikku tööd. Väärtusseaduse õige kasutamine ja teaduslikult põhjendatud hinnakujundamine omavahelises kaubanduses on sotsialismimaade majandusliku koostöö edasiarendamise ning selle efektiivsuse tõstmise vältimatu tingimus.

Võitlus sotsialismimaade sõprusühenduse tugevdamise eest

Kõik uus elus ei teki hõlpsalt. Sotsialistliku maailmasüsteemi tekkimine on keerukas ja mitmetahuline protsess, mis on seotud objektiivset ja subjektiivset laadi raskuste võitmisega. Sotsialistliku maailmamajanduse süsteemi, riikide vahel uut tüüpi suhete kujunemine ja arenemine ei saa toimuda ilma raskuste ja vastuolude ületamiseta.

Ühed vastuolud on tingitud sellest, et sotsialismimaade majanduslik, sotsiaalne ja kultuuriline arenemistase on erinev. See kutsub esile teatud erinevusi rahvuslikes huvides, lähenemises mõningatele vastastikuse koostöö küsimustele. Selliseid erinevusi on tarvis arvesse võtta, leida kõigile maadele vastuvõetav lahendus.

Kuid esineb ka teist liiki vastuolusid. Need tulenevad sotsialismile võõraste klassijõudude mõjust. Mõnedes maades on väikekodanlikud mõjud ning natsionalismi ja šovinismi jäänused küllaltki tugevad. Kui nende vastu pidevalt ei võidelda, võivad nad omandada ohtliku iseloomu ja viia katseteni vastandada ühed sotsialismimaad teistele, katkestada väljakujunenud majandussidemed, ehitada sotsialismi üksinda, ignoreerides teiste sotsialismimaade kogemusi ja toetust. Säärane seisukoht võib tekitada ainult kahju niihästi selle maa rahvale kui ka kogu sotsialistlikule sõprusühendusele.

Ei tohi alahinnata ka sotsialismimaade ühtsuse õõnestamist taotleva imperialistliku propaganda ja poliitika mõju.

Sotsialistliku maailmasüsteemi eduka arenemise seisukohalt on vajalik sotsialismimaade monoliitsus ja intensiivsem koostöö. Seda ülesannet lahendades võitlevad NLKP ja teiste sotsialismimaade vennasparteid katsete vastu lõhestada sotsialistlikku sõprusühendust, lõhkuda sotsialismimaade majandusliku koostöö mehhanismi, mis võiks pidurdada sotsiaal-majandusliku arenemise tempot, nõrgendada sotsialistliku maailma positsioone olukorras, kus on olemas imperialistliku agressiooni oht.

Ühtlasi astuvad NLKP ja teised vennasparteid välja selle vastu, et ei ignoreeritaks eri sotsialismimaade huvide paratamatuid erinevusi mõningates küsimustes, nende sotsiaal-majandusliku arenemise ja rahvuslike traditsioonide iseärasusi, samuti katsete vastu kehtestada niisugused koostöövormid, milleks pole veel kujunenud objektiivseid tingimusi. Ainult nii suurte kui ka väikeste sotsialistlike rahvuste täieliku võrdõiguslikkuse ning nende vastastikuse abistamise ja kasulikkuse põhimõtetel, proletaarse internatsionalismi alusel võib sotsialistlik maailmamajandus edukalt areneda.

2. SOTSIALISMIMAADE MAJANDUSLIK KOOSTÖÖ JA VASTASTIKUNE ABISTAMINE

Sotsialistlik rahvusvaheline tööjaotus

Sotsialismimaade majandusliku koostöö objektiivseks aluseks on nendevaheline tööjaotus, mis tugineb vabatahtlikkuse, võrdsuse ja vastastikuse kasulikkuse põhimõttele.

Sotsialismimaadel on erineval hulgal looduslikke ressursse. Nii näiteks on Tšehhoslovakkial ja Poolal rikkalikud kivisöevarud, kuid neil pole küllalt rauamaaki. Bulgaarias kaevandatakse vär-

viliste ja mustade metallide maaki, kuid vähe on koksisütt ja naftat. Kõige rohkem on looduslikke ressursse Nõukogude Liidul. Kiiresti areneva tööstuse varustamiseks tooraine ja kütusega peavad sotsialismimaad oma jõupingutusi ühendama.

Niisama tähtis on ka masinaehituse ja keemiatööstuse spetsialiseerimine. Et masinate kvaliteet oleks kõrge ja omahind madal, on tarvis luua spetsialiseeritud suurtootmine. Ainult siis, kui eri maad spetsialiseeruvad ühtede või teiste toodanguliikide väljalaskele, on võimalik organiseerida nende tootmist igal maal kaasaegsel tehnilisel maailmatasemel, suures ulatuses ja minimaalsete kulutustega. Seepärast areneb tootmise spetsialiseerimine ja koopereerimine sotsialismimaade vahel. Riikidevahelise spetsialiseerimise teel toodetakse rohkem kui 4500 masinaehituse toodanguliiki ja ligi 2200 keemiatööstuse toodanguliiki.

Rahvusvaheline tööjaotus on arenenud ka kapitalistlikus maailmamajanduse süsteemis. Kuid seal kujunes see stiihiliselt, konkurentsivõitluse käigus. Kapitalistliku rahvusvahelise tööjaotuse tagajärjeks on mahajäänud maade majanduse ühekülgne, ebardlik arenemine, see, et imperialistlikud riigid suurendavad nende maade ekspluateerimist. Näiteks spetsialiseerub Venetsueela nafta tootmisele, Boliivia — inglistina tootmisele ja Brasiilia — kohvi tootmisele; nende saaduste kokkuostmisel aga dikteerivad Ameerika Ühendriikide monopolid oma tingimusi ja pidurdavad teiste majandusharude arenemist. Tagajärjeks on see, et looduslike ressursside poolest rikaste maade töörahva elatustase on äärmiselt madal.

Teistsugune olukord valitseb sotsialistlikus maailmamajanduses. Siin kujuneb tööjaotus maade vahel plaanipäraselt, vastastikku kasulikel alustel. Rahvusvaheline tootmise spetsialiseerimine on ühendatud rahvusliku majanduse kompleksse arenemisega igal maal leiduvate looduslike, materiaalsete ja tööjõuressursside ratsionaalse kasutamise alusel. Sel baasil saadakse järk-järgult üle ajalooliselt kujunenud erinevustest üksikute maade majanduslikus arenemistasemes, kasutatakse kõige täielikumalt iga maa sisemisi võimalusi ja rahvusvahelise koostöö eeliseid.

Sotsialismimaade majandusliku koostöö organisatsioonid

Sotsialismimaade majandusliku koostöö arenemine tõi kaasa vajaduse luua rahvusvahelisi majandusorganisatsioone. Üheks tähtsamaks organisatsiooniks on Vastastikuse Majandusabi Nõukogu (VMN). See loodi 1949. aastal. VMN on uut tüüpi rahvusvaheline organisatsioon, mille aluseks on kõigi sellesse kuuluvate maade täielik võrdõiguslikkus ja seltsimehelik vastastikune abistamine. Praegu on Vastastikuse Majandusabi Nõukogu liikmeteks Bulgaaria, Kuuba, Mongoolia, Nõukogude Liit, Poola, Rumeenia, Saksa Demokraatlik Vabariik, Tšehho-

slovakkia ja Ungari. Vastastikuse Majandusabi Nõukogu tööst võtab koostöölepingu alusel osa ka Jugoslaavia.

Vastastikuse Majandusabi Nõukogu organid — täitevkomitee, sekretariaat, alalised komisjonid, komiteed, töögrupid jne. — koordineerivad rahvamajandusplaane, annavad soovitusi tootmise spetsialiseerimise ja seadmete standardiseerimise kohta, soodustavad omavahelise kaubanduse ja teaduslik-tehnilise koostöö arendamist.

On olemas ka muid sotsialismimaade majandusliku koostöö organisatsioone. 1964. aastal loodi organisatsioon «Intermetall», mille ülesandeks on arendada koostööd musta metallurgia valdkonnas; sellesse kuuluvad Bulgaaria, NSV Liit, Poola, Saksa Demokraatlik Vabariik, Tšehhoslovakkia ja Ungari. Selle organisatsiooni loomine aitas paremini kasutada mustade metallide, terastorude ja metalltoodete tootmise võimsusi, täielikumalt rahuldada nende maade rahvamajanduse vajadusi mustade metallide järele, suurendada nende toodanguliikide vastastikust vahetust. Analoogiline organisatsioon loodi keemiatööstuse alal — «Interkeemia». Maades, mis võtavad osa laagritööstuses koostöö organiseerimisest, läks korda jagu saada 260 laagriliigi tootmises esinenud parallelismist ja suurendada laagrite vastupidavust 15 protsendi võrra.

Raudteealase koostöö organisatsioon on loonud ühise vagunipargi (üle 100 000 kaubavaguni), mis võimaldas vähendada vagunite seisuaega nii peale- kui ka mahalaadimistöödel, samuti vagunite tühisõitu. Tühisõitude vähendamine ainult 1 protsendi võrra võimaldab aga vabastada ligi 1000 vagunit ja vedada täiendavalt 1 miljon tonni kaupa aastas.

Vastastikuse Majandusabi Nõukogu raames on loodud Rahvusvaheline Majandusliku Koostöö Pank. See hõlbustas ja lihtsustas sotsialismimaade mitmekülgseid arveldusi, avas soodsad võimalused vastastikuse kaubavahetuse edasiarendamiseks ja selle efektiivsuse tõstmiseks. Kapitaalmahutuste poliitika kooskõlastamisele, vastastikku huvi pakkuvate suurte objektide ehitamisele ja ühiste ettevõtete rajamisele aitab kaasa 1970. aastal asutatud Rahvusvaheline Investeerimispank.

Sotsialismimaade majandusliku koostöö vormid

Sotsialismimaade majanduslikus koostöös kuulub tähtis koht rahvamajandusplaanide koordineerimisele. See võimaldab kooskõlastatult kindlaks määrata kõige kasulikumad tootmise ja vastastikuse vahetuse arendamise proportsioonid, spetsialiseerida tootmist eri maades, kasutada efektiivsemalt iga maa looduslikke ja tööjõuressursse ning tõsta tootmise tehnilist taset.

Sotsialismimaade plaanid koordineeritakse vabatahtlikkuse ja

vastastikuse kasulikkuse alusel. Vastastikuse Majandusabi Nõukogu vahendusel kooskõlastati selle organi tööst osavõtvate sotsialismimaade rahvamajanduse arendamise 1956.—1960. aasta, 1961.—1965. aasta, 1966.—1970. aasta ja 1971.—1975. aasta plaanid. See tähendab, et Vastastikuse Majandusabi Nõukogu liikmesriikide rahvamajandus areneb plaanipäraselt ühtse kooskõlastatud programmi alusel; nad valmistavad aga ühe kolmandiku maailma tööstustoodangust. Rahvamajanduse arendamise plaanide koordineerimine on Vastastikuse Majandusabi Nõukogu tegevuse põhisuund.

Sotsialismimaade tootmisalase koostöö edasiarendamine nõudis jõupingutuste ühendamist suurte ettevõtete ja rajatiste ühiseks ehitamiseks. Niisuguse koostöö heaks näiteks on maailma suurima naftajuhtme «Sõprus» ehitamine, mille pikkus (koos harudega) on 5500 kilomeetrit. 1975. aastal transporditakse naftajuhtme kaudu vennasmaadesse ligikaudu 50 miljonit tonni naftat. Naftajuhtme ekspluateerimine annab aastas 200 miljonit rubla kokkuhoidu transpordikulude arvel, mis moodustab umbes poole kogu naftajuhtme maksumusest. NSV Liit saadab Tšehhoslovakkiasse ja Poolasse looduslikku gaasi ühiselt ehitatud gaasijuhtmete kaudu. Edaspidi hakatakse varustama gaasiga Saksa Demokraatlikku Vabariiki, Bulgaariat ja Ungarit.

Ühendatud energiasüsteemide «Rahu» loomine võimaldas liikmesriikidel märgatavalt kokku hoida kütust ja elektrienergiat. 1,2 miljoni kilovati võrra vähenesid vajalikud reservvõimsused. See moodustab peaaegu poole kõigi Ungari elektrijaamade võimsusest. Energiasüsteemide ühendamisest saadav kokkuhoid ületas kahekordselt ühendusliinide rajamise kulud. Vastastikuse Majandusabi Nõukogu liikmesriikide koostöös leiavad realiseerimist V. I. Lenini ideed, kes kirjutas: «... Tänapäeva eesrindlik tehnika nõuab tungivalt kogu maa — ja rea naabermaade — elektrifitseerimist ühe plaani järgi»[1].

Luuakse mitme maa ühiseid ettevõtteid. Näiteks töötab 1959. aastast alates edukalt Ungari—Poola ühine ettevõte «Haldex», mis töötleb Poola kaevanduste söejääke Ungari tehnoloogia järgi. On loodud Ungari—Bulgaaria ettevõte «Intransmaš», mis tegeleb tehasesisese transpordi probleemidega. Rumeenia ja Jugoslaavia rajavad NSV Liidu abiga hüdroenergeetika- ja navigatsioonikompleksi Raudväravate juures Doonaul. Kompleks hakkab igal aastal andma üle 10 miljardi kilovatt-tunni elektrienergiat, s. o. rohkem kui kõik Nõukogude Liidu hüdroelektrijaamad 1948. aastal.

Sotsialismimaade majandusliku koostöö üks tähtsaid vorme on väliskaubandus. Sotsialismi maailmasüsteemi tekkimise ja arenemise algetappidel oli väliskaubandus peamine koostöö vorm. Seejärel hakati ka tootmistegevust otseselt koordineerima. Kuid

---

[1] V. I. Lenin. Teosed, 33. kd., lk. 111.

tootmise spetsialiseerimise kokkulepped ja rahvamajandusplaanide koordineerimine realiseeruvad lõppkokkuvõttes väliskaubanduse kaudu. Sellest, kui kiiresti areneb vastastikune kaubavahetus ja kuivõrd õigesti on sotsialistlikul maailmaturul kehtestatud hinnad, sõltub suurel määral kõigi teiste majandusliku koostöö vormide arenemine ja efektiivsus.

Vastastikuse Majandusabi Nõukogu liikmesriikide väliskaubanduse käive kasvab järjekindlalt. 20 aasta jooksul (ajavahemikul 1950—1970) suurenes see 7-kordseks. Ligi kaks kolmandikku Vastastikuse Majandusabi Nõukogu liikmesriikide kaubakäibest langeb nende omavahelisele kaubandusele. NSV Liidu ja teiste Vastastikuse Majandusabi Nõukogu liikmesriikide vahelise väliskaubanduse käive moodustab 1971.—1975. aastal üle 77 miljardi rubla, s. o. suureneb möödunud viisaastakuga võrreldes 1,5-kordseks. Sealjuures varustavad need maad üksteist masinaehituse toodanguga umbes 80 protsenti rohkem. Üheksandal viisaastakul saadab Nõukogude Liit Vastastikuse Majandusabi Nõukogu liikmesriikidele naftat 243 miljonit tonni 1966.—1970. aasta 138 tonni asemel, looduslikku gaasi 33 miljardit kuupmeetrit 8 miljardi kuupmeetri asemel, elektrienergiat 42 miljardit kilovatt-tundi 14 miljardi kilovatt-tunni asemel. Uuel viisaastakul veame Vastastikuse Majandusabi Nõukogu liikmesriikidest sisse keemiatööstuse seadmeid 1,3 miljardi rubla ulatuses, raudtee- ja veetranspordivahendeid peaaegu 3 miljardi rubla ulatuses, tööstuslikke rahvatarbekaupu rohkem kui 8,5 miljardi rubla ulatuses.

Erilise tähtsusega on sotsialismimaade teaduslik-tehnilise koostöö arendamine. Tänapäeva teaduse- ja tehnikarevolutsiooni tingimustes pole ühelgi maal küllalt võimalusi selleks, et arendada kõiki teaduse ja tehnika progressi suundi kõrgeimal tasemel. Sotsialismimaade jõupingutuste ühendamine ja koordineerimine ning teaduse ja tehnika saavutuste vastastikune kasutuselevõtmine kiirendavad nii iga maa kui ka kogu sotsialistliku sõprusühenduse majanduse kasvutempot.

Sotsialismimaad vahetavad omavahel projekt- ja tehnilist dokumentatsiooni. Eriti suurt teaduslik-tehnilist abi annab teistele sotsialistlikele riikidele Nõukogude Liit. 1965.—1970. aastal ehitati ja rekonstrueeriti NSV Liidu tehnilise abiga üle 300 tööstus- ja põllumajandusobjekti. NSV Liidu rahvamajandus sai omakorda Vastastikuse Majandusabi Nõukogu liikmesriikidelt 54 keemiatehase seadmeid, rohkem kui 38 protsenti sel perioodil meie laevastikku täiendanud merelaevade tonnaažist. Uuel viisaastakul kavatsetakse Vastastikuse Majandusabi Nõukogu liikmesriikides NSV Liidu tehnilise abiga ehitada ligi 400 objekti.

Vastastikuse Majandusabi Nõukogu raames koordineeritakse tähtsamate teaduslike uurimistööde plaane. Mõningatel juhtudel luuakse ühiseid instituute kõige aktuaalsemate ja keerukamate tänapäeva teaduse probleemide uurimiseks. Näiteks on aatomi saladuste avastamisel ja aatomienergia rahuotstarbelisel kasuta-

misel suuri edusamme teinud Tuumauuringute Ühendatud Instituut Dubnas (NSV Liit).

Vastastikuse Majandusabi Nõukogu Standardiseerimise Instituut töötab välja soovitusprojekte standardite unifitseerimise kohta, põhjendab ettepanekuid, mis on seotud Vastastikuse Majandusabi Nõukogu liikmesriikide rahvamajanduses kõige progressiivsemate standardite rakendamisega, määrab kindlaks nende juurutamisest saadava majandusliku efekti. Hiljuti asutatud Rahvusvaheline Sotsialistliku Majandussüsteemi Majandusprobleemide Instituut uurib Vastastikuse Majandusabi Nõukogu liikmesriikide koostöö vormide ja meetodite täiustamise küsimusi.

Sotsialismimaade majandusliku koostöö tugevnemine väljendub ka krediidialaste sidemete laienemises. Mõned suured kombinaadid, tehased ja kaevandused, mille ehitamisest on huvitatud mitmed maad, nõuavad suuri kapitaalmahutusi. Neil juhtudel annab see maa, kes hakkab antud ettevõtte toodangut kasutama, krediiti sellele riigile, kelle territooriumile vastav ettevõte ehitatakse. Kui ehitustööd on lõpule jõudnud, kustutatakse krediit selle tehase toodanguga. Niisugusest koostööst võidavad mõlemad maad. Teistel juhtudel antakse krediiti vennaliku abistamise korras uute tööstusobjektide ehitamiseks, mis on vajalikud antud maa industrialiseerimiseks.

Krediitide üldsumma, mida NSV Liit on viimasel ajal teistele sotsialistlikele riikidele vastastikku kasulikel alustel andnud, moodustab ligi 10 miljardit rubla.

Koostöö arendamises etendab tähtsat osa vastastikune abi kaadri ettevalmistamisel. Mitmel sotsialismimaal pidurdas kvalifitseeritud kaadri nappus industrialiseerimist ja rahvamajanduse tehnilist rekonstrueerimist. Arenenumad maad ja eeskätt Nõukogude Liit osutasid neile vennalikku abi tuhandete inseneride, agronoomide, ökonomistide ja teiste spetsialistide ettevalmistamisel. Sajad noored sotsialismimaade teadlased kaitsesid väitekirju Nõukogude kõrgemates õppeasutustes. Nõukogude Liidu tehastes said vastava ettevalmistuse ja tõstsid oma kvalifikatsiooni tuhanded sotsialistlike riikide töölised ja spetsialistid.

Sotsialismimaade majandusliku koostöö mitmekesiste vormide kasutamine on allutatud ühele eesmärgile: kõigi maade jõupingutuste plaanipärase ühendamise ja kooskõlastamise alusel soodustada majandusliku ning teaduse ja tehnika progressi kiirendamist, ühiskondliku töö viljakuse suurendamist ning kõigi sotsialismimaade rahvaste elatustaseme kiiret tõstmist.

Sotsialistlik majanduslik integratsioon

Vastastikuse Majandusabi Nõukogu liikmesriikide koostöö arendamise käesolevat etappi iseloomustab kurss sotsialistlikule majanduslikule integratsioonile. Seda kurssi põhjendati Vastas-

tikuse Majandusabi Nõukogu XXIII (spetsiaalsel) ja XXIV istungjärgul. Vastavalt nende istungjärkude otsustele töötati Vastastikuse Majandusabi Nõukogu XXV istungjärgul (1971. a. juulis) välja ja võeti vastu Vastastikuse Majandusabi Nõukogu liikmesriikide koostöö edasise süvendamise ja täiustamise ning sotsialistliku majandusliku integratsiooni arendamise kompleksprogramm. See programm realiseeritakse etappide kaupa 15—20 aasta jooksul.

Nagu kompleksprogrammis rõhutatakse, kujutab Vastastikuse Majandusabi Nõukogu liikmesriikide sotsialistliku majandusliku integratsiooni arendamine endast rahvusvahelise sotsialistliku tööjaotuse protsessi, nende majanduste lähendamise, rahvuslike majanduste ajakohase, efektiivse struktuuri kujundamise, nende majandusliku arengutaseme järkjärgulise lähendamise ja ühtlustamise, põhilistes majandus-, teadus- ja tehnikaharudes sügavate ja püsivate seoste tekkimise, nende maade rahvusvahelise turu laiendamise ja tugevdamise ning kaubalis-rahaliste suhete täiustamise protsessi, mida Vastastikuse Majandusabi Nõukogu liikmesriikide kommunistlikud ja töölisparteid ning valitsused teadlikult ja plaanipäraselt reguleerivad.

«Sotsialismimaade majanduslik integratsioon on uus ja keerukas protsess,» öeldakse NLKP Keskkomitee aruandes partei XXIV kongressile. «See eeldab ka uut, avaramat lähenemisviisi paljudele majanduslikele küsimustele, oskust leida kõige ratsionaalsemaid lahendusi, mis vastavad mitte ainult antud maa, vaid ka kõigi kaastööosaliste huvidele. See nõuab kindlat orienteerimist teaduse ja tehnika uusimatele saavutustele ning kõige rentaablimatele ja tehniliselt progressiivsematele tootmisviisidele.»

Sotsialistlik majanduslik integratsioon tähendab sotsialismimaade jõupingutuste ühendamist Vastastikuse Majandusabi Nõukogu liikmesriikide mitmekülgsete ja püsivate tootmis-, teadus- ning tehnikaalaste seoste edasiseks süvendamiseks, nende maade majanduse vastastikku täiendava struktuuri järkjärgulist loomist. Ainult sel teel on võimalik täielikult kasutada tänapäeva teaduse- ja tehnikarevolutsiooni saavutusi, saavutada kõrgeimat tööviljakust ja märksa suurendada rahvusvahelise koostöö efektiivsust.

Sotsialistlik majanduslik integratsioon on objektiivselt tingitud, seaduspärane protsess, mis tuleneb Vastastikuse Majandusabi Nõukogu liikmesriikide tootlike jõudude kõrgest arengutasemest: neis maades elab kõigest kümnendik maakera elanikest, kuid nad annavad peaaegu kolmandiku maailma tööstustoodangust. Nende maade majandusliku potentsiaali ühendamine, rahvuslike majanduste tihe põimumine ja koordineeritud plaanipärane arenemine võimaldab veelgi paremini ja täielikumalt tagada iga maa majanduse õitsengu ning samal ajal täielikult kasutada sotsialismi majandusseadusi ja eeliseid rahvusvahelises ulatuses.

3. KAHE MAAILMASÜSTEEMI MAJANDUSLIK VÕISTLUS

Kahe süsteemi võistlus inimtegevuse otsustavas sfääris

Sotsialism ja kapitalism on kaks erinevat ja vastandlikku sotsiaal-majanduslikku süsteemi. Sellest tuleneb, et nendevaheline võitlus maailma areenil on paratamatu. Kuid mõlemad süsteemid asuvad ühel planeedil. Nende ees seisab alternatiiv: kas sõda või rahulik kooseksisteerimine. Kõik imperialistide katsed purustada sotsialistlikku maailma jõuga on nurja läinud. Ettenägelikumad kodanlikud poliitikategelased on tahestahtmata sunnitud tunnistama erineva sotsiaalse korraga riikide rahuliku kooseksisteerimise leninlikku põhimõtet.

Ent rahulik kooseksisteerimine ei tähenda sugugi üldist leppimist, kapitalismi ja sotsialismi võitluse lakkamist. Vastupidi, rahulik kooseksisteerimine on ise kahe süsteemi vahel majanduse, poliitika ja ideoloogia valdkonnas toimuva võitluse vorm. See võitlus kestab terve ajaloojärgu — kogu maailmas kapitalismilt sotsialismile ülemineku aja jooksul.

Kahe süsteemi võitluse kõige tähtsamaks areeniks on majandus. Materiaalne tootmine on inimtegevuse otsustav sfäär. Võit majanduslikus võistluses kapitalismiga rajab aluse täielikule võidule ka poliitikas ja ideoloogias.

V. I. Lenin rõhutas, et peamist mõju maailma revolutsiooniprotsessile me avaldame oma majanduspoliitikaga. Arendades ja täiustades tootmist, tõstes tööviljakust ja rahva elatustaset ning tugevdades sotsialismimaade koostööd, lähendame sotsialismi ülemaailmset võitu kapitalismi üle, täidame oma internatsionaalset kohust.

Kahe maailmasüsteemi võitlus lõpeb paratamatult sotsialismi võiduga. Ent oleks naiivne mõelda, et see toimub iseenesest, hõlpsasti ja lihtsalt. Ei tohi kujutleda kahe süsteemi majanduslikku võistlust kui sotsialismi üldist võidukäiku. Oleks viga vastast selles võitluses alahinnata. Kapitalistlik kord ei sarnane jõuetu, oma aja äraelanud raugaga, vaid surmavalt haavata saanud kiskjaga, kes on ikka veel tugev ja ohtlik. Kapitalism tugineb maailmas mitme tehniliselt arenenud maa tööstuslikule võimsusele. Iga aastaga saab ilmsemaks kapitalismi parasitism ja roiskumine. Kuid ta on veel suuteline tootmist arendama, mõningates maades võib majandus üksikutel perioodidel hüppeliselt kasvada, kui tingimused on eriti soodsad. Sellepärast on vaja võistluses arvesse võtta meie vastase nii nõrku kui ka tugevaid külgi.

Sotsialismi võit majanduslikus võistluses on paratamatu

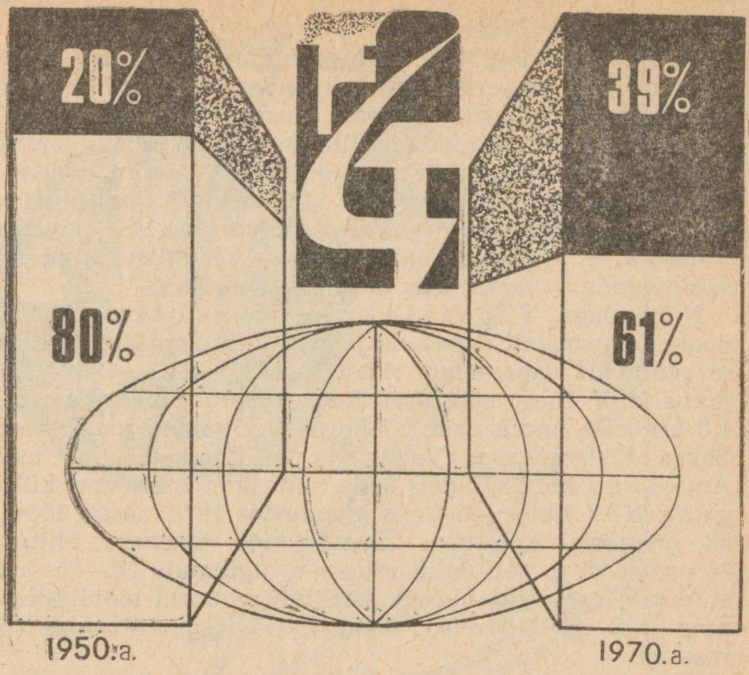
Milliste näitajate alusel võib otsustada kahe süsteemi majandusliku võistluse käigu tulemuste üle? Esiteks majanduse arengutempo. Sotsialistlik revolutsioon saavutas esialgu võidu niisugustes maades, mis olid arenenud kapitalismimaadest majanduslikult maha jäänud. Kahe süsteemi võistlus algas olukorras, mis polnud sotsialismile soodne. Seepärast peab sotsialism arenema kiires tempos, et kõige arenenumatele kapitalismimaadele järele jõuda ja seejärel neist ette minna.

Kuidas areneb siis võistlus selles valdkonnas? Pöördume arvude poole. 1950.—1970. aasta jooksul suurenes tööstustoodang sotsialismimaades 7,3-kordseks, arenenud kapitalistlikes riikides aga 2,8-kordseks (vt. joonis lk. 289). See tähendab, et sotsialistlikus maailmasüsteemis areneb tööstus üle kahe korra kiiremini kui kapitalistlikus maailmasüsteemis. Ajavahemikul 1951—1970 moodustas NSV Liidu rahvatulu kasvutempo keskmiselt 8,7 protsenti aastas, Ameerika Ühendriikides 3,5 protsenti; tööstustoodang suurenes NSV Liidus 10,1 protsenti aastas, Ameerika Ühendriikides 4,1 protsenti; põllumajandustoodang kasvas vastavalt 4,1 protsenti ja 1,75 protsenti aastas. Kui Ameerika Ühendriikidel kulus rahvatulu kahekordistamiseks 20 aastat, Inglismaal rohkem kui 30 aastat ja Saksa Föderatiivsel Vabariigil peaaegu 15 aastat, siis NSV Liidul kulus selleks kõigest 10 aastat. Majanduse kiire kasvutempo annab veenvalt tunnistust sotsialistliku maailmasüsteemi eelistest ja tagab sotsialismi võidu majanduslikus võistluses kapitalismiga.

Teiseks. Sotsialismimaade osatähtsuse suurenemine maailmatoodangus. Kui 1950. aastal oli sotsialismi osatähtsus maailma tööstustoodangus kõigest 20 protsenti, siis 1970. aastal kasvas see umbes 39 protsendini. 1950.—1969. aastal tõusis maailmas Vastastikuse Majandusabi Nõukogu liikmesriikide osatähtsus mitme tähtsama tööstustoodanguliigi tootmises järgmiselt (protsentides):

Toodanguliik	1950	1969
elektrienergia	14	20
nafta	8	17
teras	19	26
mineraalväetised	21	29
keemilised kiudained	10	14
tsement	14	24
suhkur	17	25

Nagu nendest andmetest nähtub, toodavad sotsialismimaad järjest suurema osa tähtsamatest toodanguliikidest.

Sotsialismimaade osatähtsus maailma tööstustoodangus

Kolmandaks. Tähtsamate toodanguliikide hulk iga elaniku kohta. See üldistav näitaja iseloomustab võrreldavates andmetes tootmistaset iga elaniku kohta. Sotsialismi maailmasüsteem tervikuna on maailma keskmise tootmistaseme ületanud: sotsialistlikus maailmasüsteemis elab 33,6 protsenti maakera elanikkonnast, siin valmistatakse aga 39 protsenti maailma tööstustoodangust (sealhulgas elab NSV Liidus 6,7 protsenti maakera elanikkonnast ja siin toodetakse üks viiendik maailma tööstustoodangust). Vastastikuse Majandusabi Nõukogu liikmesriigid on maailma tööstustoodangu (iga elaniku kohta) keskmise taseme kolmekordselt ületanud.

Kuid selle näitaja poolest jäävad sotsialismimaad kõige arenenumatest kapitalismimaadest ikka veel maha. Sotsialismimaade ja arenenud kapitalistlike riikide vahe tööstustoodangu hulgalt iga elaniku kohta väheneb pidevalt. Nii vähenes 1950.—1969. aastal vahe NSV Liidu ja Ameerika Ühendriikide vahel mõningate tähtsate toodanguliikide tootmises keskmiselt iga elaniku kohta järgmiselt: looduslik gaas — 9 korda, keemilised kiudained — umbes 7 korda, nafta — 5,1 korda, teras — 2,6 korda, mineraalväetised —

2,4 korda, puuvillane riie — 3 korda, elektrienergia — 1,9 korda. 1950. aastal toodeti NSV Liidus iga elaniku kohta 4,5 korda vähem tsementi kui Ameerika Ühendriikides, kolmandiku võrra vähem peensuhkrut, 3 korda vähem rauamaaki. Praegu on Ameerika Ühendriigid nende toodanguliikide alal seljataha jäetud.

Mõnede toodanguliikide hulgalt iga elaniku kohta on Saksa Demokraatlikus Vabariigis ja Tšehhoslovakkias ületatud paljude kõige arenenumate kapitalismimaade tase (Saksa Demokraatlik Vabariik — söe, mineraalväetiste ja keemiliste kiudainete, Tšehhoslovakkia — terase, söe ja jalatsite alal).

Neljandaks. Tööviljakuse kasvutempo. Selle näitaja poolest on sotsialismimaade ja arenenud kapitalistlike riikide vahe märgatavalt vähenenud. Ajavahemikul 1951—1969 tõusis tööviljakus NSV Liidu tööstuses 3,2-kordselt, Ameerika Ühendriikides 1,8-kordselt, Inglismaal 1,7-kordselt, Prantsusmaal 2,4-kordselt ja Saksa Föderatiivses Vabariigis 2,4-kordselt. Ent mahajäämine Ameerika Ühendriikidest selle näitaja osas on veel küllaltki märgatav. NSV Liidu tööstuses moodustas 1970. aastal tööviljakus ligi 53 protsenti Ameerika Ühendriikide tasemest, ehituses umbes 65 protsenti ja põllumajanduses — ligikaudu 20—25 protsenti. Me ei kasuta veel küllaldaselt märkimisväärseid tööviljakuse tõstmise ning töö ja tootmise teadusliku organiseerimise täiustamise reserve.

V. I. Lenin rõhutas: «Kapitalismi saab lõplikult võita ja ta võidetakse lõplikult sellega, et sotsialism loob uue, palju kõrgema tööviljakuse.»[1] NLKP XXIV kongressil juhiti tähelepanu NSV Liidus tööviljakuse kasvutempo kiirenemise tendentsile, mis võimaldab seda ülesannet lahendada ajaloo seisukohalt lühikese ajaga.

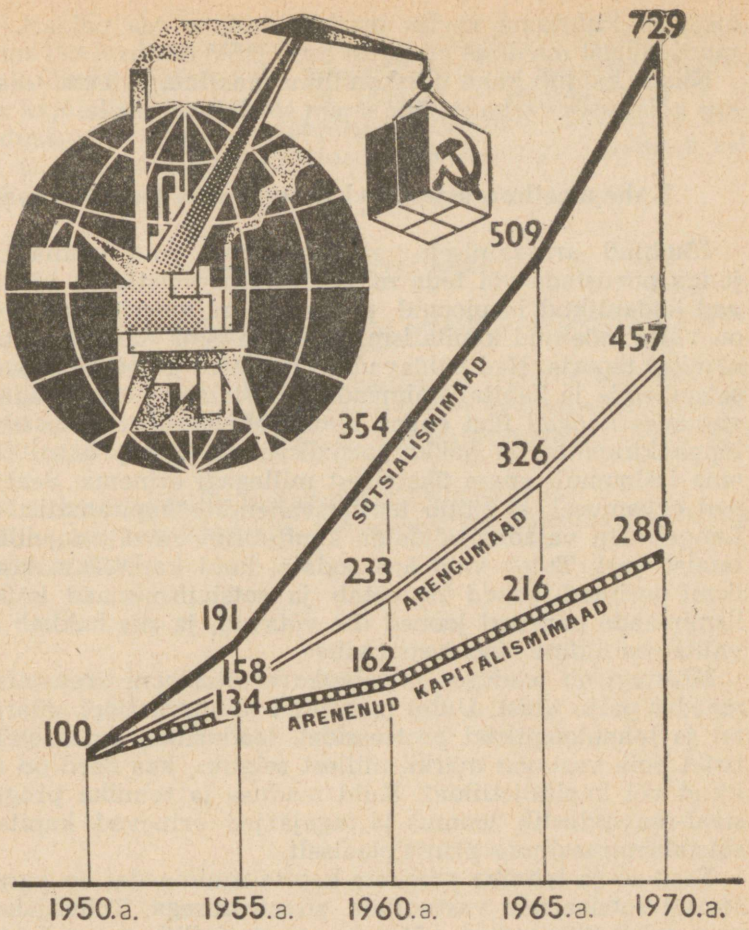
Viiendaks. Rahva elatustaseme tõus. Rahva heaolu kasv on sotsialistliku majanduse arenemise seaduspärasus. 1969. aastal ületas NSV Liidu rahvatulu 1950. aasta taseme 4,8-kordselt, teistes Vastastikuse Majandusabi Nõukogu liikmesriikides 2,9—5,6-kordselt, kuna Ameerika Ühendriikides suurenes rahvatulu neil aastail 2-kordselt, Inglismaal 1,6-kordselt ja Prantsusmaal 2,5-kordselt. Rahvatulu kasv on rahva elatustaseme järjekindla tõusu ja sotsialistliku tootmise kiire arengutempo alus.

Partei XXIV kongressil kavandatud nõukogude rahva heaolu tõstmise programm annab veenvalt tunnistust sotsialistliku majandussüsteemi eelistest. Selle süsteemi eesmärgiks on rahva järjest kasvavate vajaduste üha täielikum rahuldamine.

Rahva vajaduste rahuldamise aste oleneb tootmise arengutasemest. Mitmete elatustaseme näitajate poolest jääme veel ikka maha kõige arenenumatest kapitalismimaadest, eriti Ameerika Ühendriikidest. Ent mõnede väga tähtsate näitajate poolest on sotsialism kindlalt esikohale asunud.

---

[1] V. I. Lenin. Teosed, 29. kd., lk. 394.

Tööstustoodangu kasv

Näiteks hariduse ja meditsiinilise teenindamise taseme poolest on sotsialismimaad arenenud kapitalistlikest riikidest ette jõudnud. Nii tuleb NSV Liidus 10 000 elaniku kohta 188 üliõpilast, Korea Rahvademokraatlikus Vabariigis 155, Jugoslaavias 117, Bulgaarias 104, Poolas 99, Tšehhoslovakkias 92, Inglismaal aga 83, Saksa Föderatiivses Vabariigis 48 ja Prantsusmaal 96 üliõpilast. 10 000 elaniku kohta on NSV Liidus 28 arsti, Tšehhoslovakkias 23, Bulgaarias ja Ungaris 22, Ameerika Ühendriikides aga 19, Inglismaal 15 ja Prantsusmaal 17 arsti. Pealegi saavad Nõukogude kodanikud tasuta arstiabi, kuna Ameerika Ühendriikides peavad

töötajad kulutama raviks märkimisväärse osa palgast. Üle veerandi kõigist maailma arstidest asub NSV Liidus.

Niisiis kaldub kahe ühiskondliku maailmasüsteemi majanduslikus võistluses vaekauss üha enam sotsialismi poole.

Kahe maailmasüsteemi «konvergentsi» teooriate kriitika

Jõudnud arusaamisele, et sotsialismi pole võimalik sõjalise jõuga purustada või teda majanduslikus võistluses võita, kasutavad kodanlikud ideoloogid peenemat, rafineeritumat relva. Nad on välja mõelnud kapitalismi ja sotsialismi «konvergentsi» (lähenemise) teooria. Nad väidavad, et teaduse- ja tehnikarevolutsiooni, sotsialismi- ja kapitalismimaade industriaalse edasiarenemise tingimustes kaovad üha enam nendevahelised erinevused ning et lõppkokkuvõttes ei hakka sotsialistlikud ja kapitalistlikud riigid oma iseloomult enam üksteisest millegagi erinema. Sealjuures on nad arvamusel, et säilib tootmisvahendite kapitalistlik omandus. Langeb ära vajadus võidelda kapitalismi revolutsioonilise kukutamise eest. Tuleb vaid ära oodata, kuni kapitalism kõik sotsialismi parimad jooned üle võtab ja sotsialismimaad kõik kapitalismimaade parimad jooned üle võtavad, ja siis hakkab maakeral valitsema üldine «tööstusparadiis».

Mõistagi on teaduse- ja tehnikarevolutsiooni arenemises kõigis maades palju ühist. Uutel masinatel ja aparaatidel, energiaallikatel ja tehnoloogilistel protsessidel, teaduslikel avastustel ja leiutistel pole vastavat märki, millest selguks, kas need on sotsialistlikud või kapitalistlikud. Kuid teaduse ja tehnika progressi sotsiaal-majanduslik loomus ja tagajärjed erinevad kapitalismi- ja sotsialismimaailmas printsipiaalselt.

Teaduse ja tehnika progress kapitalismimaades on paratamatult seotud sotsiaalsete vastuolude süvenemisega. Tööviljakuse kasv suurendab tööpuudust, võtab hoogu streigiliikumine. Inimgeeniuse saavutused seatakse militarismi teenistusse, aitavad suurendada käputäie monopolide muinasjutulisi kasumeid. Üha selgemaks saab asjaolu, et tootlike jõudude saavutatud arengutase ei sobi kokku kapitalistliku kestaga.

Sotsialismi tingimustes kasutatakse teaduse- ja tehnikarevolutsiooni saavutusi plaanipäraselt kogu rahva huvides. «Ainult sotsialistlik kord loob piiramatud võimalused teaduse ja tehnika progressiks,» rõhutas partei XXIV kongressil A. N. Kossõgin. «... Just tänu sotsialismile ja üksnes meie ühiskonnakorra raames areneb hoogsalt ja igakülgselt teaduslik-tehniline revolutsioon, mille tulemused on kõigi töötajate ühisvara.»

Sotsialism ja kapitalism on kaks vastandlikku sotsiaal-majanduslikku süsteemi, mis teineteist vastastikku eitavad. Kapitalism on parandamatult haige, ajaloo vankumatud seadused on ta hukkumisele määranud. Järjest rohkem uusi rahvaid asub kindlalt

sotsialismi teele. Kapitalism ei «sula» kauges tulevikus sotsialismiga rahulikult «ühte», vaid rahvaste revolutsiooniline liikumine hävitab kapitalistliku korra. Ja igasugune sotsialismi võit, iga tema edusamm teaduse- ja tehnikarevolutsiooni saavutuste kasutamisel ja majanduslikus võistluses kapitalismiga kiirendab selle tunni saabumist.

KÜSIMUSI VESTLUSEKS

1. Mille poolest erineb sotsialismi maailmasüsteem kapitalistlikust maailmamajanduse süsteemist?
2. Millist kasu saavad sotsialismimaad rahvusvahelisest tööjaotusest ning tootmise spetsialiseerimisest ja koopereerimisest?
3. Millistes vormides areneb sotsialismimaade majanduslik koostöö?
4. Mis on sotsialistlik majanduslik integratsioon?
5. Miks on majanduslikus võistluses kapitalismiga sotsialismi võit paratamatu?

XVII PEATÜKK

SOTSIALISMILT KOMMUNISMILE

Eelmistes peatükkides tutvusime sotsialistliku majanduse iseloomulike joontega ning sotsialismi majandusseaduste ja kategooriate süsteemiga. Ent sotsialistlik ühiskond ei seisa paigal, ta areneb ja täiustub pidevalt. Sotsialismi arenguperspektiivide mõistmiseks on tarvis tundma õppida kommunistliku ühiskonna madalamalt faasilt kõrgemale faasile ülemineku seaduspärasusi ja teid.

Üleminek sotsialismilt kommunismile kestab suhteliselt pikka aega. Selle perioodi vältel lahendatakse kommunismi materiaal-tehnilise baasi ja sotsialistlike tootmissuhete kommunistlikeks tootmissuheteks järkjärgulise ümberkasvamise ja uue inimese kujundamise ajaloolisi ülesandeid.

1. KOMMUNISTLIKU ÜHISKONNA KAKS FAASI

Sotsialism ja kommunism: ühised jooned ja erinevused

NLKP programm iseloomustab kommunistliku ühiskonna põhijooni järgmiselt: «Kommunism on klassideta ühiskonnakord, kus kehtib ühtne tootmisvahendite üldrahvalik omandus ja kõigi ühiskonnaliikmete täielik sotsiaalne võrdsus, kus koos inimeste igakülgse arenemisega kasvavad pidevalt areneva teaduse ja tehnika baasil ka tootlikud jõud, kus kõik ühiskonna rikkuse allikad hakkavad voolama täie jõuga ja viiakse ellu üllas põhimõte «igaühelt tema võimete kohaselt, igaühele tema vajaduste järgi».»

On selge, et niisugune kord ei saa otsekohe tekkida valmis ja lõplikul kujul, justkui nõiaväel. On vajalik terve ajaloojärk, mille vältel luuakse kommunismi materiaalsed, sotsiaalmajandusli-

kud ja vaimsed eeldused. See on sotsialismi ajajärk, a r e n e n u d sotsialistliku ühiskonna ajajärk, kuhu meie maa on astunud.

Sotsialismil ja kommunismil on ühine majanduslik alus — tootmisvahendite ühiskondlik omandus —, mis väldib inimese ekspluateerimist. Neil on üks ja seesama tootmise eesmärk — kogu ühiskonna ja iga tema liikme järjest kasvavate vajaduste üha täielikum rahuldamine. Rahvamajandus areneb plaanipäraselt, tootmise kõige efektiivsemad proportsioonid kehtestatakse teadlikult. Tööl on üldine iseloom, inimesed töötavad vastavalt oma võimetele. Toodetud materiaalsed ja vaimsed hüved jaotatakse rahva huvides. Kõik need jooned on iseloomulikud kommunistliku ühiskonna mõlemale faasile.

Sotsialismi iseloomustades kirjutas V. I. Lenin: «Et tootmisvahendid saavad ü h i s omandiks, siis on ka siin rakendatav sõna «kommunism», kui mitte unustada, et see e i o l e täielik kommunism.»[1]

Ent kommunistliku tootmisviisi madalama ja kõrgema faasi vahel on ka k v a l i t a t i i v s e i d e r i n e v u s i.

Sotsialism on printsipiaalselt uus kord, mis erineb põhjalikult ekspluataatorlikest ühiskondadest. Ühtlasi on see kommunistliku ühiskonna esimene faas, algfaas.

Sotsialistliku ühiskonna tootlikud jõud ei suuda veel tagada niisugust tööviljakuse taset ja tootmise efektiivsust, mis on vajalik põhiliste eluhüvede külluse loomiseks ja üleminekuks kommunistlikele tootmissuhetele.

Tootmisvahendite ühiskondlik omandus esineb sotsialismi tingimustes kahes vormis — riiklikus ja kooperatiiv-kolhooslikus. Seepärast säilivad ka inimeste klassierinevused. Pole kadunud olulised erinevused linna ja maa vahel, vaimse ja füüsilise töö vahel.

Et toodetavaid materiaalseid ja vaimseid hüvesid ei jätku veel kõigi ühiskonnaliikmete põhiliste eluliste vajaduste täielikuks rahuldamiseks, ja töö pole muutunud iga inimese esimeseks eluvajaduseks, siis pole võimalik rakendada kommunistlikku vajaduste järgi jaotamise põhimõtet. Sotsialistlikus majanduses kehtib põhimõte: «Igaühelt tema võimete kohaselt, igaühele tema töö järgi.» See tagab iga töötaja materiaalse huvi parimate tootmistulemuste saavutamise vastu. Niisugune jaotusviis on paratamatult seotud inimeste teatava varalise ebavõrdsusega.

Sotsialismi tingimustes säilivad kaubalis-rahalised suhted, töökulu on vaja väärtuseliselt mõõta, ulatuslikult on vaja kasutada selliseid hoobasid nagu kasum, hind, isemajandamine, krediit, raha. Alles kommunistliku ühiskonna kõrgemas faasis, kus minnakse üle ühtsele kommunistlikule omandusele ja vajaduste järgi jaotamisele, surevad kaubatootmine ja raha järk-järgult välja.

Seega on sotsialism ja kommunism kommunistliku ühiskonna kaks erinevat ajaloolise arengu astet. Nad erinevad tootlike jõu-

[1] V. I. L e n i n. Teosed, 25. kd., lk. 439.

dude ja tootmissuhete arengutaseme, majandusseaduste süsteemi ja pealisehituse iseloomu poolest. Sotsialism ei ole hetkeline, vaid pikaajaline, stabiilne faas kommunistliku ühiskonna arenemises. Läbida vahemaa, mis sotsialismi kommunismist lahutab, pole lühikese ajaga võimalik. Selleks on tarvis pikka ajavahemikku. Kuid üleminek kommunistliku ühiskonna madalamalt faasilt kõrgemale faasile on niisama vältimatu, nagu on vältimatu kevade üleminek suveks, hommiku üleminek päevaks. Kommunism ei ole kellegi väljamõeldis, unistus kaunist tulevikust. Kommunism kasvab paratamatult välja sotsialismi ajal loodavatest majanduslikest, sotsiaalsetest ja ideoloogilistest tingimustest. Tuleviku lähendamiseks ei tule kommunismi võludest maniilovlikult unistada, vaid tööga luua kõik kommunismile üleminekuks vajalikud materiaalsed ja vaimsed eeldused.

Sotsialismilt kommunismile ülemineku iseärasused

Kapitalismilt sotsialismile üleminekuks oli tarvis läbi viia revolutsioon, kukutada kodanluse ja mõisnike võim, põhjalikult ümber korraldada ühiskonna majanduslik baas ja sotsiaalne struktuur.

Teisiti areneb ühiskond sotsialismilt kommunismile. Üleminekul kommunismile pole vaja läbi viia sotsiaalset revolutsiooni, kukutada mingi klassi võimu. Sotsialismi tingimustes pole niisugust klassi, kes kommunismile üleminekule vastupanu avaldaks. Sotsialismi tingimustes toimivad majandusseadused on sotsialismi kommunismiks ümberkasvamise seadused. Järelikult on sotsialismilt kommunismile üleminekul järkjärguline ümberkasvamise, mitte aga sotsiaalse revolutsiooni iseloom.

See muidugi ei tähenda, nagu poleks sotsialismi ja kommunismi vahel kvalitatiivset piiri. Kommunismi ülesehitamine kujuneb tohutuks edusammuks, mille maailmaajaloolist tähtsust on raske ülehinnata. Kuid selle kvalitatiivse hüppe realiseerimise meetodid erinevad oluliselt neist, mille abil ühiskond varem ühelt ajalooastmelt teisele üle läks.

V. I. Lenin käsitles kommunismi kui sotsialismi arenemise, selles peituvate võimaluste ja eeliste esiletoomise ning realiseerimise seaduspärast tulemust. Vastavalt sotsialismi tugevnemisele ja arenemisele luuakse tema rüpes kommunismi eeldused, võrsed, elemendid. Järk-järgult kasvades muutuvad need aja jooksul domineerivaks. See tähistab astumist kommunistliku ühiskonna kõrgemasse faasi.

Ühtlasi on vaja selgesti mõista, et üleminek kommunismile on seaduspärane protsess, mida ei tohi meelevaldselt kiirendada või aeglustada. «Igasugused katsed sotsialismi faasi vahele jätta või kommunismi põhimõtteid rutakalt rakendada siis, kui selleks pole objektiivseid ega subjektiivseid eeldusi, võivad tekitada ainult

kahju, diskrediteerida kommunismiideed, aeglustada ühiskonna edasiliikumist.

Milleni viiks näiteks katse rakendada tänapäeva tingimustes kommunistlikku jaotusprintsiipi? Meie maal toodetavate saaduste hulk pole veel piisav, et külluses rahuldada kõigi inimeste mitmekesiseid vajadusi, ja sel juhul tuleks sisse seada võrdsustav jaotamine. Et aga töö pole veel kõigile inimestele muutunud esimeseks eluvajaduseks, siis võidaksid säärasest katsest loodrid ja muidusööjad ning kaotaksid ausad tööinimesed. Väheneks töötajate materiaalne huvi tootmise arendamise vastu, aeglustuks meie ühiskonna edasiliikumine kommunismile.

Üleminek kommunismile ja selle põhimõtete rakendamine on võimalik ainult siis, kui sotsialismis peituvad võimalused on ammendatud ja on loodud eeldused üleminekuks järgmisele ühiskonna arenemisastmele. Niisugused eeldused luuakse arenenud sotsialistliku ühiskonna perioodil, kommunistliku ülesehitustöö käigus.

Kuigi sotsialism ja kommunism on ühe ja sellesama kommunistliku ühiskonna kaks faasi, ei tohi kujutleda üleminekut madalamalt faasilt kõrgemale rahuliku ja sujuva protsessina.

Uue ühiskonna rajamine, mille sarnast pole inimkonna ajaloos veel nähtud, on väga keerukas ja vastuoluline protsess. Ehkki seejuures esinevad vastuolud ja raskused erinevad printsipiaalselt neist, millest tuli üle saada kapitalismilt sotsialismile üleminekul, on nad sellest hoolimata täiesti reaalsed. Kui raskusi ignoreerida, neist mööda minna ja neid õigeaegselt mitte kõrvaldada, siis võivad nad ohtlikuks muutuda.

Kommunismi ehitamisel on tarvis lahendada komplitseeritud ülesandeid — arendada forsseeritult ühiskonna materiaalset baasi, saavutada kapitalismist kõrgem tööviljakus, täiustada majanduslike, poliitiliste, rahvuslike ja muude ühiskondlike suhete süsteemi, muuta inimese hingeelu ja teadvust. On paratamatu uue võitlus vana vastu, kõigi vana kandjate vastupanu murdmine, inertsuse ja harjumuste võitmine, võitlus vaenuliku kapitalistliku maailma katsete vastu kommunismi ehitamist nurja ajada või vähemalt pidurdada. Sellises uues ja keerulises ürituses tuleb jagu saada ka raskustest ja takistustest, mis on seotud kõige efektiivsemate edasiliikumise teede otsingutega.

Üleminek kommunismile ei saa toimuda stiihiliselt, automaatselt. Kommunismi ehitavad miljonid töötajad teadlikult, ühtse plaani järgi. Laev ei saa edukalt ja kiiresti edasi liikuda, kui seal pole kompassi ega kogenud tüürimeest. Kommunismi ehitavale ühiskonnale on kompassiks marksismi-leninismi teooria, mida uue maailma loomise praktika pidevalt rikastab; kogenud tüürimeheks aga on Kommunistlik Partei, kes õpib tundma ühiskonna arenemise seadusi, organiseerib ja suunab rahvahulki võitlusse kommunismi ehitamisel esinevate raskustega ning innustab neid üha uusi rajajooni saavutama.

Meie maa rajab inimkonnale esimesena teed kommunismile. See pole mitte ainult suur au, vaid ka tohutu vastutus. Arendades marksistlik-leninlikku õpetust, mis käsitleb sotsialismilt kommunismile ülemineku teid, kavandas NLKP programm kommunistliku ülesehitustöö põhiülesanded meie maal.

Partei ja nõukogude rahva majanduslikuks peaülesandeks on NLKP programm kuulutanud kommunismi materiaal-tehnilise baasi loomise.

Kommunismile ei saa üle minna vagade soovide või kellegi administratiivsete käskude abil. Üleminek kommunistliku ühiskonna kõrgemale faasile on tootlike jõudude arengu seaduspärane tulemus. Kommunismi ülesehitamiseks on tarvis pöörata peatähelepanu kommunismi materiaalse baasi loomisele, tööviljakuse ja ühiskondliku tootmise efektiivsuse suurendamisele, tootmise intensiivistamisele ning rahva elatustaseme märgatavale tõstmisele.

Ainult sel alusel võib edukalt lahendada NLKP programmis seatud teist olulist ülesannet — kujundada järk-järgult kommunistlikke ühiskondlikke suhteid. Muutused ühiskonna tootlikes jõududes toovad endaga paratamatult kaasa muutusi tootmisvahendite omanduse suhetes, toodetud materiaalsete hüvede jaotamise viisides ja vahetusvormides, sotsiaalsetes, poliitilistes ja rahvuslikes vahekordades. Ei tohi uusi põhimõtteid rutakalt lahendada, kui selleks puuduvad vastavad materiaalsed tingimused. Kuid ei tohi ka märkamata jätta seda uut, mis alatasa ilmneb sotsiaal-majanduslikes suhetes, kinni külmutada kujunenud ühiskondlikke vorme, muutes nad seega tootlike jõudude arengu piduriks. Majanduslike ja teiste ühiskondlike suhete süsteemi plaanipärane täiustamine on kommunistliku ülesehitustöö tähtis külg.

Üleminekul kommunismi kõrgemale faasile tuleb lahendada ka uue inimese kasvatamise ülesanne.

Inimese, tema teadvuse ümberkasvatamise ülesanne on üks kommunistliku ülesehitustöö tähtsamaid ja keerukamaid probleeme. Teadvuses säilinud minevikuigandid, sajandite vältel kujunenud traditsioonid on väga püsivad. Ei tohi ka ingoreerida kodanliku ideoloogia mõju, mis eri kanalite kaudu välismaalt sisse tungib.

Uue inimese kasvatamise, kommunistliku teadvuse kujundamise aluseks on inimeste töö- ja olmetingimustes toimuvad muutused. Tootmise mehhaniseerimise ja automatiseerimise edasiarenemine annab tööle loova iseloomu, mis aitab kaasa kommunistliku töössesuhtumise kasvatamisele. Sotsialistlike tootmissuhete täiustamise tagajärjeks on kollektiivsustunde süvenemine, vastastikune seltsimehelik abistamine, hukkumisele määratud eraomandusliku moraali jäänuste likvideerimine, inimisiksuse igakülgne arene-

mine. «Kommunismile ülemineku perioodil,» öeldakse NLKP programmis, «suurenevad võimalused selleks, et kasvatada uut inimest, kelles harmooniliselt ühinevad vaimne rikkus, moraalne puhtus ja kehaline täiuslikkus.»

Ei saa arvestamata jätta ka rahvahulkade teadlikkuse tagasimõju tootmise arenemisele. Mida kõrgem on töötajate kultuuri- ja tehniline tase, mida arenenum on kommunistlik töössesuhtumine ja mida tugevam on distsipliin, seda kiiremini kasvab tööviljakus, seda kiiremini luuakse kommunismi materiaal-tehniline baas.

Kõik kommunistliku ülesehitustöö põhiülesanded tuleb lahendada üheaegselt ja kompleksselt. Sellepärast sisaldavad meie maa rahvamajanduse arendamise perspektiivplaanid mitte üksnes tööstuse, põllumajanduse, ehitustegevuse ja transpordi arendamise ning nõukogude rahva elatustaseme tõstmise programmi, vaid ka konkreetseid abinõusid kolhoosiomanduse lähendamiseks üldrahvalikule omandusele, linna ja maa oluliste erinevuste kaotamiseks, majanduse juhtimise täiustamiseks, samuti hariduse arendamiseks, kultuuritaseme tõstmiseks ja rahvahulkade tõhusamaks kommunistlikuks kasvatamiseks.

2. KOMMUNISMI MATERIAAL-TEHNILISE BAASI LOOMINE

Kommunismi materiaal-tehnilise baasi iseloomulikud jooned

Ühiskonna arenemise aluseks on muutused materiaalses tootmises, tootlike jõudude kasv. See seaduspärasus säilitab oma jõu ka üleminekul sotsialismilt kommunismile. Seepärast kujutab kommunismi materiaal-tehnilise baasi loomine endast majanduslikku peaülesannet üleminekul kommunistliku ühiskonna kõrgemale faasile.

Kommunismi materiaal-tehnilise baasi loomine võimaldab tõsta ühiskondliku töö viljakust praeguse tasemega võrreldes mitmekordselt. «Kommunism,» kirjutas V. I. Lenin, «on kapitalistlikust kõrgem tööviljakus, vabatahtlike, klassiteadlike, ühinenud, eesrindlikku tehnikat kasutavate tööliste tööviljakus.» [1]

Kommunistliku põhimõtte «igaühelt tema võimete kohaselt, igaühele tema vajaduste järgi» ellurakendamiseks tuleb luua põhiliste eluhüvede küllus. Iga aastaga suureneb meie maa elanike arv (ainuüksi viimase 20 aasta jooksul kasvas see 62 miljoni inimese võrra, mis ületab Euroopa suuremate riikide — Inglismaa, Prantsusmaa, Itaalia või Saksa Föderatiivse Vabariigi rahvaarvu), kasvavad inimeste vajadused. Muidugi pole inimeste põhilised elu-

[1] V. I. Lenin. Teosed, 29. kd., lk. 394.

vajadused igal antud momendil piiritud. Et aga neid täielikult rahuldada, tuleb tunduvalt laiendada toiduainete, rõivaste, jalatsite ja kultuurikaupade tootmist, ehitada rohkem elumaju ja sanatooriume, parandada elanikkonna tarbimise struktuuri. Selleks aga on tarvis praeguse tasemega võrreldes toota märksa rohkem terast ja plastmasse, kütust ja ehitusmaterjale, mitmesuguseid masinaid, aparaate jne. Niisuguse ülesande lahendamiseks on vaja, et iga tootmise alal töötaja looks lühema tööpäeva jooksul mitu korda rohkem saadusi kui praegu.

Kommunistlik tootmine rajaneb teaduslikel alustel. Ta eeldab laialdast töö ja juhtimise teaduslikku organiseerimist, kõrgemat tootmise kontsentreerimise ja spetsialiseerimise taset kõigis rahvamajandusharudes, tootmise kõige efektiivsemat struktuuri ja tootmise igakülgset intensiivistamist.

Kommunismi materiaal-tehnilise baasi loomine nõuab ka töötajatelt märksa kõrgemat kvalifikatsiooni, nende igakülgset arenemist. Keerukate masinate ja tehnoloogiliste protsesside juhtimine, automaatliinide reguleerimine ning ajakohaste aparaatide ja arvutusmasinate kasutamine pole võimalik teaduse ja tehnika aluste põhjaliku tundmiseta, iga töötaja üldise ja erialase ettevalmistuse küllalt kõrge tasemeta.

Niisiis on kommunismi materiaal-tehniline baas spetsialiseeritud, teaduslikult organiseeritud, plaanipäraselt arenev suurtootmine, mille aluseks on tootmisprotsesside üldine elektrifitseerimine, igakülgne kemiseerimine, kompleksne mehhaniseerimine ja automatiseerimine. Kommunismi materiaal-tehnilise baasi loomine võimaldab saavutada niisugust tööviljakuse taset, mis tagab tootmise suurima efektiivsuse ja eluhüvede külluse.

Kommunismi materiaalse baasi loomine on pikaajaline ja keerukas protsess, mis kulgeb plaanipäraselt ja teaduslikul alusel. Sealjuures ei tohi teha teostamatuid plaane, meelevaldselt kiirendada üksikute tootmisharude arengutempot, arvestamata objektiivseid tingimusi ja võimalusi. Kommunismi kõrgemale faasile ülemineku materiaalsete eelduste loomise grandioosset ülesannet saab lahendada ainult siis, kui tunnetatakse üha täielikumalt ja kasutatakse oskuslikult looduse, tehnika ning ühiskonna arenemise objektiivseid seadusi, kui suurendatakse pidevalt kogu ühiskondliku tootmise efektiivsust ja täiustatakse selle struktuuri.

Teaduse- ja tehnikarevolutsioon ja kommunismi materiaal-tehnilise baasi loomise teed

Kommunismi kõrgemale faasile üleminekuks vajaliku tootlike jõudude arengutaseme saavutamise otsustavaks tingimuseks on kogu ühiskondliku tootmise ümberkorraldamine vastavalt täna-

päeva teaduse- ja tehnikarevolutsiooni nõuetele. «Teaduse ja tehnika progress on kommunismi materiaal-tehnilise baasi loomise peamine hoob,» öeldakse NLKP Keskkomitee aruandes partei XXIV kongressile. Kongress seadis ajaloolise tähtsusega ülesande: ühendada teaduse- ja tehnikarevolutsiooni saavutused orgaaniliselt sotsialistliku majandussüsteemi eelistega.

Teaduse- ja tehnikarevolutsioon arenes kogu maailmas XX sajandi teisel poolel. Kapitalistlikud monopolid püüavad sellega kohaneda, püüavad kasutada selle saavutusi oma egoistlikes huvides. Ent ainult sotsialistlikus majanduses on avarad võimalused kõigi teaduse- ja tehnikarevolutsiooni saavutuste kompleksseks kasutamiseks, jõudude ja vahendite plaanipäraseks kontsentreerimiseks otsustavatesse lõikudesse. Ülesanne seisab selles, et täielikult kasutada sotsialistliku majandamise eeliseid teaduse ja tehnika progressi kiirendamiseks, tootmises teaduse saavutuste rakendamiseks, kogu ühiskondliku tootmise kõige ratsionaalsemaks organiseerimiseks.

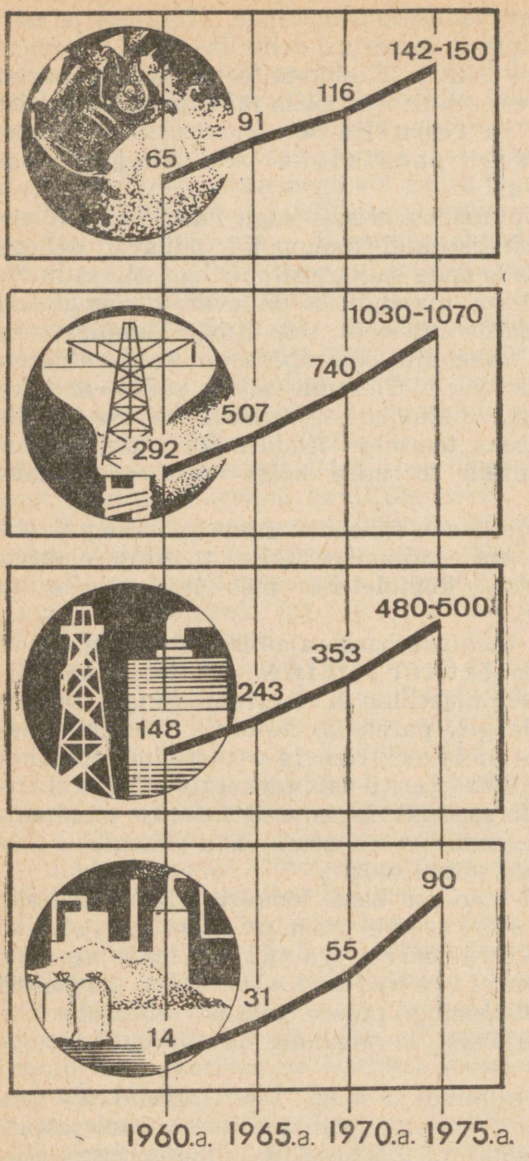
Teaduse- ja tehnikarevolutsioon tähendab suurt murrangut tehnikas, tehnoloogias ja tootmise organiseerimises tootmise elektrifitseerimise, kemiseerimise, kompleksse mehhaniseerimise ja automatiseerimise alusel.

Kommunismi materiaal-tehnilise baasi rajamise teljeks on meie maa täielik elektrifitseerimine. Elekter paneb liikuma ronge ja tööpinke, automaatliine ja elektronmasinaid, kujundab ümber tootmistehnoloogia, parandab inimeste töö- ja olmetingimusi. Ennaktempos areneb elektrienergia tootmine, võetakse kasutusele uued energiaallikad, eriti aatomienergia. Töö elektrivarustatuse kiire kasv loob soodsad tingimused tootmise mehhaniseerimiseks ja automatiseerimiseks, vabastab sadu tuhandeid töölisi ja kolhoosnikuid raskest käsitsitööst.

Kommunismi materiaal-tehnilise baasi loomise teiseks tähtsaks suunaks on tootmisprotsesside komplekssе mehhaniseerimise lõpuleviimine ja üleminek nende ulatuslikule automatiseerimisele. Ilma käsitsitöö asendamiseta masinate süsteemiga pole võimalik mitmekordselt tõsta ühiskondliku töö viljakust, kergendada ja tervendada töötingimusi.

Meie maa industrialiseerimine ja kõigi rahvamajandusharude tehniline rekonstrueerimine tagasid põhiliste tootmisprotsesside kõrge mehhaniseerimistaseme nii tööstuses, põllumajanduses, ehitustegevuses kui ka transpordis. Kuid abioperatsioonid tööstuses ja ehitustegevuses, mitmed põllumajandusliku tootmise harud (eriti loomakasvatuses ja köögiviljakasvatuses), laadimistööd transpordis on ikka veel vähe mehhaniseeritud. Vähe on mehhaniseeritud ja seetõttu pole ka küllalt tootlik insener-tehniliste töötajate ja teenistujate töö.

Seepärast on käesoleval etapil tähtsaks ülesandeks viia töö

Teras — miljonit tonni

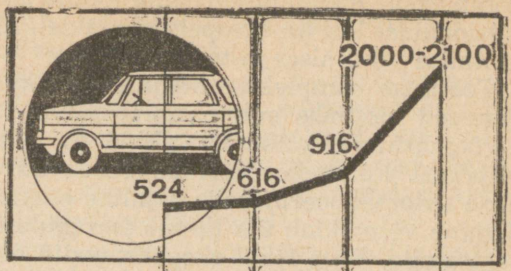
Elektrienergia — miljardit kWh

Nafta — miljonit tonni

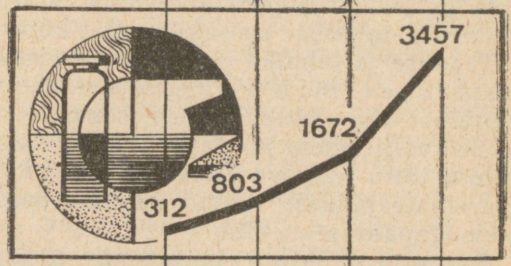
Mineraalväetised (tingühikutes) — miljonit tonni

Mõningate tähtsamate tööstustoodangu liikide tootmine

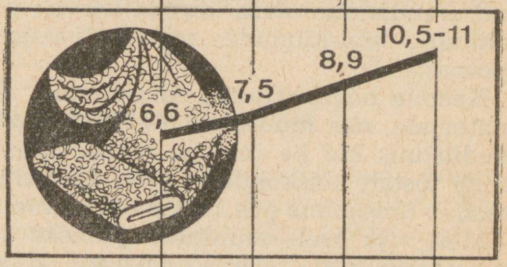
Autod — tuhat tükki

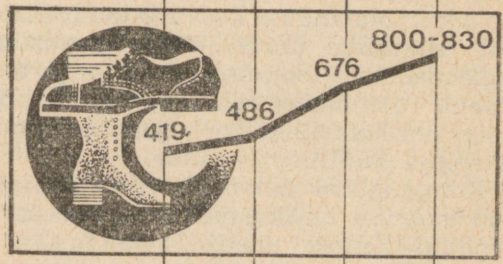
Sünteetilised vaigud ja plastmassid — tuhat tonni

Kõik riideliigid — miljardit ruutmeetrit

Nahkjalatsid — miljonit paari

1960.a. 1965.a. 1970.a. 1975.a.

kompleksne mehhaniseerimine lõpule kõigis sfäärides, nii põhioperatsioonidel kui ka abioperatsioonidel, nii tootmisprotsessis kui ka tootmise juhtimises ja teenindamises.

Tootmise kompleksse mehhaniseerimise lõpuleviimine loob tingimused tootmise automatiseerimiseks. Juba praegu tegutsevad automaatliinid, automaattsehhid ja automaatettevõtted, mis tööviljakust kümnekordselt suurendavad. Tootmisprotsesside juhtimise automatiseerimiseks vajalike elektronarvutusmasinate rakendamine võimaldab üle minna isereguleerivale masinate automaatsüsteemile. Seda laadi eksperimendid on juba käimas. Kuid masinate automaatsüsteemi massiline juurutamine nõuab ühiskonna materiaal-tehnilise baasi kõrgemat küpsusastet.

Teaduse ja tehnika progressi tähtsaks suunaks on tootmise kemiseerimine. Keemia arendamine võimaldab naturaalset toorainet üha ulatuslikumalt asendada sünteetilisega, mis on tihtipeale kvaliteetsem ja odavam. Tehnoloogiliste protsesside kemiseerimise tõttu kulgevad need kiiremini ja muutuvad odavamaks. Tehismaterjalidest tehtud rahvatarbeesemed juurduvad kindlalt meie igapäevasesse ellu.

Tootmise struktuuri paranemise tagab keemiatööstuse forsseeritud arendamine. Eriti kiiresti kasvab plastmasside ja sünteetiliste vaikude, tehiskiudude, mineraalväetiste ja tarbekeemiakaupade tootmine.

Keemia hämmastavad edusammud võimaldavad luua sadu uusi materjale, mis muutuvad asendamatuiks nii tootmises, teaduses, meditsiinis kui ka inimese igapäevases elus. Tootmise kemiseerimine tõstab ühiskondliku töö viljakust, rikastab inimese elu, kiirendab ühiskonna edasiliikumist kommunismile.

Meie aja iseloomulikuks jooneks on teaduse intensiivne muutumine ühiskonna otseseks tootlikuks jõuks. Majanduse kasvutempo oleneb nüüd üha suuremal määral teaduslike uurimistööde arendamisest ja nende tulemuste rakendamisest tootmises. Teaduse ja tehnika progressi võimaluste täielik kasutamine rahvamajanduse kiirendatud arendamiseks ja kõigi ühiskonnaliikmete vajaduste rahuldamiseks on tähtis majanduslik ja poliitiline ülesanne.

Kommunismi materiaal-tehnilise baasi loomine on tihedalt seotud tootmise ühiskonnastamise edasiarenemisega. Milles see väljendub? Esiteks tõuseb tootmise kontsentreerimise tase. Väikeettevõttes on raske juurutada uut tehnikat ja tehnoloogiat, mehhaniseerida tööd ja tõsta tööviljakust. Seepärast ehitatakse uusi ettevõtteid küllalt suurtena, kusjuures võetakse arvesse tehnika praegust arengutaset. On käimas töö väikeettevõtete ühendamiseks ja isemajandavate tootmiskoondiste loomiseks.

Teiseks areneb edasi tootmise spetsialiseerimine ja koopereerimine. Tööjaotus, ettevõtete spetsialiseerumine samalaadse toodangu väljalaskele võimaldab organiseerida

massilist tootmist, ulatuslikult rakendada mehhaniseerimist ja automatiseerimist, märksa tõsta tööviljakust.

Kolmandaks areneb laialdaselt tootmise kombineerimine. Suurte naftakeemia-, metallurgia-, metsakeemia- ja muude kombinaatide loomine võimaldab komplekssselt kasutada looduslikke ressursse, väiksemate kapitaalmahutustega saavutada suuremat efekti eraldatud tootmisaladega võrreldes, alandada toodangu omahinda ja vähendada transpordikulusid.

Kommunismi materiaal-tehnilise baasi loomine eeldab mitte ainult tootmistehnika ja -tehnoloogia ning tootmise organiseerimise vormide põhjalikku muutmist, vaid ka ühiskonna peamise tootliku jõu — inimese uut arengutaset. Teaduse ja tehnika progress sõltub suurel määral tootmisalal töötajate heaolu- ja kultuuritasemest, üldisest ja erialasest haridustasemest, nende oskusest kasutada uusimaid teaduse saavutusi ja rakendada neid edukalt praktikas, pidevalt täiustada tehnikat ja tootmise ökonoomikat, tööd teaduslikult organiseerida. Just sellepärast muutub töötajate heaolu tõstmine «meie majanduse arendamise üha tungivamaks vajaduseks, tootmise kiire kasvu üheks tähtsaks majanduslikuks eelduseks,» öeldakse NLKP Keskkomitee aruandes partei XXIV kongressile.

Kurss tootmise efektiivsuse tõstmisele

Kommunismi materiaal-tehnilise baasi loomise ülesande lahendamises etendab määravat osa partei XXIV kongressil kavandatud strateegilise kursi elluviimine — ühiskondliku tootmise efektiivsuse tõstmine tootmise igakülgse intensiivistamise alusel.

Milles seisneb konkreetselt see kurss?

Tootmise efektiivsuse tõstmise põhiteguriks on teaduse ja tehnika progressi kiirendamine: uute tööriistade, materjalide, energiaallikate, täiuslikuma tehnoloogia loomine ja rakendamine, kõigi rahvamajandusharude rekonstrueerimine uusimal tehnilisel baasil, teaduslike uurimistööde arendamine, teaduse ja tehnika saavutuste juurutamise tähtaegade lühendamine. Vana tehnika asendatakse kiiremini uue, efektiivsemaga. Üheksandal viisaastakul käikulastavate uute tootmisfondide osatähtsus moodustab 1975. aastal tööstuses 46 protsenti ja põllumajanduses 60 protsenti.

Pidevalt täiustatakse tootmise struktuuri, parandatakse tootmisharudevahelisi ja tootmisharusiseseid proportsioone, laiendatakse tootmise spetsialiseerimist ja koopereerimist. Tagatakse tänapäeva teaduse- ja tehnikarevolutsiooni seisukohalt oluliste tootmisharude eelisarendamine. Nii kasvab üheksandal viisaastakul kogu tööstustoodang 47 protsenti, masinaehituse toodang aga 1,7-kordseks (sealhulgas arvutusmasinad 2,4-kordseks ja rahvatarbekaubad 2,2-kordseks) ning nafta- ja naftakeemiatöös-

tuse toodang 1,7-kordseks (sealhulgas plastmassid ja sünteetilised vaigud 2-kordseks ja tarbekeemiakaubad 1,9-kordseks).

Oluliselt paraneb toodangu — nii tootmisvahendite kui ka rahvatarbekaupade kvaliteet. Toodangu kvaliteedi parandamine on tänapäeva teaduse- ja tehnikarevolutsiooni vältimatu tingimus, see on samaväärne toodangu hulga suurenemisega. «Kui pidada silmas efekti kogu rahvamajanduse seisukohalt,» ütles L. I. Brežnev NLKP XXIV kongressil, «siis praegustes tingimustes tähendab toota paremini alati ka toota rohkem. Üks ajakohane programmjuhtimisega tööpink asendab kümmet iganenud konstruktsiooniga tööpinki, üks suure kandejõuga auto mitu tavalist veoautot, üks suurema jõuvaruga lennukimootor kaht-kolme endist tüüpi mootorit.» Kongressil kritiseeriti teravalt ettevõtteid, kes valmistavad halvakvaliteedilist toodangut ja kasutavad vananenud mudeleid. Kõik ettevõtted peavad andma kvaliteetset toodangut, mis vastab rahvamajanduse ja elanikkonna kasvanud nõuetele.

Tootmise efektiivsuse tõstmise üks olulisemaid teid on tööviljakuse kasvutempo kiirendamine, ühiskonna peamise tootliku jõu — tööjõuressursside parem kasutamine. Üheksandal viisaastakul saadakse tööviljakuse tõstmise teel 80—85 protsenti rahvatulu juurdekasvust, 87—90 protsenti tööstustoodangu juurdekasvust, kogu põllumajandustoodangu ja raudteevedude juurdekasv, 95 protsenti ehitus- ja montaažitööde juurdekasvust. Oluliselt vähendatakse tööajakadusid ja täiustatakse töö organiseerimist. Rohkem tähelepanu hakatakse pöörama ohutustehnikale ja töötingimuste parandamisele. On kavandatud ulatuslikud abinõud tootmise alal töötajate kvalifikatsiooni tõstmiseks.

Suured reservid peituvad toodangu materjalimahukuse vähendamises. Tooraine kompleksne töötlemine, toodete kaalu vähendamine, materjalide, kütuse ja energia kokkuhoid — see kõik võimaldab alandada toodangu omahinda, vähendada rahvamajandust tooraine, kütuse, materjalide ja energiaga varustavate ja suuri kapitaalmahutusi nõudvate tootmisharude arendamise kulusid. Meie maal väljalastava toodangu materjalimahukuse vähendamine vaid ühe protsendi võrra, rõhutati partei XXIV kongressil, on samaväärne rahvatulu täiendava kasvuga 3—4 miljardit rubla.

Tootmise intensiivistamise vajalikuks tingimuseks on tootmisvõimsuste ja põhifondide efektiivsem kasutamine. Partei XXIV kongressi direktiivides üheksanda viie aasta plaani kohta on seatud ülesandeks suurendada toodangut tootmispõhifondide igalt üksuselt masinate ja seadmete täielikuma kasutamise, vahetuskoefitsiendi suurendamise, tühiseisakute likvideerimise, käikulastavate võimsuste kiirema kasutuselevõtmise ning tootmisprotsesside edasise intensiivistamise teel.

Fonditootlikkuse tõstmisel etendab olulist osa tegutsevate ette-

võtete rekonstrueerimine, vananenud seadmete asendamine ajakohaste seadmetega. Partei XXIV kongressil toodi järgmine näide. Moraalselt vananenud ja väikese tootlikkusega valtsimismasinate asendamine ühe ajakohase valtsimismasinaga võimaldab mustas metallurgias suurendada toodangut, vabastada 9000 töölist muudeks töödeks ja vähendada töötlemiskulusid 20 protsenti.

On tarvis parandada projekteerimise kvaliteeti, lühendada ehitustööde tähtaegu ja vähendada nende maksumust. Uutes ettevõtetes peab toodang põhifondide ühe rubla kohta olema suurem ning rentaablus ja tööviljakus kõrgem kui analoogilistes vanades ettevõtetes.

Tootmise efektiivsus oleneb ka looduslike ressursside ratsionaalsest kasutamisest. Ebaperemehelik suhtumine looduslikesse ressurssidesse suurendab järjest kulusid, mis on seotud geoloogilise luurega, maade kasutuselevõtmisega, metsa taastamisega ja veekogude puhastamisega, saastab inimest ümbritsevat keskkonda.

Täiesti lubamatud on juhtumid, kus esineb märkimisväärseid maapõuevarade kadusid, kus looduslikku gaasi põletatakse tarbetult, suhtutakse pillavalt väärtuslikesse põllumajanduslikesse maadesse ja metsadesse, saastatakse veekogusid tootmisjäätmetega jne. Loodusvarad on tootmise ja inimeste elu loomulik alus. Kommunismi materiaal-tehnilise baasi rajamisel peame säästlikult kasutama meie kodumaa tohutuid loodusvarasid ja andma need heas seisukorras edasi tulevastele põlvkondadele.

Partei XXIV kongress kutsus tugevdama looduse kaitset ja ratsionaalselt kasutama looduslikke ressursse. Kavatsetakse suurendada ministeeriumide ja keskasutuste, ettevõtete, asutuste ja organisatsioonide vastutust maa, veekogude, atmosfääri ja maavarade ratsionaalse kasutamise, samuti taime- ja loomariigi taastootmise eest.

Ühiskondliku tootmise efektiivsuse tõstmise reservid on olemas nii kogu rahvamajanduses ja tootmisharudes kui ka igas ettevõttes ja igal töökohal. Iga töölise, kolhoosniku, inseneri, ökonomisti ja majandusmehe kohus on neid reserve leida ja täielikult kasutada. Sellest olenevad majanduse ja rahva heaolu kasvutempo ning kommunismi materiaal-tehnilise baasi loomise tähtajad.

3. SOTSIALISTLIKE TOOTMISSUHETE JÄRKJÄRGULINE ÜMBERKASVAMINE KOMMUNISTLIKEKS TOOTMISSUHETEKS.

Sotsialistliku omanduse kahe vormi lähendamine

Ühiskonna tootlike jõudude põhjalik, kvalitatiivne muutumine toob endaga paratamatult kaasa muutusi kogu tootmissuhete süsteemis, eelkõige aga tootmisvahendite omanduse suhetes.

Kommunismi materiaal-tehnilise baasi loomise alusel kasvab sotsialistlik omandus järk-järgult ümber kommunistlikuks omanduseks. Selle protsessi sisuks on esiteks riikliku sotsialistliku omanduse arenemine üldrahvalikuks kommunistlikuks omanduseks; teiseks, kooperatiiv-kolhoosliku omanduse lähenemine üldrahvalikule omandusele ja tulevikus nende ühtesulamine.

Riiklik üldrahvalik omandus on sotsialismi tingimustes juhtiv ja domineeriv omandusvorm. Kommunismi materiaal-tehnilise baasi loomise protsessis kasvab tormiliselt tootmine, suurenevad mitmekordselt riiklikus omanduses olevad põhifondid.

Kuid asi pole mitte üksnes riikliku sotsialistliku omanduse objektide kvantitatiivses kasvus — selles toimuvad ka kvalitatiivsed muutused. Tootmise kontsentreerimise ja spetsialiseerimise tulemusena tugevnevad üksikute ettevõtete ja koondiste, tootmisharude ja majanduspiirkondade majandussidemed.

Tõuseb tootmise ühiskonnastamise tase, väikeettevõtted ühendatakse suurteks ettevõteteks, luuakse tootmiskoondised ja täiustatakse majanduse juhtimist. Koos tööviljakuse kasvuga ning töö mehhaniseerimise ja automatiseerimisega muutuvad ka töötingimused, laieneb rahvahulkade osavõtt tootmise juhtimisest, luuakse eeldused tootjate kommunistliku omavalitsuse kujunemiseks.

Kommunismi kõrgemale faasile vastab ühtne kommunistlik üldrahvalik omandus. Üleminek kommunistlikule omandusele toimub kooperatiiv-kolhoosliku omanduse ja üldrahvaliku omanduse järkjärgulise lähenemise ning seejärel nende ühtesulamise alusel.

Kolhoosiomanduse lähendamine üldrahvalikule omandusele toimub käesoleval ajal. Esiteks, kolhoositootmise industrialiseerimise, mehhaniseerimise ja energiaga varustatuse astme tõstmise ning tööviljakuse suurendamise tõttu lähenevad kolhooside jagamatud fondid oma struktuurilt, iseloomult ja organiseerimisvormidelt riiklike ettevõtete tootmisfondidele. Teiseks, tõuseb kolhooside tootmisvahendite ühiskonnastamise tase. Arenevad kolhoosidevahelised tootmisseosed — kolhooside vahendid ühendatakse ühiste ehitusorganisatsioonide loomiseks ning põllumajanduslikku toorainet töötlevate ettevõtete ehitamiseks ja ekspluateerimiseks. Luuakse agraarindustriaalkoondised, kuhu kuuluvad sageli nii riiklikus kui ka kolhooslikus omanduses olevad ettevõtted. Kasvab ühismajapidamises olevate tootmisvahendite osatähtsus. Kolmandaks, kolhoosid lähenevad üldrahvalikele ettevõtetele töö organiseerimiselt, töötasu tasemelt ja vormidelt. Kujuneb kolhoosnikute sotsiaalkindlustuse ühtne süsteem.

Niisiis tõstetakse kolhoosiomandus järk-järgult üldrahvaliku omanduse tasemele. Sel alusel kaovad lõppkokkuvõttes sotsialistlike ettevõtete kahe liigi erinevused, kolhoosiomandus sulab riikliku omandusega kokku ühtseks üldrahvalikuks omanduseks.

Kooperatiiv-kolhoosliku ja üldrahvaliku omanduse lähendamise tulemuseks on klassierinevuste kadumine.

Praegu on veel säilinud töölisklassi ja kolhoositalurahva olulised erinevused, on olemas eriline sotsiaalne kiht, kes tegeleb peamiselt vaimse tööga — haritlaskond. Kolhoositöö mehhaniseerimistaseme tõusuga ja kolhooside lähendamisega üldrahvalikele ettevõtetele (nii töö organiseerimiselt kui ka töötasu tasemelt) vähenevad kolhoosnikute ja riiklike ettevõtete töötajate sotsiaalmajanduslikud erinevused. Üleminek ühtsele kommunistlikule omandusele, füüsilise ja vaimse töö oluliste erinevuste kaotamine tööliste ja kolhoosnikute kultuuri- ja tehnilise taseme tõstmise alusel viivad lõppkokkuvõttes klasside ja sotsiaalsete rühmade kadumisele.

«Partei poliitika eesmärgiks,» öeldakse NLKP Keskkomitee aruandes partei XXIV kongressile, «on soodustada töölisklassi, kolhoositalurahva ja haritlaskonna omavahelist lähenemist, linna ja maa, vaimse ja füüsilise töö oluliste erinevuste järk-järgulist likvideerimist. See on klassideta kommunistliku ühiskonna ehitamise üks peamisi valdkondi.»

Kommunismi ehitamisel etendab juhtivat osa töölisklass — meie ühiskonna kõige arvukam klass. Töölised moodustavad peaaegu 55 protsenti meie maa töötavast elanikkonnast. Tugevneb töölisklassi ja kolhoositalurahva liit — meie ühiskonna poliitiline alus. Kiiresti kasvab töötavate haritlaste arv.

Linna ja maa oluliste erinevuste kaotamine

Üleminek kommunismi kõrgemale faasile eeldab linna ja maa oluliste erinevuste kaotamist, kõigi ühiskonnaliikmete töö- ja olmetingimuste ühtlustamist, olenemata sellest, millises piirkonnas nad elavad.

Selle ülesande lahendamise tähtsaks suunaks on põllumajandusliku töö muutmine tööstusliku töö eriliigiks. Praegu erineb põllumajanduslik töö oluliselt tööstuslikust tööst tehnilise varustatuse ja viljakuse poolest. Põllumajanduses on töö energiaga varustatuse tase ja tootmisprotsesside mehhaniseerimise aste (eriti loomakasvatuses, köögiviljakasvatuses, aianduses) madalam kui tööstuses. Tootmise hooajalisuse tõttu kasutatakse põllumajanduses halvemini tehnikat ja tööjõudu; vähem rakendatakse tänapäeva teaduse saavutusi.

Põllumajandusliku ja tööstusliku töö lähendamisel astutakse suur samm edasi üheksandal viisaastakul. Põllumajanduse arendamiseks suunavad riik ja kolhoosid ligi 129 miljardit rubla, s. o. niisama palju kui mahutati eelmise kümne aasta jooksul. Viiakse ellu põllumajandusliku tootmise industrialiseerimise laialdane programm. Põllumajandus saab viisaastakul rohkem kui 1 700 000 traktorit, 1 100 000 veoautot, 87 000 ekskavaatorit, 15 miljardi

rubla ulatuses põllutöömasinaid, sealhulgas 6 miljardi rubla ulatuses loomakasvatuse ja söödatootmise mehhaniseerimiseks vajalikke masinaid.

Küla tööjõuressursside kasutamisel esinevast sesoonsusest aitavad üle saada abitööndusted arendamine maal ning põllumajanduslikku toorainet töötlevate ettevõtete, tööstusettevõtete filiaalide ja agraar-industriaalkoondiste loomine. See võimaldab tööle rakendada külas olemasolevat tööjõudu, kasutada tööjõuressursse aasta läbi ühtlasemalt, juurutada ulatuslikumalt industriaalseid tootmismeetodeid põllumajanduses.

Lõppkokkuvõttes kaob põllumajandustöötajate erinevus tööstustöötajaist töö mehhaniseerimise, energiaga varustatuse ja töö organiseerimise taseme poolest. Põllumajanduslik töö kujuneb tööstusliku töö eriliigiks. See ei tähenda, et kaob igasugune erinevus põllumajandusliku ja tööstusliku töö vahel. Ent see erinevus ei ole siis suurem, kui see on näiteks praegu kaevuri ja tekstiilitöölise töö vahel.

Linna ja maa olulised sotsiaal-majanduslikud erinevused kaotatakse sedamööda, kuidas kooperatiivkolhooslik omandus läheneb üldrahvalikule omandusele, kuidas tõuseb maaelanike elatustase töötasu kiirema kasvu ja kolhoosnikute pensionilise kindlustuse parandamise tulemusena ning kaovad töölisklassi ja kolhoositalurahva klassierinevused. Nii suureneb üheksandal viisaastakul kolhoosnikute töötasu 30—35 protsenti, kusjuures tööliste ja teenistujate keskmine palk kasvab 20—22 protsenti.

Perspektiivis, põllumajandusliku tootmise arendamisega ning maaelanikkonna parema varustamisega toidu- ja tööstuskaupadega langeb põllumajanduses ära vajadus kolhoosnikute ja sovhoositööliste isikliku abimajandi järele. Selleks on aga vaja, et kolhoos ja sovhoos varustaksid tööliste, teenistujate ja kolhoosnikute perekondi kõige vajalikuga, et maal oleks häid kauplusi, leivatehaseid, sööklaid, kusjuures toiduainete ostmine kauplusest või sööklast peab olema kasulikum ja hõlpsam, kui neid oma abimajandis toota. Ent käesoleval ajal niisuguseid tingimusi veel pole. Isiklik abimajand on praegu maaelanikkonna tulude suurendamise ja linnaelanike (loomakasvatussaaduste, köögi- ja puuviljaga) parema varustamise lisaallikas.

Teel kommunismi kõrgemale faasile tuleb kaotada ka linna ja maa kultuuri- ja olmetingimuste erinevused, likvideerida küla kultuuriline mahajäämus. Partei XXIV kongress on kavandanud linna- ja maaelanikkonna elatustaseme ning tööja olmetingimuste lähendamise abinõude ulatusliku programmi. On eraldatud suuri rahasummasid küla heakorrastamiseks. Maakohtades ehitatakse ajakohaseid maju. Märksa rohkem elektrienergiat antakse maaelanikkonna kommunaalalaste ja elukondlike vajaduste rahuldamiseks. Elamute gasifitseerimise tase tõuseb maakohtades 40—50 protsenti. Rajatakse kultuurikoldeid —

kinosid, kultuurimaju ja -paleesid, raamatukogusid ja spordiehitusi. Tagatakse stabiilsed televisioonisaated põhiliselt kogu meie maa territooriumil. Paraneb maaelanike olmeteenindus. Viisaastakul suureneb olmeteenuste maht peaaegu 3-kordseks, samal ajal kui nende üldmaht kasvab umbes 2-kordseks.

Linna ja maa oluliste erinevuste kaotamine eeldab nii küla kui ka suurte linnade ilme muutumist. Selle ülesande lahendamisele aitab kaasa linnade parem hoonestamine, haljastamine, linnaelanikkonna liigtihenduse likvideerimine, satelliitlinnade ja uute mikrorajoonide ehitamine, kus on omavahel ühendatud linnaelu mugavused ja lähedus loodusele.

Uuel viisaastakul pööratakse suurt tähelepanu linnade, tööstuskeskuste ja teiste asulate ning ümbritseva keskkonna sanitaarolukorra parandamisele, samuti võitlusele atmosfääri ja veekogude saastamise vastu.

Sotsialistliku töö ümberkasvamine kommunistlikuks tööks

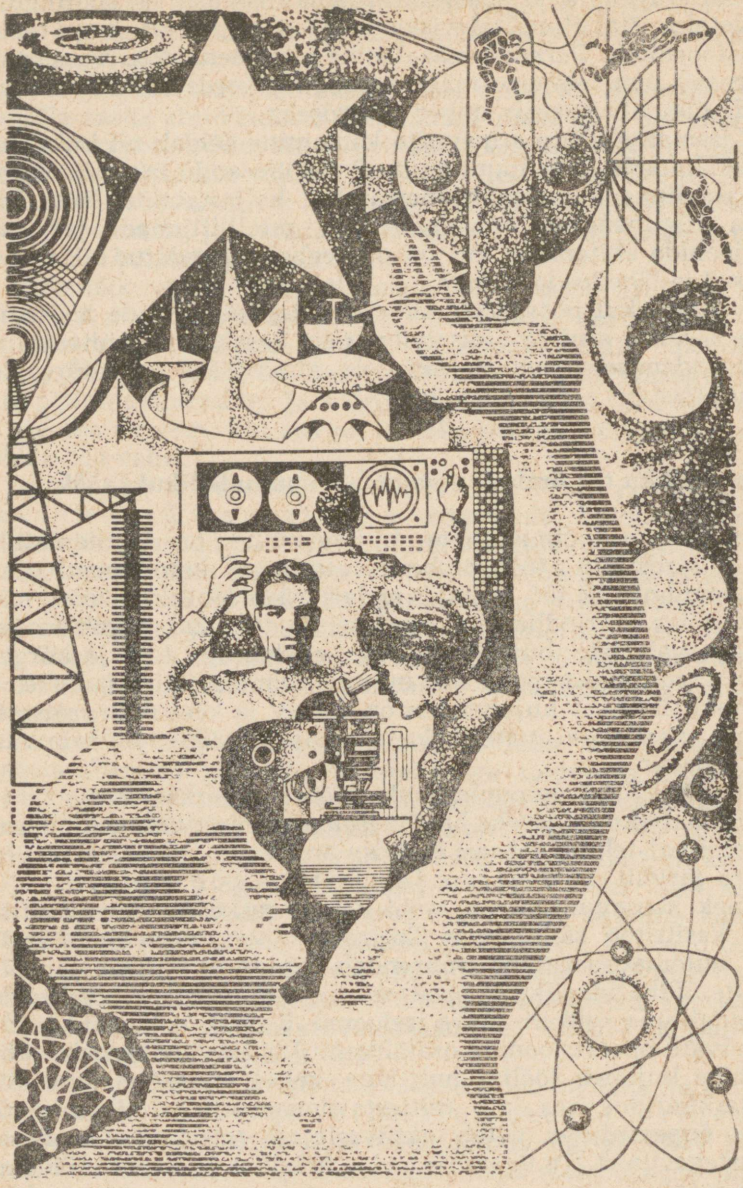
Kommunistlike tootmissuhete kujundamine on lahutamatult seotud sotsialistliku töö ümberkasvamisega kommunistlikuks tööks. Kommunistlik töö kujutab endast väga tootlikku tööd, mis baseerub kõige eesrindlikumal teadusel ja tehnikal, tagab materiaalsete ja vaimsete hüvede külluse, eeldab iga töötaja kõrget teadlikkust, suhtumist töösse kui inimese esimesse eluvajadusse.

Kommunistliku töö kujunemine on kestev ja keerukas protsess, mis nõuab vastavate materiaalsete, majanduslike ja vaimsete eelduste loomist.

Sotsialistliku töö kommunistlikuks tööks ümberkasvamise tähtsaks materiaalseks eelduseks on töö iseloomu muutumine kommunismi materiaal-tehnilise baasi loomise protsessis. Sel alusel *kaovad järk-järgult füüsilise ja vaimse töö piirid.*

Üleminek kommunismile ei sobi kokku raske ja vähekvalifitseeritud käsitsitöö säilimisega. Tootmisprotsesside mehhaniseerimine ja automatiseerimine suurendab nõudmisi tööliste ja kolhoosnikute üldharidusliku ja erialase ettevalmistuse suhtes. Nende töö omandab üha rohkem loova iseloomu. Kasvab erialaseid teadmisi nõudvate operatsioonide osatähtsus. Järjest levinumaks töölise tüübiks kujuneb tööline-haritlane, kellel on mittetäielik või täielik keskharidus, kes õpib mittestatsionaarselt tehnikumis või kõrgemas õppeasutuses, võtab aktiivselt osa ratsionaliseerimisest ja leiutustegevusest. Ta ühendab endas füüsilise ja vaimse töö alal töötajate jooni.

Ühtaegu võimaldab insener-tehniliste töötajate ja teenistujate töö süvenev mehhaniseerimine ja automatiseerimine, samuti arvutusmasinate ja muu tehnika ulatuslik juurutamine vabastada vaimse töö alal töötajad puhtmehhaanilistest, monotoonsetest operatsioonidest ning tõsta märgatavalt nende tööviljakust.

Partei XXIV kongressi direktiivides ettenähtud abinõud tööliste ja kolhoosnikute töö edasiseks mehhaniseerimiseks, käsitsitöö ning raske ja kvalifitseerimata töö osatähtsuse vähendamiseks, automatiseerimisvahendite ja elektronarvutusmasinate tootmise märgatavaks laiendamiseks ning elanikkonna haridustaseme tõstmiseks aitavad tunduvalt kaasa vaimse ja füüsilise töö oluliste erinevuste kaotamisele, vaimse ja füüsilise töö orgaanilisele ühendamisele tootmisprotsessis.

Töö iseloomu muutumine ning vaimse ja füüsilise töö oluliste erinevuste kaotamine on vajalikud eeldused töö muutumisel inimese esimeseks eluvajaduseks. Seda eesmärki teenib ka sotsialistliku põhimõtte «kes ei tee tööd, see ei pea ka sööma» elluviimine, töötajate kommunistlik kasvatamine, materiaalsete ja moraalsete tööstiimulite õige ühendamine ja sotsialistliku võistluse arendamine.

Igas inimeses kommunistliku töössesuhtumise kasvatamine muutub sotsialismilt kommunismile ülemineku ajajärgul tähtsaks praktiliseks ülesandeks. Esiteks, see on tööviljakuse kasvutempo kiirendamise ja kommunismi materiaal-tehnilise baasi loomise vajalikuks eeltingimuseks. Teiseks, ilma selleta ei ole võimalik lahendada uue inimese kasvatamise ülesannet, sest ei ole paremat kasvatusvahendit kui osavõtt kollektiivsest tööst. Töö on inimkultuuri alus, ühiskonna vundament. «Kultuuri kõrge tase,» kirjutas M. Gorki, «sõltub alati otseselt tööarmastusest.»

On täiesti selge, et kommunistliku töö võit on paratamatu, et kommunistlik töö kasvab möödapääsmatult välja materiaalsetest, majanduslikest ja sotsiaalsetest tingimustest, mis sotsialistliku ühiskonna arenemisega luuakse.

Kommunistlikule jaotusprintsiibile ülemineku eelduste loomine

Kommunismi materiaal-tehnilise baasi loomine, üleminek ühtsele kommunistlikule omandusele ja kommunistliku töö võit võimaldavad järk-järgult ellu viia põhimõtet «igaühelt tema võimete kohaselt, igaühele tema vajaduste järgi».

Seda põhimõtet saab rakendada ainult teatavatel eeldustel. Selleks on esiteks ühiskonna tootlike jõudude kõrge arengutase, mis tagab materiaalsete hüvede külluse ja rahva heaolu olulise tõusu; teiseks, töö muutumine inimese esimeseks eluvajaduseks; kolmandaks, uue inimese kasvatamine. Kuni neid tingimusi pole, võib mis tahes katse sisse seada kommunistlikku jaotusprintsiipi uue ühiskonna ehitamisele ainult kahju tekitada. Kommunistlikule jaotusprintsiibile ülemineku eeldused kujunevad järk-järgult välja arenenud sotsialistlikus ühiskonnas.

Kommunism ei teki vajaduste askeetliku piiramise ja töötajate madala elatustaseme baasil, vaid vastupidi, nende vajaduste üha mitmekülgsema arendamise ja rahva heaolu taseme järjekindla

tõstmise alusel. Seda eesmärki teenib sotsialistlik töö järgi jaotamise põhimõte, mis tagab töötajate materiaalse huvi tootmise laiendamise ja täiustamise vastu, stimuleerib tõstma kvalifikatsiooni, aitab kaasa töö muutumisele inimese esimeseks eluvajaduseks.

Sellepärast on töö järgi jaotamine materiaalsete hüvede jaotamise põhivormiks kommunismi ehitamise perioodil. NLKP XXIV kongressil rõhutati, et elanikkonna tulude suurendamise põhiallikaks peab olema töö järgi tasustamine.

Palgamiinimumi tõstmine ja kolhoosnikute garanteeritud töötasu sisseseadmine soodustavad eri kategooriate töötajate elatustaseme ühtlustamist.

Sedasama eesmärki teenib ka ühiskondlike tarbimisfondide edasiarendamine. Sedamööda kuidas areneb tootmine ning suureneb ühiskonna käsutuses olevate materiaalsete ja vaimsete hüvede hulk, saab ühiskond tasuta rahuldada iga inimese järjest suuremaid vajadusi.

Kodanlikud majandusteadlased on seisukohal, et kommunistlik jaotusprintsiip on teostamatu. Kas suudab ühiskond, ütlevad nad, lõpuni rahuldada inimese vajadusi, kelle ahnus ja rikastumispüüe on ääretu? Mis teha aga juhul, kui iga inimene hakkab nõudma kümneid klavereid, paleesid, autosid?

V. I. Lenin naeris välja katsed moonutada teaduslikku ettekujutust jaotamisest kommunismi kõrgemas faasis ja näitas, et kommunism ei eelda praegust tööviljakuse taset ega praegust väikekodanlast, kes on suuteline ühiskondlikku vara raiskama ja võimatut nõudma.

Inimese mõistlike vajaduste ulatus pole igal antud perioodil piiritu. On olemas teatud kindlad, teaduslikult põhjendatud toitumisnormid, mille ületamine on organismile kahjulik. Täpselt niisamuti on olemas ka mõistlikud nägusa ja mugava riietuse, jalatsite, elamutega jne. varustamise piirid. Inimeste sellealaste vajaduste täielik rahuldamine on tootmise arenedes täiesti võimalik.

Kommunismi kõrgemas faasis rahuldatakse täielikult inimese põhilisi eluvajadusi. Ent inimese kultuurilised ja loomingulised vajadused, tema püüe jõuda looduse alistamises uutele kõrgustele on ääretud. Ühtede vajaduste rahuldamine kutsub esile uusi, kõrgemaid vajadusi. See kujuneb ühiskondliku tootmise pideva laiendamise ja täiustamise stiimuliks.

Kurss rahva elatustaseme tõstmisele

Kommunismi põhimõtete rakendamine on võimalik ainult siis, kui saavutatakse praegusest märksa kõrgem rahva elatustase. Partei XXIV kongressil põhjendati igakülgselt nõukogude rahva elatustaseme järjekindla tõstmise ülesannet. «Kommunistliku Partei kurss rahva heaolu tõstmisele,» öeldakse Partei XXIV kongressi resolutsioonis NLKP Keskkomitee aruande põhjal, «määrab mitte

üksnes üheksanda viisaastaku peamise ülesande, vaid ka meie maa majandusliku arengu üldise orientatsiooni pikema aja peale. Kasvanud majanduslik potentsiaal ja rahvamajanduse arendamise vajadused teevad võimalikuks ja tarvilikuks majanduse põhjalikuma pöörde nende mitmekesiste ülesannete lahendamisele, mis on seotud rahva heaolu tõstmisega.»

Üheksandal viisaastakul viiakse ellu ulatuslik sotsiaalne programm. Selle programmi täitmine kujuneb oluliseks sammuks kommunistliku ülesehitustöö sotsiaalmajanduslike ülesannete lahendamisel.

Märgatavalt suurenevad töötajate rahalised tulud, eeskätt töötasu kasvu tulemusena. Töötasu tõstmise teel tagatakse kolm neljandikku elanikkonna reaaltulude juurdekasvust. See võimaldab intensiivistada materiaalseid tööstiimuleid. Keskmisepalgaliste töötajate palgamiinimumi ja palgamäärade suurendamine tähendab eri kategooriate töötajate tulude taseme lähendamise poliitika järjekindlat elluviimist, mis hõlbustab edaspidi üleminekut kommunistlikule jaotusprintsiibile. Täielikumalt rahuldatakse nõukogude inimeste mitmekesiseid vajadusi kaupade ja teenuste järele.

Märgatavalt kasvavad ühiskondlikud tarbimisfondid, mis moodustavad 1975. aastal 90 miljardit rubla. See võimaldab ellu viia tähtsaid sotsiaalseid üritusi — parandada elanikkonna meditsiinilist teenindamist, tõsta lasterikaste ja aineliselt vähem kindlustatud perekondade, samuti pensionäride ja õppijate elatustaset, arendada haridust ning tõsta töötajate kultuuri- ja tehnilist taset.

Oluliselt paranevad elanikkonna töö- ja olmetingimused. Tootmise tehnilise taseme tõstmise alusel rakendatakse kõigis rahvamajandusharudes järjest vähem käsitsitööd, samuti rasket ja kvalifitseerimata tööd. Töö omandab üha enam loova iseloomu.

Meie maal realiseeritakse maailma suurim elamuehituse programm. Üheksandal viisaastakul ehitatakse elumaju üldpinnaga 580 miljonit ruutmeetrit, mis võimaldab parandada 60 miljoni inimese (veerand kogu meie maa elanikkonnast) korteriolusid. Paraneb elanikkonna sotsiaal-kultuuriline, elukondlik ja kommunaalalane teenindamine.

Eespool oli juba jutu sellest, et üheksandal viisaastakul lahendatakse linna- ja maaelanikkonna elatustaseme lähendamise ülesanne.

Rööbiti partei XXIV kongressil kavandatud abinõudega tootmise edasiarendamiseks ja selle efektiivsuse tõstmiseks, rahvamajanduse juhtimise ja planeerimise täiustamiseks, majandusreformi põhimõtete järjekindlaks elluviimiseks ja arendamiseks aitavad kõik need olulised sotsiaalsed üritused kaasa ajaloolise ülesande lahendamisele — kommunistliku ühiskonna ülesehitamisele meie maal.

KÜSIMUSI VESTLUSEKS

1. Milles seisavad kommunistliku ühiskonna kahe faasi ühised jooned ja erinevused?
2. Miks on sotsialismi kommunismiks ümberkasvamine paratamatu ja millised on selle protsessi iseärasused?
3. Missugused on kommunismi materiaal-tehnilise baasi loomise põhisuunad?
4. Milles seisavad NLKP XXIV kongressil seatud ühiskondliku tootmise efektiivsuse tõstmise ülesanded?
5. Kuidas areneb sotsialistlike tootmissuhete kommunistlikeks tootmissuheteks ümberkasvamise protsess?

SISUKORD

I peatükk. **Mida uurib poliitiline ökonoomia** 5

1. Mis on ühiskondlik tootmine 5
2. Ühiskonna arenemise majandusseadused . . 15
3. Mispärast on vaja õppida poliitilist ökonoomiat? 19

Küsimusi vestluseks 23

KAPITALISTLIK TOOTMISVIIS 25

II peatükk. **Kaubatootmine kapitalismi tingimustes** . . 25

1. Mis on kaubatootmine 25
2. Kaup ja selle omadused 27
3. Raha 32
4. Väärtusseadus 39

Küsimusi vestluseks 42

III peatükk. **Kapitalistliku ekspluateerimise olemus ja vormid** 43

1. Lisaväärtuse tootmine on kapitalismi põhiline majandusseadus 43
2. Kapitalismi arenemine ja töörahva olukord 51
3. Kasum kapitalismi tingimustes 55
4. Maarent kapitalismi tingimustes 64
5. Klassivõitlus kapitalismi tingimustes 68

Küsimusi vestluseks 72

IV peatükk. **Kapitalistlik taastootmine ja majanduskriisid** 74

1. Kapitalistlik taastootmine 74
2. Majanduskriisid 82

Küsimusi vestluseks 90

V peatükk. **Imperialism ja kapitalismi üldkriis** 91

1. Monopolide ülevõim kui imperialismi põhijoon 92
2. Võitlus maailma valitsemise pärast 100
3. Imperialismi ajalooline koht 106
4. Kapitalismi üldkriis 110

Küsimusi vestluseks 112

VI peatükk. **Riiklik-monopolistlik kapitalism** 114
1. Riiklik-monopolistliku kapitalismi olemus ja arenguetapid 114
2. Riiklik-monopolistliku kapitalismi põhivormid 116
3. Riiklik-monopolistlik kapitalism ja kaasaegse kapitalismi vastuolude teravnemine 120
Küsimusi vestluseks 127

VII peatükk. **Koloniaalsüsteemi likvideerimine ja vabanenud maade arenguteed** 128
1. Rahvusliku vabastusrevolutsiooni arenemine ja iseseisvate riikide moodustamine 128
2. Vabanenud maade arenguteed 133
Küsimusi vestluseks 139

SOTSIALISM JA KOMMUNISM 140

VIII peatükk. **Sotsialistliku majandussüsteemi tekkimine ja põhijooned** 140
1. Kapitalismilt sotsialismile ülemineku ajajärk 140
2. Tootmisvahendite ühiskondlik omandus . . . 149
3. Ühiskondlik töö sotsialismi tingimustes . . . 154
4. Sotsialismi majandusseadused 158
Küsimusi vestluseks 160

IX peatükk. **Sotsialistliku riigi majanduslik osa** 161
1. Sotsialistlik riik ja majandus 161
2. Sotsialistliku riigi majanduspoliitika alused . 163
3. Sotsialistliku majanduse juhtimise põhimõtted ja meetodid 166
Küsimusi vestluseks 171

X peatükk. **Sotsialistliku majanduse plaanipärane arendamine** 172
1. Plaanipärasus on sotsialismi tähtis eelis . . 172
2. Sotsialistlik planeerimine 177
3. Viisaastakute võidukad sammud 187
Küsimusi vestluseks 190

XI peatükk. **Kaubatootmine ja kaubalis-rahalised suhted sotsialismi tingimustes** 191
1. Kaubatootmise iseärasused sotsialismi tingimustes 191
2. Raha sotsialistlikus majanduses 197
3. Väärtusseaduse osa plaanimajanduses . . . 202
4. Plaanipärane hinnakujundamine ja hinnapoliitika 205
Küsimusi vestluseks 211

XII peatükk. **Ühiskondliku töö viljakuse järjekindel kasv** 212
1. Ühiskondliku töö viljakuse järjekindla kasvu seadus 212
2. Tööviljakuse tõstmise teed 215
3. Tootmise ja töö teaduslik organiseerimine . . 220
Küsimusi vestluseks 222

XIII peatükk. **Töö järgi jaotamine ja ühiskondlikud tarbimisfondid** 223
1. Töö järgi jaotamine on sotsialismi majandusseadus 223
2. Töötasu sotsialistlikes ettevõtetes 226
3. Ühiskondlikud tarbimisfondid 231
4. Rahva elatustaseme tõstmine 233
Küsimusi vestluseks 238

XIV peatükk. **Isemajandamine ja rentaablus** 239
1. Isemajandamise olemus ja selle organiseerimise põhimõtted 239
2. Isemajandava ettevõtte fondid 245
3. Sotsialistliku ettevõtte tootmiskulud ja kasum 249
4. Isemajandamine kolhoosides 256
Küsimusi vestluseks 258

XV peatükk. **Sotsialistlik taastootmine** 259
1. Sotsialistliku taastootmise olemus 259
2. Rahvatulu 266
3. Akumulatsioon ja tarbimine sotsialismi tingimustes 270
Küsimusi vestluseks 272

XVI peatükk. **Sotsialistlik maailmamajanduse süsteem** . 273
1. Sotsialistliku maailmasüsteemi kujunemine ja põhijooned 273
2. Sotsialismimaade majanduslik koostöö ja vastastikune abistamine 278
3. Kahe maailmasüsteemi majanduslik võistlus 285
Küsimusi vestluseks 291

XVII peatükk. **Sotsialismilt kommunismile** 292
1. Kommunistliku ühiskonna kaks faasi . . . 292
2. Kommunismi materiaal-tehnilise baasi loomine 297
3. Sotsialistlike tootmissuhete järkjärguline ümberkasvamine kommunistlikeks tootmissuheteks 305
Küsimusi vestluseks 314

Политическая экономия. Учебник для школ основ марксизма-ленинизма. Издание третье. На эстонском языке. Оформление Э. Тали. Таллин, изд-во «Ээсти раамат». Toimetaja T. Tender. Kunstiline toimetaja S. Stern. Tehniline toimetaja K. Kallaste. Korrektor M. Teemägi. Laduda antud 30. VII 1973. Trükkida antud 16. XI 1973. Trükipaber nr. 2, 60×90/16 — Kohila Paberivabrik. Trükipoognaid 20,0. Arvestuspoognaid 21,24. Trükiarv 6000. «Eesti Raamat», Tallinn, Pärnu mnt. 10. Tellimuse nr. 1426. Trükikoda «Ühiselu», Tallinn, Pikk 40/42. Hind 67 kop.

MAJANDUSHARIDUSSÜSTEEMI ÕPPIJAILE SOOVITAME KIRJASTUSE «EESTI RAAMAT» MAJANDUSALASEID VÄLJAANDEID

V. I. Lenin. Tööviljakusest.

Algteadmisi majandusest töölistele.

Algteadmisi majandusest kolhoosnikutele ja sovhoositöölistele.

A. Moissejev, V. Kuznetsov. Populaarne ökonoomika.

A. Vendelin. Majanduse juhtimise leninlikud põhimõtted.

A. Köörna. Tööstustoodangu majanduslik stimuleerimine.

K. Koger. Võistlus ettevõttes.
V. Tamm. Mida uurib majandusküberneetika.

M. Loim. Ühiskondliku tööviljakuse tõstmise majanduslikke probleeme.

R. Hagelberg. Spetsialist, ühiskond, progress.

U. Mikkov. Kapitaalmahutuste efektiivsuse leidmise metoodika.

E.-L. Mikkelsaar, G. Rekker. Kapitalistlike maade töötajate elatustase tegelikkuses ja kodanlike ning revisionistlike teooriate kõverpeeglis.

Majandusteadus ja rahvamajandus 1969/70.

Majandusteadus ja rahvamajandus 1971/72.

Sotsialistlik maailm. Arve ja fakte. 1971.

4-Kr.

A
33713
203135

TÜ RAAMATUKOGU
1 0300 00392131 1